

ELEMENTA
THEOLOGIAE PRACTICAE

AD USUM STUDIOSAE JUVENTUTIS.

TOMUS TERTIUS

*Complectens Tractatus de Justitia &
Jure, de Restitutione, &
De Contractibus.*

NEAPOLI

Excudebat Publica Auctoritate

JOSEPH ANTONIUS ELIA.

MDCCLXIX.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

540 EAST 57TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637

TEL: 773-936-5000 FAX: 773-936-5001

WWW.CHICAGO.EDU

CHICAGO, ILL. 60637

CHICAGO, ILL. 60637

CHICAGO, ILL. 60637

CHICAGO, ILL. 60637

CHICAGO, ILL. 60637

CHICAGO, ILL. 60637

*Illmus ac Rmus Dom. D. Franc. Valle S. Th.
M. ac Curiae Archiep. Exam. Synod. revideat,
& in scriptis referat. Datum die 26. Aug. 1769.*
F. X. EPISC. VENAFRANUS V. G.
JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

EMINENTISS. PRINCEPS.

Elementa isthaec Theologiae practicae ad
institutionem Adolescentum tui Archiepi-
scopalis Lycaeii superioribus editis ceterarum
facultatum, elucubratiunculis peropportune
accedunt, quibus morum praecepta ad Sacrae
Scripturae, Patrumque doctrinam, Sacrorum
Canonum, jurisque Caesarei Sanctiones per-
quam apposite, eleganterque traduntur; Prae-
cipuum vero Auctoris Clarissimi opus elucet,
quod patrias leges nostras, & mores quoquò se
offerant juri communi vel augendo, vel dero-
gando, vel immutando, sapientissime adjece-
rit; quo fit, ut Adolescentes quid jure patrio,
& moribus sancitum sit, unico velut obtutu
nanciscantur. In hoc sane ipse prior facile vel
unus omne tulit punctum; Typis dignum opus
hocce sentio, dum Auctoritas tua, quae supre-
mum jus est, Praeful Eminentissime, tum
Auctori, tum operi condecorando accedat.
Datum Neapoli XII. Calendas Novembris
Anno Domini MDCCLXIX.

Tibi, optime Princeps

Obsequentissimus, Humillimus

F. C. Valle.

*Attenta relatione Illmi ac Rmi Dom. Can.
Revisoris imprimatur. Datum die 31. Oct. 1769.*
F. X. EPISC. VENAFRANUS V. G.
JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

*Rmus U. J. D. D. Joseph Can. Simioli in
hac Reg. Studiorum Universitate Professor
Prim. revideat, & in scriptis referat. Da-
tum Neapoli die 9. M. Septembris 1769.*
NICOLAUS DE ROSA EP. PUT. C. M.

ILLme ac Rme PRÆSUL.

Elementa hæc Theologiæ practicæ five E-
thices Christianæ in compendium collata, apta
methodo concinnata, clara & nitida oratione
scripta perlegi: testorque auctorem facultatis
hujusce callentissimum Religionis negotium,
ut fas erat, absolvisse, jura Majestatis, ut par
erat, veritum esse, nihil demum quod tyro-
nibus perutile, quod doctioribus non injucun-
dum foret, ut jus erat, omisisse; typis excudi,
si tibi placeat, Illme Praesul, non prohibeo.
Datum Neap. 14. Calendas Octob. 1769.

*Humillimus atque addictissimus Famulus
Joseph Can. Simioli S. Th. Lector primarius.
Die 11. Mensis Octobris 1769. Neapoli.*

*Viso rescripto suae Regalis Majestatis sub
die 27. proximi elapsi M. Septembris curr.
Anni, ac relatione Rev. U. J. D. D. Joseph
Can. Simioli, de Commissione Rev. Reg.
Cap. M. ordine praesatae Regalis Majestatis.*

*Regalis Camera S. Clarae providet, decer-
nit, atque mandat, quod imprimatur cum in-
serta forma praesentis supplicis libelli, ac ap-
probationis dicti Rev. Revisoris. Verum in pu-
blicatione servetur Regia Pragm. Hoc suum.*

GAETA

SALOMONIUS

Vidit Fisc. C.

Reg.

Carulli.

Athanasius.

TRACTATUS
DE JUSTITIA ET JURE.

CAPUT PRIMUM.

De Justitia in genere.

JUSTITIA aliquando sumitur pro complexu omnium virtutum, ut *Matth. V. Beati qui esuriunt, & sitiunt Justitiam*. Aliquando pro gratia sanctificante, ut in *Trid. ses. VI. can. VII.* Hinc dicitur *Justus*, qui est in gratia. Hic Justitiam sumimus pro una ex quatuor virtutibus cardinalibus. De qua

§. I.
Quid Justitia.

Q. Quid sit Justitia, & quod ejus ob-
jectum?

R. I. Justitia definitur ab Ulpiano
*l. 10. ff. de Just. & Jur. constans & perpe-
tua voluntas jus suum unicuique tribuendi:*
quae definitio, adoptata communiter tum
a Ictis, tum a Theologis, sic breviter ex-
plicari potest.

Dicitur 1. *voluntas*, quod non signi-
ficat actuale desiderium reddendi alteri,
quod suum est, sed habituale propositum:
hîc enim ponitur actus pro habitu.

Dicitur 2. *perpetua & constans*, in-
tellige non de perpetuitate actus, ita ut
quis teneatur sine intermissione hunc actum
elicere: *volo dare unicuique quod suum
est*; sed de animi dispositione.

Dicitur 3. *jus suum*, sive id, quod
alteri ex jure debitum est; nam hîc Jus
non pro *jure formali*, sive pro facultate le-
gitima ad aliquid, sed pro objecto juris
accipitur. Hinc gratitudo, benignitas, li-
beralitas deficiunt a ratione Justitiae, quia
deficiunt a ratione debiti rigorosi.

Dicitur 4. *unicuique*: nam Justitia pro-
prie dicta requirit diversitatem supposito-
rum, & ideo non est nisi unius hominis
ad alterum. Hinc Justitia differt a ceteris
vir-

virtutibus cardinalibus, quae respiciunt solum subjectum, in quo recipiuntur.

Addunt Summistae huic definitioni hanc aliam particulam, scilicet *ad aequalitatem*: Justitia enim aequalitatem servat inter jus unius, & debitum alterius.

Hinc Justitia differt a religione, pietate, observantia; quod illa aequalitatem servat, istae vero nunquam: quia Deo, parentibus, & magistris nunquam ad aequalitatem reddere valemus. Vid. *D. Thomam* 2. 2. q. 58. art. 1. Ceterum si quis vellet ad scholasticum rigorem reducere hanc Justitiae definitionem, posset sic dicere, quod *Justitia est virtus moralis perficiens, & inclinans voluntatem ad constanter, ac perpetuo jus suum unicuique tribuendum, ad aequalitatem.*

R. II. Objectum materiale Justitiae est *reditio debiti rigorosi*: objectum vero formale est *illa specialis honestas, quae elucet in hac debiti redditione.*

Ex dictis colliges 1. Justitiam esse virtutem, & quidem moralem. est virtus, quia dirigit, & perficit hominis voluntatem, ut reddat unicuique quod suum est: quod utique naturae, & rationi est maxime consentaneum. est virtus moralis, quia non habet Deum pro objecto immediato, sed debiti redditionem: quod creatum, & finitum est.

Colliges 2. tres conditiones requiri ad

4 *De Justitia, & Jure.*

veram, & rigorosam Justitiam. 1. ut omnino sit ad alterum. 2. ut versetur circa debitum rigorosum. 3. ut reddat ad aequalitatem.

Hinc inter patrem & filium, dominum ac servum, maritum & uxorem, non est Justitia propria, ac simpliciter dicta in his, quae debent, quatenus tales personae sunt; quia filius non censetur omnino diversus a patre, sed aliquid patris; sicuti servus domini possessio, & instrumentum est; uxor censetur una cum marito caro; secus si tales personae in aliquo contractu convenirent tanquam concives, & partes distinctae. Tunc enim personae status accidentarius esset, & in eorum conventionem *Justum* simpliciter consisteret. Sed de hoc infra.

§. II.

Quotuplex sit Justitia.

Q. I. *Quomodo dividatur Justitia?*

R. Dividitur in *generalem*, quae legalis & publica dicitur, & in *particularem*. Particularis in *commutativam*, & *distributivam*.

Hujus divisionis ratio est, quia triplex est respectus, in quo Justitia tribuit alteri quod suum est, scilicet vel partis ad partem, vel totius ad partem, vel partis ad totum. Pro 1. statuitur *Justitia commutativa*

tiva, per quam pars comparti quod ejus est reddit. Pro 2. ponitur *Justitia distributiva*, per quam qui praeest bona communia dispensat secundum merita, & conditiones singulorum. Pro 3. assignatur *Justitia legalis*, per quam omnes & singuli tribuunt quod communitati convenit.

Q. II. *Quid sit legalis, sive generalis Justitia.*

R. *Justitia legalis est virtus, quae inclinat hominem, qui est pars communitatis ad praestanda ea omnia, quae communitati debita sunt in ordine ad bonum commune.*

Dicitur *legalis*, in quantum versatur circa omnia, quae legibus sunt constituta in ordine ad bonum commune.

Dicitur *generalis*, quia ordinatur ad communitatem, & respicit jus publicum, quod communitas habet ad actiones & bona partium. Haec *Justitia* est virtus specialis ab aliis distincta, quia habet speciale objectum, nempe bonum commune.

Q. III. *Justitia legalis estne rigorosa Justitia?*

R. Affir. quia versatur circa debitum stricte sumtum: communitas enim, sive qui eidem praeest, habet verum jus exigendi a subditis ea, quae sunt bono communi necessaria; & vicissim in subditis est verum debitum, sive rigorosa obligatio ea praestandi, idque ex natura rei; nam sine tali jure in subditos communitas stare non

potest. Neque obstat quod opponi solet, nempe violationem Justitiae legalis non inferre restitutionis obligationem; quoniam obligatio restitutionis est effectus duntaxat Justitiae commutativae, neque ex hoc sequitur, quod *Justitia legalis* non sit vera Justitia.

Q. IV. *Quid sit Justitia commutativa, & distributiva?*

R. I. *Justitia commutativa est virtus inclinans hominem privatum ad reddendum alteri privato quod ei debitum est, servata aequalitate rei datae ad rem acceptam; puta si emi a te equum, eumque accepi decem aestimatum, totidem dare debeo. Dicitur commutativa, quia in commutationibus, & potissimum in contractibus occupatur. Commutationes duplicis sunt generis, & inde exortae obligationes aliae voluntariae, quae mutuo paciscentium consensu constituuntur; ut emtio, venditio, mutuum &c. aliae involuntariae, quae oriuntur ex delicto, quo alteri damnum injustum illatum est; puta furto, homicidio, aliisque injuriis, quorum damnum compensandum est ad aequalitatem; scilicet quantum damnum illatum fuit, tantundem restituatur aut refarciatur.*

Hinc praecipuus istius Justitiae actus est *restitutio*.

R. II. *Justitia distributiva est virtus, quae inclinat communitatem, sive ejus*
prin-

principem, ut bona communia distribuat
juxta meritorum proportionem.

Q. V. An utraque sit vera species Justitiae?

R. Affir. quia utraque univoce participat rationem communem Justitiae, quae est dare cuique quod suum est. Ita D. Thomas 2. 2. q. 61. art. 1.

Q. VI. Justitia commutativa differtne specie a distributiva?

R. Affir. quia objectum formale utriusque est diversum; cum utraque respiciat diversam aequalitatem. Commutativa respicit aequalitatem *Arithmeticam*, qualis est inter duas quantitates; puta decem, & decem. Hinc qui decem furatus est, totidem restituere cogitur. Distributiva vero spectat aequalitatem *Geometricam*, quae consistit in proportionem rei distribuendae cum dignitate personae, cui distribuenda est, facta comparatione ad alios; quibus etiam jus competit in bonorum distributionem.

Sit exemplum. Praemium distribuendum est ut sex. Candidatorum alter habet merita ut sexdecim, alter ut octo: illi dandum est praemium ut quatuor, huic ut duo; quia quae proportio est quatuor ad duo respectu sex; eadem est sexdecim ad octo. Quare Justitia *distributiva* plures respicit personas, quarum merita comparantur cum praemio distribuendo.

Insuper Jus commutativae Justitiae est
A 4 jus

jus rigorosum seu proprietatis, quod alio nomine dicitur *jus in re*, vel *jus ad rem* fundatum in venditione, emtione, aliove contractu inter partem, & partem. Contra jus distributivae Justitiae imperfectum est fundatum in debito dignitatis, convenientiae, & habilitatis personarum.

Hinc ex Justitia commutativa oritur obligatio restitutionis, non vero ex Justitia distributiva.

Dices, nullum esse discrimen assignatum inter distribuentem, & commutantem Justitiam: nempe quod illa respiciat geometricam proportionem; haec vero arithmeticam aequalitatem. Et hinc falsum est, quod ex commutativa, non vero ex distributiva oriatur obligatio restitutionis: nam contractus societatis expletur proportionem comparata non inter rem & rem, sed inter rem & personam.

Item militiae dux ad restitutionem tenetur, si hostium spolia inter milites non dividat pro meritis, ac dignitate singulorum. Ergo & commutativa Justitia aliquando respicit personarum praerogativas, & distributiva saepe obligat ad restitutionem. Ita *Grot. de J. B. & P. lib. 1. cap. 1. num. 8.*

R. Quamvis Justitia distributiva conjunctam habeat fere semper Justitiam commutativam; munia tamen utriusque sunt distinguenda. Officium distribuentis Justitiae est personarum qualitates expendere, &

juxta qualitatum mensuram majora vel minora praemia, beneficia &c. distribuere: Justitiae vero commutantis munus est destinata bona, servata arithmetica aequalitate, reipsa impartiri.

Sit exemplum. Militiae dux expugnae urbis spolia inter milites dividens, tenetur singulorum merita metiri: quod pertinet ad Justitiam distributivam. bonorum designatione facta, ex commutativa tenetur, servata aequalitate arithmetica, bona quae huic, vel illi militi conveniunt, dividere: ita ut si post factam designationem, ex arbitrio destinatam portionem diminueret, Justitiam commutativam laederet, & restitutioni esset obnoxius.

Item falsum est quod addebatur, nempe in contractu societatis respici geometricam proportionem. nam quod in societate alicui major pars lucri detur propter eximiam operam, aut artem quam affert ad lucrum quaerendum; non tamen intervenit geometrica proportio: quia non habetur respectu personae, sed rei, quam in commune confert, idque accipit ex pacto.

Notandum porro est discrimen inter ipsa bona communia, quae ex distribuyente Justitia dividi solent, nam eorum aliqua in commodum Reipublicae praecipue tendunt; cujusmodi sunt publica officia, Ecclesiastica beneficia, &c. quae a superiore Ecclesiastico, vel seculari ita distribui possunt,

ut qui nullam, vel levem eorum partem recipiunt, de ejusdem superioris agendi ratione tanquam stricte injusta conqueri non possint. qui enim indigno officium confert, non aufert etiam digno, quod suum est; nisi vel conferendo indigno officium Respublica damnum passa sit; tunc enim Reipublicae damna refarcienda sunt: vel si facto concursu, postposito digniore, eligatur minus dignus, tunc ex pacto quod intervenit in concursu, oritur jus stricte sumtum in iis qui concurrunt.

Alia vero communia bona praecipue tendunt in commodum partium; ut accidit in allato exemplo ducis dividendi hostium spolia inter milites, qui acriter magis, aut minus decertavere.

Item in testamento, in quo bona distribuenda legantur inter pauperes, viduas, doctosque &c. tunc qui distributioni praeest, si bona distribuenda in proprios usus convertat, vel largiatur iis; quibus non competit, peccabit non tantum contra Justitiam distributivam, verum etiam contra commutativam, & restitutioni erit obnoxius secundum arithmeticam aequalitatem; id est tantum singulis de bonis propriis restituere tenetur, quanto minus quam oportebat, acceperunt singuli, quibus ex voluntate testatoris, principis distributio competeat.

Q. VII. *Quid sit Justitia vindicativa?*

R. Est

R. *Est virtus inclinans communitatis principem ad reum ex merito puniendum*. Objectum hujus Justitiae est *punitio ex merito facienda*. Subjectum est *judex legitima auctoritate constitutus*: ad quem solum pertinet, non ad privatos, vindictam de delictis sumere. Haec Justitia pertinet ad speciem Justitiae commutantis; quia judex ex officio tenetur ulcisci injurias illatas subditis, & hoc ad arithmeticam aequalitatem, nam poena infligenda aequare debet jus laesum personae offensae. Pertinet etiam ad Justitiam legalem, quia Reipublicae interest, ut delicta puniantur. Igitur officium, quo judex ulciscitur injurias subditis illatas, est *actus Justitiae commutativae imperatus a Justitia legali ob bonum commune*.

Hinc non raro judices ob negligentiam in puniendo obligantur ad restitutionem vel communitati, quae ex tali negligentia gravia detrimenta passa est; vel privatis, qui aliter suum quod amiserunt, recuperare non valent.

Porro Justitiae violatio est secundum se grave peccatum, nec fit veniale, nisi ex parvitate materiae, vel indeliberata advertentia.

C A P. I I.

De Jure.

JUS dictum esse a *Jubendo* contendunt multi; eo vel maxime, quod Veteres, auctore Festo, jura dixerunt jussa.

§. I.

De varia Juris acceptione.

Jus varie accipitur. r. pro lege definiente quid ex justitia cuique tribuendum sit. Hinc lex ipsa appellatur Jus, sive Juris regula. Hoc sensu acceptum dividitur in Jus Naturale, Divinum, & Humanum.

2. Pro legitima facultate ad aliquid.
3. Pro aequalitate inter rem & rem, seu inter creditum unius, & debitum alterius. De Jure primo modo accepto satis diximus in Tractatu de Legibus. De tertio quod est materia, sive objectum, quod justitia directe spectat, capite superiore verba fecimus. De secundo nunc.

§. II.

Quid sit jus, quatenus est facultas ad aliquid.

Q. I. *Quid sit Jus?*

R. *Jus*

R. *Jus est potestas legitima ad aliquid, cujus violatio injuriam constituit.*

Dicitur 1. *potestas*, sive facultas, quae est habitudo ad id, circa quod Jus habere dicimur.

Dicitur 2. *legitima*, nempe a lege concessa; sive naturali, ut Jus ad tuendam vitam; sive divina, ut Jus ad recipienda Sacramenta; sive humana, ut Jus ad capiendam hereditatem, legatum &c.

Dicitur 3. *ad aliquid* scilicet agendum, retinendum, omittendum, impediendum; aut ad fruendum vel utendum aliqua re, vel de ea disponendum.

Dicitur demum, *cujus violatio injuriam constituit*; nam injuriam mihi infert qui sine legitima causa me impedit, ne utar Jure meo.

Q. II. *Quomodo dividitur Jus?*

R. Dividitur in Jus in re seu reale, & in Jus ad rem. Jus in re est, per quod res ipsa obligata manet, ac proinde parit actionem realem.

Jus ad rem est jus circa rem aliquam, per quod tamen res ipsa non obligata est; ac proinde non parit actionem realem, sed tantum personalem. Sit exemplum: emisti equum, agrum, &c. ante traditionem habes Jus ad rem, seu ad eam obtinendam; ideoque non habes jus in rem, sed in personam, quae illam debet. Facta traditione, & accepta re, jus habes in re jam a te ob-

ten-

tenta, & tibi obligata; ac proinde habes jus illam vindicandi ac repetendi, ubicunque fuerit.

Actio, de qua hîc, est jus prosequendi in judicio, vel quod tuum est, & dicitur actio realis, ac rei vindicatio; vel quod tibi debetur, & vocatur actio personalis.

Prima, seu actio realis immediate tendit in rem ipsam, eamque insequitur; adeo ut ad quemcunque possessorem pervenerit seu bonae seu malae fidei, repeti possit ac vindicari.

Secunda, seu personalis immediate tendit in personam nobis obligatam ex aliquo contractu, vel alia ratione: & quamvis sit in ordine ad aliquid agendum, vel aliquam rem tradendam; tamen cohaeret personae, ita ut contra alium rei possessorem institui non possit. Sit exemplum: emisti equum; ante traditionem equus devenit in manus alterius personae: tibi convenit actio personalis adversus venditorem ad tradendum tibi equum pretio numerato, non item adversum illam personam, in cujus manus equus devenit.

Q. III. Quenam sint species Juris realis?

R. Juris realis species sunt dominium, usus, usufructus, servitus, emphytheusis, feudum, pignus, hypotheca; quibus affinis est possessio.

De emphytheusi, feudo, pignore, & hypotheca dicetur infra de Contractibus; reliquae hîc exponentur.

GA-

C A P. III.

De Dominio.

HIC 1. de natura, & divisione Domini inquiramus. 2. de ejus objecto, & subiecto agemus. 3. varios acquirendi Domini modos expendemus.

§. I.

De Natura, & Divisione Domini.

Q. I. *Quid sit Dominium, & quod duplex?*

R. Dominium generalissime sumtum est duplex: unum *Jurisdictionis*, alterum *Proprietatis*.

Dominium Jurisdictionis est potestas gubernandi sibi subditos: quod Dominium aliud sacrum, aliud civile est. Actus gubernandi sunt praecipere, vetare, permittere, judicare, punire, remunerare. De hoc Dominio hîc non agitur, sed de Dominio proprietatis. Igitur

Dominium proprietatis est *jus disponendi de re aliqua, tanquam sua, nisi lege prohibeatur*.

Dicitur 1. *jus* idest potestas, sive facultas disponendi de re aliqua.

Di-

Dicitur 2. *tanquam sua*, scilicet suo nomine, arbitrato, & auctoritate.

Dicitur 3. *nisi lege prohibeatur*: nam domini usus potest lege, vel pactione impediri. Sic pupillus licet bonorum suorum sit dominus, ea tamen alienare nequit; cum id lege vetitum sit. Similiter debitor dominus est pignoris; quod tamen distrahere nequit, lege conventionis cum creditore prohibente.

Nota, quod omne Dominium est jus in re, sed non contra; nam creditor habet jus reale in pignore, & tamen ejus dominium ad alterum spectat.

Dividitur Dominium proprietatis in *perfectum* seu plenum, & in *imperfectum* seu semiplenum.

Dominium perfectum complectitur substantiam rei, ejusque commoda sive emolumenta. Imperfectum est, cui alterutrum deest, idest quod habet proprietatem rei sine emolumentis, vel emolumenta sine proprietate.

Hinc Dominium subdividitur in *directum*, & *utile*.

Dominium directum est dominium proprietatis nudae, idest sine jure percipiendi fructus, & emolumenta rei suae. Tale dominium retinet dominus in agro, quem tradit in emphytheusin.

Dominium utile, est jus ad emolumenta sine proprietate rei. Tale est do-
mi-

minium, quod habet emphytheuta, feudatarius &c.

Nota, Dominium directum non ita dici dominium nudae proprietatis, quasi merus proprietarius careat omni prorsus utilitate; cum vi illius accipiat certa tributa, aut recognitiones sive reales, sive honorarias, seu certa obsequia, & homagia: item certa jura in casu mortis, venditionis &c. sed quia caret utilitate fructuum ordinariorum, quos per dominium utile perciperet.

Tandem Dominium dividitur in *altum*, & *humile*. Altum est illud, quod habet princeps in bonis subditorum, de quibus disporre valet ob bonum commune.

Humile, quod quisque privatus habet disponendi de bonis suis in proprium commodum.

Q. II. *Quaenam in genere requiruntur ad acquisitionem Dominii?*

Nota, duo esse rerum genera, unum eorum, quae nullius sunt dominii; ut aves, ferae, pisces &c. Alterum earum, quae sunt sub alicujus dominio; ut ager, domus &c.

R. I. *Ad acquirendum dominium rei, quae antea nullius erat, sufficit sola rei apprehensio facta animo faciendi rem suam, nisi aliud jure civili constitutum sit.*

Prob. ex §. ferae Instit. de rer. divis. ubi dicitur, quod antea nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. ad occupationem non sufficit merus animi actus
feu

feu mera destinatio, & cupiditas habendi rem; sed requiritur applicatio rei ad res nostras, quae applicatio fit manibus apprehendendo si res mobilis sit; pedibus intrando, vel circumeundo, si res sit soli.

Dixi, *nisi aliter jure civili constitutum sit*: nam lex civilis potest naturalem libertatem circumscribere, & vetare, quod naturaliter permiffum erat: quod patet in thesauris, qui naturaliter fiunt inventoris, nempe ejus, qui loco moverit, apprehenderitque; & tamen aliter jure civili constitutum est, ut infra.

R. II. *Ad acquirendum Dominium rei, quae habet dominum, sive ut Dominium transferatur ab uno ad alterum, jure naturae sufficit mutuus consensus signo externo expressus; sed jure civili duo ordinarie requiruntur, scilicet titulus, & traditio.*

Prob. 1. pars. Principium istius translationis Domini est voluntas domini addicentis alteri rem suam. Ergo ut hujus dominium acquiratur, sufficit ut utriusque nempe dantis, & accipientis consensus signo externo exprimatur.

Prob. 2. pars ex l. 32. ff. de acquir. dom. ubi Paulus Jctus ait: *nunquam nuda traditio transfert Dominium, sed ita si venditio, aut alia justa causa praecesserit, propter quam secuta sit traditio.*

Titulus hinc intelligitur causa seu ratio,

tio, propter quam dominium ab uno ad alterum transfertur: qualis est venditio, donatio.

Traditio duplex est: alia *realis*, quae naturalis datio appellatur, & in re mobili est de manu in manum translatio; in re soli est in possessionem-inductio.

Alia *Ficta* seu civilis, quae fit vel per instrumentum, vel per traditionem clavium, aut similem aliam actionem, lege vel consuetudine ad hoc institutam.

Dixi *ordinarie*: nam ipso jure civili in variis casibus traditio non requiritur; ut in hereditate, cujus dominium acquiritur ipsa aditione, hoc est acceptance hereditatis absque ulla traditione. Item in legato, in beneficiis. Item ex titulo donationis, venditionis, aliove simili ante traditionem acquiritur dominium civitatibus, Ecclesiis, aliisque piis locis ob speciale privilegium. *l. ult. C. de sac. Eccl.*

§ II.

De Subjecto Dominii.

Q. I. *Quinam sint Dominii capaces?*

R. *Omnis & sola natura intellectualis Dominii capax est.*

Prob. Dominium est facultas de re aliqua suo arbitratu disponendi. Atqui talis facultas sine intellectu & libertate arbitrii haud consistit. Ergo.

Hinc

Hinc Deus solus supremum absolutumque in omnia creata dominium habet. Angeli dominio praediti sunt in proprias operationes; secus in res hujus universi corporales, quibus tantum praesident. Homines vero dominio potiuntur in res corporales inferiores: universa quippe propter hominem Deus condidit, ut dicitur *Psal. VIII.*, & *Gen. I.* Omnes itaque homines etsi peccatores, & infideles vero polent dominio, ut definitum fuit in Conc. Constantiensi contra Wicleffum, & Joannem Hus: peccatum enim non aufert jus ad propria bona.

At vero Bruta dominium non habent in terrae gramina, quibus pascuntur; neque qui ea prohibet, injuriam ipsis infert, sed eorum domino.

Q. II. An infantes, & furiosi dominium accipere, & retinere possint?

R. Affir. Prob. Ad dominium sat est voluntas capax utendi re tanquam propria. Sed infantes, & furiosi hac voluntate praediti sunt, licet ejus exercitium sit per accidens impeditum. Ergo infantes, & furiosi domini capaces sunt, si non quoad operationem, saltem quoad potentiam.

Notandum, quod spectato jure naturae, dominium non datur, nisi in eo, qui ratione utitur. Sed favore infantium, & his similium jure gentium introductum fuit, ut tales homines sint capaces domini

nii habitualis, seu quoad potentiam, & ut scholae loquuntur *quoad actum primum*; quoad usum vero, & *actum secundum* supplet Respublica per destinatos tutores, & curatores, qui praestant actualem consensum, & acceptationem in actuali dominii exercitio necessariam.

§. III.

De Peculio Filiorum-familias ejusque speciebus.

Q. I. *Quorum bonorum dominium habeant filii-familias?*

Nota: I. Filii-familias dicuntur ii, qui adhuc sunt sub patria potestate.

Est autem patria potestas jus lege civili inductum, quod habet solus pater, vel avus paternus in personas, & bona liberorum legitimorum, vi cujus de illis disponere potest secundum quod leges illi permittunt.

Dixi 1. *Jus lego civili inductum*: nam patria potestas simpliciter, & indefinite considerata originem trahit ex jure naturae. At considerata in specie, & definite secundum leges & mores quorundam populorum, jure civili inducta est. Videfis Grotium lib. 2. de J. B. & P. cap. 5. §. 7.

Dixi 2. *solus pater*: quia licet jure naturae etiam matri competat aliqua

por

potestas in filium; v.g. illi imperandi, eumque puniendi, corrigendi; tamen non ei competit potestas patria, quatenus jure positivo inducta est.

Dixi. 3. *avus paternus* : nam filii, ac filiae, alique descendentes per lineam masculinam subjiciuntur avo paterno tanquam familiae principi : modo nascentur in familia avi paterni, idest ex filio, qui adhuc est in potestate patris.

Insuper dixi, *avus paternus*, non maternus : nam *qui ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum*. Instit. lib. 1. tit. 9. §. 3.

Dixi 4. *liberorum legitimorum* : nam ex injusta conjunctione nati in potestate patris non sunt. Vide §. 1. 2. & 3. Instit. lib. 1. hoc tit.

Porro septem ferme modis solvitur Jus patriae potestatis, quibus filius-familias sui juris efficitur. 1. per mortem naturalem patris-familias. 2. per ejusdem mortem civilem, videlicet deportationem in insulam. 3. per lapsum patris in haeresim. 4. per emancipationem filii coram judice factam. Item per emancipationem tacitam, scilicet si filius una cum uxore & familia seorsum a patre habitet. 5. per electionem filii ad patriciam vel consularem dignitatem. 6. per electionem filii in Episcopum. Adde ex communi Doctorum sententia professionem religiosam. 7. per adoptionem filii-familias
fa-

factam non ab extraneo, sed ab avo paterno, vel materno. Vid. tit. 12. Inst.

Nota: II. Bona, quae ad filios-familias interdum pertinere possunt, quatruplicis generis sunt; nempe *Castrensia*, *quasi-Castrensia*, *Profectitia*, & *Adventitia*: quae varia bona uno nomine Jus civile *Peculium* filii-familias appellat.

Castrensia sunt ea omnia, quae quis acquirit castrorum seu militiae causa, ut stipendia militaria, praedae de hostibus, munera illis a ducibus impertita, testamenta, aut legata militiae causa obtenta, bona a parentibus ad bellum seu militiam proficiscentibus data. Item quae filii in aula principis, vel in arcis custodia pacis tempore comparant. Item fructus, qui ex his bonis propria industria colliguntur; puta si ex his bonis ludendo, negotiando lucretur.

Quasi-Castrensia sunt, quae, etsi castrensia non sint, habent tamen privilegium Castrensiū. hujusmodi sunt, quae acquiruntur ratione militiae sacrae, togatae, litteratae.

Hinc inter bona quasi-castrensia numeratur I. *Peculium Clericale*, nempe id omne, quod acquiritur post Clericatum, sive ex beneficio Ecclesiastico, sive aliunde, *Authen.* Presbyteros C. de Epis. & Cler. ubi dicitur: *res quolibet modo in clericali venientes, in potestate sua habent Clerici ad similitudinem Castrensiū peculiorum.* Unde ait

Ab.

Abbas *in cap.* quia nos *de testam.* quidquid in aliis adventitium bonum esset, in Clerico filio-familias censeretur castrense, vel quasi-castrense.

Dixi, *post Clericatum*: nam bona ante Clericatum acquisita, post ipsum ejusdem remanent naturae.

2. Peculium *forense*, quod acquiritur in foro, vel ratione alicujus officii publici, non mechanici; ut judicis, advocati, notarii &c.

3. Peculium *scholasticum*, quod acquiritur occasione artium liberalium; puta ex professione Medicinae, Jurisprudentiae, Theologiae &c.

4. Peculium *palatinum*, quod dono accipitur ab imperatore, principe, rege, regina.

Adventitia dicuntur, quae neque castrensia sunt, aut quasi-castrensia; neque a patre, aut intuitu ejus filio donantur: sed aliunde ipsi adveniunt, puta ex successione in bona materna, industria propria, fortuito, v. g. inventione alicujus thesauri, labore, & operibus extraordinariis.

Profectitia sunt, quae filius acquirit ex bonis paternis, v. g. ea administrando, vel patris nomine iis negotiando, aut quae filio dantur primario, & immediate intuitu patris: ut si quis ob amicitiam, aut obsequium patris filio bona quaedam largiatur. His praemissis

Affero I. In bonis Castrensibus, & Quasi-castrensibus filius-familias habet plenum dominium, & administrationem; nec pater in illa jus ullum habet, sed potest filius sine ejus consensu libere de illis disponere, modo sit pubes.

Prob. Ratio est Juris dispositio, sicuti constat ex tit. ff. & C. de Castren. Pecul. l. ult. de inoff. testam. Consule tit. 9. lib. 2. Instit.

Dixi, modo sit pubes, idest expleverit annum XIV. nam ante pubertatem habet utique filius-familias istorum bonorum dominium, & usumfructum; sed ob tenellam ejus aetatem non conceditur ei suorum bonorum alienatio.

Affero II. In bonis Adventitiis filius-familias habet proprietatem; sed pater usumfructum.

Prob. ex l. cum oportet C. de bon. quae lib. &c. §. sancitum.

Hinc per se loquendo non potest filius-familias etiam pubes de bonis suis adventitiis ullo modo disponere, nisi de patris consensu: imo ne de illius quidem consensu de iis testari potest, nisi ad pias causas cap. licet de sepult. in 6. Jure vero consuetudinario Neapolitano filiis-familias permittitur testari de bonis Adventitiis per Matrem, vel per alias personas per lineam maternam quaesitis: de ceteris vero bonis, quae etiam Adventitia dicuntur, servatur Jus commune.

Dixi, *per se loquendo*: quia excipiuntur nonnulli casus, in quibus Adventitiorum ususfructus non ad patrem, sed ad filium spectat: videlicet 1. si filius renuente patre hereditatem adierit. 2. si filio ea conditione quid donatum relictumque sit, ne pater usumfructum habeat. 3. si filius una cum patre succedat fratri germano. 4. si filio non relictus sit nisi nudus ususfructus; quia ususfructus alterum usumfructum non habet. 5. tandem si pater sine justa causa divortium instituat.

Afferro III. *In bonis Profectitiis filius-familias nec habet proprietatem, nec usumfructum.*

Prob. ex §. sancitum per quas personas *Instit. lib. 2.*

Hinc nullo modo filius-familias potest de Profectitiis bonis disponere.

Q. *Num quae filius in domo paterna lucratur, ad ipsum, an ad patrem pertineant?*

R. cum distinctione, &

Afferro I. *Filius-familias, qui ex bonis paternis nomine & voluntate patris negotiatur; lucrum inde proveniens non sibi, sed patri acquirit.*

Prob. Leges indistincte loquuntur: quae ex re, sive substantia patris proveniunt, ipsi patri acquiri. Ergo cum tale lucrum sit totum profectionium, ad patrem pertinet. Ita multi. Secus si filius negotietur extra do-

domum patris , & ex aliis bonis , quam paternis .

Affero II. *Lucra , quae filio-familias obveniunt ex operibus artificialibus , puta ex opificio , agricultura &c. etsi inter bona Adventitia numerari soleant , tamen non semper ad filium spectant .*

Prob. *Pietatem liberi parentibus , non operas debent , l. penult. ff. de obseq.* Ergo lucra , quae ex opificio filii proveniunt , non ad patrem , sed ad filium spectant .

Dixi , *non semper ad filium spectant .* : nam 1. si parentes egeant , tunc filius ex pietate tenetur obsequiales operas parentibus indigentibus praestare .

2. Si filius neque expresse , neque tacite a patre petit , quod ab eo exigere potest , censetur totum remittere patri , pietatis & grati animi ergo .

Denique duo notanda : 1. quod quando filius exigit a patre fuorum operum salarium , detrahenda sunt alimenta ; quia non tenetur pater alere filium habentem propria bona Adventitia , vel Castrensia .

2. Quod salarium , quod filius a patre exigit , numeratur inter bona Adventitia : Ergo ejus possessio , & usufructus pertinet ad patrem , donec filius emancipetur .

§. IV.

De Bonis uxoris.

Nota: Triplex est bonorum genus, de quibus hîc quaeri solet, scilicet bona dotalia, paraphernalia, & utrique conjugii communia. *Dotalia* sunt ea, quae ab uxore traduntur viro ad sustinenda onera matrimonii.

Paraphernalia, idest ultra-dotalia sunt ea, quae ab uxore ultra dotem afferuntur; vel ad eam postea deveniunt per successionem hereditariam, legatum, donationem, &c.

Communia sunt, quae constante matrimonio per mercaturam, v. g. aliosve titulos ex recepta passim consuetudine utrique conjugii simul acquiruntur. His positis,

Afferro I. *In bonis Dotalibus uxor habet proprietatem, maritus autem usumfructum, & plenam administrationem.*

Prob. Assertio constat ex l. 2. ff. de Jur. dot. Hinc uxor post mortem viri omnibus creditoribus personalibus praefertur: & adhuc vivente viro, si ipse vergit ad inopiam, potest uxor dotem repetere ex ead. leg.

Deinde notandum, quod si dos consistat in pecunia, vel rebus quae usu consumuntur: tunc dominium dotis plene transit

fit ad virum cum obligatione tantundem restituendi, soluto matrimonio, *l. res in dotem ff. de Jur. dot.*

Deinceps notandum, quod si bona dotalia etiam stabilia dentur viro aestimata, eo animo ut aestimatio venditionem constituat: tunc vir etiam eorum dominium acquirit, & soluto matrimonio non tenetur, nisi ad pretium reddendum, *l. quoties ff. eod.* & in praedictis duobus casibus si pereant dicta bona, viro pereunt.

Affero II. In *Paraphernalibus* uxor retinet dominium, & usumfructum.

Patet ex *l. Hac ff. de pactis.*

Affero III. In *bonis Communibus* dominium est penes utrumque conjugem; administratio vero penes solum maritum.

Prob. Ita cautum est in Jure. Hinc non licet uxori eleemosynas aliasque donationes facere de bonis, quorum administratio ad maritum spectat, sine ejus expressa vel praesumpta licentia. Secus de bonis, quorum administratio penes ipsam manet. Verum de hoc alias.

§. V.

De Objecto Domini.

Q. I. *Quaenam bona subjiciuntur dominio hominis?*

R. Res omnes sublunares, quae usibus humanis subjiciuntur, cadunt sub dominium

hominis; ut agri, montes, flumina, plantae, bestiae, metalla, & alia similia: nam homo habet a natura potestatem de illis disponendi in suum commodum.

Q. II. *An homo alterius hominis dominium habere possit?*

R. *Jure naturae alterius hominis dominium non habet: potest tamen illud habere jure gentium, & civili.*

Prob. 1. pars. Jure naturae omnes homines sunt sui juris; cum omnes ab eodem parente deriventur, eademque natura donati sint. Ergo natura nulli sunt hominum servi.

Prob. 2. pars. Id patet ex moribus fere omnium populorum; nec servitus moribus christianis repugnat, monente Apostolo I. ad Timot. cap. VI. ut quicumque sunt sub jugo servi; dominos suos, (etiam infideles) omni honore dignos arbitrentur.

Insuper prob. ratione. Homo habet utile dominium membrorum suorum. Ergo potest illud in alium transferre per voluntariam servitutem, vel per necessariam eo privari.

Illud notandum, quod dominis non plus in servos liceat, quam naturalis aequitas concedit. hinc non licet domino servum necare. Utrum possit illum impedire, quo minus matrimonium contrahat, quaestio est inter Theologos. Negat S. Thomas cum multis. Affirmant alii. Illud certum est

dominum posse impedire servum a susceptione ordinum, & ab ingressu religionis.

Q. III. *Quot modis acquiritur dominium in servos, seu mancipia?*

R. Quatuor modis: 1. Jure belli justis. 2. Nativitate, ita ut qui nascitur ex serva servus fiat. 3. Justa condemnatione, ut cum quis ob crimen servitute damnatur a iudice. 4. Venditione: homo enim suae libertatis dominus est, & vendere seipsum valet, emtorque dominus evadit.

Q. IV. *An servi justo bello capti licite possint ad suos fugere?*

R. Affir. Ita multi: nam jure gentium videtur, quod etiam justo bello captis relicta sit libertas fugiendi ad suos; cum ex consuetudine omnium gentium captivi ad suos sine conscientiae scrupulo, cum possunt, confugiant: nec unquam petitem, nec missum fuerit pretium eorum, qui fuga libertatem recuperavere..

Dixi 1. *ad suos*: nam quamdiu intra hostium confinia fugitivi morantur, libertatem non recuperant, & dominus habet jus illos vindicandi.

Dixi 2. *servi justo bello capti*: nam qui venditione, vel nativitate facti sunt servi, modo iis alimenta necessaria tribuantur, nec vi impellantur ad peccatum (quod aliter, quam fuga vitare nequeant) iis haud licitum est fugam arripere, ut statuitur l. 1. C. de servo fugit. ubi haec

habentur : *Servum fugitivum sui furtum facere ; & ideo non habere locum , nec usucapionem , nec longi temporis praescriptionem manifestum est .*

Porro notandum , servum esse domini sui instrumentum , ac possessionem ; ac proinde nullum habere dominium lucri , ac fructuum suorum operum , sed quidquid servus acquirit , domino acquirit . Verum non pauci contendunt , servum esse domini capax saltem earum rerum , quae ei dantur ea conditione , ut non acquirantur domino , vel quae de bonis suis , ludo , aut alia negotiatione sine domini detrimento lucratur .

Q. V. *An homo sit dominus vitae suae , & membrorum ?*

R. Neg. Sed tantum custos , & usufructarius , nempe hoc sensu , ut habeat jus iis utendi , illaque conservandi : ita ut injuriam homini inferat , qui vitam illius invadit , aut membra destruit .

Prob. Ita omnes ex illo *Sapientiae XVI. tu es Domine , qui vitae , & mortis habes potestatem .*

Licet tamen est pati abscissionem alicujus membri , ut sanitati totius corporis provideatur : nam id homo facit tanquam providus custos vitae suae , resecando partem pro conservatione totius .

Neque princeps habet dominium vitae & membrorum suorum subditorum , sed tan-

tanquam custos boni publici, & Dei minister habet jus plectendi reos ob bonum publicum .

Q. VI. *An homo sit dominus suae famae, & honoris ?*

R. Affir. Nam homo potest suis actibus & industria famam acquirere, augere, condonare &c. qui actus secum ferunt domini exercitium . Hinc homo ob justam causam, honestumque finem valet propriae famae jacturam facere, & detrimentum subire .

Dixi, *ob justam causam* : nam nulla urgente causa seipsum infamare, est suam famam prodigere contra caritatem sibi, & proximo debitam . Imo aliquando prodigus suae famae peccat etiam contra justitiam ; ut si ejus infamia redundet in infamiam alterius, cujus famam conservare tenetur ; aut si bona ejus fama sit necessaria ad rite praestandum munus, ad quod ex justitia obligatur .

C A P. IV.

De variis modis acquirendi
Dominium.

§. I.

De Dominio rerum per venationem, aucupium, piscationem &c.

Q. I. Quomodo acquiratur Dominium animalium?

Nota: Animalium quaedam natura sua mansueta sunt, & domestica; ut equi, boves, gallinae &c. quaedam natura sua fera sunt, & silvestria; ut cervi, lepores, cuniculi &c. ad quae revocantur etiam aves & pisces. alia denique, quae licet natura sua fera sint, & silvestria, tamen educatione cicurantur; ut cervi cicurati, accipitres &c.

His adde apes in alveariis reconditas, pisces in stagnis dominorum inclusos. His praemissis,

Affero I. *Animalia mansueta & domestica, quantumvis aberrant, semper remanent prioris domini, nec fiunt occupantis.*

Prob. ex §. gallinarum Instit. lib. 2.
tit.

tit. 1. ubi dicitur *furari*, qui haec animalia, cum fugerint, detinet. Nam haec etiam si fugerint, libertatem non assequuntur, cum natura sua domestica sint; ac proinde semper remanent prioris domini.

Hinc si contingat, haec animalia domestica vel fulmine percuti, vel a feris discerpi, vel alio modo perire, quidquid reliquum manet domini est. Ut habetur in l. Pomponius ff. de acquir. rer. dom.

Affero II. *Animalia, quae natura sua sunt silvestria, sed usu & educatione sunt cicurata, sub dominio possessoris manent; nec possunt ab aliis occupari, quamdiu retinent animum, seu consuetudinem redeundi.*

Prob. Ferae cicuratae non minus possidentur a dominis, quam domesticae. Ergo si non licet istas usurpare, nec etiam illas occupare. *Instit. lib. 2. eod. tit.*

Hinc peccat, & restitutioni obnoxius est, qui columbas occidit, aut illecebris aliâve fraude illas divertere studet, & in propria columbaria pertrahere; cum manent sub dominio possessoris, qui habet jus ne ex ejus dominio extrahantur, vel occidantur. Nec obstat, quod talia animalia damnum inferant; nam damnum istud notabile non est, cum columbae vescantur non tantum bonis, sed malis seminibus, quae fata suffocarent, ut lolio: quod si no-

tabile sit damnum, publica consuetudine vel privilegio ob bonum publicum toleratur.

Dixi, *quamdiu retinent animum seu consuetudinem redeundi*: nam si haec animalia e custodia egrediantur, nullaque sit regressus spes; tunc recuperant nativam libertatem, & fiunt communia; illorumque dominus evadit, qui eadem ceperit.

Hinc si aves ex cavea ad montes avolent; si ruptis repagulis pisces e stagno in mare aut flumina irruant; si fracto muro cervi ad silvam redeant, pristinam recuperant libertatem, & fiunt primi occupantis; si columbae alienae tuis sese immisceant; & sponte in tua ingrediantur columbaria; sublata omni fraude, tuae fiunt.

Item apes ex alveario tuo egressae, tamdiu sub tua manent potestate, quamdiu facile easdem capere vales; at tuo conspectu avulsaе, fiunt primi capientis. Ita Rom. juris Consulti *cit. jur.*

Ab hac lege excipi solent aves venaticae; ut falcones, milvi, & similes, quae etsi desinant reverti, nostri non desinunt esse. Idem docent de avibus musicis magni pretii, reddito tamen pro captura praemio debito.

Quando vero animalia mansuefacta censenda sint deposuisse animum, seu consuetudinem revertendi, atque ita recuperasse pristinam naturalem libertatem, mul-

C.IV. *De var. mod. acquir. Dom.* 37
multum pendet a prudentis iudicio, spectata scilicet varietate animalium, & circumstantiarum.

Affero III. *Animalia fera, & silvestria, si antea nullius fuerint, sunt primo occupantis; idque siue in proprio, siue in alieno fundo accipiantur.*

Prob. Ferae bestiae sunt nullius. Ergo captae statim fiunt occupantis. *Instit. loc. cit.*

Dixi *siue in proprio, siue in alieno fundo capiuntur*: nam ferae bestiae non sunt fructus fundi. Ergo sunt capientis, non domini fundi: possunt tamen fundorum domini prohibere, ne quis in proprios fundos ingrediatur.

Q. II. *Cujus est fera ab uno vulnerata, & ab alio capta?*

R. Ad acquirendum dominium ferae non sufficit vulneratio, sed requiritur apprehensio manibus, vel instrumentis facta l. 5. §. 1. ff. de acquir. rer. dom. Verum si feram ita vulneraveris, ut eam certo capturus sis, & eo animo pergas illam persequi, est tua; etsi alius eam capiat. Ita multi.

Idem dicendum de eo, qui feram eximit de laqueo alterius: nam si fera ita laqueo irretita fuerit, ut non esset facile evadere; tunc non est eximentis, sed ejus, qui laqueum paravit. Si vero ita fera in laqueum inciderit, ut facile & probabiliter esset

esset evasura, est eximentis sive occupantibus.

Q. III. *An liceat venari, aut piscari in fundo alieno?*

R.: Licitum est, per se loquendo, venari in fundo alieno aperto. Ratio est, quia ferae in fundo aperto non possidentur, neque sunt in dominio domini fundi. Ergo cedunt occupanti.

Dixi 1. *in fundo aperto*: nam in fundo clauso & bene circumsepto ferae manent sub dominio possessoris.

Dixi 2. *per se loquendo*: nam dominus fundi prohibere potest, ne quis ingreditur fundum suum, & in eo venetur. Item princeps ob congruam sustentationem, vel honestam recreationem vetare valet, ne quis in publicis locis venetur: & in nostro Regno venatoribus venari non licet, nisi eis permittatur peculiaris scheda, qua loca venationis describuntur.

Item vetari solet venatio ob bonum commune; puta tempore, quo ferae sunt gravidae, ne extinguatur ferina soboles. Ratione instrumenti prohibetur piscatio; puta, ne piscatores certis locis, & certo tempore utantur retibus nimium spissis, quibus parvuli pisces capiuntur.

Q. IV. *Ad quid tenetur, qui contra justam prohibitionem venatur, vel piscatur in fundo alieno?*

R. I. Qui contra alterius prohibitionem:

nem in fundo ejus libero, & aperto venatur: item qui in publico, sed prohibito, facit nihilominus feras suas, nec tenetur ad earum restitutionem; quia non obstante prohibitione adhuc ferae nullius sunt, adeoque primo occupantis: unde potest quis feras sic captas emere. *Petrus Colet* in suo tract. de *Just. & Jur.* Idem excipit columbas, cuniculos, phasianos, & alia id genus, quae magnis impensis aluntur, & non magis a dumetis suis discedunt, quam columbae a columbario.

R. II. Qui tempore vetito, vel vetitis instrumentis in loco communi & publico piscatur, vel venatur, facit quidem praedas suas; sed si hac ratione grave damnum communitati inferat, v.g. extinguendo magna ex parte sobolem ferinam, aut projectis escis medicatis, aquas, vel pisces inficiat; obligatur ad restitutionem non ferarum quas facit suas, sed proportionate ad damnum arbitrio boni viri. Ratio est, quia nocet bono communi.

Nota, graviter peccare, & restitutioni obnoxios esse, qui satos, agros, vineas, segetes, plantas venatione devastant, quando hinc gravia locorum dominis damna afferunt.

Q. V. *An venatio, aucupium, & piscatio sint licita?*

R. Jure naturae sunt licita: at jure canonico Clericis, & Religiosis prohibita est.

est venatio clamorosa, quae fit cum strepitu canum, & armorum; ut constat ex *cap. 1. de Cler. venat.* Venatio tamen non clamorosa, & piscatio moderata ad honestam recreationem, absolute loquendo, ab omnibus permittitur.

Q. VI. *Ad quid tenentur, qui caedunt ligna, aut pascunt contra justam prohibitionem armenta?*

R. I. Communiter Theologi docent, non peccare mortaliter oppidanos, nec restitutioni obnoxios esse, qui contra prohibitionem in silvis, & pascuis suae communitalis vel ligna caedunt, vel armenta in pascua immittunt; nisi notabile damnum inferant bono publico; puta in caedendo ligna magni valoris, & publicis aedificiis necessaria: nam haec communia sunt, & cedunt occupanti; & aliunde prohibitio censetur mere poenalis, obligans ad solvendam poenam post sententiam.

Nota: Quod si communitas silvam vendat aut locet alicui privato, scindentes tenentur ad restitutionem cujusunque damni, etiamsi sint illius communitalis partes; quia tunc communitas, ac proinde singuli cives illius, ex quorum mandato sive consensu administratores vendunt aut locant, totum jus suum in illum transferunt.

R. II. Pro materiae gravitate peccant mortaliter, & restitutioni obnoxii sunt, qui in privatis alicujus dominii pascuis, & sil-

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 41
& silvis animalia pascunt, aut ligna cadunt. Ratio est, quia rem alienam capiunt, invito domino. Immo non solum tenentur ad restitutionem arboris, aut valoris ejus, sed etiam aestimationis spei, quam dabat arbor solo inhaerens.

Licitum tamen est pauperibus etiam in privatis silvis in usum proprii foci colligere minuta quaedam ligna, quae humi jacent; quia vel domini tunc inviti non sunt, vel irrationabiliter sunt inviti.

§. II.

De Bonis Derelictis, & Vacantibus.

Q. I. *Cujusnam sint Bona Derelicta?*

Nota: Bona Derelicta dicuntur ea, quae dominus eo animo abiecit, ut ea in numero rerum suarum amplius esse nolit. *Instit. §. 46. hoc tit.* Sic pro derelictis habentur res fluctibus abreptae, aut alio modo amissae, quas dominus sciens ubi sint, negligat recuperare, cum facile possit.

R. Bona Derelicta sunt primi occupantis, *Instit. loc. laud.* nam res pro derelicta habita, statim nostra esse desinit, & fit nullius; ideoque secundum jus de rebus nullius occupanti conceditur.

Q. II. *Habenturne pro derelictis bona naufragorum, vel quae oborta tempestate, levandae navis causa, in mare dejiciuntur?*

R. Neg.

R. Neg. Sed esse dominorum permanent, ac proinde ipsis sunt restituenda. *Instit.* §. 48. tit. 1. & *Authent.* Navigia C. de *furtis*: ubi merito omnis consuetudo contraria reprobatur.

Idem dicendum de rebus, quae iter facientibus decidunt de curru, aut quae imprudentibus excidunt in via. Ratio est, quia ea omnia dominus cupit remanere in bonis suis, quantum fieri potest.

Q. III. *Utrum inter Derelicta computanda sint bona illa; quae certo apud dominum erant peritura, puta incendio, naufragio, & tu tuo periculo ea eripuisti?*

R. Neg. Sed dominis restituenda sunt, pretio tamen tibi pro labore & periculo soluto.

Prob. ex l. Pomponius 44. ff. de *acquir. rer. dom.* ubi de animali erepto ex ore lupi statuitur, illud pertinere ad dominum; quia quidquid adversae fortunae superest, domini est; ejusque bonae fortunae est, quod per te periculo sit ereptum.

Dices. Res ex tali periculo erepta, industriae meae est fructus; nam nisi mea industria salva facta fuisset, certe periisset. Recte: sed aliena, non tua servasti: neque haec conservatio efficit, ut aliena tua sint: pro tua industria, & periculo praemium mereris. Quid inde?

Verum nota, quod industria & periculi aestimatio aliquando tanta est, quan-
tus

C. IV. De var. mod. acquir. Dom. 43
tus est rei valor ; tunc vero conservator,
si dominus rem non repetit, eam retinere
potest in compensationem sui laboris.

Q. IV. Quibus applicanda sint Bona Vacantia?

Nota : Bona Vacantia nuncupantur illa, quae quis moriens intestatus relinquit, nec secundum leges habet heredes ; ut saepe fit de bonis nothorum, & peregrinorum.

R. Bona Vacantia fisco applicantur.
l. Vacantia C. de bonor. vacat. Verum in *authent. omnes peregrini C. communia*, statuitur, ut bona peregrinorum decedentium sine testamento, & absque herede legitimo ab Episcopo in pia opera erogentur. Sed hodie consuetudini locorum attendendum.

§. III.

De Thesauris, & Bonis inventis.

Nota : Thesaurus, prout hic sumitur, est vetus quaedam depositio pecuniae, vel similis rei, cujus non exstat memoria ; ut jam dominum non habeat *l. nunquam C. de Thesauris*.

Q. I. Cujusnam sint Thesauri inventi?

R. I. *Thesaurus jure naturae est inventoris*. Ratio est, quia thesaurus jure naturae inter bona derelicta, & communia computatur. Ergo inventori cedit.

R. II. Jure civili Rom. de inventore Thesauri haec praesertim §. 39. *Instit. tit. de*

44 *De Justitia, & Jure.*
de acquir. rer. dom. sancita leguntur.

1. Si Thesaurus invenitur a nobis in loco nostro sine artibus magicis, nobis acquiritur.

2. Si in loco alieno Thesaurus fortuito invenitur, dimidium est inventoris, & dimidium est domini fundi. Quod si datâ operâ in fundo alieno quaesitus sit, & inventus, totus domini sit, & inventor tanquam qui rem alienam contrectaverit, puniatur.

3. Si quis in loco publico, vel sacro Thesaurum invenerit, dimidium sit fisci, vel Praelati, & dimidium inventoris.

4. Demum Thesaurus arte magica inventus sive in fundo proprio, sive alieno totus est fisci.

Nota, quod Theologi communiter docent, has leges obligare in conscientia, & ante judicis sententiam, utpote in aequitate fundatas, exceptis illis, quae in poenam commissi criminis inventum Thesaurum datâ operâ, vel artibus odiosis, domino fundi, vel fisco adjudicant. Verum haec omnia contrariis legibus, & consuetudinibus in Regno Neapolitano abrogata sunt.

R. III. *Licet olim varium fuerit jus Neapolitanum de inventione Thesauri; hodierna tamen consuetudo inventos Thesuros fisco addicit: quam consuetudinem refert Tappia in tract. de Jur. Regni Neap.*
tit.

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 45
tit. de invent. thes. & hanc esse praxim
communem, & quasi jus gentium testa-
tur *Grotius lib. 2. de J. B. & P. cap. 8.*
num. 7. nam in Hispania, Germania,
Gallia, Anglia id observatur, teste *eod.*
Grotio loc. cit. Neque injustitiae accusari pot-
est lex, quae repertos Thesauros fisco ad-
dicit, ut & pleraque adespota; nam prin-
ceps potest horum dominium ante occupa-
tionem transferre: nec inventor, ea prin-
cipi offerendo, damnum aliquod sentit;
cum propria non amittat, ut loquitur Theo-
doricus Rex apud *Cassiod. Variar. lib. 4.*
n. 34.

Nota hinc, quod ubi lex viget, quae
Thesauros ubicunque repertos fisco appli-
cat, eam non obligare in conscientia, an-
tequam exigantur; docet *Bannez q. 66. art.*
3. Conclus. 7.

Insuper notandum, aurum, argentum,
salem, quae in regni fodinis salinisque inve-
niuntur, pertinere ad fiscum ex *constit. Ca-*
roli II. cap. quia non decet de *Thes.* Specta-
to vero jure naturae & gentium, pertine-
re ad dominum fundi; cum sint vel pars
fundi, vel ejus fructus, & in eo nascantur
seu formentur.

Q. II. Cujusnam sint bona perdita ab
uno, & ab alio inventa?

R. Qui invenit rem alienam, puta
anulum, crumenam, vestem &c. dominis re-
stituere tenetur: alioqui furti obstringitur.
Quid

Quid si nesciat cujus sit? Adhibere diligentiam debet majorem vel minorem, juxta majorem minoremve inventae rei valorem, ut ejusdem notitia habeatur.

Hinc curandum est, si res sit alicujus momenti, ut ex suggestis res inventa denuntiatur, aut publicis locis libelli affigantur, in quibus inventa bona, cautionibus adhibitis, manifestentur. Qui omittunt debitam diligentiam, qua domini rei inventae admoneantur, furtum committunt, praefata bona retinentes.

Domino comparenti gratis res inventa reddenda est, subductis tamen expensis inquisitionis, proclamationum, si quae fuerint; nisi ex liberalitate dominus aliquid largiatur.

Q. III. *Cujusnam sint bona inventa, quorum domini post adhibitam diligentiam non inveniuntur?*

R. *Inventor rei, cujus dominus post adhibitam sufficientem diligentiam adhuc ignoratur, spectato jure naturae, & gentium eam retinere potest; licet sit valde pium, & recte multis in locis constitutum, ut in pios usus convertatur.*

Prob. 1. pars. Idem valet non habere dominum, & non apparere. Atqui hujusmodi est res inventa, cujus post sufficientem diligentiam adhuc dominus ignoratur. Ergo inter adespota numeranda; ac proinde sine injuria ab inventore occupatur.

C.IV. De var. mod. acq̃ir. Dom. 47
tur. Ita *Sotus*, *Bannez*, *Medina*, *Cardinalis Gotti*, aliique non ignobiles Theologi, quibus adstipulantur juris naturae Doctores.

Prob. 2. pars. Certe quidem valde pium est convertere in usus & alimonia pauperum hujusmodi res; & haec est praxis piorum, quam sequitur Concilium Mediolanense IV. praecipiens, ut res inventa in usus pauperum, aut piorum locorum erogetur, si dominus diu requisitus non appareat. Idem statuit Catechismus Rom.

Ad praxim observa, tamdiu res inventas servandas esse, quamdiu spes adsit veri domini reperiendi. Quod si elapso sufficienti tempore res inventa bonâ fide alienetur, etiamsi postea compareat dominus, nihil est restituendum; nisi quatenus inventor locupletior factus sit.

Idem docent de pauperibus, quibus hujusmodi res distributa fuit: nempe teneri ad rem, si exstat; vel si non exstat, in quantum ditiores facti sunt.

§. IV.

De acquirendo dominio vi Alluvionis, Accessionis, Specificationis, Commixtionis &c.

Q. Quinam sint alii speciales modi acquirendi dominium?

R. Illi sunt; *Alluvio*, *Specificatio*,
Ac-

Accessio, Confusio, Commixtio, Inaedificatio, Implantatio, Scriptio: de quibus §. propterea quod & *seqq. Instit. de rer. divis. & l. adeo quidem i. ff. de acquir. rer. dom.*

I. Per *Alluvionem* acquiritur dominium ejus, quod vi aquarum sensim sine sensu uni fundo detrahitur, & alteri adjicitur; & est domini fundi, cui fit adjectio.

Dixi, *sensim sine sensu*: nam si partem tui praedii notabilem subita aquarum tempestas adjecerit meo, ea tibi remanet.

II. Per *Specificationem* dominium acquiritur, quando quis in alienam materiam ita novam speciem inducit, ut ad priorem statum reduci non possit. Ut si ex aliena lana vestem, ex uvis vinum, ex olivis oleum confeceris; tua est vestis, vinum, oleum: sed alteri datur actio pro valore suae materiae, & damnis compensandis, si quae sint. At si materia in pristinum statum reduci possit; ut scyphus argenteus in massam argenteam, dominium scyphi acquiritur ei, cujus est materia.

III. Per *Accessionem*: ut si quid ad ornatum alteri rei adjiciatur, v.g. gemma anulo aureo; id quod adjicitur, licet pretiosius, jure Accessionis acquiritur domino rei, cui facta est accessio: conceditur tamen domino gemmae actio ad exhibendum anulum; ut gemma eximatur.

IV. Per *Confusionem*: uti si materiae ad duos diversos dominos spectantes, sive casu,

casu, sive communi consensu confundantur: quod resultat, fit commune utrique pro rata materiae; si quidem materiae a se invicem secerni nequeant, ut vina inter se confusa. Si tamen materiae, ommissâ propriâ specie, transierint in tertiam; e. g. vinum, & mel in mulsum: qui speciem facit sine alterius consensu, fit ejus dominus per specificationem, ut ante. Quod si materiae facile secerni possint, ut plumbum, & argentum, datur actio in rem.

V. Per *Commixtionem*, si triticum unus misceatur tritico alterius; si de utriusque consensu fiat, acervus fit communis: si contra voluntatem, datur actio in rem, quatenus discerni potest, quid cujus sit.

Adnotanda sunt hic aliqua. 1. quod *mixtio* proprie dicitur de rebus aridis; ut cum miscentur nummi cum nummis, frumentum cum frumento. *Confusio* vero dicitur de corporibus liquidis, aut liquefactis; ut cum vinum cum vino miscetur, aurum cum auro conflatur: in priori casu corpora discreta manent, secus in secundo.

2. Quod ad mixtionem pecuniæ habetur expressa lex, quod miscens alienam cum pecunia sua, animo totius dominium habendi, totius fit dominus, etiam altero inscio, vel invito; dummodo pecunia mixta a cumulo discerni nequeat. l. si alieni. ff. de solut. Verum tenetur restituere æquivalentem pecuniam, cum nemo debeat lo-

50 *De Justitia, & Jure.*
cupletari cum aliena jactura.

3. Quod expresse statuitur de pecunia, idem multi docent de mixtione aliarum rerum; puta frumenti, leguminum &c. ob generalem regulam, quam assignat *Glossa d. l. si alieni*, quod mixtio aequivaleret rei consumptioni: ita ut, si miscens habeat animum acquirendi dominium, vel saltem contrariam non habeat voluntatem, & pars sua sit principalior, acquirat dominium totius cumuli; intellige tamen semper cum obligatione restituendi aequivalentem materiam.

VI. Per *Inaedificationem*: aedificium enim in alieno erectum fundo cedit domino fundi, qui tenetur materiam, & operas solvere, si alter bona fide aedificavit; secus, si mala fide, scilicet aedificans scienter in fundo alieno amittit dominium materiae.

Item si quis aedificet in fundo suo de materia alterius, totum cedit solo, sed tenetur reddere duplum pretii illius materiae: quin diruto aedificio potest alter materiam sitam vindicare, si ei nondum satisfactum sit. Quod si Titius ex Caji materia in fundo Sempronii aedificet, aedificium cedit Sempronio; potest tamen Cajus petere aestimationem materiae suae, vel eam vindicare, si diruatur aedificium. Item per *Implantationem*; nam arbor in alieno fundo a quolibet plantata eo ipso, quod radices

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 51
ces egerit, cedit dominio fundi.

Idem dicendum de feminibus in agro alieno jactis: nam quidquid solo implanta-
tur, vel inferitur, solo cedit. Instit. §. 32.
hoc tit. Qui tamen ex alieno fundo arbo-
rem in suum transportarit, tenetur de da-
mno.

Insuper arboris dominium ex radice
aestimatur §. 36. hoc tit. Hinc arbor in
confinio posita, ejus est, in cujus fundo ra-
dices egerit: si vero in utriusque fundum
radices egerit, communis habetur.

Item planta in alieno fundo posita so-
lo cedit, si radices egerit; secus, potest a
domino vindicari.

Demum nota, quod ex antiquissima
Regni nostri consuetudine arborum confi-
nium fructus dicuntur spectare ad eos, qui
ramos in proprios fundos propendentes pa-
tiuntur.

VII. Per Nativitatem, per quam no-
stra sunt, quae nascuntur ex propriis ani-
malibus l. 5. ff. de rei vindicat. nam partus
juxta veteres lētos sequitur ventrem, cum
ex eorum sententia foetus sit pars ventris,
viscerum portio, non animal, sed spes a-
nimantis: & hoc locum habet non solum
in bestiis, verum etiam in hominibus ser-
vilis conditionis; ita ut vernae ex ancil-
lis nostris nati, nostri fiant.

Item liberi extra matrimonium nati
matris conditionem sequuntur l. 24. de statu
hominis.

C 2

VIII. Per

VIII. Per *Scriptionem in aliena charta, aut membrana*; Nam jure antiquo dominium scripturae etiam aureae cedebat domino chartae, vel membranae: at hodie quia charta, & membrana viliora sunt, contrarium usu receptum est. Item tabula cedit picturae.

Duo hinc sunt adnotanda. 1. quod omnes recensiti modi acquirendi dominium reduci possunt ad *accessionem*, quae est jus acquirendi, quod rei nostrae adjungitur incrementum: sive haec accessio naturaliter fiat, ut in foetura, alluvione, vi fluminis; sive arte atque hominis industria, ut in specificatione, mixtione, confusione, adjunctione; sive partim ex natura, partim ex industria, ut in plantatione, satione: ob generalem regulam, quod accessorium sequitur principale.

2. Quod praefati modi acquirendi dominium a Romanis *Ictis* dicuntur esse juris gentium. Sed si recte advertas, invienes eos omnes pertinere ad jus civile, vel saltem ad jus aliquarum nationum; non vero ad jus illud gentium, quod pertinet ad mutuam gentium societatem, & quod inconsultis populis mutari nequit. Confer huc *Grotium lib. 2. de J. B. & P. cap. 8.* & *Heineccium in Praelect. ad laudat. Grotii locum.*

§. V.

De modo acquirendi dominium per Praescriptionem, seu Usucapionem.

Praecipuus ac frequentissimus modus acquirendi rei alienae dominium, sine alterius voluntate ex legis dispositione est Praescriptio, quae sic definitur: *adjectio domini per continuationem possessionis temporis lege definiti. l. 3. ff. de usucap.*

Dicitur 1. *adjectio*, sive acquisitio domini, sive alterius juris; ut sunt servitates, officia, beneficia &c.

Dicitur 2. *per continuationem possessionis*: nam praescriptio, ut tibi dominium adjudicet, debet secum afferre continuatam possessionem.

Dicitur 3. *temporis lege definiti*; quia scilicet illud temporis spatium in possessione decurrere debet, quod lex secundum varietatem rerum praescribendarum requirit. Discrimen inter Praescriptionem, & Usucapionem aliqui hoc tradunt, quod illa sit mobilium, haec vero immobilium: verum communiter easdem confundunt, & unam pro altera accipiunt Auctores.

Fundamentum, quo nititur Praescriptio, quibusdam non aliud visum est, quam praesumta derelictio rei, quam dominus tanto tempore non vindicarit. *Grotius lib. 2. de J. B. & P. cap. 4.* Sed hinc gravis

oritur difficultas, an Praescriptio sufficiens sit titulus ad acquirendum dominium non modo in foro externo, verum etiam in conscientia. Quibusdam antiquioribus Theologis visum est, Praescriptionem dominium parere tantum in foro externo; aliis etiam in conscientia, si tamen praecesserit negligentia domini in rei suae investigatione. Tandem alii docuerunt, praescribentem, comparente domino, non teneri ad restitutionem rei praescriptae, si eam possederit titulo oneroso; secus, si titulo gratuito. Triplex haec sententia communiter a Iuris, & Theologis improbatur, cum quibus sit

Prop. unica.

Praescriptio legitima verus est rei possidendae titulus, etiam in interiori conscientiae foro: unde res gratuito etiam titulo comparata, si praescripta sit, domino comparente, restituenda non est.

Prob. I. Verus est titulus transferendi dominium non modo in foro externo, verum etiam in interiori conscientiae foro: quem approbant & confirmant non solum leges civiles, quae civium pacem & tranquillitatem spectant; verum etiam leges canonicae, quae potissimum bonum animarum respiciunt. Sed talis est legitima Praescriptio. Ergo. Propositio constat ex l. i. ff. de usucap. & ex toto tit. Decret. de Praescript.

Prob. II. Ut dominium ex lege ab uno

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 55
uno in alium transferatur etiam sine culpa
& consensu prioris domini, duo sufficiunt.
1. ut in republica, seu in principe adsit
potestas hoc modo transferendi dominium.
2. ut adsit iusta causa hoc statuendi. Sed
in legitima Praescriptione haec duo verifi-
cantur. Ergo &c.

Quod ad primam propositionis partem
attinet: princeps vi domini alii in bona
subditorum, habet potestatem disponendi de
bonis civium propter bonum commune;
ac proinde transferendi dominium sine cul-
pa & consensu prioris domini, quando bo-
num commune id postulat.

Quod ad secundam partem, nempe
quod adsit iusta causa transferendi hoc mo-
do dominium, probatur: sublata Praescri-
ptione, incerta & suspensa haerent do-
minia: resonarent sine fine litibus fora: an-
xii, meticulosi, & undique angustiis pressi
possessores viverent, si antiqui domini quo-
cunque tempore repetere a possessoribus bo-
na sua possent: & tandem negligentes in
bonis suis custodiendis fierent homines, si
jus retinerent eadem repetendi a possessori-
bus tempore quolibet. Ergo &c.

Hinc 1. qui finita Praescriptione, de-
prehendit rem hactenus fuisse alterius, non
tenetur illam restituere, sed potest vi Prae-
scriptionis retinere etiam in conscientia,
sic volente & statuente principe ob com-
mune bonum; nisi in casibus, in quibus
prior

prior dominus per judicem restituitur in integrum.

2. Hoc locum habet, etiamsi prior dominus negligentia caruerit: nam præcipua ratio ob quam Praescriptio inducta est, non fundatur in praesumptione negligentiae, sed ut tollatur incertitudo dominiorum, & ut aliquis litium finis esset, ut expresse habetur in *l. 1. ff. de usucap.* & in *l. ult. §. pro suo.*

3. Ad restitutionem non teneris, etiamsi rem praescriptam titulo gratuito possedisti; quia jura indistincte approbant praescriptiones bonae fidei, nullâ factâ distinctione tituli gratuiti, & onerosi. Nec valet dicere, quod iniquum sit aliquem locupletari cum aliena jactura; nam hoc verum est, quando quis ex jactura alterius locupletatur per injuriam, & privata auctoritate; non vero quando quis utitur beneficio legis.

Q. I. Quanam conditiones requirantur ad legitimam Praescriptionem?

R. Quatuor requiruntur conditiones, quae sunt: *possessio, bona fides, titulus, & tempus lege definitum.*

1. Igitur requiritur *Possessio*: nam sine possessione *Praescriptio* non procedit ex reg. 3. *Juris in 6.* debetque ea saltem civilis esse: sola vero naturalis non sufficit.

Hinc praescribere non potest, qui alieno nomine possidet. v. g. tutor, conditor,

etor, commodatarius, colonus. Item emphytheuta, & feudatarius, in quantum ad dominium directum; quia licet i rem naturaliter possideant, non tamen civiliter: neque qui ab huiusmodi personis quamvis bona fide rem accepit, praescribere potest, quamdiu dominus civilem rei possessionem retinet; quamvis qui per alium possidet v. g. per colonum, procuratorem, praescribere possit.

Item qui est incapax possessionis, v. g. religiosus respectu rerum temporalium, laicus respectu rerum sacrarum, est etiam incapax praescriptionis.

2. Requiritur *Bona Fides*, idest persuasio, qua quis prudenter iudicat rem esse suam, aut saltem ignorat esse alienam. haec *Bona Fides* continua sit oportet toto tempore praescriptionis; nam *possessor malae fidei ullo tempore non praescribit*, ex reg. 2. Jur. in 6. & licet iure civili sufficeret, bonam fidem initio adesse ex l. 48. §. 1. ff. de acquir. rer. dom. ubi dicitur: *mala fides superveniens possessori fraudi non est*; hunc tamen errorem correxit Concilium Lateranense IV. ubi cap. 4. haec leguntur: *synodali iudicio definimus, ut nulla valeat absque bona fide praescriptio tam canonica, quam civilis*. . . unde oportet, ut qui praescribit, in nulla temporis parte rei habeat conscientiam alienae.

3. Requiritur *Titulus*, idest causa

de se habilis ad transferendum dominium; puta emptio, donatio, &c. nam sine titulo non potuit esse bona fides initio possessionis.

Porro titulus iste sufficit, ut sit *coloratus*, vel *praesumptus*; nam si verus & certus titulus adesset, opus non esset praescriptione ad transferendum dominium.

Titulus *coloratus*, scilicet qui prudenter putetur validus, sitque talis ex genere suo; licet vitietur per accidens ex aliqua circumstantia. Sit exemplum. Heres rem commodatam defuncto, putans bona fide hereditariam, vendit: emptor habet titulum pro se emptoris, qui titulus licet vitium in re emta habeat, sufficiens tamen est ad praescribendum. Vide §. 4. *Instit. hoc tit.*

Titulus *praesumptus* hinc dicitur, quando probari non potest, sed praesumitur praecessisse, & solum locum habet in praescriptione longissimi temporis.

Hinc nota discrimen inter titulum coloratum, & praesumptum: nam titulus coloratus non praesumitur, sed probari debet in praescriptionibus temporis ordinarii; & nisi probetur, praescriptio non admittitur. Titulus vero praesumptus probatione non indiget in praescriptione longissimi temporis, nempe 30. vel 40. annorum, vel amplius: possessio enim tam longa locum habet tituli, & merito; quia verus titulus

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 59.
titulus innumeris modis per tempus adeo
longum perire potuit.

4. Requiritur *tempus lege definitum*,
quod est quatruplex aut quintuplex; nempe
breve, *longum*, *longissimum*, *centum*
annorum, & *immemoriale*.

Breve dicitur quod est minus decennio;
Longum est 10. annorum inter praesentes,
20. inter absentes; *Longissimum* dicitur
30. vel 40. annorum. *Immemoriale*, cujus
non exstat memoria.

Nota 1. Rerum, quae praescribi pos-
sunt, aliae sunt *mobiles*, aliae sunt *immo-
biles*. Mobiles sunt res corporales, quae
loco moveri possunt; ut animalia, vestes,
pecunia. Ad res mobiles reducuntur debi-
ta, & actiones, quae rebus mobilibus com-
petunt.

Res Immobiles sunt, quae loco mo-
veri non possunt; ut ager, fundus, do-
mus &c. Ad res Immobiles reducuntur
eae, quae in jure *incorporales* dicuntur;
ut servitutes, census, jus patronatus &c.

Nota 2. Personae, contra quas prae-
scribitur, aliae sunt *praesentes*, nempe
quae existunt in eadem provincia; aliae
sunt *absentes*, scilicet quae in diversa pro-
vincia domicilium habent: sive res de cujus
praescriptione agitur, sit in eadem pro-
vincia, sive non.

Insuper aliae sunt *privilegiatae*, qua-
rum bona non praescribuntur, nisi per tem-

pus solito longius. *Aliae non-privilegiatae,* quarum bona tempore communi lege requisito praescribuntur, & dicuntur bona privatorum. His praeiactis,

Affero I. *Res Mobiles cum titulo triennio praescribuntur: Instit. lib. 2. tit. 6. §. 1.*

Affertio extenditur ad res mobiles cuiuslibet Ecclesiae, etiam Romanae; cum in hoc nullum Ecclesia acceperit privilegium. Ita communiter.

Dixi *cum titulo*; nam sine titulo adversus quemlibet res mobiles non praescribuntur, nisi spatio 30. annorum. Ita communiter.

Affero II. *Res Immobiles privatorum inter praesentes decennio, inter absentes spatio 20. annorum cum titulo praescribuntur. Instit. loc. cit.*

Dixi 1. *res immobiles privatorum*; quia res immobiles Ecclesiarum, vel monasterii, hospitalis, vel alterius piae causae; puta legatum relictum pro pauperibus, pro redemptione captivorum, non nisi spatio 40. annorum praescribuntur. *Authent. quas actiones C. de Sac. Eccl. Ecclesia vero Romana 100. annorum spatio cit. authent. quas actiones.*

Bona, quae Civitates possident titulo donationis, emtionis, hereditatis, non nisi post 100. annos praescriptioni subjacent: quae vero possident aliis titulis, 40. annis praescribi valent.

Di-

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 61

Dixi 2. *inter praesentes decennio &c.* ubi notandum, quod si quis partim fuerit praesens, partim absens, anni absentiae sunt duplicandi: v. g. si fuerit praesens octo annis, & duobus absens, hi duo duplicandi sunt, & inde duodecim anni ad praescriptionem requiruntur.

Dixi 3. *cum titulo*: nam res immobili-
les sine titulo praescribuntur tempore lon-
gissimo 30. annorum.

Q. II. *Qui bona fide accepit aliquid ab auctore malae fidei, potestne illud prae-
scribere?*

R. Cum distinctione. Si sermo sit de herede, is dum aliquid accipit ab auctore malae fidei, praescribere nunquam potest. Ita communiter: quia heres fictione juris est eadem persona cum defuncto, & eorum possessio una eademque possessio.

Confirmatur ex *l. un. cum heres, de
diver. temp. praescript.* ubi haec leguntur: *cum heres in jus omne defuncti succedit, ignorance sua defuncti vitia non excludit.* Si vero aliquis bona fide ab auctore malae fidei alio titulo praeter hereditatem, puta emtionis, donationis, legati &c. rem accepit, praescribere eam potest, etiam tempore ordinario. Ita communiter.

Excipiuntur 1. res furtivae, quae non praescribuntur a possessore bonae fidei, nisi tempore longissimo 30. annorum; quia res furtiva est vitio affecta: quod vitium non pur-

purgatur nisi tempore longissimo.

2. Si is contra quem praescribitur, ignoret rem suam immobilem ab alio possideri, 30. anni requiruntur.

Q. III. *Qui possidet dubitans, sitne res sua, an aliena, potestne praescribere?*

R. Cum distinctione. Qui dubitat num res sua sit, an aliena, non potest manente dubio inchoare praescriptionem; quia deest bona fides. Si vero tale dubium oriatur post inchoatam bona fide possessionem, non impedit praescriptionis continuationem; quia
 • in pari causa melior est conditio possidentis.
 ex 25. reg. Jur. in 6.

Q. IV. *Qui ignorantia Juris vel Facti laborat, omittitne bonam fidem requisitam ad praescriptionem?*

R. I. Sermonem esse de ignorantia invincibili, & inculcata: nam culpabilem, & vincibilem ignorantiam cum bona fide pugnare certum est.

II. Ignorantiam aliam esse Juris, aliam Facti. Illa legem, haec circumstantiam facti nescit. Sit Exemplum: emisti quidpiam ab eo, quem sciebas esse pupillum; sed nesciens pupillum non posse vendere, est ignorantia Juris. At si hoc sciebas, sed nesciebas esse pupillum, est ignorantia Facti. His positis,

Affero: Ignorantia Juris clari etiam inculcata impedit praescriptionem saltem ordinariam: secus invincibilis ignorantia Facti. Prob.

Prob. In usucapione dominium acquiritur solum ex legis dispositione. Atqui excludit lex praescriptionem fundatam in inculpata ignorantia juris : admittit autem fundatam in invincibili ignorantia facti ; ut constat ex *lib. 4. ff. de Jur. & fact. ignor.* ubi haec habentur : *juris ignorantiam in usucapione negatur prodesse ; facti vero ignorantiam prodesse constat.* Ergo &c.

Ratio I. partis est, quia praescriptio utpote in lege fundata, requirit bonam fidem non tantum theologicam, verum etiam civilem.

Ratio II. partis est, quia omnis praescriptio in facti ignorantia fundatur, quae praescribens bona fide, credit esse sua quae possidet ; quae tamen aliena sunt.

Dixi 1. *Juris clari* : nam ignorantia *juris dubii* juxta aliquos praescriptioni non obest.

Dixi 2. *saltem ordinariam* : nam praescriptio *extraordinaria* 30. vel 40. annorum locum habet etiam in invincibili juris errore. Ita multi,

Q. V. *Quid sit praescriptionem non procedere, dormire, interrumpi?*

R. I. Praescriptio proprie dicitur *non procedere*, quando defectu alicujus conditionis non potest incipere.

R. II. *Dormire* dicitur, quando semel inchoata cessat, sic post aliquod tempus revivitura, ut tempus reviviscentiae conjungatur

gatur cum anteriori ad complendum requisitum praescriptionis spatium. Quod accidit . 1. dum judicia exerceri nequeunt, ut tempore belli, pestis. 2. dum Ecclesia caret Episcopo, vel rectore, aut habet inutilem. 3. quando is, contra quem praescribitur, non potest jus suum persequi; ut filius-familias respectu bonorum adventitiorum.

R. III. *Interrumpi* dicitur, quando inchoata, exorto impedimento, sic cessat, ut si rursus reviviscat, non continuetur cum anteriori tempore, sed de novo sit inchoanda: quod fit dupliciter. 1. Naturaliter, cum deesse incipit aliqua conditio ad praescriptionem requisita, v. g. bona fides, aut possessio civilis. 2. Civiliter, quod fit per litis contestationem coram iudice legitimo.

Q. VI. *Quaenam res non praescribuntur?*

Resp. Absolute praescribi non possunt res sequentes:

I. Homo liber, ut fiat servus. *Instit. lib. 2. tit. 6.*

II. Res sacrae, & religiosae; ut templa, coemeteria.

III. Res usibus publicis deputatae; ut pontes, viae publicae &c.

IV. Exemptio subditi a superioris obedientia, visitatione &c. quamdiu manet subditus: nam immunitas, qua quis desti-

nat.

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 65
nat esse subditus, praescribi potest contra
superiorem saltem tempore immemoriali.

V. Res pupilli. Sed de his vide I-
ctos.

Dixi, *absolute*; nam sunt quae-
dam, quae in jure dicuntur non posse
praescribi, quia non possunt praescribi tem-
pore ordinario: quae tamen absolute prae-
scribi possunt longo tempore, aut saltem
tempore immemoriali; ut sunt res fisci,
furtivae, & vi possessae &c.

Q. VII. *An detur remedium aliquod
contra praescriptionem?*

R. Affir. Datur enim restitutio in in-
tegrum, quae est juris remedium, quo ju-
dicis auctoritate dominium praescriptione
amissum recuperatur.

Porro remedium istud conceditur 1.
minoribus; nempe iis, qui nondum annum
24. expleverint: iis tale beneficium con-
ceditur continuo quadriennio a die, quo
maiores facti sunt,

2. Ecclesiis & piis locis; ut res ab al-
tero, quamvis longissimi temporis, videli-
cet 20. vel 30. annorum usucapione amif-
sas, recuperare possint continui quadrien-
nii spatio: quod numerari debet, cum re
intellecta, Ecclesiae integrum fuit restitu-
tionem petere.

3. Interdum conceditur majoribus ob
justas causas; ut si quis reipublicae causa
absuit, vel fuit in hostium potestate &c.

Con-

Conceditur iis hoc juris beneficium continui quadriennii spatio a die cessantis impedimenti.

4. Restitutionis remedium conceditur etiam iis, qui invincibilem facti ignorantiam probant; scilicet praescriptionem completam esse sine sua scientia, & negligentia: sed hoc Varii docent non esse concedendum majoribus, nisi quod ad praescriptionem 10. vel 20. annorum.

Porro notandum, quod si peracta praescriptione, quis per errorem pristino domino rem legitime praescriptam nihil excipiendo restituerit, potest rem condicere, seu repetere tanquam naturaliter & civiliter indebitam.

A P P E N D I X

De Jure Civili Neapolitano in Praescriptionibus servando:

Olim a Nostreis disputatum fuit, num valeret in Regno jus Rom. de praescriptionibus, cum nulla exstaret municipalis lex, quae expresse illud confirmaret, exceptis quibusdam constitutionibus, quae prostant lib. 3. constit. ubi tit. 37. qui inscribitur *de Praescriptionibus*, habetur Constitutio *Duram & diram*, quae primum jus Rom. de praescriptionibus 10. annorum inter praesentes, & 20. inter absentes confirmat,

firmat, approbatque praescriptiones, quae actiones tollunt. Tum jubet servari in Regno praescriptionem 40. annorum a Longobardis introductam inter fratres bona praedecefforum dividentes; ita ut elapsis 40. annis contra divisionem venire non possint. Et sub tit. 38. qui est de rei actione & except. legitur Constitutio, quae incipit *Consuetudinem*, in qua statuitur, feudi possessorem per 30. perpetuos annos praesente adversario, si servitium praestiterit regiae curiae, securum esse, licet auctor de suo quasi dominio probet. Demum sub tit. 39. de praerogat. praescript. habetur Constitutio *Quadragenalem*, quae requirit spatium 100. annorum ad praescribendum contra fiscum.

Verum hodie in Regno lis omnis sublata est in materia praescriptionis ex Decreto Sacri Regii Consilii edito die 23. Decembr. Ann. 1738. Rege approbante. En Decreti verba. *Sacrum Consilium censet praescriptioni, qua actiones extinguuntur, in quocumque Regni foro locum esse oportere, modo conditionibus a jure Civili, Pontificio, ac lege Municipali praestitutis plane sit confirmata; propterea neque debitorem, qui ob conscientiam debiti semper est in mala fide, neque heredem licet bonae fidei, qui possessori malae fidei successit, praescriptione juvari unquam posse. Ceterum in tertio possessore bonam fidem praesumendam esse,*

esse, ideoque lapsu TRIGINTA annorum a die natae actionis, ac deductis temporibus de jure deducendis, legitima praescriptione eum recte uti posse: ad hanc tamen excludendam licere actori apertis argumentis probare, illum possessorem sive ab initio, sive intra praescriptionis spatium vere in mala fide fuisse, probationibus praesumptae malae fidei prorsus rejectis. Decretum per partes expendamus.

I. Praescriptiones, quibus actiones extinguuntur, aperte approbantur; modo habeant conditiones a jure Civili, Pontificio, & Municipali praestitutas.

II. Dicitur, possessorem malae fidei nunquam posse praescribere.

III. Declaratur, heredem etsi bonae fidei non posse praescribere rem, quam testator mala fide possedit.

IV. Admittitur praescriptio 30. annorum in tertio possessore, in quo sancitum est, praesumendam esse bonam fidem; nisi mala fides apertis argumentis, non tantum praesumptionibus ab Actore probetur.

V. Demum decisum fuit, advocatos, & procuratores litium post biennium non posse agere pro suis laboribus. Notarios pro Scripturis, copiâ non traditâ, non posse agere post biennium; copiâ autem traditâ, omnem actionem eis interdici. Pharmacopolas contra principalem post biennium; contra heredes autem post duos men

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 69
mensēs . Fabros post annum . Famulos , &
similes post duos menses .

Ad haec duo adduntur in Decreto maxime notanda . 1. Quod haec locum habent , quando Scripturae publicae vel privatae non producantur .

2. Quod hoc decernitur non ope praescriptionis , sed vi praesumptae solutionis . Quare infertur , qui certus esset , solutionem non esse factam , ex dicta Decisione minime ab obligatione solutionis eximi .

Ex dictis inferes I. valere in Regno Jus civile Rom. de praescriptionibus , exceptis illis capitibus , in quibus municipali lege abrogatum fuit . Quare Nostri bene uti possunt in foro conscientiae praescriptionibus cum praestitutis conditionibus ; quod multi e nostris Doctoribus senserunt etiam ante modo dictum Decretum , inter quos fuerunt Staibanus , Gallupus , Prato , Amato , & demum Verde , qui Instit. Civil. lib. 2. de usucap. docet , juri nempe civili Rom. standum , cujus oppositum non invenitur in Regno sancitum : ex quo inferebat valere in Regno jus commune praescriptionis , cum nihil municipali lege in contrarium expresse statutum esset . Sed hodie ex adducto Decreto lis finita est : utinam & forenses contentiones !

Inferes II. plures esse conditiones , quas prae jure Rom. requirit hodierna Decisio ad usucapionem . Hae autem sunt : 1. Bona
na

na fides, quae non solum initio, sed etiam toto praescriptionis tempore requiritur.

Hinc Romanae leges requirentes bonam fidem tantum initio possessionis, & praescriptiones 30. vel 40. annorum, nullâ habitâ ratione bonae vel malae fidei, sicut olim a sacris canonibus, ita ab hodierna Decisione abrogatae remanent.

2. Requiritur Titulus vel coloratus, vel praesumptus etiam ad praescriptionem longissimi temporis: quod jure civili haud requirebatur.

3. Heres possessoris malae fidei nunquam praescribit; unde omnino rejicienda opinio quorundam e nostris, ut *Verde loc. cit.* asserentium heredem possessoris malae fidei longissimo tempore praescribere.

4. Bona fides, quae praesumitur in tertio possessore, non praesumptionibus, sed apertis argumentis ab adversario est elidenda: ubi nota, quod in hac Decreti parte dicitur, *deductis temporibus de jure deducendis*: tempora nempe, quae praescriptionibus imputari non debent, ut tempora justae absentiae, bellicae expeditionis, minoris aetatis &c. de quibus vide *tit. Cod. Quibus non obicitur longi temporis praescriptio*.

5. In Regalibus, & feudalibus titulus non praesumitur, nisi post 100. annos.

6. Praescriptio 40. annorum contra fratres

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 71
tres venientes contra divisionem bonorum
praedecefforum confirmata remanet.

7. Praefinita tempora, quibus elapsis
non datur actio quibusdam personis pro
servitio praestito, valere non ope praescrip-
tionis, sed vi praesumptae solutionis, ut
supra adnotavimus.

Haecenus de praescriptione a jure ci-
vili introducto, & sacris Canonibus prae-
stitutis conditionibus approbata. Unum dis-
cutiendum remaneret: nempe utrum prae-
scriptio sit etiam de jure gentium? Affir-
mativam sententiam tenent non pauci,
praesertim juris naturae Doctores, inter quos
Grotius de J. B. & P. lib. 2. cap. 4. qui
docet, praescriptionem a naturae jure ori-
ginem trahere: & jure gentium cum ipsa
rerum partitione evidentius confirmatam,
tanquam basim, & praesidium tranquillita-
tis, & pacis mutuae inter homines servan-
dae: jure vero positivo determinatam esse ad
quasdam conditiones.

§. VI.

De Usu, Usufructu, & Habitatione.

Q. I. Quid sit Usus?

R. Usus est jus duntaxat utendi re a-
liena, salva ejus substantia.

Dicitur i. *jus utendi*; quia hic defi-
nitur usus juris, non facti, qui a Doctori-
bus non solet appellari *Jus*, sed *juris exse-*
cutio,

cutio, sive actualis usus legitimus; vel jus utendi re aliena, quae ipso usu consumitur, sed revocabile ad nutum concedentis. Tale dicunt esse jus, quod habent Religiosi utendi vestibus, atque alimentis & ceteris rebus sibi concessis.

Dicitur 2. *re aliena*; quia usus est quaedam servitus, quae nonnisi in re aliena constitui potest.

Dicitur 3. *salva ejus substantia*: ad significandam obligationem usuarii, qui non tantum alienare non potest, aut consumere rem, cujus habet usum, sed illam debet integram conservare.

Hinc collige, Usum proprie dictum non esse eorum, quae ipso usu consumuntur; cujusmodi sunt vinum, oleum, frumentum, ceteraeque res, quae pondere, numero, mensura constare, & in genere suo functionem recipere dicuntur. His proxima est pecunia numerata, quae ipso usu, scilicet expendendo & alienando quodammodo extinguitur. *Instit. lib. 2. tit. 4. §. 2.* harum rerum non usus, sed abusus est.

Q. II. *Quid sit Ususfructus?*

R. *Ususfructus est jus utendi & fruendi re aliena, salva ejus substantia.*

Dicitur, *jus utendi & fruendi*: Hae particulae distinguunt usumfructum a simplici usu, qui est sine fructu, sive jus utendi, & non fruendi. brevius: Ususfructus est jus non solum utendi re aliena, sed etiam omnem

omnem ejus fructum percipiendi.

Q. II. *Quid possit Usuarius circa rem, cujus habet usum; & Usufructuarius circa rem, cujus habet usumfructum?*

Ante responsionem noto, quod usus est assumptio rei ad aliquid; ut equi ad equitandum, domus ad habitandum. Fructus vero est id, quod provenit ex re; ut agnus, vel lana ex ove.

Hinc nomine fructuum respectu fundi intelligitur quicquid in eo nascitur; ut sunt fenum, segetes, virgulta, arbores caeduae; quales sunt eae, quae verustate casum minantur: grandes tamen arbores, uti & fructiferae non veniunt nomine fructuum.

Item fructus fundi sunt lapides, metalla, arenae, & quae crescunt in fundo. Item proventus venationum, aucupiorum. thesauri vero non censentur fructus fundi.

In animalibus fructus sunt foetus, lac, lana. His adnotatis,

Affero I. *Usuarius circa rem, cujus habet usum simplicem, potest sequentia:*

I. Si res habeat aliquem usum distinctum a fructu, potest re uti, non tamen ejus fructum percipere.

Hinc qui usum habet jumentorum, pecorum, &c. potest iis uti ad vehendum, arandum; sed neque foetu, neque lana, neque lacte, nisi modico uti potest: neque locationis fructum percipere; quia

haec ad fructum pertinent.

2. Qui fundi nudum usum habet, potest uti. oleribus, pomis, feno, stramentis, lignis ad usum quotidianum suae familiae, etiam facta provisione annua : non potest tamen hoc jus vendere, aut donare alteri, neque dictis rebus ad quaestum, aut lucrum uti : quod potest usufructuarius, ut mox dicetur.

Affero II. *Usufructuarius omnem omnino fructum rei atque utilitatem percipit ; ita ut dominus seu proprietarius, concesso alteri rei suae usufructu, nihil in ea praeter proprietatem retineat.* Ita l. Usufructu legato ff. de usufructu.

Hinc 1. omnes illi fructus, de quibus supra, sunt usufructuarii : quoad arbores tamen, quae sunt in fundo, cujus habet usufructum, si sint fructiferae, iis frui non potest, sed tantum earum fructibus. Imo si vi ventorum avellantur, sunt proprietarii ; & usufructuarius tantum potest inde sumere ad suum, & villae usum : si tamen demortuae essent, spectant ad usufructuarium, sed debet earum loco alias substituere. Item si gregis usufructum habeat, loco capitum demortuorum, alia capita e foetu, quem recipit, submittere debet. *Instit. de rer. divis. §. 38.* In silvis caeduis potest se gerere ut pater-familias, caedendo quotannis certam portionem ; arbores tamen grandiores, nisi valde vetustas, & fere inutiles caedere non potest.

2. Pot-

2. Potest usufructuarius his omnibus per se frui, vel ea aliis cedere, locare, vendere, &c. sic tamen, ut non possit jus suum, seu usum tantum, vel perceptionem sui juris alienare; adeoque manet ipse semper usufructuarius. Unde etiam usufructus ejus morte finitur, & non morte alterius. Uno verbo usufructuarius nequit sine consensu proprietarii vendere alteri jus suum; potest tamen sine consensu ejusdem utilitatem suo nomine percipiendam vendere.

Nota, Usufructuarium non ante fieri fructuum dominum, quam eos perceperit. Quamdiu igitur a terra non separantur, censentur pars fundi, adeoque spectant ad proprietarium. Unde si, his jam maturis sed nondum collectis, usufructuarius decesserit, omnia sunt proprietarii.

Q. IV. *Quae sint obligationes Usufructuarii?*

R. I. Tenetur uti re, cujus usufructum habet; sicut bonus pater-familias utitur re sua. *Instit. lib. 2: hoc tit.* ac proinde non potest uti domo ad indignos usus, non potest arbores non caeduas recidere, non potest agrum etiam negligentia sua deteriore facere: sed cogi potest ad illum recte colendum, & quicquid ejusmodi commiserit, tenetur proprietario de damnis, etiam in conscientia.

R. II. Si habet usufructum gregis, tenetur in locum demortuorum, vel in-

tilium caputū alia e foetu substituere : quae hoc ipso , quo substituuntur , fiunt proprietarii .

Idem dicendum de arboribus , vineis &c. in quarum demortuarum locum aliae plantandae sunt ; nisi vi extraordinariae tempestatis , aut casu simili everfae fuerint .

R. III. Tenetur ad refectionem rei , ut conservetur , & integra permaneat ; non vero potest eam in aliam formam , & quidem meliorem transmutare .

R. IV. Quia usufructuarius utitur , fruitur re aliena , consequens est , ut eundem commoda , & incommoda sequantur .

Hinc tenetur onera , & tributa , quae rei imponuntur , sustinere .

Q. V. *Quibus modis constituatur , & finiatur usufructus ?*

R. I. Constituitur duobus modis : 1. legis ordinatione . Talis est usufructus , quem habet pater in bona adventitia filii nondum emancipati . 2. privata dispositione per testamentum , donationem , pactiōnem , stipulationem &c.

R. II. Finitur variis modis : 1. morte usufructuarii . Si autem civitati , vel Ecclesiae , aut cuidam loco pio , vel communitati , quae non moriuntur , sit concessus sine temporis definitione , de jure communi durat 100. annis .

2. Non usu 10. annorum inter praesentem

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 77
fentes, & 20. inter absentes.

3. Cessione proprietario facta.

Q. VI. *Quid sit Habitatio?*

R. *Est jus alienas aedes inhabitandi, salva eorum substantia.* Differt a simplici usu aedium: nam aedium usuarius eas quidem potest cum suis incolere, sed non aliis locare. Qui vero habet aedium habitationem, potest eas inhabitare, & alteri locare, & omnem usumfructum percipere ex partibus aedium habitationi destinatis l. 13. C. de usufr.

§. VII.

De Servitutibus.

Q. I. *Quid servitus, & quatuorplex?*

R. I. *Servitus sumta active est jus, quod quis habet in re aliena, ut sibi, vel rei suae serviat: idest ut in ea aliquid fiat, vel non fiat in suum commodum. Passive sumta est ipsa rei subjectio, seu obligatio in commodum alterius.*

Sit exemplum. Habeo jus transeundi per tuum agrum, vehiculum agendi, aut aquam ducendi &c. In agro tuo est servitus passiva, sive obligatio in mei commodum: ego habeo servitutem activam in agro tuo, idest jus recipiendi commodum ex re tua.

Dixi, *ut in re aliena aliquid fiat, vel non fiat in suum commodum*; quia quaedam

servitutes sunt tantum ad impediendum, ne aliquid fiat; v. g. ne in domo mei vicini aperiatur fenestra, qua in meum hortum detur prospectus; ne murus altius elevetur, & officiat luminibus meis &c. hinc quaedam servitutes sunt *affirmativae*, quaedam *negativae*.

R. II. *Servitus dividitur in personalem, & realem.*

Personalis est, quae immediate debetur personae: tales sunt usufructus, feudum, emphytheusis, & similes obligationes, quae propterea expirant cum persona, cui affixae sunt.

Realis est, quae immediate debetur rei; ut si ager tuus serviat meo, aedes tuae meis aedibus &c. jus autem illud transit ad illum, ad quem transeunt ager meus, aedes meae.

Servitus realis alia est *urbana*, alia *rustica*. *Urbana* est, quae debetur urbano praedio: *Rustica*, quae rustico.

Praedium urbanum dicitur omne aedificium habitandi causa confectum, sive in urbe, sive in villa. Item hortus ei adnexus ad voluptatem.

Praedium rusticum sunt ager, vinea, pratum &c. sive in urbe, sive extra urbem. Item stabula, horrea, & hujusmodi aedificia, quae non inserviunt habitationi hominum, saltem quando sunt ab aedibus separata; quia horrea, stabula &c. aedificio urbano

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 79

bano conjuncta, censentur ad illud pertinere, & veniunt nomine praedii urbani.

Urbanæ servitutes sunt: *admittere tingnum vicini in parietem tuum, stillicidium in tuas aedes recipere, murum altius non attollere &c.*

Rusticae sunt *iter, actus, via, aquaeductus*, & dicuntur servitutes Nominatae.

Iter est servitus, qua quis pede vel equo potest commeari.

Actus, quo jumentum, vehiculum, & armenta duci possunt per praedium alterius.

Via continet in se iter, & actum.

Aquaeductus est jus aquam ducendi per fundum alterius sive canalibus, sive rivo per alterius terram depresso, quo aqua decurrat.

Servitutes Innominatae sunt: jus aquam hauriendi ex fonte alieno; pecora adaquandi, pascendi; calcis coquendae; lapides, arenas, cretam ex alieno fundo fumen-

di.

Q. II. *Quibus modis servitutes comparari possint?*

R. Servitutes urbanae, & rusticae tribus modis acquiri possunt: videlicet pacto, ultima voluntate, & usucapione 10. annorum inter praesentes, & 20. inter absentes.

Finiuntur servitutes eodem fere modo, quo constituuntur, & 1. pactis, & stipula-

tionibus. 2. praescriptione, non utendo per 10. annos inter praesentes, & 20. inter absentes. 3. remissione. 4. consolidatione. 5. interitu rei, quae servituti occasionem dederat. v. g. si aruerit fons, in quo ut aquam haurires, per fundum meum transire poteras, jam hac transire non poteris: at reviviscente fonte reviviscit jus tuum, etiamsi elapsum sit tempus praescribendi.

Haec de natura, & speciebus servitutum prout statutum est in jure Rom. In Regno autem servandae sunt etiam Neapolitanae Consuetudines, ut est illa de non construendo aedificio contra fenestras vicini, nisi se elongando per cannae palmos XII. De his Consuetudinibus legendi sunt *Napodanus, de Capua*, alique Nostrates.

§. VIII.

De Possessione.

Q. I. *Quid possessio, & quotuplex?*

R. I. *Possessio alia est Facti, alia Juris.* Possessio Facti communiter definitur: *detentio rei corporalis corporis, animi, jurisque adminicula.*

Dicitur 1. *detentio rei*: nam quod apprehendimus, detinendo possidemus.

Dicitur 2. *rei corporalis*, idest tactu perceptibilis; quia rerum incorporalium, sive jurium proprie non dicitur possessio, sed quasi-possessio.

Di-

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 81

Dicitur 3. *corporis, animi, jurisque adminiculo*; quia ad possessionem facti, de qua agunt jura, non sufficit qualiscunque possessio, seu actualis detentio rei: sed requiruntur haec tria, nempe 1. ut actu aliquo corporali v. g. pedibus, manibus, vel alio simili modo res sit apprehensa. 2. ut id fiat animo rem possidendi tanquam suam. 3. ut jus faveat possessioni, sive non impediatur, ne apprehensio, qualis facta est, sit sufficiens ad possessionem, sicut v. g. impedit, ne detentio rei sacrae facta a laico, sit possessio.

Notandum tamen, ad hoc ut impediatur possessio facti de qua hinc, non sufficere, quod apprehensio rei sit injusta, & contra legem; nam fur acquirit veram possessionem facti respectu rei furtivae: habetque ea possessio, etsi injusta, quosdam effectus, de quibus postea.

R. II. *Possessio Juris est jus insistendi rei tanquam suae.*

Dicitur, *jus insistendi*, per quod differt a dominio, quod est jus disponendi de re.

Dicitur, *rei tanquam suae*: ut excludatur insistentia, quae fit ab aliquo nomine alterius v. g. a tutore nomine pupilli, a colono nomine domini &c. qui non dicuntur rem possidere, sed ii, quorum nomine rei insistent.

R. III. *Possessio Facti* (quae hinc ordinatur.

D. §.

dinarie intelligitur nomine possessionis)
alia est *naturalis*, alia *civilis*, alia *civilis-*
sima.

Naturalis est, qua res corpore simul, & animo retinetur. Civilis est, qua res animo & corpore apprehensa, solo animo retinetur.

Dico, *retinetur*: quia etsi ad inchoandam possessionem requiratur actio corporalis, tamen ut postea continuetur, sufficere potest animus retinendi juxta illud: *retinere animo possessionem possumus, adipisci non possumus.*

Nota 1. Hos duos possidendi modos posse ita separari, ut unus rem possideat naturaliter, alter civiliter: ut si me absente & ignorante, fundum meum per injuriam invadas, tu fundum meum incipis possidere naturaliter, sed ego possideo civiliter: donec invasionem tuam rescis, ac fundum recuperare tentans, aut tentare non audens vel negligens, omnino excludar a possessione.

Nota 2. Ad retinendam possessionem naturaliter sufficere, quod sim in conspectu rei meae; vel ita prope, ut, si opus sit, ei statim adesse possim.

Item me posse per alium v. g. per colonum possidere naturaliter, & per me ipsum civiliter.

Possessio *civilissima* dicitur ea, quae sola legis dispositione acquiritur absque omni
cor-

C.IV. De var. mod. acquir. Dom. 83
corporis, & animi adminiculo, etiam ab
inscio. Sic heres parvulus possidet heredi-
tatem defuncti sine ullo apprehensionis actu
& cognitione.

Q. II. Quae commoda afferat posses-
sio?

R. I. Possessio bonae fidei parit prae-
scriptionem, de qua supra.

II. Si dubitatio insurgat super rei jure
seu dominio, possessoris conditio melior
est: in pari enim causa possessor alteri
praefertur.

III. In judicio ordinarie parit praesum-
tionem domini. Unde si actor nihil pro-
bet, aut res maneat aequae obscura, adju-
dicabitur possidenti.

IV. Confert jus administrationis. Unde
si possidens bona fide jus patronatus, quem-
piam ad beneficium praesentes, valida est
praesentatio; licet postmodum constet, te
non fuisse vere patronum.

V. Possessori permissum est utroque
jure, civili & canonico suam possessionem
tueri etiam armis contra invasorem, fer-
vato tamen moderamine inculpatae tutelae.
Verum talis defensio in foro conscientiae ca-
ritatis legi repugnaret, si ex ea majus da-
mnum quod sequi possit, praevideatur.

Casuitae amplificaverunt hanc defensio-
nem etiam ad ea bona, quae actu non
possidentur: imo etiam ad ea, quae possi-
dere speramus, respectu quorum jus inchoa-
tum

tum habemus . Quam doctrinam damnavit Innocentius xi. duabus propositionibus proscriptis . prima est 32. *Non solum licitum est defendere defensione occisiva quae actu possidemus, sed etiam ad quae jus inchoatum habemus .* Altera est 33. *Licitum est tam heredi, quam legatario contra injuste impedientem, ut vel hereditas adeatur, vel legata solvantur, se taliter defendere; sicut & jus habendi ad cathedram, vel praebendam contra earum possessionem injuste impedientem .*

TRACTATUS DE RESTITUTIONE.

PARS PRIMA.

De Restitutione in genere.

Restitutio est rei acceptae redditio, vel damni illati compensatio.

Dicitur 1. *redditio*, ac proinde actus iustitiae commutativae, quae respicit re-compensationem, seu aequalitatem rei ad rem.

Dicitur 2. *rei acceptae*, seu res iuste seu injuste accepta sit: iuste, puta commodato, deposito; injuste, puta furto, rapina &c.

Dicitur 3. *damni illati compensatio*, sive reparatio damni fortunae bonis illati; puta combussisti tua culpa silvam alienam, teneris illatum damnum reparare.

Restitutio differt cum a satisfactione, tum a solutione: a satisfactione quidem, quia satisfactio respicit reparationem honoris, & famae laesae, habito respectu ad personam offensam. Restitutio spectat reparationem damnorum, quae fortunae bonis infer-

inferri solent, servando aequalitatem rei ad rem, omni respectu praeciso.

A solutione quoque distingui Restitutio solet. Etenim illa non supponit damnum illatum creditori, sed solvit quod jure debet; ut cum quis Deo vota reddit: haec vero damnum quod illatum creditori supponit, reparat. Verum haec duo pro eodem usurpantur.

His praemissis, videndum I. an Restitutio necessaria sit ad salutem. II. quanam sint ejus radices. III. ex qua culpa oriatur. IV. quinam ad eam teneantur. V. quibus facienda restitutio. VI. de quibusdam restitutionis circumstantiis. VII. demum, an sint caussae, quae restitutionem tollunt, vel suspendunt.

C A P. I.

De Restitutionis Necessitate.

§. I.

De Restitutionis Praecepto.

Prop. unica.

Actualis Restitutio est necessaria ad salutem necessitate praeccepti; nisi impotentia excuset, vel adsit. justa causa eam differendi.

Prob. I. ex Scriptura. *Ezech. XXXIII.*
Si impius fecerit judicium, & justitiam,
& pi-

& pignus restituerit, rapinamque reddiderit . . . vita vivet, & non morietur. Jacobi V. merces operariorum . . . quae fraudata est a vobis, clamat; & clamor eorum in aures Domini sabaoth introivit. Ex quibus sic: Illud est necessarium ad salutem, cujus omissio divinam meretur ultionem, & mortem animae infert. Atqui ex cit. Scripturae locis omissio Restitutionis divinam meretur vindictam, & mortem animae infert. Ergo &c.

Hinc illud tritum Augustini ep. 54. non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum.

Prob. II. ratione. Omissio Restitutionis est virtualiter furtum; nam aequè fur, ac qui non restituit, privat dominum usu & possessione rei suae. Sed furtum excludit homines a regno Coelorum. Ergo & omissio Restitutionis.

Dixi, *necessaria necessitate praecepti*; & quidem naturalis, divini, & humani; naturali enim lege, qua vetatur alienum auferre, praecipitur ablatum restituere: quoad legem divinam constat ex cit. Scripturae locis: quoad jura humana, ejus sanctiones obviae sunt. Non est tamen Restitutio necessaria necessitate medii: quia aliter facienti quod in se est, saepe salus esset impossibilis; cum saepe etiam volenti impossibile sit restituere.

Ita-

Itaque qui Restitutionem inculpabiliter omittit, sive ex ignorantia invincibili, sive ex impotentia physica vel morali non impeditur ex hoc a salute; modo habeat verum propositum restituendi quando poterit, vel quantum poterit; & ideo in propositione adjectae sunt illae particulae, *nisi excuset impotentia, vel adsit justa causa differendi*.

§. II. .

De Modo, quo restitutionis praeceptum obligat.

Q. I. Praeceptum faciendae restitutionis negativumne, an affirmatum sit?

R. Praeceptum restitutionis est primario negativum, licet attento verborum cortice affirmativum videatur: nam primum, quod mandatum istud jubet, est non retinere aliena; ex quo consequitur, ut actu positivo aliena reddere debeamus.

Insuper retinere rem alienam, invito domino, virtuale furtum est. Sed furtum praecepto negativo adversatur. Ergo &c. Ita communius cum *S. Thoma 2. 2. q. 62. art. 8.*

Hinc praeceptum istud *semper*, & *pro semper* obligat, ut animum paratum habeas ad restituendum aliena, opportunitate data; ac proinde *statim* obligat in praeparatione animi; in executione vero, data opportunitate.

Ex

Ex his sequitur, in statu damnationis eum versari, qui, cum restituere commode possit, libere omittit. Is enim est in continuo statu peccati, quod rem alienam retinere invito domino pergat.

Q. II. *Quot peccata numero distincta committat, qui est in culpabili mora non restituendi?*

R. Tot peccata numero distincta committit debitor culpabiliter morosus, quot sunt illius actus intentionis non restituendi moraliter interrupti. Hoc certum est apud omnes. Illud vero in disputationem vocant, quomodo hi actus moraliter interrompantur. Salmanticenses, Scholastici, & Morales docent, proposita libera non restituendi moraliter non interrupti, nisi per actum contrarium, seu propositum restituendi. Quoties ergo post tale propositum reditur ad voluntatem non restituendi, toties multiplicatur numerus peccatorum in confessione explicandus.

Contra: unum erit numero peccatum, si libera voluntas non restituendi non retractetur; etsi per notabile tempus perduret tale propositum. Diuturnitatem vero temporis dicunt non esse, nisi circumstantiam notabiliter aggravantem: quae circumstantia in confessione ex eorum sententia non est necessario detegenda; ac consequenter colligunt morosum debitorem, etsi per annum & amplius in voluntate non resti-

restituendi perseveraverit , satisfacere suae obligationi , si in confessione dicat , se culpabiliter non restituisse rem alienam : & quoties propositum pravam retractavit , & ad illud iterum rediit .

Solidioribus Theologis minime probatur recensita opinio Salmanticentium . Quare docent hoc peccatum non solum interrumpi per actum contrarium , seu retractationem ; verum etiam per quamcumque aliam interruptionem , per quam prior intentio censeatur non amplius virtualiter perseverare .

Hinc asserunt peccatum hoc moraliter interrumpi , 1. quando actus interni deliberate repetuntur . 2. quando exterius renovantur actus , aliena distrahendo aut consummando . 3. quando creditor debitum petit , & postulatio iusta rejicitur .

Hinc colligunt poenitentem teneri aperire in confessione tempus dilationis , proposita repetita , occasiones contentas restituendi , damna quae passus est creditor ob diuturnam solutionem .

C A P. II.

De Radicibus Restitutionis .

EX communi sententia duae sunt Restitutionis Radices seu capita, ex quibus onus restitutionis proficiscitur ; nimirum *injusta acceptio*, & *res accepta*. Per *injustam acceptionem* intellige injustam & culpabilem rei alienae ablationem, detentionem, vel damnificationem.

Per *rem acceptam* intellige rem alienam five in se ipsa, five in aequivalenti exstantem apud alium sine hujus culpa. His duabus solet addi

Tertia, scilicet obligatio restituendi *ex contractu*; puta deposito, commodato, mutuo, pretio, pacto: vel *quasi-contractu*, five ex contractu implicito, qui habetur in assumptione muneris, vel officii; nam quicquid fit contra pactum, vel officium, aliorum commodum spectans, est contra justitiam commutativam, ac proinde obligat ad restitutionem.

Qui bona fide rem alienam apud se habet five in se, five in aequivalenti, dicitur possessor bonae fidei, & tenetur *ex re accepta*. Qui vero mala fide rem alienam accipit, detinet, destruit, dicitur possessor

feffor, damnificator malae fidei, & tenetur *ex injusta acceptione*.

Porro discrimen inter utrumque possessorum est, quod bonae fidei possessor tantum de re aliena restituere debet, quantum de ea possidet, vel quantum inde factus est ditior; quia fundamentum hujus obligationis est sola res aliena accepta, quae vel in se, vel aequivalenti clamat ad dominum.

Malae fidei possessor tantum restituere adstringitur, quantum alter ex ejus injusta acceptione laesus est, sive inde aliquid habeat, sive non; quia ejus obligatio oritur ex damno inique alteri illato: quae obligatio non extinguitur, nisi reali damni reparatione. brevius: inter utrumque restitutionis caput haec est differentia, quod mensura restitutionis *ex re accepta* est quantitas possessionis: *ex injusta acceptione* est quantitas alieni damni.

C A P. III.

De Culpa, ex qua obligatio restitutionis infertur.

Praenotanda.

NOta 1. Ut quis obligetur ad restitutionem ratione damni illati, certum est

C.III. De culpa ex qua oblig. &c. 93
est requiri culpam aliquam, & quidem oppositam justitiae commutanti, quae non solum *affective*, verum etiam *effectively* sit causa efficax damni. Quare actiones contra virtutes caritatis, pietatis, misericordiae, aliasve nullam pariunt obligationem restitutionis.

Nota 2. Injustitiae culpa, quae debitum parit restitutionis, alia est *theologica*, alia *juridica*. Culpa *theologica* est eadem, ac verum peccatum, quo in conscientia offenditur Deus sive mortaliter, sive venialiter. Culpa *juridica*, seu civilis est ommissio diligentiae jure debitae, ex qua omissione sequatur damnum, sive ea ommissio fuerit culpabilis, sive inculpabilis *theologice* & in conscientia apud Deum.

Culpa haec triplex est: *lata*, *levis*, & *levissima*.

Culpa *lata* est ommissio illius diligentiae, quam adhibere communiter prudentes solent homines ejusdem professionis, & status. v. g. Si librum commodatum relinquis ante ostium, & sic deperdatur.

Culpa *levis* est ommissio diligentiae, quam diligentiores & prudentiores adhibere consuecunt. Ut si eum librum relinquis domi, sed aperto ostio.

Culpa *levissima* est ommissio diligentiae, quam adhibent homines solertissimi & prudentissimi in rebus ejusdem naturae. Ut si eum librum relinquis domi clauso ostio,
fed

sed deinde non tentes manu, an bene sit clausum.

Nota 3. Damnum ex alterius culpa illatum potest considerari in contractu vel officio, vel extra contractum & officium. Porro contractus vel transfert dominium, ut emptio, & mutuum; vel non transfert, ut depositum, & commodatum. Insuper contractus vel cedit in utilitatem solius recipientis, ut commodatum; vel in utilitatem solius dantis, ut depositum; vel in utilitatem utriusque, ut locatum.

Quasi-contractus sunt negotiorum alienorum gestio, tutela, cura, officium iudicis, advocati, medici &c. His praestatis, sit

§. I.

An Culpa theologica inferat restitutionis obligationem?

Propos. unica.

Ratione damni illati extra contractum vel officium sola Culpa theologica, iustitiae commutanti opposita, onus restitutionis infert.

Prob. Culpa theologica est idem ac peccatum, quo offenditur Deus: ad differentiam culpaе iuridicae, quae potest esse sine peccato, ut dictum est in secundo praenotato. Atqui tota ratio restitutionis extra contractum vel officium oritur
ex

C.III. De culpa ex qua oblig. &c. 95
ex peccato , quod committitur contra iustitiam commutativam . Ergo quando peccatum in conscientia non committitur , etsi damnum fecutum sit , restitutionis onus non inferitur .

Insuper laesus irrationabiliter est invictus ex damno inculpabiliter sibi illato ; nam rationabiliter peti non potest , quod est impossibile . Atqui impossibile est peti , ut sibi damnum non inferatur ab eo , qui de damno inferendo non cogitat ; ac proinde involuntario ac necessario inferitur . Ergo .

Hinc qui ob inconsiderationem , distractionem mentis , oblivionem prorsus involuntariam damnum intulit , non adstringitur in conscientia refarcire damnum ; quia ejus actio utpote involuntaria nequit culpaē verti , atque adeo ad poenam imputari .

Dixi , *extra contractum , vel officium* : nam in contractibus tenemur etiam de Culpa juridica , ut mox dicemus .

Obj. 1. Qui alterum inculpabiliter infamavit , tenetur ad restitutionem famae , statim ac advertit . Ergo non requiritur Culpa theologica .

R. Nego consequentiam . Tenetur enim talis infamator ad reparationem famae , non quia peccavit infamando , sed quia potest commode reparare damnum excusando dictum . Quod si non facit statim ac scit , incipit esse damnificator malae fidei . Sic qui

qui inculpabiliter incendit silvam alienam, si statim ac advertit, non extinguit incendium, cum possit, tenetur de damno secuto.

Obj. 2. Multae leges fanciunt reparari damnum, quamvis causatum sine Culpa theologica. Ut si tuum animal, vel mancipium sine tua culpa damnum alicui inferat, teneris damnum refarcire; vel animal, aut mancipium dare. *Instit. lib. 4. tit. 8. & 9.*

Item si e domo tua aliquid in viam projectum sit, quod transeunti nocuit, si non fuerit proclamatum, ut transeuntes periculum evitarent, teneris compensare damnum secutum & quidem in duplum, *l. 7. & penult. ff. de his, qui effuderint.*

R. I. Praescindendo a lege positiva, neque dominus, neque pater-familias tenentur ad aliquid pro damno a suis irrogatum, nisi revera fuerint in culpa, omitendo ea, quae necessaria erant, ut proximi damnum averteretur. Ut qui animal ferum non tenuit domi clausum, vel catenis ligatum, tenetur de damno ab eo illato.

R. II. Posita lege ita disponente, tenentur quidem, sed post iudicis sententiam; quia hae leges non videntur receptae cum tanto rigore: nemo enim videtur obligari ad exsequendam in se talem poenam propter actionem non imputabilem ad culpam.

Un-

Unde non peccat dominus, si ante iudicis sententiam neque restituat, neque animal det, sed occultet. At post iudicis sententiam tales leges obligant in conscientia ad reparandum damnum secutum, & ad poenam, etiam si non adfuerit culpa theologica; quia sunt leges non mere praesumptivae, sed dispositivae.

Nota, leges tunc dici *praesumptivas*, quando fundantur in praesumptione damni. Quare si in casu damnum non sit irrogatum a tuo animali, aut mancipio, sed omnino aliunde, non teneris in conscientia restituere, etiam post sententiam iudicis contra te praesumentis; quia praesumptio cedit in foro conscientiae veritati.

Contra vero teneris in conscientia post sententiam iudicis restituere, si revera damnum irrogatum sit a tuo animali, aut mancipio, etiam sine tua culpa theologica; quia sic dictae leges sunt *dispositivae*, utpote quae, posita tali sententia, iuste transferunt dominium rei tuae in alterum ex voluntate legislatoris sic disponentis ob bonum commune.

Q. An ex culpa theologica levi seu veniali oriatur restitutionis obligatio?

R. Culpa venialis alia est talis ratione parvitatatis materiae, seu parvi damni illati: alia ratione semiplenae advertentiae, deliberationis, motus irae *secundo primi*, etiam si damnum illatum sit grave. His positis,

Affero I. *Culpa venialis contra justitiam ex materiae parvitate inducit obligationem restitutionis sub levi.*

Prob. Res aliena, licet parva cum invito domino retinetur, ejusdem laedit jus. Ergo vi justitiae refarciendum est sub levi, quia materia levis est.

Potest vero per accidens culpa venialis ratione parvitat^{is} materiae parere obligationem gravem; ut quando in ultimo furtulo complente materiam gravem non advertit fur ad furtula praeterita; tunc enim tenetur sub gravi ad restitutionem saltem illius ultimi furtuli. Et ratio est, quia obligatio gravior tunc non oritur ex illa ultima acceptione injusta, quae cum sit tantum culpa levis, non potest gravem obligationem parere: sed oritur ex injusta retentione gravis materiae jam culpabiliter acceptae.

Dixi: *tenetur sub gravi ad restitutionem saltem illius ultimi furtuli*; quia juxta multos sufficit ad vitandum mortale, ut restituatur tantum materia illa parva gravem materiam complens.

Affero II. *Culpa venialis ratione inadvertentiae seu imperfectae deliberationis nullam restitutionis obligationem inducit; etiamsi grave fuerit damnum inde secutum.*

Prob. Culpa venialis ex indeliberatione procedens, non est simpliciter delictum, & injuria; quia agens ex imperfecta ad-
ten-

C.III. De culpa ex qua oblig. &c. 99
tentia, non potest simpliciter dici, quod
sciens & volens laeserit jus alterius. Ergo
nequit restitutionis obligationem parere.

Actus enim moralis indeliberatus ne-
quit esse causa perfectae obligationis; ut
patet in contractibus, votis, juramentis,
quae si ex imperfecta deliberatione proce-
dant, nullam inducunt obligationem. Er-
go neque in casu damnificatio, si sit im-
perfecte deliberata, potest esse causa obliga-
tionis perfectae, qualis est certa obligatio
restituendi.

Dixi, *nullam obligationem, nec sub
gravi, nec sub levi*. Non sub gravi, quia
obligatio gravis non habet proportionem
cum illa culpa levi: non sub levi, quia
levis obligatio non habet proportionem
cum re gravi; quando enim materia gravis
est apta naturâ suâ parere obligationem
gravem, nequit inferre obligationem levem
sed aut gravem, aut nullam parit: gravem
inducere nequit; ergo neque levem.

Nota, in dubio an culpa venialis, an
mortalis fuerit, censendam esse mortalem,
nisi aliud constet; ac proinde totum da-
mnum refarciendum. Tum quia in dubio
potior est conditio innocentis, quam delin-
quentis; tum quia in operibus externis gra-
viter periculosis, excepto casu subitaneae
ac vehementis passionis, raro contingit ir-
perfecta advertentia; cum opera ista natu-
raliter, ac sponte sua mentem excitent ad

§. II.
De Obligatione culpaе juridicae.

Prop. unica.

Ad inducendum restitutionis debitum in contractu vel officio sufficit sola culpa juridica : sed non in omni contractu tenemur juridice ex omni culpa.

Prob. 1. pars. Contrahentes sponte & libere se obligant ad id praestandum in contractibus, quod leges juste decernunt; nam eo ipso quod aliquis contrahit, vult & debet contrahere secundum leges. Atqui leges praescribunt in contractibus praestandum esse damnum secutum etiam ex sola culpa juridica. Ergo haec sola sufficit ad inducendum in contractibus restitutionis debitum. Minor constat ex variis legibus *Digestorum*.

Prob. 2. pars. Culpa juridica est omisio debitae diligentiae. Atqui leges in omni contractu non exigunt omnem diligentiam, sed majorem vel minorem pro majore vel minore gravitate materiae, & contrahentium utilitate. Ergo non in omni contractu tenemur juridice ex omni culpa.

Hinc 1. si contractus cedat in utilitatem solius dantis, alter qui rem accipit, tenetur juridice tantum *ex culpa lata*: v.g. de-

C.III. De culpa ex qua oblig. &c. 101
depositarius, qui gratis suscepit rem apud
se depositam, tenetur tantum ad ejus va-
lorem, si eam ante fores reliquit, & sic
deperdatur; non vero, si reliquit domi,
quamvis aperto ostio. *Instit. lib.3. tit. 15.*
§. 3.

2. Si contractus cedat in solam utili-
tatem accipientis, is tenetur ex culpa lata,
levi, & levissima; ut commodatarius, cui
gratis res commodatur. *l. 18. ff. de com-
modato.* Excipe tamen *precarium*, quod li-
cet sit in bonum solius accipientis, tamen
obligat ex culpa lata. *l. quaesitum ff. de
precario.* Ratio est, quia dominus rem pre-
cario concessam quocunque tempore repe-
tere valet.

3. Si contractus utrique parti utilis sit,
qui rem accipit, tenetur juridice ex culpa
lata & levi; ut conductor, pignoratarius,
focius &c. ex reg. 23. *Disparum.*

Duo hinc obiter notanda, scilicet dolus,
& casus fortuitus. *Dolus* definitur: *occulta
machinatio consulto ad nocendum alteri
adhibita. l. 1. §. 2. de dolo malo.*

Casus fortuitus definitur: *omne, quod
humano capta praevideri non potest, aut cui
praeviso non potest resisti. l. in rebus 18.
ff. de commodato.* Ad eum praestandum
nemo tenetur, seclusa culpa, mora, & pa-
cto.

4. In officiis, puta advocati, procu-
ratoris, judicis, consultoris, medici, &c.

ordinarie loquendo non tenemur juridice ; nisi ex culpa lata ; quia nemo tenetur in officio esse diligentior , quam passim homines ejusdem conditionis esse solent .

71 Dixi , *ordinarie* : nam si praefati professores promiserint majorem diligentiam , quam adhibere communiter solent ceteri ejusdem officii vel artis prudentes viri , tunc tenerentur ex culpa levi vel levissima ; prout magis aut minus promiserunt , & negotii gravitas postulat .

Nota , culpam , quae levis est in privatis hominibus , fieri latam & gravem in iis , qui ex officio consulere , defendere , custodire aliena bona tenentur . Quare dici solet , hos professores ex culpa levi adstrictos esse ad restituendum respectu privatorum , qui ex officio non obligantur : quia negligentia , quae in privatis levis est , potest esse lata ~~seu~~ ^{scilicet} gravis culpa in his , qui ex officio negotia peragunt .

5. Quidam consilium in rebus ad suum officium vel professionem pertinentibus , si aliis suo consilio noceant , ad restitutionem tenentur ex culpa lata . Unde non excusantur per hoc , quod consilium suum non fuerit fraudulentum , sed ortum ex ignorantia ; nam professores , qui in artibus suis consilia praebent , non excusantur , si neglexerint scire ea , quae vi suae professionis scire tenebantur *ex reg. illa Jur. in 6. nullus ex consilio , dummodo frau-*
do-

C.III. *De culpa ex qua oblig. &c.* 103
dolentum non fuerit, obligatur. Intellige de culpa lata, quae in jure dolo aequiparatur juxta illud *de V. S. l. 226. magna negligentia culpa est, magna culpa dolus est.* Vel intellige de iis, qui dant consilium in rebus ad proprium officium non pertinentibus. Unde ii, ad quos ratione officii non pertinet consilia dare; quales sunt idiotae, rustici, mulieres, & qui pro idoneis consultoribus non se praebent, immunes sunt a restitutione, si bona fide dent consilium in rebus, quae ad proprium officium non spectant; nam si ex tali consilio damnum sequatur, suae imprudentiae adscribat consulens, qui sciens imperitiam consultoris, libere ac sponte ejus consilium sequitur.

Excipe, si agatur de damno tertii; puta si audeas suadere alteri, ne restituat, peccas graviter, & ad restituendum teneris; quia illi tertio damnum infers. Nec obstat, quod veritatem ignores inculpate; quia hoc non obstante imprudenter agis: utpote in rebus, quae te praetereunt, aliis consilium praebere audens.

Professores omnes in consiliis dandis sint cauti praesertim in materia justitiae. Quando interrogati bona fide consilia praebent in rebus multum perplexis, non decretorie, sed caute respondeant, se ita sentire aut sibi ita videri. Quod si adhuc anceps sint in proposita quaestione, indicent

se dubitare. Qui ita se gerunt, immunes erunt a restitutione; nam consulentes qui tale consilium exsequuntur, propriae imprudentiae secutum damnum imputare debent.

Q. I. An si res per contractum accepta pereat apud accipientem ex ejus culpa juridica, sed absque culpa theologica, teneatur is ad restitutionem?

R. Affir. Ita multi. Quia Contra-hentes ad tale onus se obligant, cum saltem implicite contrahere velint, ac debeant juxta leges contractus. Neque dicas, leges istas esse praesumptivas; ac proinde non obligare in conscientia, sed tantum in foro externo: nam leges quae obligant ad restitutionem ex sola culpa juridica, falsae praesumptioni non inhaerent: sed quia naturali aequitati conformes, sancitae sunt in bonum commune; scilicet ut contractus facile ineantur, & excitetur cura & diligentia in rebus alienis custodiendis.

Unde dicimus in casu obligationem restitutionis oriri non ex delicto, sed ex contractu, quo contrahentes implicite saltem se his legibus adstrinxerunt.

Hinc depositarius, qui etsi inconsulto depositum reliquit ante ostium, juxta hanc sententiam tenetur compensare ejus valorem domino in conscientia, & ante judicis sententiam.

Idem dic proportionem servata in reliquis contractibus, & quasi-contractibus.

Q. II.

Q. II. *An res accepta per contractum debeat praeferrī propriae, si utraque servari nequeat; puta in periculo incendii, naufragii &c.*

R. cum distinct. Vel res tua est pretiosior alienā, vel aliena est pretiosior tuā, vel utraque est aequae pretiosa.

Si primum, potes conservare tuam prae aliena; quia naturalis aequitas non exigit, ut quis impediatur minus damnum alterius cum majori damno suo. Verum si rem alienam accepisti ex commodato, juxta multos teneris ejus aestimationem domino restituere, quia ex l. 5. §. 4. ff. *commodati vel contra* dicitur, quod commodatarius non teneatur compensare damnum ex incendio, vel ruina ortum, nisi cum posset res commodatas salvas facere, suas praetulit.

Si secundum, ex justitia teneris alienam praeferre tuae; quia in contractibus ea debetur rebus alienis custodia, quam quisque prudens in suis rebus adhiberet. Quisque autem praeferreret tuas pretiosiores suis vilioribus. Ergo.

Utrum vero valeas repetere damnum, quod in conservatione rei alienae in re tua passus es, inspicienda est natura contractus. Unde si rem alienam accepisti ex contractu cedente in utilitatem dantis, potes repetere pretium rei tuae, quam perdidisti, ut alienam conservares. Si vero ex contractu cedente in utilitatem utrius-

que, dimidium valoris rei tuae exigere vales. Si tamen habebas ex contractu inito in gratiam accipientis, pro re tua perditam nihil repetere potes: naturalis enim aequitas postulat, ut contrahentes sentiant in contractu dampnum pro ratione commodi, quod ex contractu recipiunt.

Demum si tertium; potes tuam alienae praeferre, si eam habeas ex contractu celebrato in utilitatem dantis, vel in utilitatem utriusque. Si vero habeas ex contractu inito in utilitatem tui solius, juxta multos alienam tuae praeferre debes; quia hoc exigit maxima illa diligentia, quae in tali contractu praestanda est, nec potes aliquid repetere in compensationem rei tuae perditae; quia aequitas postulat, ut qui solus sentit commodum, solus sentiat incommodum.

C A P IV.

De His qui tenentur ad restituendum.

§. I.

De Possessore bonae fidei.

Possessor bonae fidei dicitur ille, qui rem alienam prudenter existimans esse suam,

quam, illaesa conscientia possidet. De eo quaeritur, ad quid teneatur, quando venit in malam fidem; idest cum primum norit, rem alienam esse. Unde fit:

Prop. unica.

Possessor bonae fidei ratione rei acceptae tenetur, statim ac novit rem esse alienam, restituere eamdem numero; si non exstet, aequivalens, in quo ex ea factus est ditior; si autem legitime praescripserit, ad nihil tenetur.

Prob. 1. pars. Res semper clamat ad dominum. Ergo statim ac Possessor bonae fidei novit esse alienam, domino eam restituere tenetur.

Dixi 1. *statim*: intellige data opportunitate. Quod si in mora culpabili restituendi sit, ex eo tempore possessor malae fidei evadit: nam injusta rei alienae detentio aequivalet injustae acceptioni; ac proinde morosus debitor contrahit obligationes omnes possessoris malae fidei, de quo infra.

Dixi 2. *eandem numero rem*: quia non potest sine injuria restituere aliam numero rem distinctam loco illius; nam res illa in individuo debita clamat ad dominum, qui non potest cogi rem suam permutare, si rationabiliter nolit; cum habeat jus illam numero rem possidendi, ac detinendi.

Prob. 2. pars. Possessor bonae fidei

ratione rei acceptae, ac possessae tenetur restituere quantum possidet de re aliena. Sed qui ex consumptione rei alienae factus est ditior, eam possidet in aequivalenti juxta legem 72. ff. de legatis: *Non absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur*, sive in seipso, sive in altero inde acquisitum, ex quo patrimonium auctum fuit. Ergo in aequivalenti tenetur eam restituere.

Nota, dici aliquem ex consumptione rei alienae factum esse ditiozem, si ex ipsa habeat nunc aliquid, quod alioqui non haberet. Sit exemplum: bona fide usus est aliena veste pretiosa loco suae vilioris, superveniente domino, tenetur tantum restituere valorem ejus, quod de sua attrivisset; quia in hoc tantum factus est ditior ex re aliena.

Prob. 3. pars. Beneficio legitimae praescriptionis dominium rei ab uno in alium transfertur. Ergo si possessor bonae fidei legitime praescripserit rem alienam, ad nihil tenetur; quia ejus dominium legitime comparavit.

Hinc resolves I. bonae fidei possessorem, superveniente domino, teneri ad restitutionem rei furtivae, quam bona fide emit, etiamsi publice emerit; quia res ad dominum semper clamat. Nec potest a domino repetere solum pretium, sed a venditore; quia dominus jus habet ad rem suam,

suam, nec pretium pro eadem recuperanda solvere adstringitur. Venditor vero, qui rem alienam bona fide emit, & eam alteri revendidit, comparente domino, & rem suam e manu secundi emtoris vindicante, tenetur, rescisso contractu, pecuniam suam secundo emtori reddere; quia ex contractu venditionis tenetur de evictione. Quod si superveniente domino, neque fur, neque secundus emtor qui rem habet, inveniatur, primus emtor ad nihil tenetur; quia rem non habet, neque ex ea factus est ditior: cum tanti vendiderit, quanti emerat.

Resolves II. Ad restitutionem non adstringi possessorem rei alienae, si durante bona fide, illa periit casu, vel etiam ipsius possessoris culpa.

Item si in ludo, in conviviiis, aliisque diverticulis, in quibus nihil de suo infumisset, eam consumsit.

Item si illam vendidit eodem, vel minore quo emerat pretio. Item si eam donavit, alias non donaturus; quia in his casibus res aliena neque in se, neque in aequivalenti apud bonae fidei possessorem existit. Quod si aliam ex suis erat donaturus, tunc factus est ditior parcendo rei suae, ac proinde in hoc tenetur ad restitutionem.

Item si rem alienam sibi donatam vendidit, tenetur ejus pretium domino ipsius rei

rei restituitur; nam habet pretium rei, quod est aequivalens ipsi rei, & ita ex re aliena factus est ditior.

Q. I. An possessor bonae fidei teneatur praeter rem alienam restituere etiam fructus inde perceptos?

R. Fructuum nomine intelligi solet omnis utilitas, quae ex re nascitur, vel per causam, sive occasionem rei jure percipitur.

Hinc nota, fructus dividi in *naturales, industriales, mixtos, & civiles*. Quae ex re nascuntur vel producuntur, & naturâ solâ, sponte magis quam hominis diligentia, dicuntur fructus naturales; ut poma, herbae pratorum, silvae caeduae, foetus animalium. Vel producuntur quidem a natura, sed accedente hominis labore & industria, & dicuntur fructus mixti a Theologis, a Ictis vero fructus rei industriales. Hujus generis sunt segetes, aliaque in agris sata, oleum, vinum &c.

Quae vero rei tantum causa vel occasione percipiuntur, vel nobis obveniunt ex industria hominis utentis re tanquam instrumento: ut sunt omnia instrumenta artium; item pecunia utpote natura sua sterilis: appellantur fructus mere industriales. Quare lucrum reportatum ex usu instrumentorum, ex pecunia negotiationi exposita, dicitur fructus merae industriae.

Vel obveniunt ex certo jure secundum leges;

leges nobis concessio, & vocantur fructus civiles; ut sunt pensiones praediorum urbanorum, redditus annui. l. 36. ff. de usuris.

Porro fructus alii sunt *pendentes*; ut segetes solo adhaerentes, poma ex arboribus pendentia, foetus adhuc in utero latent. Alii dicuntur *percepti*, ut quando a re, qua tenebantur, separati sunt; ut poma decerpta, fenum caesum, uva adempta, & in animalibus cum editus est foetus, lac expressum, lana detonsa..

Percepti fructus alii sunt *exstantes*; scilicet quos adhuc qui eos collegit, possidet. Alii *consumti*; nempe illi, quibus possessor usus est, eos consumendo, distrahendo. His positis,

Affero. I. *Bonae fidei possessor rei alienae nullatenus adstringitur restituere fructus mere industriales, siue exstant, siue non exstant, siue etiam ex his factus sit ditior..*

Prob. Quia non rei, sed propriae industriae fructus sunt. Ergo cedunt illam apponenti. Imo hos fructus industriales non modo possessor bonae fidei, sed etiam male fidei retinere potest.

Hinc si pecuniam inique partam negotiationi expesivisti, lucra tua sunt; quia sunt fructus merae industriae..

Affero. II. *Possessor bonae fidei, superveniente domino, una cum re tenetur restituere ejus fructus naturales, non solum pen-*

pendentes, verum etiam perceptos, si existent; si vero non existent, in quo factus est ditior.

Idem dicendum de fructibus mixtis, quantum respondent naturae, non vero industriae.

Prob. 1. pars. Fructus pendentes censentur pars rei frugiferae l. fructus 1. ff. de rei vindicat. Ergo una cum re proprio domino restituendi sunt.

Hinc segetes solo adhaerentes, plantae quae radices egerant, domino soli reddendae.

Prob. 2. pars. Res fructifera, ubicunque sit, fructificat domino suo. Sed rei alienae possessor licet bonae fidei, non est dominus rei. Ergo res illa non huic possessori fructificat, sed vero ipsius domino. Ergo fructus rei sive pendentes, sive percepti domino rei reddendi sunt. Idem obtinet, etiamsi dominus rem illam naturam suam fructiferam incultam reliquisset: nam cum res domini sit, quicquid eam naturaliter consequitur, semper ad dominum attinet.

Intellige, deducto semper valore expensarum, & laborum.

Prob. 3. pars. Possessor bonae fidei dicitur factus ditior ex consumptis fructibus rei alienae; quia fructus apud ipsum si non existant in se, existant in aequivalenti. Ergo si tenetur restituere existentes in se, tenetur

tur etiam restituere exstantes in aequivalenti, sive id in quo factus est ditior.

Porro naturâ æquum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletiores. l. nam hoc 1. ff. de condict. indeb. Sed locupletior fieret ex bonis alienis possessor bonae fidei, si aliquid ex fructibus in aequivalenti exstantibus retineret. Ergo.

Si vero ex consumptione fructuum non factus sit ditior, ad nihil tenetur; cum ratione bonae fidei debeat seipsum servare indemnem. Hinc si possessor bonae fidei fructus ex re aliena perceptos liberaliter donaverit, ad nihil tenetur.

Item si culpabiliter disperdiderit, vel culpa sua eos non perceperit, & dominus percepturus fuisset, non tenetur quicquam restituere; quia non est factus ditior.

Prob. 4. pars. De fructibus mixtis ratio patet ex dictis. Unum tamen advertendum est, quod possessor bonae fidei ex fructibus mixtis potest retinere quantum lucri correspondet suae industriae; ita ut si haec plus contulerit, quam naturâ, plus retinere possit; si minus, minus.

Affero III. *Fructus civiles eodem modo, quo naturales, bonae fidei possessor domino comparenti reddere adstringitur.*

Prob. Fructus civiles ad naturales maxime accedunt: quin imo a Theologis cum istis confunduntur. Ergo eodem modo domino reddendi sunt; scilicet exstantes omnes, & con-

& consumpti, in quo possessor factus est ditior, deductis expensis, si quae factae sint.

Hinc si bona fide alienam domum locasti, equum vel bovem alterius conduxisti, etiamsi dominus nec locaturus, nec conducturus esset: pretia locationis, & conductionis restituenda sunt, si existent: secus, id in quo ditior factus es.

Nota, bonae fidei possessorem ab onere restituendi immunem esse, si beneficio legitimae praescriptionis dominium rei alienae sibi comparaverit.

Hinc si triennium fluxerit a die perceptionis fructuum, instar rerum mobilium dominium comparasti; licet ad praescribendum fundum majus tempus requiratur.

Q. II. Quas expensas detrabere possessor sive bonae sive malae fidei valeat in alienae rei restitutione?

R. Triplicis generis sunt expensae, quas possessor sive bonae sive malae fidei circa rem alienam facere potest; scilicet *necessariae, utiles, & voluptuosae.*

Necessariae expensae dicuntur, quae nisi fierent, res aut periret, aut deterior evaderet: ut agrorum cultura, animalium alimenta, domorum instauratio.

Utiles expensae sunt, quae etsi necessariae non sint, rem tamen meliorem faciunt, & ejus redditum augent: ut arborum plantatio, gregis multiplicatio. *l. i. ff. de impensis in re.*

Vo-

Voluptariae expensae sunt, quae neque ad conservationem, neque ad augmentum acquiruntur, nec res meliores efficiunt; sed duntaxat recreationi & voluptati deserviunt: ut viridaria, aquae salientes, picturae &c. l. 7. ff. eod.

Porro industria, labor, incommodum in rebus conservandis, in fructibus colligendis nomine expensarum veniunt. His positis,

Affero I. In foro conscientiae, spectata naturali aequitate, omnes expensas necessarias & utiles non solum bonae, sed & malae fidei possessor in restitutione rei alienae detrahere jure valet.

Prob. Jure nequit dominus reportare commodum ex alieno labore, & industria. Atqui hoc commodum reportaret, si uterque possessor omnes expensas necessarias, & utiles in restitutione detrahere non posset. Ergo &c.

Affero II. *Expensae voluptariae*, quae speciem duntaxat ornant, non fructus augent, ab utroque possessore sive bonae sive malae fidei, spectato rigore juris, in restitutione repeti non possunt: sed ei permissum est, ornatus & materiam detrahere, si fieri sine rei detrimento id valeat.

Prob. 1. pars. Quia dominus rei non tenetur sumptus solvere, nulla re urgente, sed voluptatis causa factos, a quibus ipse abstinisset. l. 27. ff. de negot. gestor. Sibi igitur
im-

imputet possessor praesertim iniquus, quod infcio domino has fecerit impensas.

Dixi, *spectato rigore juris*: nam juxta multos regula aequitatis postulat, ut, si fieri possit, hujusmodi impensarum ratio habeatur.

Prob. 2. pars. Quia ornatus & cetera, quae voluptati deserviunt, idem non evadunt cum re ipsa. Ergo sufficit ut possessor rem restituat, & haec detrahat, si salva re separari possint; puta qui villam alterius tabellis & statuis instruxit, in restitutione villae haec repetere potest: quia salva re cui adhaerebant, auferri possunt.

Hic aliqua sunt adnotanda: 1. quod illae tantum expensae deducendae sint, quas re ipsa uterque possessor fecit, prout eorum labor, & industria aestimatur, quamvis rei instauratio plus valeat: quia rei melioratio ad dominum pertinet. Non ergo rei valor, sed quod impensum est, aestimari debet.

2. Si expensae superent valorem meliorationis, dominus rei nihil debet pro hoc excessu: alioqui teneretur rem suam emere pluris, quam re ipsa valet. Quod absurdum est.

3. Si dominus sine his impensis res suas propria industria conservaturus fuisset, tum possessori injusto reddendae non sunt, sed tantum possessori bonae fidei; quia hic, non ille indemnus servari debet.

Q.III.

Q. III. *An possessor bonae fidei teneatur domino restituere lucrum cessans, & damnum emergens ex carentia rei suae?*

R. Neg. Quia neque horum est culpabilis causa, neque ex his factus est ditior. Immo si ipse factus sit ditior ex negotiatione alienae pecuniae, quod lucrum cessaverit domino, de eo non tenetur; quia est fructus industriae.

Excipiendi sunt aliqui casus: 1. Si possessor bonae fidei postquam certo scit rem esse alienam, sit in mora culpabili restituendi, tenetur ad lucrum ex tunc cessans, & damnum domino emergens; quia ex tunc incipit esse malae fidei.

2. Si successerit tanquam heres immediatus possessori malae fidei, tenetur loco illius de damnis & lucris; quia ex jure repraesentat ejus personam, adeoque sibi non suffragatur sua bona fides: secus, si successerit quovis alio titulo.

3. Si rem bona fide vendiderit tertio, tenetur huic de damnis & lucris, si ea res postea a domino suo evincatur; quia sic tenetur non ex re accepta, neque ex injusta acceptione, sed ratione evictionis: hoc est ex contractu, quo ad hoc se obligat venditor pro eementis securitate.

§. II.

De Possessore, seu Damnificatore malae fidei.

Possessor malae fidei dicitur ille 1. qui injuste accipit rem alienam, sciens vel scire valens rem esse alienam.

2. Qui licet injuste non acceperit, injuste tamen detinet; ut debitor, & depositarius, qui sunt in mora culpabili.

Damnificator vero malae fidei est, qui culpabiliter alteri infert damnum. De tali Possessore, seu Damnificatore quaeritur, ad quid teneatur.

Prop. unica.

Possessor, seu Damnificator malae fidei tenetur ex injusta acceptione, seu damnificatione servare dominum indemnem, etiam cum suo aequali damno, etsi in nullo factus sit citior.

Prob. Malae fidei Possessor, seu Damnificator tenetur injuriam reparare. Atqui injuria integre non reparatur, nisi dominus fervetur indemnus, sive dominus reponatur in eum statum, in quo fuisset, si injuria illata ei non fuisset. Ergo ut injuria integre reparetur, injustus possessor, seu damnificator dominum indemnem servare debet.

Dixi 1. etiam cum suo aequali damno; nam cum sit ipse causa culpabilis damni, & in pari causa melior sit conditio

tio

tio innocentis, quam delipientis; ne ergo damnum patiatur dominus, tenetur is etiam cum aequali suo damno inaequalitatem in alienis bonis culpabiliter a se positam, reparare.

Dixi 2. *etsi in nullo factus sit ditior*; quia ipse est causa iniusta, qua dominus privatur possessione & usu rei suae. Ergo etsi ex sua iniusta actione nihil perceperit lucri, damnum tamen reparare debet.

Igitur iniquus Possessor, seu Damnicator tenetur servare dominum indemnem, reparare omnia damna, quorum causa culpabilis ipse existit, ac proinde

I. Tenetur restituere rem, si existet: quod si res non existet, quia eam vendidit, vel consumpsit, aut si res periit sine illius culpa, pretium ejusdem totum restituere debet.

II. Adstringitur restituere omnes fructus rei naturales, & mixtos, quos percepit, quamvis dominus per se percepturus non fuisset, etsi non existent amplius; quia ab iniquo possessore consumti, venditi, donati, non collecti, aut per negligentiam amissi, neque ex his factus sit ditior. Quia res quaelibet domino suo fructificat, ac proinde fructus hoc ipso, quod producuntur, fiunt illius, qui est dominus rei. *Certum est malae fidei possessores omnes fructus solvere cum ipsa re praestare. l. 22. C. de rei vindicat.* Item

Item tenetur compensare fructus, quos dominus per suam diligentiam ex ea re percepturus fuisset, & non percepit, nec percipere potuit. *Fructus non modo percepti, sed qui percipi potuerunt, honeste aestimandi sunt. l. 33. ff. de rei vindicat.* Potest tamen iniquus possessor deducere valorem expensarum, laboris, & industriae, quem dominus impendere debuisset pro fructuum collectione, & conservatione. Vide dicta superius.

Fructus mere industriales reddere non tenetur malae fidei possessor; quia non sunt fructus rei alienae, sed industriae propriae. Debet vero compensare omne lucrum cessans, & damnum emergens, quod passus est dominus ex carentia rei suae.

Hinc fur, qui alienum triticum alio deportavit, & ideo carius vendidit, non tenetur restituere hunc excessum; quia quod carius sic vendiderit, est fructus industriae.

Idem dicendum de lucro acquisito a fure ex negotiatione pecuniae alienae, ex usu alieni instrumenti.

Item fur, qui seminavit alienum triticum in agro suo, non tenetur restituere fructus segetis, quia sunt industriales, & potius agri, quam seminis: quod per seminationem mortuum est, & ab agro vivificari debet. *omnis fructus non jure seminis, sed jure soli percipitur. l. 25. ff. de usuris.*

Com-

Compensandum vero est lucrum cessans, quod scilicet dominus ex sua re percepturus fuisset negotiatione, seminatione &c. prout prudenter censeretur, quod esset factururus, si suam rem habuisset.

Item damnum emergens, quod scilicet ex carentia rei suae est passus, accipiendo v. g. ab aliis mutuum cum interesse, ut solvat debita &c.

Q. I. Quantum restituere debeat pro rei valore qui rem alienam surripuit, quae melior futura erat, si ante augmentum consumat? puta qui culpabiliter occidit ovem, quae allatura erat multos foetus; aut praecidit arborem teneram, quae multos fructus erat productura; vel conculcavit segetem in herba &c.

R. cum distinct. Si dominus rem surreptam erat servaturus usque ad statum augmenti, tunc restituendum est quanti valet spes illam servandi: quia dominus talis spei valore privatus est; deductis tamen expensis, quas dominus pro conservatione, & augmento rei suae factururus esset. Si vero dominus ad statum perfecti valoris rem minime servaturus erat, tunc satis est restituere quanti res illa aestimabatur tempore damni illati; quia dominus tantum passus est damnum valoris, quo res in tali statu constabat.

Q. II. Ad quid tenetur fur, qui rem consumsit tempore incrementi, quam do-

minus consumpturus esset tempore vilioris pretii? puta furatus es vitulum, quem dominus eo in statu vendidisset: illumque postquam apud te crevit in bovem, vendidisti.

R. Fur, qui tempore incrementi rem furto ablatam vendidit, vel consumpsit, tenetur ad restitutionem juxta valorem incrementi; quamvis dominus ad hoc majoris valoris tempus eam non fuisset servaturus.

Prob. Quia res domino suo fructificat; licet dominus fructum non percepturus fuisset. Ergo hic fructus, scilicet rei incrementum, domino restituendus est.

Quid si dominus rem consumpturus fuisset tempore vilioris pretii: cujus tamen valor licet penes furem auctus fuerit; deinde tamen rursus, valore imminuto, ad pristinum pretium redacta est? puta furatus es pultum equinum valentem decem, quem eo in statu dominus vendidisset; nunc autem postquam equus factus quinquaginta valeret, illum jam senescentem, & decem aestimatum velis restituere.

R. I. Fur, qui tempore vilioris pretii vendidit, aut consumpsit rem, quam dominus simili pretio erat venditurus, aut consumpturus: hoc, & non majus restituere pretium debet. brevius: sufficit restituere pretium vilius.

R. II. Mensura restitutionis in possessore malae fidei est damnum illatum. Sed in casu damnum illatum est tantum in valore

lore infimo : Ergo hic , & non major restituendus est .

Q. III. Num teneatur fur ad restitutionem rei apud ipsum deperditae , quae aequè apud dominum peritura fuisset ?

R. cum distinct. Si res certo peritura erat apud dominum , sed injuste ; puta quia ab alio furripienda erat , restitutioni obnoxius est fur : quia qui praevenit furtum alterius , non desinit esse fur . Si vero res eodem tempore , eodem periculo pereat apud furem , quo periisset apud dominum ; puta communi incendio , terraemotu , alluvione , aliove communi casu , juxta multos ad restitutionem non tenetur ; quia furtum licet commissum fuerit cum injuria , non fuit tamen causa damni efficax . Justitia enim commutativa ad restitutionem non obligat , nisi damnum effective sequatur .

Dices , quomodo extinguatur obligatio restitutionis ex injusta acceptione jam contracta ?

R. Extinguitur per subsequens fortuitum casum , quo res sine cujuscumque culpa perit ; ac proinde perit domino suo .

§. III.

De Possessore dubiae fidei .

Possessor dubiae fidei dicitur ille , qui vel acquisivit rem , de qua dubitabat an esset .

aliena, vel postquam bona fide acquisivit, dubitare incipit an res aliena sit, nec ne. De utroque quaeritur, quomodo rem alienam restituere adstringatur.

Affero I. *Si bona fide rem aliquam possidenti superveniat dubium, tenetur is veritatem diligenter inquirere, atque interea rem una cum ejus fructibus conservare: sin vero diligenter inquirendo idem dubium persistat, remanet possessor bonae fidei, ac proinde juxta multos potest rem detinere, vel etiam alienare. Quod si postea aliena fuisse demonstratur, non amplius tamen obligatur, quam inde locupletior factus est.*

Dixi 1. *tenetur is veritatem diligenter inquirere, & quidem ex justitia, ne omisio debitae diligentiae sit causa, cur dominus non reperiatur. Quod si debitam diligentiam in domino inquirendo negligat, juxta multos pro rata dubii restituere debet.*

Dixi 2. *tenetur interea rem conservare una cum ejus fructibus: nam illusoria foret investigatio, si ea durante, dubius possessor rem absumeret; ac proinde si res sit usu consumptibilis, nequit ea uti: secus, si non sit consumptibilis. An vero teneatur solvere domino pretium talis usus, definiendum est ex natura usus ejusdem: durum enim videtur, ait Petrus Colet, si quis equo ad modicum iter usus sit, eundem cogere ad restituendum: secus, si eo usus fuerit ad agendum vehiculum.*

Di-

C. IV. De His qui tenentur &c. 25

Dixi 3. *Sin vero diligenter in inquirendo idem dubium persistat ; remanet possessor bonae fidei . Ratio est , quia in pari causa possessor potior haberi debet ex reg. 128. Digestorum .*

Hinc qui a tali possessore rem sine iudicis auctoritate aufert , injuriam ei infert , & ad integrum damnum reparandum obligatur . Imo docent aliqui , bonae fidei possessorem ad restitutionem non obligari , etsi probabilius judicet , rem ad alterum pertinere : nemo enim tenetur jure possessionis suae seipsum ante omnem iudicis sententiam privare , nisi constet rem ad alterum pertinere .

Dixi 4. *potest rem etiam alienare ; admonendo tamen emptorem de tali dubio , utpote de vitio rei : ut nimirum eam domino , si comparuerit , restituat ; & ideo minoris vendenda erit , quia ratione vitii hujus tanti non valet .*

Demum dixi 5. *Quod si postea aliena esse demonstratur , non amplius tamen obligatur , quam inde locupletior factus est : nam cum remaneat possessor bonae fidei , nequit , superveniente domino , obligari , nisi in eo , quo ditior factus est .*

Afferro II. *Si quis ab initio dubia fide possedit ; quia rem a persona de furti suspecta emit , vel dono accepit , & post diligentem veritatis inquisitionem cognoscere non potest , utrum aliena sit : de-*

bet restituere secundum proportionem dubii, quod alius in re habere videtur.

Dixi 1. *Si quis ab initio dubia fide possedit; quia rem a persona &c.* Hic est possessor malae fidei, & peccat contra iustitiam, rem sic acquirendo; quia se exponit periculo iniustitiae, scilicet possidendi rem alienam, domino rationabiliter invito. In id igitur incumbere diligenter debet, ut inveniat dominum, cui rem acceptam tradit.

Dixi 2. *Post diligentem veritatis inquisitionem cognoscere non potest &c.* Huic possessio non suffragatur, cum sit possessor malae fidei, ac proinde rem totam detinere non potest. Ex altera parte certus non est, rem ad alterum pertinere, & consequenter dubium in ea jus habet ex titulo, v. g. donationis, emtionis comparatum; ideo non obligatur ad restituendum, nisi secundum dubii proportionem.

Quid si quis rem, quam suspicatur furtivam esse, emat, vel dono accipiat animo eam tradendi domino?

R. Non peccat, quia negotium domini utiliter agit; tenetur tamen adhibere diligentiam, ut verum dominum inveniat, a quo exigere potest pretium, quod pro re illius servanda impendit; non enim tenetur proprii boni dispendio alterius iacturam avertere: quod si facta debita diligentia dominus non appareat, probabile

C.IV. De His qui tenentur &c. 127
bile est posse eam retinere.

Q. Ad quid tenetur, qui partim bona, partim mala fide possedit rem alienam?

R. Pro tempore bonae fidei tenetur ex re accepta, pro tempore vero malae fidei tenetur ex injusta acceptione.

§. IV.

De Caussis cooperantibus ad damnum alterius.

Praeter eos, qui per se damnum inferunt proximo, tenentur etiam ad restitutionem, qui ad damna proximo inferenda concurrunt, aut opem ferendo, aut non obstando. Quisque enim jus habet, ne ei quocunque modo directe vel indirecte, immediate vel mediate damnum sine justa causa & auctoritate inferatur, & ut reparetur injuste illatum. Vid. S. Thomam 2. 2. q. 62. art. 7. Merito igitur Innocentius XI. proscripsit hanc propositionem: qui alium movet, aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem illius damni illati.

Novem personarum genera Theologi recensent, quae in alterius damnum aut positive, aut negative cooperari valent; quae his versibus comprehenduntur:

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,

Participans, mutus, non obstans, non manifestans, F 4 Ex

Ex his sex priores *directe & positive* concurrunt, quia earum cooperandi modus importat actionem, seu positivum influxum; ex quibus quatuor priores modi important operationem moralem, duo alii physicam. Tres posteriores sunt *negativae*, quia earum cooperandi modus importat negationem actionis, seu non impedimentum. Nunc inspicendum est, quomodo singulae hae causae ad damnum alterius cooperantes, restitutioni sint obnoxiae.

§. V.

De Jussione, sive Mandato.

Mandatum dicitur, quod injungitur alicui in gratiam ipsius mandantis. Hoc mandatum imponi aut tacite aut expresse potest sive a domino, sive a quolibet alio, qui potestatem imperandi non habeat. Qui autem mandatum imponit, dicitur Jubens, sive mandans; qui vero illud exsequitur, dicitur exsecutor, seu mandatarius. His positis,

Affero. *Mandans seu Jubens expresse vel tacite damnum proximi, tenetur & quidem primario ei restituere, dummodo effectus sit secutus, & mandatum sive jussio sit causa efficax illius damni.*

Prob. Actio ex mandato facta tribuenda est magis mandanti, quam mandatario; cum mandans se habeat ad mandatarium, sicut

sicut causa primaria ad instrumentum: Ergo Mandans primario tenetur restituere omnia damna secuta, dummodo illorum fuerit causa efficax suo mandato.

Dixi, *expresse*; scilicet quando expressis verbis mandat damnum inferre: *tacite* vero, quando mandat signis, nutibus, aut aliqua loquendi formula, quae desiderium vindictae exprimat. Verum ut onus restitutionis ex tacito mandato recte colligatur, non solum loquendi formulae, verum etiam circumstantiae tum mandantis, tum mandatarii expendendae sunt. Unde si quis dicat famulo, filio, vel alteri, qui ex ipsius imperio movetur: *summam mihi gratiam faceret, qui inimicum meum occideret*, tacite mandare censetur.

Q. I. Num teneatur Mandans de damno, quod mandatarius intulit, excedendo fines mandati: puta jussisti, ut leviter percutiat, & ille graviter vulneravit, occidit.

R. cum distinct. Si res praecepta erat periculosa, & Mandans, habita circumstantiarum ratione, praevidere poterat, damnum secuturum, tenetur etiam de excessu: puta dominus, qui famulo iracundo praecipit, ut aliquem baculi ictibus insigniter excipiat, utique tenetur etiam de morte, etsi contra ejus prohibitionem eveniat; quia mandans rem periculosam, fuit causa talis excessus: ita colligitur ex *cap. ult. de Homicidio in 6.* Si vero res prae-

cepta non erat periculosa, & mandatarius prae malitia plus fecerit, quam fuerat sibi imperatum, mandans non tenebitur, nisi pro ratione damni, quod mandavit.

Q. II. An si mandans revocaverit mandatum, & nihilominus mandatarius intulit damnum, teneatur ad restitutionem?

R. cum distinct. Si revocatio mandati pervenerit ad aures mandatarii ante damnum illatum, restituere non tenetur; quia sic non mandans, sed malitia mandatarii fuit causa damni. Si vero revocatio mandati non innotuerit mandatario, secuto damno, mandans a restitutionis obligatione minime absolvitur; quia adhuc damnum secutum est ex vi mandati.

Quid si Mandans nequeat revocare mandatum?

R. Tunc ex justitia tenetur mandans etiam cum aequali suo damno, monere laedendum, ut sibi caveat; nam qui damnum cum illatum est reparare debet, idem cum non dum illatum est, impedire tenetur.

Dixi, cum aequali suo damno; quia in casu peior est conditio mandatis, quam innocentis. Quod si absque longe graviore suo damno non potest monere, excusatur hic & nunc a monitione; non erit tamen postea immunis a reparatione illati damni, cujus causa ipse existit.

Q. III. An ratum habens damnum suo
no-

C.IV. De His qui tenentur &c. 131
nomine factum, teneatur ad restitutionem?

R. Neg. si neque tacite, neque expresse antea mandaverit; quia ratihabitio nullum praeberet influxum moralem potuit in malum prius commissum: cum mali jam commissi sit mera complacentia. Nec obstat regula 10. jur. in 6. in qua dicitur: *quod ratihabitio retrahitur, & mandato comparatur*; nam haec regula 1. vera est quoad contractus, qui alterius nescientis nomine celebrati, & a consensu ejus pendentes sub sequenti ratificatione confirmantur.

2. Etiam vera est quoad culpam & poenam aliquam in jure expressam, ut est excommunicatio major contra ratam habentem percussorem clerici suo nomine factam. Falsa tamen est quoad restitutionem, ad quam nemo obligatur; nisi sit causa efficax damni injuste illati. Ceterum si scias, alterum paratum esse ad damnum tuo nomine inferendum, & ipse sciat te cognitum habere suum pravum propositum, & tu non contradicis, nec impedis cum possis, teneris de damno secuto; quia sic censeris tacite mandare.

Q. IV. Num Mandans teneatur etiam de damno, si quod forte ex tali mandato secutum sit ipsi mandatario: puta si ipse prius occidatur ab occidendo?

R. cum distinct. Si mandans sit dominus, & superior, tenetur de damno man-

datarii; quia cum hic mandando jubeat, subditus superioris mandato quasi cogitur moraliter, ita ut non voluntarie, sed quasi coacte facere videatur. Si vero mandans non sit superior, sed pacto stipendio mandatarium conducatur, juxta multos non tenetur ad restitutionem: quia mandatarius sponte & libere acceptando mandatum, sibi imputare debet mala, quae ipsi superveniunt.

§. VI.

De Consilio.

Consilii nomine venit ille, qui excitat, annuit, hortatur, suadet, instruit, dirigit, suggerit motiva, ostendit modum, quo fiat damnum tertio. Item qui precibus, promissionibus ad damnum inferendum allicit.

Affero. Male consulens tenetur de damno, si ex suo consilio malum sit jam secutum.

Prob. Quia est moralis & injusta causa damni illati.

Quid si plures damnum committendum suadeant?

R. Omnes ex aequo tenentur ad restitutionem; quia ex aequo ad damnum concurrerunt.

Q. I. An consulens teneatur de damno secuto, si revocaverit consilium, quod inno-

C. IV. De His qui tenentur &c. 133
innotuit , antequam damnum illud sequeretur ?

R. cum distinct. Si consulens dederit simplex consilium , vel falsum , vel modo auctoritativo ; tunc consilium revocando , vel falsitatem ostendendo , excusatur ab onere restitutionis ; quia non censetur amplius consulens causa damni , sed malitia alterius. Sit exemplum . Sempronius consilium a te petit , num restituere adstringatur : falso respondes eum liberum esse : deprehendis consilii dati falsitatem ; illud revocas : eundem mones , te deceptum falsum dedisse consilium , subjectumque ipsum declaras restitutioni . Si is , non obstante tua revocatione , prius consilium falsum exsequitur , tu liber es a restitutione . Ita communissime.

Si vero consulens insinuaverit motivum seu modum inferendi damnum , tunc non sufficit revocare consilium , sed oportet eum effective dissuadere , & toto conatu efficere , ut mutet voluntatem . Quod si ille tuis rationibus non dissuasus a priori consilio , inferat damnum : multi docent , consulentem immunem non esse a restitutione ; quia adducta motiva , modus , utilitas suggesta adhuc post revocationem pergunt movere , & sunt velut semina in animo impressa , vi quorum postulator consilii operatur .

Sed alii , inter quos Concina , & forte probabilius , putant , consulentem etiam
in

in hoc casu liberum esse a restitutione, si contrariis & veris rationibus dissuadere studeat suo clienti, nihilque intentatum relinquat, ut a malo consulto eum abducatur; nam licet supersint physice in mente priora dictamina, moraliter tamen deleta sunt & abrogata; ex sola quippe clientis malitia, qui consilium accepit, dictamina illa influunt in actionem. Recte tamen hinc advertunt Salmanticenses, quod si consulens nequeat avertere exsecutorem a damno inferendo, tenetur ex justitia monere laedendum ut sibi caveat.

Q. II. An teneatur ad restitutionem ille, qui consulit minus malum ei, qui ad majus inferendum determinatus erat?

R. cum distinct. Si animo avertendi majus proximi damnum suadeat minus malum inferre eidem, cui inferendum erat majus; puta volenti furari centum a Sempronio persuadeas, ut ab eodem auferat duntaxat decem. Consulens immunis erit a restitutione, quia proximi rem utiliter agit, & damnum proprie non consulit, sed potius damni imminutionem, seu evitacionem majoris damni.

Si vero parato inferre damnum majus Sempronio, suadeas inferre minus Cajo, cui non statuerat inferre: utique consecuto effectu tui consilii, teneris reparare damnum Cajo illatum; quia quilibet innocens habet jus, ne sibi inferatur damnum etiam ad aver-

C.IV. D. *His qui tenentur &c.* 135
avertendum majus damnum alterius : nisi forte malum suum sit adeo leve, ut ex caritate teneatur illud pati, ad vitandum longe majus alterius.

Q. III. *Ad quid tenetur, qui parato jam ad damnum inferendum suadeat, ut illud citius exsequatur : puta parato occidere cras, suadeas occidere hodie?*

R. cum distinct. Si nulla erat spes mutandi pravam animam intra illud tempus determinatum ad executionem ; consulens, qui illud ut celerius exsequeretur, consuluit, ad nihil tenetur. Ratio est, quia consulens non est efficax causa damni quoad substantiam. Si vero aderat spes mutandi voluntatem, vel alicujus impedimenti ad damnum inferendum (ut ordinarie adest haec spes, quando congruum tempus interfuit inter consilium, & executionem) tunc consulens tenetur de substantia damni ; quia datum consilium non modo influit in accelerationem, sed in ipsam substantiam actionis ; cum exsequutor potuisset mutare voluntatem, vel interea damnum potuisset impediri.

Idem dicendum, si parato ad damnum inferendum tantum suadeas locum, & modum : puta parato occidere domi veneno, &c. tu suadeas occidere in via sclopo &c. tum si praevideas homicidium domi committendum, posse impediri, & tu consuluisti occidere in via sclopo, ut securius

rius committeretur: certe quidem quod teneris de substantia occisionis. Secus, si praevideris nullo modo fore impediendum.

Ille vero, qui suo consilio reddit exsecutorem animosiores, vel in pravo proposito quod habet, puta occidendi, obfirmat; tenetur de substantia damni: quia certe ad hoc suo consilio concurrit. Ceterum de Consulente haec *D. Thomae* doctrina prae oculis habenda est, nempe duo requiri, ut consulens teneatur ad restitutionem: 1. *ut probabiliter credat consilium fuisse efficax.* 2. *quod sine eo injusta ablatio non esset commissa.* *D. Thomas in IV. dist. 15. q. 5. art. 5. ad 3.*

Q. IV. An Consulens, qui ex culpa lata, vel crassa ignorantia dedit consilium, teneatur petenti consilium secutum damnum reparare?

R. cum distinct. Si ratione sui status, puta advocati, theologi &c. dedit consilium, tenetur; quia ratione suae professionis tenebatur hoc scire, & errorem in respondendo vitare. Imo sane accidit, ut exsecutor juris imperitus advocatorum sive consiliorum auctoritatem merito secutus, omni culpa vacet; ac proinde non tenetur ad restitutionem ex capite injustae laesionis, sed soli consiliarii, advocati &c.

Si vero non ratione sui status consuluit, tunc damnum reparare adstringitur non petenti; qui sibi imputare debet malum,

lum, quod cepit ex tali consilio imprudenter petito: sed tertio, qui ex tali consilio invitus patitur damnum.

Q. V. *An qui suo exemplo pravo movet alium ad damnum inferendum, teneatur ad restitutionem?*

R. Neg. Quia qui suo exemplo excitat alios ad malum perpetrandum, peccat contra caritatem ratione scandali, non vero contra iustitiam; ac proinde ad restitutionem non tenetur. Imo addunt aliqui, quod nec teneatur, etsi suo pravo exemplo voluisset provocare alios ad malum; quia isthaec intentio utpote interna ex se sola non inducit onus restitutionis.

§. VII.

De Consensu.

Consensus nomine intelligitur approbatio, favor, suffragium, auctoritas, quae ad damnum inferendum inducit. De Consensu, seu de eo, qui praestat consensum ad damnum alterius

Affero. *Qui ex officio non consentire tenetur, & damnum impedire potest, si consentiat damno tertii, onus restitutionis contrahit.*

Prob. Quia est vera causa efficax damni secuti ex suo suffragio, approbatione, favore, consensu.

Hinc restitutioni obnoxii sunt, qui sub-

subscribunt injustae liti, suffragium praebent ad bellum injustum; ad furtum, ad homicidium peragendum, ad ministrum indignum eligendum.

Item qui prae hominum metu suffragari omittunt in senatu, ita ut non avertant damnum, quod avertere possunt, & ex officio tenentur.

Disputant Auctores, num peccet, & ad restitutionem teneatur, qui ultimo loco subscribit vel consentit iniquae sententiae, postquam completus est jam numerus ini- quorum suffragiorum: & distinctione utentes docent ad restitutionem teneri

1. Si notitia hujus ultimi suffragii eos, qui antea subscripserunt, animadvertet, vel habuerit vim confirmandi vota praecedentium.

2. Si negatione hujus ultimi suffragii affulgeat spes revocandi socios ab iniqua sententia jam data, vel impediendi damnum. Si vero sufficiens pars suffragantium irrevocabiliter subscripserit iniquae sententiae, tunc posterior qui subscripsit, peccat quidem contra justitiam, cum injustitiae consentiat: sed juxta multos ad restitutionem non adstringitur; quia suffragium istius nullo modo influit in effectum; cum causa efficax ejusdem jam praecesserit.

§. VIII.

De Palpone . .

Palpo, seu adulator eos indicat, qui adulatione, laudatione, vituperatione alterum ad damnum creandum impellunt; puta qui laudando hominis injuria affecti nobilitatem, corporis vires, aut exaggerando acceptam contumeliam, dedecus &c. vel ei exprobrando, quod patiaturs injuriam sibi irrogatam, eundem ad injustam vindictam, damni illationem provocat. De hujusmodi adulatoribus

Affero . *Palpo, sive adulator, etsi directe ex sua laude, vel vituperatione damnum tertii non intendat; modo tamen ex sua iniqua agendi ratione illud sequi possit, ac debeat praevidere, ad restitutionem tenetur, si ita incitaverit ad inferendum damnum tertio.*

Prob. Quia est causa moralis damni, cum se habeat ad modum consulentis.

Dixi: *etsi directe* &c. quia sat est, exteriorem sermonem tuum concitasse audientes ad damnum exsequendum.

Quid si talis adulatio non sit causa damni; puta, quia adhibita fuit post injustitiam jam commissam?

R. non parere restituendi obligationem, nisi forte alter hisce laudibus ad novum damnum inferendum impellatur; puta

De Restitutione in gen.
ta ad aliud furtum, vel ad non restituendum id, quod jam furatus est.

§. IX.

De Recursu seu Receptante.

Rekursus significat illos, qui praebent refugium, securitatem, commoditatem malefactoribus ad perpetrandum, vel continuandum malum. Ut sunt qui malefactoribus asylum promittunt, aut iisdem post patratum scelus refugium praebent, recipiendo vel occultando sive personas eorum, sive maleficii instrumenta, vel furta. De his

Affero. *Ad restitutionem tenetur, qui recursum seu securitatem alteri praebet ad damnum inferendum, vel ad non resarciendum illatum.*

Prob. Receptans revera cooperatur damno alterius; nam suo auxilio, seu securitate animum malefactori praebet ad damnum inferendum, vel ad non reparandum illatum. Ergo restitutioni est obnoxius, utpote cooperator efficax damni alterius.

Hinc tenentur ad damna illata domini non impediens famulos damnificantes in confidentiam ipsorum; dummodo id advertant, & dissimulent.

Item caupones, mercatores, alique similes, qui a filiis familias acceptant pecu-

cunias , aliasve res parentibus subreptas , tenentur ad restitutionem in defectu istorum, etsi subreptam pecuniam receperint in pretium rerum venditarum .

Quid si quis receptet malefactorem non qua talem , sed qua amicum , cognatum , hospitem &c.?

Dico , hunc ad restitutionem non teneri , modo talis receptatio non foveat ejus rapinas : quia qui malefactorem hac ratione receptat , exercet potius actum caritatis , quam injustitiae , ob quem reprehendi non potest . Qui autem recipit in custodiam res furtivas , ut furi eas servet , tenetur eas restituere domino ; quia aliter cooperaretur ejus damno , nisi graviora mala v. g. vulnus , necem sibi a latrone inferenda vereatur ,

§. X.

De Participante .

Participans dupliciter intelligi potest , nempe in praeda , & in actione damnosa : puta qui praebent auxilium , instrumenta ; qui explorant &c. De hoc utroque cooperatore

Afferro . *Qui participat tantum in re furto sublata , nulloque modo concurrat ad malum patrandum , tenetur solummodo id restituere , quod percepit . Qui vero participat in ipsa actione damnosa , tenetur restituere*

re

re totum id , in quod sua injusta actione influxit .

Prob. 1. pars . Qui participat in re furto sublatâ, tenetur restituere in ea parte, in qua domino injuriam tulit . Atqui in parte accepta domino injuriam intulit . Ergo eam solum tenetur restituere . Quod si bona fide ignorans rem alienam esse , aliquid perceperit , tenetur ad rem si exstat ; aut si res non exstat , ad id , in quo factus est ditior : juxta ea quae superius dicta sunt de possessore bonae fidei .

Prob. 2. pars . Qui participat in actione damnosa est causa efficax damni illati , in quod sua injusta actione influxit . Ergo illud tenetur reparare , etiamsi nihil praedae ad eum pervenerit .

Hinc ex hoc capite, nempe ex participatione in ipso delicto seu damnosa actione, ad restitutionem adstringuntur fabri ferrarii, qui claves falsas furibus fabricant . Item exploratores, qui excubias agunt, ut fures securius bona surripiant . Item qui scalas admovent ad ingrediendum domos , Item institores seu factores Usurariorum , alique similes ; qui proxime concurrunt ad damnum tertio inferendum . Hi omnes tenentur in solidum ad restitutionem ; etsi nihil praedae ad eos pervenerit .

Q. An excusetur a culpa & restitutione qui gravi metu coactus, in delicto seu damnosa actione participaverit ?

R. cum

R. cum distinct. Si actio, quae ad damnum influit hic & nunc, spectatis omnibus circumstantiis, mala est, quia proxime ad malum concurrit, & ad illud determinatur, a culpa & restitutione immunis non erit qui ad hanc pravam actionem etiam gravi timore percussus concurret: quia moraliter cooperatur peccato alterius, quod non licet etiam causa mortis vitandae.

Hinc non licet famulo gladium praebere hero suo alterum occidere volenti: item tenere scalas, aperire januas, infringere seras, fabricare claves furi. Nam hae actiones suis circumstantiis involutae, & ut morales, sunt intrinsecus malae, & iniustae; ac proinde qui eas ponit, merito censetur velle cooperari peccato alterius, & ei consentire. Confer huc damnatam propositionem ab Innocentio XI. num. 51.

Quod si actio, spectatis omnibus circumstantiis, non sit intrinsece mala, neque proxime ad damnum concurrat; tunc cooperans ex justa causa excusatur tum a culpa, tum a restitutione; quia cum istae sint actiones per se indifferentes, neque laedant dominum, nisi ex malitia malefactoris. Videsis Salmanticenses *Tract.* 13. *cap.* 1. *num.* 127. & 129. & *Tract.* 21. *cap.* 8. *num.* 75.

Hinc *Sylvius* in 2. 2. q. 62. art. 7. verbo *participante*, excusat rusticos qui coacti metu gravis damni, deferunt praedas mili-

militum jam furto sublatas; quia talis cooperatio supponit jam furtum, neque ad illud est intrinsece mala; ideoque ex gravi metu cohonestari potest.

§. XI.

De Caussis quae negative cooperantur:

Scilicet

Mutus, non Obstans, non manifestans.

Hae tres Concausae negative cooperari dicuntur ad damnum tertii, quatenus illud non impediunt; cum rationabiliter possint, & ex justitia teneantur. *Mutus* itaque dicitur, qui tacet, cum teneatur ex justitia loqui, dissuadendo, prohibendo, clamando: ut custos, qui videns furem, non clamat.

Non-obstans est, qui ex officio, vel ex pacto ob stare tenetur v. g. dando subsidium, aut operam, ne proximo noceatur, ut princeps, judices, duces, qui negligunt assallinia, furta, injusta monopolia impedire.

Non-manifestans dicitur, qui damnificantem non manifestat: sive ante illatum damnum ne inferatur, sive post illatum, ut resarciatur. Ut sunt custodes civitatum, silvarum, & quicunque officii ratione, vel stipendii ad damnificatoris manifestationem tenentur. His positis

Assero I. *Qui ex officio tenentur damnum*

num proximi impedire, & cum possint non impediunt, tenentur ad restitutionem totius damni secuti.

Prob. Ex officio tenentur impedire damnum proximi, qui ex contractu, munere, pacto ad id destinati sunt. Ergo si damnum non impediunt cum possint, violant pactum, ad quod se adstrinxerunt munere, officio, contractu; ac proinde peccant contra iustitiam, & ad totius damni secuti restitutionem tenentur.

Hinc ad restitutionem sunt obligati iudices, consiliarii, qui videntes iniustitiam non loquuntur, vel sine iusta causa se absentant. Item gubernatores, publici ministri, qui non impediunt ea mala, quae eorum respective officia consequuntur. Item patres-familias, qui filiorum, famularumque malis non obstant. Item nemorum custodes, vinearum, agrorum, qui damna non impediunt, vel facta non manifestant.

Afferro II. *Qui non tenetur ex officio, vel contractu, vel stipendio impedire damnum tertii, etiamsi cum possit non impediat, non tenetur ad restitutionem damni secuti.*

Prob. Qui non tenetur ex officio, pacto, &c. impedire damnum tertii, etsi non impediat, cum rationabiliter possit, hic non peccat contra iustitiam, sed contra caritatem. Ergo ad restitutionem damni secuti non tenetur; secluso enim pacto, munere, stipendio nemo habet jus, ut al-

ter damnum ejus impediat; ac proinde nulla in casu sit laesio juris, nulla obligatio restitutionis. Quod etiam ob id, etsi pravo animo omiserit impedire, solus pravus animus non inducit obligationem restitutionis, ut saepe dictum.

Verum qui vi, fraude, & dolo, dacio impedit clamare volentem, non obligatum ad clamandum, peccat contra justitiam, & fit obnoxius restitutioni, tanquam positive cooperans damno alteri. Ratio est, quia quisque habet jus, ne per vim & dolum impediatur restitutionem.

Item tanquam causa positiva tenetur qui a fure pecuniam accipit, ut tenetur, quia hac conventionem redditur furior, & animosior ad furandum.

Item si interrogatus ab occurrente an in via sint praedones, mendacior, & ideo viator securus pergit iter, ut ne damna compensare, si ille a praedonibus spoliatur; quia licet ex justitia tenebaris manifestare praedones, tamen ex justitia tenebaris mendacio non in alios ad securius pergendum in via certo periculo damni.

Q. I. An famulus, qui surripit, videtur obligatus ad restitutionem?

R. cum distinct. Si fur sit servus, utique tenetur ad restitutionem.

ceat; quia ratione famulatus omnes famuli quasi de jure gentium censentur tacite obligari, ut res domini ab injuriis externorum tueantur.

Si vero fur sit domesticus; famulus qui scit, ut videt furripi ab alio famulo, vel domestico bona propriae custodiae concredita, tenetur ad restitutionem si taceat, si non obstat, si non manifestet: quia ex officio, ac proinde ex justitia has res custodire adstrictus est. Si vero famulus, cui specialiter cura vel custodia rerum domini commissa non est, non clamet contra alium famulum, vel domesticum furripien-tem bona domini, juxta multos non tenetur ad restitutionem; cum ex officio, ac proinde ex justitia praefatas res contra domesticos fures custodire non teneatur. Limitant Theologi hanc opinionem in casu, quo alius famulus furetur, & velit fugere; quia tunc censetur esse velut extraneus.

Q. II. *Ad quid tenentur, qui ex officio tenentur manifestare delinquentem, & non manifestant?*

R. Tenentur compensare damna ab eo facta, non vero poenam pecuniariam solvere, quam reus debuisset, si delatus esset. Sit exemplum: custodes agrorum, vinearum, qui pacto pretio constituti sunt, ut invigilent custodiantque praefata bona a quocunque invasore, tenentur reparare damna, si taceant, si pro viribus non resi-

stant; quia ex officio tenentur invigilare, & ad hoc sunt conducti: sed non adstringuntur restituere multas pecuniarias, quas dominus vineae excepisset ex tali delatione a delinquente; quia praefati custodes non videntur ex iustitia adstricti ad reos accusandos, ut pecuniariis multis dominus ditetur. Ita multi.

Idem docent de collectoribus vectigalium. Idem de satellitibus, qui non capiunt gestantem noctu arma contra prohibitionem poenalem.

Q. III. An testis juridice interrogatus, si taceat veritatem, teneatur ad restitutionem?

R. Testis, qui legitime interrogatus a iudice veritatem celat, negative se habens circa factum, nempe si respondeat illud nescire, cum revera sciat: juxta multos ad restitutionem non tenetur; quia testis non tenetur veritatem aperire, nisi aut ex praecepto judicis, aut ex juramento praestito; adeoque tacendo veritatem non peccat contra iustitiam, sed contra obedientiam, vel etiam contra religionem.

Neque dicas, quod testis per mandatum judicis teneatur ex officio aperire veritatem; nam tale officium non fuit ex aliquo pacto, vel contractu, sed ex mero praecepto, ac proinde ex obedientia; ideoque testis celans veritatem erit inobediens, contumax, sed non erit injustus.

Q. IV.

Q. IV. *An Confessarius non admonens in confessione poenitentem de restitutione, ad quam is tenebatur, teneatur ipse restituere?*

R. Neg. Nam Confessarius sive sit Parochus, sive sit Delegatus tenetur ex caritate prospicere bono poenitentis: unde tacendo non peccat contra iustitiam. Secus, si positive deobliget poenitentem dicendo, eum non teneri ad restitutionem, tunc tenetur ipse restituere tertio, tanquam consulens, & similiter tenetur restituere ipsi poenitenti, si hunc obligarit ad restitutionem, ad quam vere non tenebatur.

§. XII.

De ordine, quo cooperantes injustae actioni tenentur damnum secutum restituere.

Nota 1. Actio injusta potest esse *lucrosa*, quando scilicet aliquid oblatum sit, & exstet sive in se, sive in aequivalenti: vel *non lucrosa*, quando scilicet damnum tantummodo irrogatum sit, puta incendio, homicidio, mutilatione &c.

Nota 2. Is *primo loco* teneri dicitur ad restitutionem, qui sic obligatur, ut eo restituente, ceteri fiant liberi; alio autem restituente, ipse eidem refundere teneatur. Is vero *secundo loco* teneri dicitur, quo restituente, ceteri, excepto primo, fiunt immunes, & sic de aliis. His praemissis,

Prop. I.

Si damnificatio sit lucrosa, primo & principaliter tenetur restituere is, apud quem res exstat, sive is sit mandans, sive exsecuens, sive consulens, sive quivis alius.

Prob. Quia ille, apud quem res exstat, tum ex iniusta acceptione, tum ex re accepta restituere debet. Ergo &c. Obligatio enim ex re accepta est omnium maxima, cum res aliena semper domino suo clamet.

Hinc facta restitutione ab eo, ad quem res accepta pervenit, ceteri ad nihil tenentur; quia jam satisfactum est domino ad aequalitatem.

Prop. II.

Si damnificatio non sit lucrosa, tunc primo loco tenetur mandans, secundo loco exsecutor, tertio loco alii concurrentes positive, quarto loco alii concurrentes negative.

Prob. I. pars. Mandans est principalis causa damni; nam vult damnum nomine suo fieri. Ergo totum onus quod sequi posset, in se suscipit. Ergo ante omnes tenetur illud refarcire.

Hinc eo restituyente, ceteri in tali damnificatione non lucrosa, ad nihil tenentur; quia solum tenebantur in defectum illius. Contra vero si ceteri restituant, tenetur mandans eis totum refundere.

Haec intelligenda sunt non solum de eo, qui potestatem habet in mandatarium, qua-

quales sunt pater, dominus, dux militiae &c. sed de eo etiam, qui etsi in mandatarium potestatem non habeat; precibus tamen, aut promissis suavit damnum suo nomine fieri.

Item de eo, qui minis, dolis, fraudibus alium induxit, & quasi coëgit ad malum inferendum. Ratio est, quia hi omnes, & reipsa mandantes sunt, & mandantibus aequivalent; ideoque totum restituendi onus in se suscipiunt.

Prob. 2. pars. Nempe quod in defectu mandantis teneatur secundo loco restituere exsecutor; quia exsecutor cum sit instrumentum mandantis, prae ceteris concaussis est ei proximior. Ergo in ejus defectu, & ante alias concaussas tenetur. Si tamen plures uno consensu in damnum aliquod conspirent, illudque unus ceterorum nomine exsequatur, tunc omnes ad restituendum aequaliter tenentur; quia nemo eorum est, qui non sit principium damni.

Prob. 3. pars. In defectu exsecutoris, seu inferentis immediate damnum, tenentur tertio loco reliquae causae positivae, scilicet consulens, consentiens, palpo, receptans, participans in delicto, & quidem nullo servato ordine inter se: nam nulla harum causarum operatur ut instrumentum alterius, ut supponitur. Ergo si exsecutor non restituat, omnes ejus loco im-

mediate tenentur pro rata restituere plus vel minus, prout magis vel minus eum moverint; & quidem ad totum in defectum reliquorum, ut mox dicemus.

Prob. 4. pars. In defectu omnium causarum positive concurrentium, tenentur ultimo loco reliquae causae negativae, quia causa negativa minus; ac remotius ad damnum concurrat, quam positiva. Positiva enim causa reipsa physice, vel moraliter positive damnum creat; negativa vero causa tantum non impedit, cum ex officio impedire deberet.

Porro inter causas negativas non datur ordo, cum nulla harum sit instrumentum alterius, aut magis praecipua.

Ex dictis inferes 1. damnificatum non habere jus exigendi reparationem damni a causis negativis; nisi in defectu omnium causarum positivarum. Similiter nequit exigere a concurrentibus positive, nisi in defectu exsecutoris, neque ab hoc, nisi in defectu mandantis.

2. Quod si damnificatus condonet restitutionem principali damnificanti, etiam minus principales liberantur, sed non vice versa; quia ruente principali, ruit accessorium, non contra.

Denique nota, quod si damnum passus remittat uni ex iis, qui in eodem gradu seu loco tenentur, non liberat alios, nisi ab ea parte correspondente illi, cui acta est condonatio.

§. XIII.

De restitutione in solidum, ad quam tenentur cooperantes ad damnum.

Restitutio in solidum, seu in integrum idem est, ac integra reparatio totius damni illati. Hinc ad restitutionem in solidum dicuntur obligari ii, qui non partem solum damni, sed damnum totum refarcire debent, quod alii vel nolunt, vel non possunt.

Q. I. *An cooperantes ad damnum teneantur singuli restituere in solidum?*

R. Affir. Si communi conspiratione, & se invicem adjuvantes ad damnum tertio inferendum concurrerunt; puta qui communi consilio, opera, auxilio domum incendunt, hominem occidunt. Ratio est, quia singuli sunt causa totius damni, si minus *totalitate causae*, saltem *totalitate effectus*: morali enim aestimatione singulis totum imputatur damnum, cum singuli in totum influant communi conspiratione, opera, auxilio.

Dubitatur hinc, an oriatur obligatio in solidum 1. quando unius ex concurrentibus ad damnum erat causa per se sufficiens: puta, quia sine te auxiliante adhuc damnum fieret, sive quia socius constituerat per se solum damnum facere, sive quia alius tuo loco similem operam conferret.

G 5

2. Quan-

2. Quando quilibet ex concurrentibus ad damnum non erat per se sufficiens totum damnum creandum; simul tacti fuerunt causa sufficiens: puta plures auferunt pondus, quod quilibet eorum seorsum auferre non potuisset.

3. Quando duo duas ponunt actiones quarum unaquaeque per se sola satis esset ad effectum: ut si duo letale horum vulnus seorsum infligant.

Ad 1. R. In proposito casu oriri obligationem in solidum: nam parvis fert, quod adhuc sine tua cooperatione minimum illatum esset; cum verum si auxiliante reipsa damnum factum esse proinde totius damni censeris causa tota.

Ad 2. R. etiam Affir. scilicet ex tali cooperatione nasci obligationem in solidum: nam licet omnes concurrant ad totum damnum solum *partialitate* causae ideoque solum partialiter damnum a singulis proveniat, effectus tamen omnibus adscribendus. Nam uno deficiente, damnum creari non potuisset, ut supponimus. Iterum partialis influxus non probat hanc nisi quod absolute singuli teneantur ad totum damnum; hypothetice vero ad totum seu ex hypothesi, quod alii non restituerent qui tamen suam partem tenentur refundere alteri pro se restituenti; cum actio in solida a singulis manet.

Ad 3. R. utrumque de toto damno

in solidum teneri ; quia uterque ita influ-
it in effectum , ut sit simpliciter causa il-
lius.

Q. II. *Quando plures communi consi-
lio inferunt non idem , sed distinctum da-
mnum diversis , puta alius furetur Titio ,
alius Sempronio &c. tenenturne singuli in
solidum ?*

R. Affir. Nam stante mutua conspi-
ratione , omnes sunt causa totius damni ;
hinc patet responsio ad casum a *Navarra*
propositum de militibus urbem iniuste de-
praedantibus : nam si omnes mutuo consi-
lio se invicem animaverint , ac promove-
rint ad urbis direptionem ; singuli tenen-
tur in solidum , hoc ordine scilicet 1. gre-
garius quisque miles inprimis tenetur re-
stituere , quod sibi ex tali iniqua depraeda-
tione pervenit . 2. ante alios totum da-
mnum reparare tenetur motor principalis
sive belli dux , cujus jussu , auctoritate ,
impulsu civitas devastata fuit . 3. in ejus
defectu tenentur ad totum ceteri cooperantes,
a quibus communi consilio , ac veluti una
manu urbs spoliata fuit . Ita multi contra
Navarrum , aliosque . Verum per accidens
possunt milites excusari a restitutione in
solidum , vel ob impotentiam restituendi
totum , vel quia laesorum voluntas & ex-
spectatio non est , ut quisque plus restituat,
quam partes suas .

Q. III. *An si plures absque mutuo*
G 6 con-

*De Restitutione in gen.
consensu, sed quisque per se seorsum, da-
mnum intulerunt Titio, teneantur singuli
in solidum restituere?*

R. Neg. Quia nullus eorum in da-
mnum ab altero illatum influxum contulit,
sed quilibet sejunctim damnum intulit.
Ergo quilibet tenetur ad resarciendam par-
tem damni a se illati.

Hinc si plures ingrediantur ad vineam
devastandam, nullâ habitâ invicem conspi-
ratione, quisque tenetur resarcire tantum-
modo damnum a se illatum, cum nullum
influxum moralem in aliorum damnum
contulerit. Idem dic de invitato ad cae-
nam furtivam, seu rei furto ablatae; te-
netur enim duntaxat ad restitutionem so-
lius partis, quam consumpsit.

§. XIV.

*De obligatione restitutionis ad quam adstrin-
gitur is, qui alium impedivit a conse-
cutione alicujus boni.*

Dupliciter potest quis impedire ali-
quem, ne beneficium, gradum, commo-
dum assequatur; vel malis artibus, puta,
vi, fraude, dolo, mendacio; vel so-
la suasionem, precibus absque ullo dolo. Si-
militer duplici ratione potest quis sperare
affecutionem alicujus boni 1. ex sola con-
ferentis liberalitate absque ullo jure ad illud.
2. ex jure aut in re, aut ad rem ad illud,
ut po-

C.IV. De His qui tenentur &c. 157
utpote ex iustitia illi debitum . His pos-
tis , sit

Prop. I.

Qui impeditur aliquem ab affecutione alicujus boni , ad quod habebat jus sive in re , sive ad rem , tenetur compensare damnum ; quamvis fecerit absque fraude , dolo , vi , sed solis precibus , vel suasionem .

Prob. Quia fuit causa injusta cur alter non haberet id , quod suum erat , vel sibi debebatur . Ergo impediens peccavit contra iustitiam commutantem , ac proinde tenetur reparare damnum vel in totum , si jure in re ille potiebatur ; vel in partem iudicio prudentum existimandum , si habebat jus ad rem : puta per justam promissionem acceptatam , per electionem , praesentationem &c.

Prop. II.

Restitutioni pariter obnoxius est juxta spei gradum qui malis artibus , nempe vi , fraude , mendacio impeditur aliquem ab affecutione boni ex iustitia non debiti , sed ex sola conferentis liberalitate sperati .

Prob. Quia licet candidatus nullum habeat jus strictum ad tale bonum ; habet tamen jus , ne vi , fraude , dolo laedatur ; ac proinde injuste impediens , injuriam ei infert , & ad restitutionem tenetur : & hoc verum est , sive dolo , fraude retrahas collato-

latorem ab impertiendo tale bonum, five vi, minis candidatum a petendo illo bono avertas.

Dixi, *juxta spei gradum*: nam impediens non tenetur ad totum, cum bonum illud candidatus *nondum fuerat adeptus*, & poterat multipliciter impediri, ut ait D. Thomas 2. 2. q. 62. art. 2. ad 4. Quod si nulla erat spes, quia collator determinatus non erat ad tale bonum conferendum, nulum erit restitutionis debitum.

Prop. III.

Immunis erit ab onere restitutionis, qui sublata fraude, aliâve viâ injustâ impedivit aliquem a consecutione boni non debiti.

Prob. Quia nemini infert injuriam, non impedito, qui ad bonum illud nullum strictum jus habet: non collatori, qui immunis ab omni deceptione, & coactione liber manet ad conferendum bonum, cuique voluerit. Ergo impediens non peccat contra justitiam; adeoque immunis erit ab onere restitutionis.

Hinc resolves, ad restitutionem non teneri, qui sublata fraude, calumnia, sed sola suasionem testatorem avertit ab instituyendo tali herede, qui ad hereditatem nullum jus habet.

Idem dic de eo, qui testatori suadet, ut, revocato testamento, alium heredem instituat: quia nemo habet jus ad hereditatem,

C.IV. *De His qui tenentur &c.* 159
tatem , quamdiu testator vivit ; cum pro
libito semper possit revocare , & mutare
testamentum .

Hinc notandum , quod in *Clementina*
I. *de privilegiis* cavetur , ne religiosi sub
poena excommunicationis suadeant testato-
ribus etiam absque vi , fraude , ut suis mo-
nasteriis potius , quam Ecclesiis Matrici-
bus sua bona relinquunt . Docent. passim
Theologi , secus agentes peccare contra obe-
dientiam Pontifici debitam , non contra
justitiam , adeoque non teneri ad restitu-
tionem ; quia Ecclesia nullum habet jus
quaesitum .

Dubitatur , *an restitutioni sit obnoxius*
qui ex intentione nocendi , sed absque frau-
de impedit aliquem ab affecutione boni spe-
rati ; puta ex odio , quo ardes contra Sem-
pronium , testatori suadeas , sed absque frau-
de , ut Sempronio neglecto , alium heredem
instituat ?

R. Adhuc impediens immunem es-
se ab onere restitutionis , Ratio est , quia
intentio nocendi , sejuncta ab opere ex-
terno injusto , non influit in damnum ;
ac proinde restitutionis debitum non inducit.
Insuper sic impediens peccat solum contra
caritatem , non vero contra justitiam ; quia
medium nocendi , quod assumitur , non est
injustum , ut supponitur , damnum , quod
creatur : seu potius bonum , quo impeditus
privatur , non erat ei ex justitia debitum ,
Er

Ergo odium internum, seu animus nocendi est tantum contra caritatem; non vero contra iustitiam; adeoque restitutioni non est obnoxius.

Q. I. Ad quid tenetur, qui impedit aliquem a consecutione Ecclesiastici beneficii?

Ante responsionem suppono, Ecclesiastica beneficia non solum curata, verum etiam simplicia conferenda esse dignioribus; nam beneficia duo spectant, & bonum commune seu utilitatem Ecclesiae, & merita ministrorum, nempe litterarum, virtutis, probitatis. Inde patet, quod ad ea eligendi sunt; qui magis idonei videntur ad promovendum bonum Ecclesiae: & ii ad Ecclesiastica beneficia magis habent jus, qui commune Ecclesiae bonum magis promovent.

R. Ad quaesitum I. Qui impedivit dignum, & spem habentem ad beneficium, ut detur digniori, non peccavit contra iustitiam; adeoque ad reparationem damni non tenetur: quia dignus non habet jus, ne remotum quidem, ut digniori praeferatur. Imo etsi calumnia, vel detractio impedivit dignum, ut promoveretur dignior, sic impediens tenetur quidem ad restitutionem famae, non vero ad reparationem damni. Idem a fortiori dicendum, si impedivit indignum ab affecutione beneficii; quia omnino illicitum est conferre beneficia

cia indignis. Quod si hoc fecerit dolo, calumnia &c. tenetur tantum ad restitutionem famae, si eam laeserit, ut in primo casu.

R. II. Si impedivit dignum, ut aequè dignus ad beneficium promoveatur, distinguo: si hoc fecit bonis artibus, nempe precibus, commendatione, ad nihil tenetur; quia nullius violavit jus; cum ambo competitors nullum habeant jus, ut unus alteri praeferatur; unde licet mihi via non iusta petere pro aequè digno. Si vero impedivit malis artibus, nempe fraude, calumnia, peccavit contra iustitiam, & tenetur juxta spei gradum ad damni restitutionem; quia sic impediendo violavit jus, quod alter habebat, ne via iniusta impediretur a consecutione sperati beneficii, quo erat aequè dignus ac competitor.

R. III. Qui vero impedivit digniorem ab assequendo beneficio, distinguo: si impedivit post concursum, tenetur ad restitutionem damni; quia eo ipso, quod dignior admittitur ad concursum, acquirit jus *ad rem*: cum ex quasi-contractu inter concurrentes & electorem dignior sit praeferendus. Si vero extra concursum, & via non iniusta impedivit digniorem, juxta multos non tenetur impedito reparare damna; quia dignior extra concursum nullum jus strictum habet ad beneficium: tenetur vero compensare damna, quae ob-

ve-

veniunt Ecclesiae ex electione minus digni ; quia Ecclesia habet . jus strictum , ne per electionem minus digni sibi damnum inferatur .

Q. II. Qui impedit ne fisco applicentur bona , quae ob aliquod crimen , puta non soluti vectigalis , applicanda forent , teneantur ad restitutionem ?

R. cum distinct. Si impedit post iudicis sententiam , certo tenetur ad restitutionem ; quia post prolatam sententiam fiscus jus ad ejusmodi bona habet : secus ante sententiam ; quia ante sententiam nullum jus acquirit fiscus ad poenam , quae nonnisi post sententiam debetur . Ita communissime .

Q. III. Ad quid tenetur , qui aliquo modo occupat procuratorem alterius , sciens hanc detentionem nocituram principali ? puta invitatus ad prandium procuratorem Sempronii , ne sic valeat ei procurare aliquod bonum .

R. cum distinct. Si procurator ex contractu , vel officio tenebatur bonum illud procurare , peccavit contra justitiam , & ad reparanda principali seu mandanti illata damna tenetur , qui praetextu recreationis , etsi absque vi procuratorem ab executione sui muneris sciens impedivit ; quia fecit fraudem in damnum , ad quod vitandum procurator ex justitia tenebatur . Si vero procurator erat voluntarius , & spon-
te

C.V. De Persona cui facienda &c. 163
te vel ex amicitia volebat bonum illud amico suo procurare, subdistinguo: Si procurator sciens tuam intentionem, libere apud te diversatus est, ad nihil teneris; quia deceptus non est, sed libere abstinuit a procuratione: secus si tuam intentionem ignoraverit, quia adfuit fraus.

G A P. V.

De Persona cui facienda est restitutio.

Prop. unica.

Ordinarie loquendo Restitutio facienda est ei, qui iuste rem detinebat, etsi non sit ejus rei dominus.

Prob. Ordinarie loquendo restitutio non potest fieri proprio domino rei absque injuria legitimi possessoris, qui habet jus illa utendi, detinendi, custodiendi. Ergo ordinarie loquendo possessori, non domino restitutio fieri debet.

Hinc qui furripit rem commodatam, depositam, locatam &c. injuriam infert commodatario, depositario, conductori &c. si propriis dominis, & non eis rem commodatam, depositam, locatam restituat; quia privat illos jure, quod habebant utendi

di re commodata, locata; rem depositam custodiendi; ac proinde tenetur ad damnum, quod forte illatum sit possessori- bus ex privatione rei legitime possessae.

Dixi, *ordinarie loquendo*: nam 1. si possessor nihil patiatur detrimenti ex eo quod restitutio immediate fiat domino, nihil interest, an uni, vel alteri fiat. 2. Si bona restituenda in manu possessoris periculo alienationis, dilapidationisque essent exposita, domino, non possessori reddenda est: quomodo bona Ecclesiae non Praelato dilapidatori, sed Capitulo restituenda sunt.

Item si is, cui res ablata est, non sit capax domini, aut administrationis, ut si a religioso, filio-familias, uxore furrupisti, quod erat monasterii, patris-familias, mariti; istis, & non illis restitutio facienda est.

Item si accepisti ab eo, cujus bona publicata sunt, & fisco addicta, tunc acceptum fisco reddendum. Verum in praxi multae possunt occurrere circumstantiae, quae ad aliam agendi rationem determinant.

Q. I. Cuinam restitui res debeat accepta a possessore bonae fidei? puta accepisti rem a Sempronio bona fide illam possidente, quam comperis esse Caji.

R. cum distinct. Domino immediate restituenda est, si eam accepisti titulo gratuito: si vero eam comparasti titulo oneroso,

C.V. De Persona cui facienda &c. 163
roso, nempe per emtionem, tum possessor
ri eam reddere vales, ut pretium recupe
res tuum.

Prob. 1. pars. Quia ex quo bonae fi
dei possessor nescit, alienam esse rem,
amittit jus eam detinendi. Ergo non ipsi,
sed domino reddenda.

*Quid si domino hic & nunc reddi
non possit?* tunc eâ, qua par est, diligen
tiâ servanda, ut opportuno tempore, &
loco domino reddatur.

Prob. 2. pars. Licet consulere bono
proprio sine dispendio alterius. Sed qui
rem acceptam titulo oneroso, ad recupe
randum pretium suum possessori bonae fi
dei, & non domino restituit, bono suo
consulit sine dispendio domini. Ergo &c.
supponimus enim rem certo restituendam
per possessorem. Quod si res in manu
possessoris periclitetur, etiam cum ja
ctura pretii domino restituenda; quia res
semper ad dominum clamat. Hac occa
sione

*Q. II. An emtor rei furtivae possit illam
furi restituere, ut suum recuperet pretium?*

R. Si moraliter certus sit, quod res a
fure restituatur proprio domino, vel quod
res in manibus furis deprehendatur a do
mino prudenter admonito; in hoc casu
emtor potest, rescisso contractu, rem redde
re furi, ut suum recuperet pretium. Se
cus, non potest; quia res e manu furis ere
pta

pta acquisivit meliorem statum, qui spectat ad dominum rei. Si ergo emtor eam furi restituat, domino facit injuriam, cum illam e statu meliori in deteriorem dejiciat.

Dices cum *Lugo*, aliisque Recentioribus, nullam domino injuriam inferri, cum emtor, ne pretium amittat suum, rescisso contractu, furi restituat rem: reponit enim illam in eo statu, in quo erat ante emtionem.

R. emtorem inferre injuriam domino rei, cum res e statu securitatis in statum periculosum dejiciat: nec emtor habet jus rescindendi contractum, licet per errorem initum, cum injuria alterius.

Q. III. An si restitutio perniciofa sit domino, facienda eidem sit?

R. Neg. si id possit sine proprio graviore damno. Prob. Quando res restituenda apparet esse graviter nociva ei, cui restitutio facienda est, vel alteri; restitutio fieri non debet: quia restitutio ordinatur ad utilitatem ejus, cui restituitur. Atqui in casu restitutio perniciofa esset domino. Ergo. Ita *D. Thomas* 2., 2. q. 62. art. 5. ad 1. cui omnes Theologi subscribunt.

Hinc non licet reddere arma deposita furioso vel alteri, quem praevides iisdem abuturum in sui vel aliorum perniciem; quia arma ministrando proxime cooperaris homicidio alterius.

Contra quam ergo virtutem peccat, qui do-

C.V. De Persona cui facienda &c. 167
domino rem suam reddit, praevidens ea ad
peccandum abusurum?

R. cum distinct. Si dominus redditâ
re abusus sit contra justitiam, pecco con-
tra justitiam, si sine justa causâ illi rem
suam restituo: ut qui gladium depositum
reddit proprio domino volenti hominem
occidere.

Contra caritatem vero, si dominus
re sua abusus sit solum in spirituale sui
damnum; quia ex caritate teneor impe-
dire damnum grave spirituale proximi,
quando possum sine gravi meo incom-
modo.

Dixi, si id possit sine proprio gravio-
ri damno; nam non teneor cum aequali
dispendio avertere damnum alterius.

Q. IV. *Cuinam facienda sit restitutio,*
quando dominus est mortuus?

R. Heredi; quia hic succedit in omne
jus defuncti: *Heres in omne jus mortui,*
non tantum singularum rerum dominium
succedit. l. 37. ff. de acquir. vel omit.
heredit. Quare injuste tunc daretur res
pauperibus, vel sacrificantibus pro ejus ani-
ma; quia defunctus per mortem amisit
jus civile in sua bona, quod transiit jam
ad heredes.

Heres porro hâc intelligitur quicun-
que in defuncti hereditatem jure succedit,
sive ex testamento, sive aliter.

Si vero heres nequeat dignosci, resti-

tu

tutio facienda est pauperibus, vel piis locis: quod expresse habetur in jure canonico de bonis partis per simoniam, & usuram *cap. de hoc de simonia*, & *cap. cum tu de usuris*: ubi praecipitur usurariis restituere dominis, vel eorum heredibus, vel his non superstitibus, pauperibus: hanc juris canonici sanctionem Doctores communiter extendunt ad omnia bona debita ex delicto.

Quod vero inter Theologos acriter disputatur, est, an praecisis legibus positivis, & spectato solo jure naturae bona incerta, scilicet quorum dominus ignoratur, etsi debita sint ex delicto, sint in pauperes vel alios pios usus eroganda. Affirmant alii, quia praesumitur voluntas domini esse, quod si ipse haec bona habere non possit, saltem pro anima sua erogentur: quod pium & honestum est, ac practice suadendum. Negant alii, quia res cujus dominus cognosci nequit, habetur pro derelicta, adeoque fit primi occupantis: jus enim gentium tribuit privatis dominium rerum, non ad aliud, quam ut utantur.

Hinc quando est impossibile rem pervenire ad ipsorum usum, illa tanquam derelicta evadit nullius, & redit ad primae-vum jus naturae, adeoque fit primi occupantis sine ulla obligatione. Vide dicta superius de rebus inventis, cujus dominus ignoratur.

No-

Notandum, quod nostra assertio procedit de domino, qui omnino ignoratur tam in communi, quam in particulari. Quod si dominus in communi cognoscatur, ut quando laesi sunt multi ex hac vicinia, ex hac civitate; tunc restitutio fieri debet in communi, ut ita dicam, & in loco ubi damnum illatum est, ut meliori modo, quo fieri potest, damnum compensetur iisdem, vel fere iisdem qui laesi sunt.

Hinc Oenopola, qui vendendo minores cibos in pretio vel mensura, multos fraudavit, debet iis qui ad officinam suam venire solent, satisfacere, vendendo minori pretio, vel pinguiori mensura: ut hoc, vel alio simili modo prudentis iudicio damnum compensetur iisdem, vel fere iisdem qui laesi sunt.

Item provinciarum praefecti, qui urbes dilapidaverunt, si in particulari ignorant eos, quibus damnum intulerunt, debent in communi restituere; ut quantum fieri potest, qui vexati fuerant, suum recipiant.

Item si certo scias rem pertinere ad unum e multis, sed ignoras ad quem illorum determinate pertineat: tunc si dominus omnino definiri non possit, dividenda est inter illos, si consentiant. Si vero non consentiant, deponenda est, ut a iudice assignetur vel dividatur.

C A P. VI.

*De ordine servando inter plures
Creditores, sive quinam eo-
rum praeferri aliis debeat.*

Certum est apud omnes, non opus esse fervare ullum ordinem inter creditores, quando debitor omnibus reddere, quod debet, valeat. Disputatio igitur procedit de debitore, qui creditoribus diversi ordinis debet, sed omnibus solvendo non est: tunc inter hos quinam ordo servandus, sive quinam creditores praeferendi sint, subiectis propositionibus explicabitur. Sit igitur

Prop. I.

Praeferendi sunt omnibus creditores, quorum bona in specie existunt apud debitorem, dominio eorundem in hunc non translato. In reliquis vero bonis debita certa incertis praeferenda sunt.

Prob. 1. pars. Reliqui creditores in haec bona nullum jus habent, quia inter bona debitoris non computantur. Ergo in his solvendis proprii domini prae ceteris creditoribus sunt praeferendi.

Hinc in restitutione ante omnia extrahi debent bona commodata, oppignorata, depo-

C.VI. De ordine servando inter &c. 171
deposita, locata, furtiva si exstant in propria specie, & veris dominis reddenda sunt, non aliis: creditoribus dividenda; quamvis bona debitoris reliquis creditoribus non sufficiant.

Num praeferendus sit reliquis creditoribus venditor, cujus res vendita ad creditum, adhuc exstat in propria specie apud emtorem, omnia debita solvere non valentem?

R. Neg. Ita multi, praesertim Icti. Ratio est, quia cum dominium jam translatum sit (lege sic statuente: *Si is qui vendidit, fidem emtoris secutus fuerit, dicendum est; statim rem emtoris fieri. Instit. lib. 2. tit. 1. §. Venditae.*) venditori remanet tantum creditum personale erga emtorem; nulloque jure habetur, quod res venditori hypothecata remaneat, donec pretium solvatur: alias emtor non posset de illa pro suo libito disponere, quod nemo dixit. Secus dicendum, si de pretii solutione fides non est habita. *Instit. loc. cit.*

Prob. 2. pars. Debita certa dicuntur ea debita, quorum domini cognoscuntur; incerta vero, quorum domini ignorantur. Sed illa creditoribus debentur jure naturae, haec pauperibus solo jure positivo. Ergo illa istis praeferenda sunt. Ita multi.

Prop. II.

Inter debita certa prius solvenda sunt debita contracta pro funere debitoris: item pro ejus curatione. Deinde debita realia,

• H 2

sive

sive hypothecaria . Demum mere personalia .

Prob. 1. pars . Quia haec debita ante omnia sunt privilegiata ex *l. 14. ff. de Religiosis, & sumtibus funerum* . Item quae ad aperationem testamenti, & confectionem inventarii . Item quae pro funere illius , quem debitor sepelire debuisset , ut uxoris, filii &c. Ratio est , quia alioqui non inveniretur , qui talia adeo necessaria subministraret ; nisi certus esset de solutione .

Prob. 2. pars . Debita realia , sive hypothecaria dicuntur illa , quae non solum personam debitoris , sed etiam ejus rem obligatam habent . Ergo praeferri debent his , quae solum personam obligatam habent . *l. 19. C. qui potiores in pignore* . Jus enim dat creditori hypothecam , ut creditor in omni eventu possit curare . ut ex re sibi satisfiat ,

Quid si plures sint creditores hypothecarii super eadem re ?

R. Ordinarie loquendo prius solvendum est iis , qui priores sunt tempore ex regula juris : *qui prior tempore , potior in jure* . Ratio est , quia pactio , & obligatio posterior non potest tollere jus alteri in re quaesitum . Et hoc intelligitur , etiamsi creditores anteriores habeant tacitam hypothecam , qui adhuc praeferendi sunt posterioribus habentibus expressam .

Dixi , *ordinarie loquendo* : nam dantur aliqui casus , in quibus singulari juris privile-

privilegio creditor hypothecarius posterior anteriori praefertur.

I. Qui pecuniam credidit pro emptione rei cum pacto expresso, ut maneat sibi hypothecata, praefertur creditoribus habentibus anteriorem hypothecam in bonis debitoris. *l. 1. ff. in quibus causis pignus*. Ratio constitutionis est, quia debitor sine hac creditoris pecunia rem illam non haberet.

II. Qui pecuniam credidit pro refectioe & conservatione rei, alteri antea hypothecatae. *l. interdum ff. qui potiores in pignore*.

III. Qui pecuniam credidit pro vectura mercium, locatione aedium, in quibus asservantur. *l. 6. ff. eod.* Ratio hujus, & praecedentis exceptionis est, quia hujus posterioris creditoris pecunia salvam facit totius pignoris causam.

IV. Dos, cum bona mariti tacite obligata sint uxori ejusque liberis: qui tamen etsi praeferantur omnibus creditoribus habentibus tacitas hypothecas etiam priores, non tamen illis hypothecas expressas priores habentibus. *l. assiduis C. qui potior. in pign.*

V. Res empta pecunia pupilli, vel minoris, eis manet obligata ante omnes. Idem docent de re empta pecunia Ecclesiae, ut colligitur ex *cap. 1. de in integrum restitutione*, ubi dicitur, quod *Ecclesia jure minoris debet semper illaesa servari*.

VI. Fiscus in bonis ejus, qui cum eo contraxit, praefertur anterioribus hypothecis tacitis, non tamen expressis: item doti, si bona viri erant ante dotem fisco hypothecata, non vero si post dotem.

VII. Qui pecuniam mutuavit alicui pro militia, praefertur & priori doti; quia in his duobus casibus spectatur bonum commune, quod privato praeferri debet.

Prob. 3. pars. Debita mere personalia simplici obligatione personali debentur. Ergo ultimo loco solvenda.

Inter creditores mere personales sunt etiam qui habent privilegium praelationis; ut sunt sponsa de futuro in bonis sponsi ratione dotis traditae, matrimonio non secuto. Item qui pecuniam deposuit apud nummularium, non recipiens inde usuras; ita ut depositum transeat in contractum mutui, postquam pecunia consumpta est: quod extendunt Doctores ad omnia deposita, & commodatum, & pignus, si culpa debitoris perierint, & ad pecuniam depositam in societate mercatorum.

Item favore navigationis maritimae, reip. valde utilis, privilegium praelationis habet qui ad navem extruendam, instruendam, emendam pecuniam credidit. l. qui in navem ff. de privilegiis creditorum.

Post creditores habentes personale privilegium praelationis, si aliquid de bonis debitoris superest, solvendum est ceteris
cre-

creditoribus mere personalibus ex titulo oneroso, cuique pro rata . v. g. media, vel tertia pars debiti, sive debitum ex contractu, sive ex delicto proveniat, nullâ habitâ ratione prioritatis, aut posterioritatis .

Dixi 1. *ex titulo oneroso* : nam quae debentur ex titulo gratuito, puta ex voto, legato etiam pio, postponuntur & merito omnibus debitis ex iustitia, cum solvi non debeant, nisi deducto aere alieno . l. 19. ff. de re judicata : qui ex causa donationis convenitur in quantum facere potest, condemnatur & quidem is solus, deducto aere alieno .

Nota . Quod si post debita ex iustitia aliquid superest, vota realia praeferenda sunt legatis ; quia vota obligant defunctum, non legata, quae supponunt solutionem aliorum debitorum contractorum .

Dixi 2. *sive debitum ex contractu, sive ex delicto proveniat* : nam tum quia nullo jure habetur, quod inter haec debita aliqua praelatio sit facienda, tum quia aequè ex iustitia debentur . Intellige, modo non adsit res in propria specie debita, vel hypothecata .

Dixi 3. *nullâ habitâ ratione prioritatis, aut posterioritatis* : sed omnibus his satisfaciendum est pro rata ; quia his non bona debitoris, sed obligata est persona, quae aequè omnibus est obnoxia . Ita mul-

ti, praesertim Icti. Nec valet hic adducta juris regula, *qui prior est tempore, potior in jure*: cum intelligenda sit inter creditores habentes eandem rem sibi hypothecatam.

His deductis, si adhuc suppetant bona, erunt pro heredibus; ita tamen, ut heredes praecedant legatarios ad suam Legitimam obtinendam, si sint heredes necessarii: si non necessarii, ad quartam bonorum, quae dicitur *Falcidia*.

Nota, quod leges civiles, quae praelationem creditorum statuunt, obligent in conscientia, & ante judicis sententiam; cum falsis praesumptionibus non nitantur, sed spectent publicam humanae societatis pacem, & tranquillitatem, & commerciorum aequitatem. Ita saniores Theologi.

Q. I. An prius petenti liceat prius solvere?

R. Neg. Si solutio fiat cum damno eorum, qui habent privilegium praelationis; nam infert eis injuriam, violando jus quod habent, ut non habentibus privilegium anteponantur. Quare solvens tenetur privilegiato de damno, & ipse potest recuperare solutum. Imo qui sciens accipit solutum, peccat contra justitiam, & tenetur ante sententiam privilegiatis solutum restituere.

Dixi, si solutio fiat cum damno eorum, qui habent privilegium praelationis.

Verum

Verum si inter plures creditores non habentes privilegium praelationis aliquis ex illis petat ante alios; debitor potest illi integre debitum solvere, etiamsi tempore esset posterior; modo petat in iudicio, quia lex dat praelationem ei, qui prius obtinuit sententiam. Unde creditor potest integrum debitum petere, & retinere, etiamsi credat debitorem non fore omnibus solvendo; modo, ut diximus, solutio non sit contra habentes jus praelationis.

Dixi, modo petat in iudicio; nam si extra iudicium petat, controversatur. Negat de Lugo cum aliquibus, quia sola privata petitio non dat jus praelationis in detrimentum aliorum aequale jus habentium. Affirmant alii, & quidem probabilius; quia lex, nulla facta mentione iudicii, generatim loquitur, hanc reddens rationem: quia prius petens, vigilando meliorem facit suam conditionem. Quare diligentia facit eum potiozem, ut faceret hypotheca, vel privilegium. l. 6. ff. quae in fraudem creditorum, & l. 24. ff. eod. dicitur: *Vigilavi: meliorem feci conditionem meam: jus civile vigilantibus scriptum est.*

Q. II. Num possit debitor sponte uni creditorum non petenti solvere integrum debitum cum praeiudicio aliorum; etsi isti pariter non habeant hypothecam vel privilegium?

R. Neg. Quia injuriam infert aliis,

qui jus habent, ne alter carens privilegio eis praeferatur : nam cum jure naturae omnes creditores sint aequales in jure exigendi, necessario consequitur, ut sint quoque aequales in solutione; & ut pro rata singulis solvatur, quod ex bonis debitoris singulis competit. Imo creditor, qui non petens integram solutionem, accipit a debitore non valente omnibus satisfacere, tenetur pro rata solutum restituere; quia ut dictum est, jure naturae nullum jus habet, ut integre sibi solvatur cum detrimento aliorum. Leges superius citatae intelligendae sunt de creditore, qui prior exigit, & sua diligentia meliorem facit conditionem suam.

Poterit ergo saltem debitor admonere amicum creditorem, ut prius petat, eique integrum debitum solvere? R. Neg. Modus enim iste dolis, & fraudibus plenus est, quae nemini patrocinari debent.

Q. III. An peccet, & ad restitutionem teneatur, qui sciens accipit aliquid a donatore, qui non est solvendo omnibus suis creditoribus?

R. Affir. Quia efficaciter influit in alienationem rei cum creditorum detrimento. Et hoc verum est, etiamsi donatarius eam donationem non suaserit, vel ad eam non induxerit. Ratio est, quia non minus acceptatio, quam inductio conducit ad damnum creditorum.

Hinc

Hinc licet uxor, & filii possint accipere alimenta a debitis gravato, cum ipse ex justitia eos alere teneatur; peccat tamen uxor, & ad restitutionem tenetur, si plus aequo infumat de bonis mariti cum detrimento creditorum.

Idem dicendum de filiis, qui fovent luxum, & ambitionem in fraudem creditorum. Demum collige debitorem non solum peccare contra justitiam, si donationibus reddat se impotentem ad debita solvenda, verum etiam si recuset oblatam occasionem se reddendi potentem ad solvenda debita: ut si nolit admittere aliquam donationem, vel hereditatem sibi oblatam; quia omni via possibili satagere debitor adstringitur, ut exsequi debitorum solutionem valeat.

C A P. VII.

De quibusdam Restitutionis circumstantiis: ubi de tempore, loco, periculo, expensis faciendae restitutionis.

Q. I. **Q**uo tempore fieri debeat restitutio?

R. cum distinct. Restitutio-

tionis obligatio oriri potest vel ex injusta acceptione, sive ex delicto; vel ex re accepta, etsi absque delicto; vel demum ex contractu.

Si primum: *statim ac moraliter fieri potest*; quia praeceptum restitutionis est primario negativum, ut superius dictum est, adeoque obligat *semper*, & *ad semper*; sive pro quovis tempore. Hinc talis debitor tenetur ad lucrum cessans, & damnum emergens causatum domino ex tali mora.

Si secundum: *Eriam statim ac possessor scit rem esse alienam, & potest commode restituere*; quia ex quo scit rem esse alienam, & non restituit, cum commode valeat, incipit esse possessor injustus, adeoque est in mora culpabili, ex qua tenetur etiam ad interesse consequens domino.

Si tertium, subdistinguo: si solutioni praefixus est terminus, *statim ac elapsus est terminus praefixus*. Ratio est, quia dies definita interpellat pro domino, etiamsi is non petierit ex cap. ult. de locato, & conducto. Verum ante praefinitum tempus solutio fieri potest, & creditor illam acceptare tenetur, si terminus praefixus est in favorem debitoris, ut evenire solet in mutuo, commodato: secus, si tempus praefinitum est in favorem creditoris.

At si nullus sit praefixus terminus ad solvendum, *tunc restitutio facienda est vel cum a creditore congruo tempore petatur, vel*

C.VII. De quibusd. rest. circumst. &c. 181
vel cum a debitore commode fieri valeat.
Ratio est, quia creditor, qui sciens & potens petere, non petit, censetur dilationem concedere; modo creditor non omitat petere ex oblivione, verecundia, impotentia.

Q. II. Quo in loco, & cujus expensis fieri restitutio debeat?

R. cum distinct. Si restitutio facienda est ex re bona fide accepta extra contractum, *sufficit si fiat in loco, ubi res exstat;* quia bonae fidei possessor non tenetur cum suo damno restituere dominum in pristinum statum, cum eum per injuriam non turbaverit. Si autem dominus tam absens fuerit, ut moneri nequeat, conservanda res est, usque dum occurrat aut monitionis, aut restitutionis occasio. Quod si nulla sit spes faciendae hujus monitionis, tunc talis res comparatur rei habenti dominum ignotum: adeoque spectato jure naturae possessor potest eam retinere tanquam rem derelictam; nam derelicta censetur res, cujus dominus non speratur eam amplius recuperaturus.

Si restitutio facienda est ex re injuste accepta, fieri debet in loco, ubi dominus eam possessurus esset, si allata non fuisset, idque expensis iniqui possessoris. Ratio est, quia dominus debet servari indemnis.

Quid si pro tali restitutione requirantur expensae multo majores, quam res ipsa vale-

valeat ? puta in casu , quo dominus multum distet. R. Adhuc teneri docent multi , et si expensae sint duplo majores , quam res ipsa valeat ; nam in pari causa melior est conditio innocentis , seu injuriam passi , quam nocentis : qui sibi imputare debet damnum illud , cum sit ejus causa per injuriam . Verum hîc spectandae sunt leges naturalis aequitatis . Et

I. Deduci debent expensae , quas ipse dominus erat facturus in re secum asportanda ; satis enim est , ut debitor dominum servet indemnem , non ut ei lucrum afferat .

II. Si res non sit domino adeo utilis vel necessaria , non audem dammare debitorem ad expensas majores , quam res ipsa valeat ; nam juxta leges aequitatis non potest velle creditor , ut res cum tanta inaequalitate ad se remittatur . Quare in tali casu vel monendus est dominus , ut significet , quid de re sua fieri velit ; vel differenda est restitutio , donec illam debitor sine tanto suo detrimento facere queat ; vel tandem juxta aliquos danda est creditoris consanguineis , vel pauperibus .

III. Denique si restitutio fieri debet ex contractu , praecisis justis pactionibus , facienda est in loco , ubi contractus est celebratus expensis illius , in cujus favorem fuit initus .

Ratio

C.VII. De quibusd. rest. circumst. &c. 183

Ratio 1. partis est, quia quando locus non destinatur, ea censetur voluntas contrahentium, ut ibi restituatur, ubi fit contractus.

Ratio 2. partis est, quia aequum non est, ut gravetur aliquis, alteri favorem praestando. Hinc qui emit rem hinc Neapoli, non potest obligari ad solvendum pretium Romae; nisi forte aliter fiat sibi compensatio.

Item qui conduxit equum Neapoli, hinc illum restituere tenetur, mittendo eum in domum locatoris; nisi aliter iuste inter eos conventum sit. Si autem locator alio discesserit, non tenetur conductor suis expensis eo mittere.

Demum quae debentur ex legato, donatione, &c. reddenda sunt in loco ubi erant, cum donabantur; nisi aliter in ipsa dispositione sit expressum, & expensis ejus cui donata sunt; quia qui gratis donat, non intendit se vel suos heredes ad amplius obligare. Si vero heres alio rem transferret, teneretur eam suis expensis remittere.

Q. III. Cujusnam periculo fieri debeat restitutio?

R. cum distinct. Restitutio vel facienda est ratione injuriae, vel ratione rei acceptae bona fide extra contractum, vel ratione contractus.

Si I. Fit periculo debitoris, Ratio est, quia

quia iniquus possessor dominum prorsus indemnem servare tenetur. Ergo & omne periculum subire debet. Hinc *cap. ult. de dispositionibus* dicitur, quod culpa præcedente casus etiam fortuitus imputatur. Unde colliges, iniquum possessorem, etsi, adhibitâ sufficienti diligentia, rem tradat vel nuntio quem credit fidelem, vel etiam confessario restituendam domino, & hi sive culpatæ, sive inculpatæ rem domino non reddant, adhuc teneri ad restitutionem: nam *damnum quod quis sua culpa sentit, sibi debet, & non aliis imputare. Reg. 18. jur. in 6.*

Quid si res restituenda erat ex delicto occulto, quam debitor non tenebatur immediate restituere ob periculum infamiae, & ideo misit restituendam per hominem fidelem, sive per confessarium, qui sibi retinuit, vel aliter disperdidit?

R. Adhuc iniquum possessorem immunem non esse ab onere restitutionis. Non enim tenetur fur in casu allato per seipsum restituere; sed tenetur dominum efficaciter reddere indemnem: & cum faciat id, quod potest ad restituendum, hoc sufficit utique ad ipsum excusandum a novo peccato; non tamen ad extinguendum debitum, si res pereat inter manus latoris.

Dices: In casu quo debitor non tenetur immediate restituere ob periculum infamiae, nuntius censetur interpretative electus

ctus ab ipso creditore ; nam aliter inique obligaret debitorem ad restituendum cum jactura suae famae . Ergo si nuntius rationabiliter praesumatur electus ab ipso creditore , dicendum , quod si res pereat inter manus nuntii , creditori , non debitori pereat ; ideoque in casu debitor erit immunis ab onere iterum restituendi .

R. Licet creditor praesumatur consensisse , ut res mittatur sibi per nuntium probum ; non tamen censetur , nec tenetur remittere jus suum , donec creditum consequatur : irrationabiliter peteret , ut fur se proderet , sed non irrationabiliter petit , ut indemnus fervetur .

Si II. Fit periculo creditoris ; modo bonae fidei possessor arbitrio boni viri prudenter processerit in ea facienda . Nam res in casu perit sine culpa debitoris neque praecedente , neque concomitante : non praecedente , quia rem bona fide inculpate possidebat ; non concomitante , quia ut supponitur , sufficientem adhibuit diligentiam . Ergo creditori , non debitori perit . Insuper talis possessor immunis est ab onere restitutionis ; quia non tenetur ex injusta acceptione , ut supponitur , neque ex re accepta , cum eam non habeat . Ergo .

Dixi , modo prudenter processerit &c. nam si convenisti cum creditore , ut rem suam ipsi remitteres per nuntium ab ipso designato , & tu , mutato consilio , rem alteri

teri commisisti, a quo direpta est, teneris ad iterum solvendum; quia alteri dando imprudenter te gessisti.

Si III. subdistinguo. Si res erat in individuo debita ex contractu non transfereute dominium, perit creditori, modo mittatur per virum probum. Si vero res erat debita ex contractu transferente dominium in debitorem, debitori perit.

Sit exemplum utriusque partis. Misisti equum, quem commodatum accepisti per virum probum ad dominum, simulque pecunias mutuo acceptas, & haec omnia furto auferuntur in via, aut delator cum his omnibus aufugit: teneris iterum solvere pecunias. Secus, equum; quia equus erat domini, pecuniae tuae.

C A P. VIII.

De Caussis ob quas omitti, aut differri Restitutio possit.

DUodecim numerantur a Theologis causae, ob quas omitti, aut differri restitutio licite potest. Principiales sunt, praescriptio, creditoris remissio, legitima compensatio; & haec quidem omnino liberant ab onere restituendi: impotentia restituendi, jactura proprii status juste acquisi-

quisiti, damnum ipsi creditori, aut alteri tertio probabiliter eventurum ex restitutione, notabile detrimentum debitoris in rebus propriis non debitis; & istae differunt tantum obligationem restituendi.

§. I.

De Caussis, quae omnino tollunt onus restitutionis.

Q. I. An remissio creditoris onus restituendi omnino tollat?

R. Affir. Modo sit legitima. Ratio est, quia remissio est debiti donatio. Ergo sicut creditor potest jus suum quod habet in debitorem, alteri donare; ita etiam ipsi debitori: quod est remissio. Quae remissione facta, extinguitur tum in creditore jus exigendi, tum in debitore obligatio solvendi; adeoque debitor omnino liberatur ab onere restituendi, cum obligatio semel extincta, nunquam reviviscat.

Dixi, modo sit legitima; nam ut remissio vere liberet ab onere restituendi, duae conditiones requiruntur. 1. ut sit omnino libera. 2. ut non sit a jure impedita, & annullata.

I. Ut sit omnino libera: quia cum sit donatio proprii juris, debet necessario a spontanea & libera voluntate procedere.

Hinc nullae sunt remissiones ex errore, metu, fraude, nimia debitoris tergiver-

versatione extortae. Ut si debitor minetur creditori, nisi remittat, vel etiam si precum importunitate inducat creditorem ad debitum condonandum: ita tamen, ut creditor malit sua pecunia privari, quam tanta importunitate sollicitari. Item si debitor se fingat longe pauperiorem, quam revera sit; quia in his omnibus involuntarie remittitur.

II. *Ut non sit a jure impedita, & annullata*: quemadmodum sunt condonationes factae a pupillo vel a minore sine consensu tutoris vel curatoris. Item condonatio facta a filio-familias remittente creditum patris, ab uxore condonante creditum mariti. Item nulla est remissio de acceptis distributionibus facta Canonico non assistenti divino officio, *ex Trid. sess. XXIV. cap. 22. de Refor.*

Item nullae sunt remissiones omnium eorum, quae Episcopis visitantibus Ecclesias dantur praeter sumtus necessarios. Quin tenentur Episcopi duplum ejus quod receperunt hoc titulo, intra mensem reddere sub interdicti poena ab ingressu in Ecclesiam ipso facto incurrenda. *cap. 2. de Censuris.*

Num requiratur voluntas expressa creditoris debitum donantis, an sufficiat etiam praesumpta?

Sat est praesumpta; modo debitor sit moraliter certus, in creditore adesse hanc voluntatem. Hinc non raro praesumi-

mitur voluntas patris condonantis filiis aliquid non tam magni momenti, quod secreto abstulerunt.

Item domini praesumuntur saepe consentientes in condonationem restitutionis, dum famuli & domestici aliqua exculenta & poculenta subripiunt. Verum haec doctrina, ait *Petrus Colet*, est plena periculi, & in praxi admodum dubia: certe non est idem, condonassem, & condono. Itaque vel petenda est condonatio, vel restituendum; nisi res tam levis sit momenti, ut ex quodam usu condonata censeatur. Profecto praesumpta dominorum voluntas innumera quotidie furta parit.

Ad debiti remissionem revocatur *amicabilis compositio* creditoris cum debitore; & est, quando creditor amice componitur cum debitore, remittendo ei partem debiti certi. Compositio isthaec pariter liberat ab onere restituendi, modo sit omnino libera, & non a jure impedita. Hinc nulla erit compositio debitoris facta cum creditore, quando iste ideo partem debiti remittit, ne cogatur ex malitia debitoris subire multas molestias in sollicitando, saepe venire frustra, diu exspectare.

Item non excusantur ab ulteriori restitutione, si solvendo sint fraudulentis illi decoctores, qui ut compositionem extorqueant a creditoribus, publico se subducunt commercio, & in asyla se recipiunt; nam
cre-

creditores coacti, partem debiti remittunt, ne totum perdant.

Contra, valida erit compositio, si absque fraude vel dolo debitoris creditor videns ejusdem indigentiam, vel ex alia iusta causa, partem debiti remittat.

Dixi, quod compositio sit remissio partialis debiti certi: nam quando debitum non est liquidum, sed controversum sive quoad substantiam, sive quoad quantitatem, & partes invicem inter se paciscuntur arbitrio boni viri, conventio isthaec dicitur in jure *transactio*, quae in l. 1. ff. de *transactionibus* definitur: *de re dubia & controversa non gratuita pactio*.

Transactio pariter liberat ab ulteriori restitutione, si fiat sine vi, vel fraude.

Q. II. *An compensatio legitima liberet ab onere restituendi?*

R. Affir. Quia compensatio legitima nihil aliud est, quam debiti, & crediti invicem inter se contributio. v. g. tu mihi debes centum, ego totidem tibi; si haec duo debita mutua compensatione, non interpellata judicis auctoritate, remittantur, uterque debitor immunis erit ab onere restituendi.

An liceat creditori uti occulta compensatione, scilicet an liceat creditori, inscio debitori, privata auctoritate accipere, vel retinere ex bonis ejus, quantum sibi debetur ex iustitia?

R. Affir.

R. Affir. Modo comites habeat certas conditiones. Ita communiter cum S. *Antonino* contra paucos; quia creditor stricte accipit, quod suum est: neque laeditur iustitia legalis, quia iudex, ut supponimus, commode adiri non potest. Imo compensatio est iusta defensio ab injuria, qua debitor vexat creditorem, nolens illi solvere, quod ei ex iustitia debet.

Conditiones autem necessariae ad iustam & licitam compensationem sunt sequentes, quarum aliquae si desint, compensatio erit iniusta, adeoque invalida; si desint aliae, erit quidem valida, sed illicita.

I. Igitur conditio est, ut *debitum sit ex iustitia*; quia debitum ex iustitia est debitum strictum ac rigorosum, non vero debitum ex gratitudine, quod nullum parit jus ad rem.

Hinc si Titius legatum reliquit Sempronio sub spe, ut subveniat suis consanguineis, non possunt hi aliquid a Sempronio clam sumere; etsi Sempronius spem illam defraudavit, vel ingratus exstitit.

II. Ut *debitum sit certum & liquidum*: nam iniquum est pro debito tantum probabili certam solutionem propria auctoritate sumere: aliter non servaretur aequalitas.

Hinc dicitur, quod compensatio fieri debeat de *liquido ad liquidum*. Et hoc verum

rum est, etiamsi debitum esset probabile *probabilitate juris*. Hinc non licet legatario ex testamento minus solemni compensare legatum sibi relictum.

III. *Ut debitum sit praesens*, seu quod elapsum sit tempus solutionis; nam si debitum sit futurum, injuste cogitur debitor ad anticipatam solutionem; neque ipse iudex legitimus potest cogere debitorem ante tempus, quo debitum maturum sit & liquidum.

IV. *Ut compensatio fiat aequalis debito, & de bonis debitoris*; nam creditor iniuste furriperet plusquam ei debetur, vel rem alienam existentem apud debitorem titulo commodati, aut depositi: quia similitum rerum dominus ille non est.

Idem dicendum de re, quam ipse debitor tibi commodavit, vel apud te deposuit. *cap. bona fides de deposito, & l. ult. C. de depositis*: quas leges intelligendas esse etiam pro foro conscientiae contra *Lessum* aliosque, docet sanior pars Moralistarum. Ratio est, quia creditor ageret contra fidelitatem & obligationem depositi, vel commodati, quod maximam fidem postulat.

V. *Ut debitum aliâ viâ recuperari non possit*; puta, quia iudicem commode adire non vales: nam aliter violaretur ordo iustitiae, quae postulat, ut iudicia exercean-
tur a legitimo iudice. *generali lege decernimus,*

C.VIII. De Caussis ob quas &c. 193
nimus, neminem sibi esse judicem, vel sibi
jus dicere debere. l. unic. C. ne quis in
sua causa. Verum Obligatio hujus condi-
tionis oritur ex justitia legali, non vero com-
mutativa, adeoque ejus defectus non obli-
gat ad restitutionem.

VI. Ut fiat absque periculo scandali,
vel damni tertii. Cujusmodi esset, si ex
compensatione mea tertius reputaretur fu-
ratus rem, & cogeretur restituere; & quam-
vis hoc per accidens sequeretur, attamen
ex lege caritatis tenemur impedire grave
proximi malum, quoties possumus sine no-
stro gravi damno.

Demum, prospiciendum, ne debitor bis
solvat.

Hinc facta compensatione, nulla erit
obligatio restituendi, si servatae fuerint hae
conditiones ad justitiam attinentes, scilicet
si debitum fuerit ex justitia, & certum
certitudine evidenti, non probabili. Si fue-
rit evidenter liquidum, & actu debitum. Si
in compensatione servata fuerit aequalitas.
Si res accepta sit domini, & non aliis an-
terioribus creditoribus debita; neque ab ali-
quo tertio depositi loco consignata. Quod si
tantum justitiae ordo servatus non fuerit,
illicita, non invalida compensatio erit, ut-
pote nulli per eam damnum illatum fuit.

Nota, quod in praxi rarissime obser-
vantur omnes istae conditiones, quas ex
sanioribus Theologis exposuimus, adeoque

rarissime compensatio occulta, licita esse potest.

Q. III. *An qui debiti immemor creditori gratis donat quantum ei debet, excusetur a restituendo?*

R. Neg. Ratio est, quia qui gratis donat, exercet actum liberalitatis, non iustitiae. Ergo semper remanet debitor; sunt enim istae duae obligationes ortae ex diversis titulis, scilicet liberalitatis, & iustitiae, quibus unica solutione satisfieri nequit.

Hinc creditor debitum repetere potest, nisi ex manifestis conjecturis colligat, creditorem habere voluisse pro soluto, si quid deberet.

Dices: Si debitor debiti sui meminisset, gr̃atis non donasset. Ergo.

R. negando consequentiam: nam aliud est fecisse, aliud feci; praesertim in contractibus, in quibus non conditionalis, sed actualis voluntas attenditur, quae sola operatur.

§. II.

De Caussis, quae differunt obligationem restitutionis.

I. Est *Impotentia* restituendi seu *physica*, seu *moralis* quamdiu durat. *Impotentia physica* dicitur, quando debitor non habet simpliciter unde restituat. Haec excusat

C.VIII. De Caussis ob quas &c. 195
fat a restitutione statim facienda ; quia ad impossibile nemo tenetur : debitor vero debet habere propositum restituendi , cum in meliorem fortunam venerit .

Moralis impotentia restituendi est , quando debitor etsi forte habeat unde restituat , hoc tamen non potest sine gravi incommodo , vel gravissima difficultate ; eo quod restituendo hic & nunc , subiturus sit notabile detrimentum in suis bonis sive fortunae , sive famae , sive vitae . His generatim praemissis , supersunt quaedam penitius intuenda .

Q. I. *Quaenam necessitas sit justa causa differendi restitutionem ?*

R. *Non solum extrema , verum & gravis necessitas debitoris , vel parentum , vel proxime conjunctorum est justa causa differendi solutionem ; nisi tamen creditor sit in pari necessitate .*

Prob. 1. pars. *Quia in extrema necessitate , in qua de capite , & vita agitur , omnia sunt communia , saltem quoad usum . Ergo potest , & debet restitutio differri . Transacta hac necessitate debitor tenetur restituere ; nam obligatio restituendi prius contracta , non extinguitur superveniente necessitate , sed tantum suspenditur . Utrum vero res in extrema necessitate surrepta obnoxia sit restitutioni , dicetur infra .*

Prob. 2. pars. *Gravis necessitas est illa , quae in discrimen adducit proprium statum ; vel perferendi diuturnam infirmi-*

tatem, famem, carcerem, aliasque similes afflictiones, & incommoda. Sed in tali necessitate debitoris, creditor ex caritatis lege tenetur consentire in dilatione, cum alioquin ipse teneatur proximo graviter indigenti opitulari vel donando, vel saltem mutuum dando. Ergo non potest creditor esse rationabiliter invitus, si a debitore res sibi debita retineatur cum obligatione restituendi, transacta necessitate.

Neque dicas, quod sicuti potest quis in gravi necessitate non restituere, ita posset furari: quod est damnatum ab Innocentio XI. prop. 36. cum non restituere idem sit, ac moraliter continuato furari. Nam etsi homo in gravi necessitate constitutus possit quoad tempus rem alienam retinere; haud tamen furripere eam valet; esset enim hoc furtis viam aperire: cum unusquisque facile sibi persuadeat, se gravi necessitate constringi; & sic omnia redundarent furtis.

Dixi, *nisi creditor sit in pari necessitate*, scilicet *gravi*: nam in tali casu satisfaciendum est creditori, qui servato ordine caritatis valet ceteris paribus in tali statu sibi potius, quam debitori consulere. Unde esset rationabiliter invitus, si res sua in praesenti casu ab alio detineretur; & hoc evidentius patet, si debitum sit ex delicto quia in pari causa melior est conditio innocentis.

Quid

Quid si ambo; scilicet creditor & debitor, constituti sint in extrema necessitate?

R. Videndum est, an creditor in eam conjectus fuerit ex furto rei suae, an ex alia causa. Si primum, debitor tenetur restituere; quia in pari causa innocens praefendus est. Si secundum, censent multi non teneri; quia in tali casu quisque tenetur magis ad conservationem vitae propriae quam alienae.

Si restitutio fieri non possit *sine notabili detrimento in bonis debitoris non debitis*; v. g. si non potest statim solvere, nisi vendat praedium multo minoris, quam valet; est justa causa differendi restitutionem.

Similiter dat dilationem restituendi *jurata proprii status juste acquisiti*; puta si vir nobilis, ut restituat, deberet se privari omni famulatu, aut redigi ad statum plebej: tenetur tamen quantum potest intra decentiam de statu suo detrahere; puta minuere numerum famulorum, vestitum, aliasque expensas non adeo necessarias, ut scilicet possit saltem paullatim, & per partes restituere. Quod si status injuste acquisitus fuerit, nempe rapinis, caedibus, usuris, oppressionibus, aliisque illicitis viis, debet eum deponere, & ad pristinam descendere conditionem, ut debita solvat, aut illata damna compenset. Nam hoc non est proprie statum suum amittere, sed dimittere alienum, & ad conditionem suam re-

verti. Consulendum est tamen, quantum fieri potest, famae debitoris.

Quod dictum est de debitore constituto in necessitate gravi vel extrema corporali, a fortiori dicendum *de necessitate extrema, vel gravi spirituali*.

Hinc a statim restituendo excusabitur debitor, si restituere nequeat, nisi cum magno periculo animae; puta cum periculo prostituendi pudicitiam uxoris, aut filiarum ob necessitatem acquirendi victum, & vestitum.

Idem dicendum, si debitor non possit statim restituere, *nisi cum gravi detrimento propriae famae*; cum bona famae sint superiora bonis fortunae; & nemo teneatur restituere bona inferioris ordinis cum damno in bonis ordinis superioris.

Q. II. *An debitor restitutionem differens ex justa causa, teneatur reddere creditori lucrum cessans, & damnum emergens, quod hic patitur ex dilatione?*

R. cum distinct. Si debitum sit ex delicto, tenetur; quia licet justa dilatio posterior non sit causa damni, tamen revera fuit illa prima injusta acceptio, quae utpote voluntaria, merito censetur causa libera totius damni ex ea secuti.

Si vero debitum sit ex contractu, non tenetur, modo debitor non fuerit in culpabili mora solvendi: quia quando dilatio non est culpabilis, non potest dici causa inju-

C.VIII. De Caussis ob quas &c. 199
injuncta damni . Hinc Reg. 31. juris in
6. Imputari non debet ei, per quem non stat,
si non faciat, quod per eum fuerat facien-
dum .

Dixi, modo debitor non fuerit in mo-
ra culpabili; quia etsi ab initio non fuerit
debitor ex delicto; fuit tamen deinceps
quasi debitor ex delicto, quatenus non re-
stituit, cum potuit, & debuit; adeoque
per moram culpabilem peccavit contra ju-
stitiam: & ex peccato contra justitiam ori-
tur obligatio compensandi damna inde secuta.

Q. III. Num adstringatur debitor bona
inferioris ordinis restituere cum detrimento
bonorum ordinis superioris?

Ante responsionem nota, quod bono-
rum alia sunt spiritualia, alia temporalia.
Rursus haec in triplici sunt ordine. In su-
premo ordine sunt vita, membra, sanitas,
virginitas, libertas. In medio honor, &
fama. In infimo divitiae, & res pecunia
aestimabiles.

R. Neg. Si detrimentum prudentum ae-
stimatione sit longe majus, quam damnum
compensandum.

Prob. Quia creditor non est, neque es-
se potest rationabiliter invitus, quod sibi in
hoc casu non fiat restitutio; alioqui viola-
ret legem caritatis juxta illud Christi
Matth. VII. quaecunque vultis, ut faciant
vobis homines, eadem & vos facite illis. Ne-
mo enim vellet ad restitutionem rei fami-

liaris infimi ordinis cogi cum detrimento gravi propriae famae, honoris, vitae, mutilationis membrorum, aut salutis spiritualis animae. Ergo creditores censendi sunt consentientes in omissionem, vel dilationem restitutionis, si haec percipi non possint, nisi cum dictorum bonorum jactura.

Dixi, *si detrimentum* &c. nam si inspectis omnibus circumstantiis majus censetur damnum compensandum, quam jactura bonorum ordinis superioris; tunc facienda est restitutio cum tali detrimento: quia in hac restitutione, cum non sit tanta inaequalitas, creditor nequit dici irrationabiliter invitus. Sic fur diffamatus ob alia furtiva, reddere aliud furtum debet, etiam cum aliqua nova famae jactura; quia haec nova laesio in fure exigua foret. Idem dicendum, si ad restituendum necessarius sit labor, qui morbi alicujus facile sanabilis periculum inducat.

Hac occasione quaeritur, *num qui non potest restituere in uno genere bonorum, teneatur restituere in altero inferiori? puta si quis hominem occidit, aut vulneravit, aut infamavit, teneatur pecuniam dare, si nequeat aliter damnum compensare.*

Negant multi, praesertim Juniores, qui probant i. ex *l. ult. ff. de his, qui es-fuderint*. Ubi dicitur vulnerans teneri ad expensas curationis, & mercedes, quibus cariturus est vulneratus: *Cicatricum autem,*
aut

C.VIII. De Caussis ob quas &c. 201
aut deformitatis nulla fit aestimatio, quia
liberum corpus nullam recipit aestimationem.
Ergo vita, & membra hominis non sunt
pretio aestimabilia, & compensabilia.

2. Quia iustitia commutativa obligat
ad restituendum juxta aequalitatem damni
illati. Ubi autem restitutio facienda sit in
genere diverso, nulla adest aequalitas, nec
ulla erit unquam compensatio damni; per
quamcunque enim pecuniam damnum mi-
nime reparabitur neque in toto, neque in
parte.

Q. IV. Quid sit Cessio bonorum, &
an liberet a restitutione?

R. I. Cessio bonorum fieri dicitur,
quando quis impar solvendo omnibus debi-
tis suis, quod residuum habet boni, relin-
quit in manibus creditorum, ne trahatur
in carcerem, aut inde liberetur.

R. II. In foro conscientiae non liberat
debitorem ab onere restituendi, sed ei tan-
tum tribuit dilationem, si vere impotens
sit, saltem in gravi necessitate constitutus,
juxta dicta superius. Ratio est, quia im-
potentia non extinguit, sed suspendit onus
restitutionis. Quare si debitor post cessionem
ad pinguiores fortunam perveniat, tene-
tur adhuc solvere; imo tenetur ad laboran-
dum, & acquirendum ut solvat. Igitur ces-
sionis beneficium in hoc tantum prodest de-
bitoribus, ne molestantur in foro externo l.

1. *C. de cessione bonorum.*

Q. V. *An debitor, qui hic & nunc est impar solvendo, possit in Religione valide & licite profiteri, & sic liberari ab onere restituendi?*

R. I. Certum est apud omnes validam esse professionem hominis aere alieno gravati. Ratio est, quia talis professio nullo jure irritatur, uti constat ex Bulla Clementis VIII. revocantis quod ad hoc punctum inhabilitatem impositam a Xisto V. Decreverat enim hic Pontifex, nullam esse professionem eorum, qui ob dilapidatam rem familiarem, reddiderunt se impotentes ad solvendum magna debita creditoribus.

R. II. Etsi valide, illicite tamen Religionem proficitur debitor, si remanendo in seculo adsit spes solvendi debita. Ita multi.

Prob. Solutio debiti est praescripta jure naturali, & divino. Ergo praevalere debet proposito profitendi, quod est tantum de consilio. Adde non posse filium ingredi Religionem, patre indigente ejus subsidio, quo sustentetur. Ergo nec debitor, qui ex justitia tenetur solvere creditoribus.

Utro tamen fatemur, talem debitorem posse valide, & licite Religionem ingredi, si ingens periculum foret prolabendi in peccatum, aut aliud grave discrimen immineret; quia in hoc casu creditor invitus esse non potest, cum ipse teneatur bona fortunae exponere pro salute proximi.

Sed

Sed hoc nihil efficit contra nostram assertionem, in qua loquimur de casibus tantum ordinariis.

TRACTATUS DE RESTITUTIONE.

PARS ALTERA.

De Restitutione in particulari.

HActenus de Restitutione in particulari, ubi quaedam peculiaria capita, unde onus Restitutionis proficiscitur, examinabimus. Sit igitur

C A P. I.

De Injuriis in corpus proximi per homicidium, & mutilationem; & necessaria Restitutione.

Homicidium definiri solet, *injusta hominis occisio*. Est peccatum omnium gravissimum, quae in proximum perpetrari possunt: privat enim vitâ, quae est terrenorum bonorum maximum. Mutilatio est alicujus membri vitâ corporis viventis *injusta* abscissio.

Verum nota, quod divino mandato
non

C.I. De Injur.in corpus proximi &c. 205
non accides, non solum prohibetur homicidium, verum etiam mutilatio, vulneratio, verberatio, & quaelibet injusta corporalis damnificatio; quin & eorum causae, & dispositiones, ut odium, vindicta, ira, rixae, &c.

Q. I. An aliquo casu liceat seipsum directe occidere, aut mutilare?

R. I. Nullo casu licet propria auctoritate directe seipsum occidere.

Prob. ex generali Dei mandato non occides; nam si veritum est alterum occidere, potiori jure prohibitum est occidere semetipsum: sicuti enim homo non habet dominium vitae alterius, ita nec suae.

Dixi i. propria auctoritate; quia ex folius Dei praecepto, & ejus instinctu id licet, ut patet in quibusdam Martyribus, qui divino impulsu permoti, ultro se in ignem conjecerunt. Vide *Augustinum lib. 1. de Civit. cap. 21.*

Hinc collige, nec etiam mandante judice, id esse licitum: v. g. ex praecepto judicis propriis manibus propinare sibi venenum, vel gladio se transfigere; quia praeceptum istud esset inordinatum, utpote de re, quae naturae repugnat: potest tamen, & debet reus scalam ascendere, cervicem submittere, venenum in os infusum a carnifice deglutire; quia hoc non est cooperari positive ad suam mortem, sed tantum negative seu permissive. Vide

D. Tho-

D. Thomam 2. 2. q. 68. art. 4. ad 2.

Dixi 2. *directe* ; nam ex iusta causa licet aliquid facere vel omittere , unde mors praeter intentionem certo sequatur . Quia hoc non est *directe* , & positive se occidere , sed ex iusta causa suipsius mortem permittere : non enim ex praecepto *non occides* semper tenetur homo vitare periculum , sed tantum absque iusta causa vitam periculis non exponere .

Hinc possunt , & debent milites stationem firmiter custodire ; etsi moraliter certi sint se occidendos . Item pestis tempore licet inservire infirmis , & lue infectis . Ratio est , quia obligatio , quae nascitur ex pacto vel officio ob bonum commune , ut in Episcopo , Parocho , milite , &c. vel ob bonum virtutis est iusta causa exponendi propriam vitam periculo mortis .

R. II. Non licet seipsum mutilare , nisi sit necessarium ad conservationem totius corporis ; quia homo non dominus est , sed custos tantum & usufructus membrorum suorum .

Dixi , *nisi sit necessarium &c.* quia tunc hoc facit , non ut dominus membri quo se privat , sed ut custos vitae quam conservat . Hinc licet manum , brachium exponere , ut universo corpori caveatur : & hoc verum est , tum quando membrum intrinsece noxium est , puta si iudicio medici

dici recidenda sit manus venenata, ne venenum se in totum corpus diffundat, imo id posset aegrotus propriis manibus, si chirurgus abesset, & dilatio mortalis foret; tum quando membrum est tantum noxium extrinsece: ut si pedem vinculis constrictum refeces, ut mortem tibi a fera, vel a sicario inferendam evadas. Item ad fugiendum incendium licet ex alto se praecipitem dare cum periculo fractionis crurum.

Verum si in membri abscissione dolores acerbissimi perferendi essent, tunc non tenetur membri abscissionem pati: eo quod nemo tenetur mediis extraordinariis, & nimis duris vitam conservare, nisi sit ejus vita communi bono necessaria.

Q. II. *An & quibus liceat malefactores occidere?*

R. I. Est in Rep. facultas occidendi malefactores; quia hoc necessarium est ad salutem & conservationem illius, ideoque a Deo Reip. concessa est. *Lege D. Thomam 2. 2. q. 64. art. 3.*

R. II. Extra casum necessariae defensionis, de quo infra, id non licet nisi publica auctoritate, & servato juris ordine,

Prob. Occisio malefactoris ordinatur ad salutem totius communitatis. Ergo illis solis concessa est, quibus cura communitatis commissa est, nempe principibus suprema pollentibus auctoritate. Id innue-
re

re videtur *Apostolus ad Rom. cap. XIII. Non sine causa gladium portat : Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui male egit . Vide D. Thomam ibid.*

Licet tamen cuilibet privato occidere malefactores a iudice proscriptos ; quia tunc privatus non occidit auctoritate propria, sed publica , tanquam iustitiae executor : nec licet proscripto sese defendere adversus invasorem publica auctoritate munitum , sed tantum fugam arripere .

Dixi , *servato juris ordine* : quia puniatio rei , cum ordinetur ad publicum bonum , debet fieri ex scientia , & auctoritate publica . Hinc peccat iudex , qui occidi jubet non citatum , non auditum , non damnatum ; etsi ipse privata scientia nocentem agnoscat .

Valet interdum iudex juris ordinem praetermittere , si crimen sit evidens , & graves rationes urgeant , ut reus celerrime puniatur ; ut si esset periculum seditionis , aut justus fugae timor . Tenetur tamen iudex tempus sufficiens concedere reo damnato ad mortem confitendi .

De gravissima illa quaestione , utrum liceat iudici occidere illum quem certo scit esse innocentem , si secundum allegata & probata nocens appareat . Vide si lubet *sylvium 2. 2. q. 67. art. 2.* negativam opinionem defendentem ex eo potissimum , quod occisio innocentis sit per se mala , nec iudex ,

C.I. De Injur.in corpus proximi &c. 209
dex, licet supremus, habet jus necis in vitam innocentis.

Q. III. *Num licitum sit marito uxorem occidere in adulterio deprehensam?*

R. Neg. Quia maritus non est legitimus uxoris iudex. Ergo peccat illam occidendo propria auctoritate. Adde damnatam prop. ab Alexandro VIII. quae est 19. in ordine: *non peccat maritus occidens propriam uxorem in adulterio deprehensam.*

In foro externo tales interfectores ob justum dolorem, & vehementem animi passionem excusantur a poena judiciaria, & etiam a poena excommunicationis in casu, quo maritus occiderit Clericum adulterum: & ita explicantur leges civiles, & canonicae, quae in contrarium allegari solent.

Q. IV. *Num in aliquo casu liceat occidere innocentem?*

R. Directe nunquam licet. Prob. Occisio malefactoris est licita, & quidem publicâ, non privatâ auctoritate; quia ejus vita adversatur bono communi. Sed innocentes non modo communi bono non nocent, sed illud promovent. Ergo nullo modo licet innocentes occidere. Ita ratio- cinatur *D. Thomas 2. 2. q. 64. art. 6.*

Dixi, *directe*: nam aliquando licet indirecte, scilicet ex justa causa aliquid facere, vel omittere, unde praeter intentionem mors sequatur innocentis; quia tunc mors innocentis non intenditur, sed permittitur.

Hinc

Hinc licet demoliri urbem ad rebelles puniendos ; quamvis in hac demolitione multi innocentes perituri sint : quia utenti jure suo, effectus qui praeter intentionem sequitur, non imputatur .

Q. V. Num liceat injustum aggressorem occidere ad vitae propriae defensionem?

R. Affir. Modo fiat cum moderamine inculpatae tutelae . Prob. Id licitum, quod omni lege, & omni jure permittitur. Sed occisio injusti aggressoris pro defensione vitae cum moderamine omni lege & omni jure permittitur *cap. si vero de sententia excommunicationis*. Ergo talis defensiva occisio licita est. Cum enim inter prima naturae jura homini datum sit jus se tuendi, necessario consequitur, quod pariter ei permixtum sit eligere medium necessarium ad talem defensionem. Unde si alia salutis non suppetat ratio, aggressus potest & quidem directe occidere invasorem ; scilicet ita ferire, atque eam partem petere, ubi letalis ictus futurus praesumatur. Vide *D. Thomam 2. 2. q. 64. art. 7.*

Dixi, cum moderamine inculpatae tutelae : quae particulae multas comprehendunt cautiones, ut isthaec occisio defensiva sit undequaque licita : & 1. quidem requiritur, ut aggressio sit injusta & actualis . 2. ut aggressus non plus faciat, quam sit necessarium ad seipsum defendendum . 3. ut primario non intendat necem invasoris,

C.I. De Injur. in corpus proximi &c. 211
foris, sed sui defensionem.

Contra hanc assertionem duo potissimum obijciuntur 1. quod ex praecepto *non occides*, tantum excipitur homicidium publica auctoritate factum. Hinc Ecclesiae Patres damnant occisionem privata auctoritate factam; etsi perpetrata sit causa defendendae propriae vitae.

2. Quod aggressus, qui injustum invasorem occidit ad suam vitam tuendam, excedit moderamen, praeferendo vitam temporalem propriam vitae aeternae proximi sui.

Ad 1. R. Injuste invasum tanquam ministrum publicae justitiae, lege naturali & positiva posse repellere invasorem, etiam cum illius occisione. Ita *Estius*. Ad Ecclesiae Patres dicimus, illos indefinite damnare occisionem etiam defensivam, scilicet vel ob directam intentionem occidendi hominem, vel ob periculum vindictae, & excessus in modo defendendi. Ita *D. Thomas 2. 2. q. 64. art. 7.*

Ad 2. R. Tum nos teneri praeferre bonum altioris ordinis proximi bono inferiori nostro, cum vita v. g. nostra sit absolute necessaria ad salutem spiritualem proximi: ut si infans alias sit decessurus sine baptismo. Secus vero, si ipse invasor ex sua malitia in periculum damnationis se conjiciat: tunc enim, cum quisque jus habeat ad vitam suam tuendam, licite vim

vi repellit etiam cum damnatione inuasoris, quae sequitur non ex intentione interfectoris, sed ex malitia inuasoris, qui potest, & non vult desistere ab iniqua aggressionem. Ita *D. Thomas* 2.2. q. 25. art. 8.

Q. VI. Quid si aliquis te invadat via judiciaria per impositionem falsi criminis, an tibi liceat eum occidere, si aliter evadere non possis?

R. Neg. i. Quia non est vera aggressio per vim, sed solum calumnia, quae non privata auctoritate, sed in iudicio propulsari debet.

2. Quia si hoc esset licitum, aperiretur via homicidiis; homines enim facile sibi persuaderent se inique accusari, & morte nonnisi accusatorum vel iudicis, mortem evadere posse. Unde merito ab *Alexandro VIII.* damnata est sequens prop. *Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes, ac etiam iudicem, a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare.*

Q. VII. An liceat aliquando procurare abortum?

Nota. Abortus est immatura expulsio foetus five animati, five inanimati. Incertum est tempus animationis foetus. Glossa assignat dies 40. a conceptu pro mare, dies 80. pro femina: hanc Glossae opinionem sequuntur ferme Theologi omnes, quando agitur de poenis Ecclesiasticis, & hanc regulam
in

C.I. De Injur. in corpus proximi &c. 213
in hoc puncto tenet sacra Poenitentiaria,
teste *Navarra* apud *Sylvium*. Confer huc
damnatam ab Innocentio XI. prop. num. 35.

R. Per se & directe nunquam licet,
sive foetus sit animatus, quia esset vere homi-
cidium; sive non, quia tendit ad homi-
cidium, & est contra finem generationis:
foetus enim concipitur, ut animetur, & in
lucem edatur.

*Quid si expulsio foetus sit omnino ne-
cessaria ad conservandam vitam matris?*

R. cum distinct. Si vita matris pe-
riclitetur ab extrinseco, puta ne gravida
deprehenfa infametur, aut occidatur, nun-
quam licet; quia talis expulsio est per se
mala, & contrarium fuit damnatum ab In-
nocentio XI. sequenti propositione num. 34.
*licet procurare abortum ante animationem
foetus, ne puella gravida occidatur, aut in-
fametur.*

Si vita matris periclitetur ab intrinse-
co, scilicet ex morbo, directe non licet;
quia, ut dictum est, expulsio foetus directe
& per se naturâ suâ mala est. Indirecte
vero licet, nisi affulgeat spes, ut, mortua
matre, proles in lucem edatur, & bapti-
zetur; quia in expulsionem indirecta abor-
tus non intenditur, sed ex iusta causa per-
mittitur.

Dixi, *nisi affulgeat spes &c.* quia ex
lege caritatis tenetur mater aeternam pro-
lis salutem vitae suae corporali anteposere.
Porro

Porro abortus directe procurari dicitur, quando quis ea intentione agit, ut foetum expellat: puta qui gravidæ pharmacum propinat, ut foetum eliciat.

Indirecte vero, quando actio per se non tendit ad hanc ejectionem, sed per accidens, & praeter intentionem; puta pharmacum per se curativum matris infirmæ, eo fine illi propinatum, ut infirmitas arceatur; licet sit conjunctum cum periculo abortus. De poenis in jure latis contra procurantes abortum, vide dicta in *Tract. de Censuris*.

Q. VIII. *An liceat occidere invasorem bonorum, quæ dicuntur fortunæ?*

R. Neg. Quia ex universali mandato *non occides*, hic casus non excipitur neque a Scriptura, neque a SS. Patribus, neque a sacris Canonibus. Non a Scriptura, quæ expresse vetat occisionem furis diurni. *Exodi XXII.* quia poterat discerni, quod ad furandum, non occidendum venisset, & ideo non debet occidi. *cap. 3. de Homicidio*. Ergo non licet occidi, qui duntaxat venit ad furandum.

Non a Patribus; quia vix permittunt defensionem occisivam pro conservatione ipsius vitæ. Non a sacris Canonibus; ut patet ex *laud. cap. 3. de homicidio*. Imo neque ipsæ leges civiles, ut advertit doctissimus *Cujacius* ad *l. 3. de Jure & Justitia*, permittunt occisionem furis, quando

C.I. De Injur. in corpus proximi &c. 215
do nullum subest vitae periculum.

Hinc I. merito ab Innocentio XI. proscripta fuit sequens prop. *Regulariter possum occidere furem pro conservatione unius auri.*

II. Si non est licitum defendere defensione occisiva, quae actu possidentur, a fortiore non est licitum eadem viâ defendere ea, ad quae jus inchoatum habetur: ut si quis vellet occidere illum, qui injuste impediret, ne hereditas adeatur, aut obtineatur cathedra, vel praebenda, uti constat ex propositionibus 32. & 33. ab eodem Pontifice damnatis.

Q. IX. *Num sit licita occisio invadentis pudicitiam?*

R. Neg. Quia pudicitia tanquam animi virtus vi eripi aut extorqueri nemini potest. Ergo mors inuasoris necessaria non est ad tantae virtutis conservationem.

Dices: Necessaria est ad evitandum periculum succumbendi tentationi invadentis. Respondet *Augustinus lib. 10. de Civit. Dei cap. 25.* peccata non deberi per peccata declinari, sed vi oppressa, divino innixa adjutorio, constanter dissentiat: quod si omnino invita violetur, castitas ei duplicabitur ad coronam.

Q. X. *Num fas sit occidere invasorem honoris, & famae?*

R. Neg. I. Quia sine totali ordinis inversione honor & fama non possunt praeferrī

ferri vitae temporali , & aeternae aggressoris ; cum vita sit bonum irreparabile , & majus honore & fama .

2. Quia si id liceret , aperiretur via innumeris caedibus cum magna reip. perturbatione . Quare ex ipsis Probabilistis quidam docuerunt contrariam opinionem Gentilitatem sapere , & Christiana Religione esse alienam .

Nota : Honor dupliciter impeti potest , vel verbis , puta calumnia , contumelia ; vel factis , ut si quis alapa , vel fuste virum honoratum infamare pertentet . Si honor impetatur solis verbis , illicitum est occidere calumniatorem : & contrarium fuit damnatum ab Innocentio XI. sequenti prop. *Fas est viro honorato occidere invasorem , qui nititur calumniam inferre , si aliter haec ignominia vitari nequit . Imo non licet convicia conviciis repellere , juxta illud Petri ep. I. cap. 3. non reddentes malum pro malo , nec maledictum pro maledicto .*

Si vero honor impetatur factis , ne licita quidem est occisio defensiva aggressoris praecise ad dedecus vitandum . Unde non licet occidere aggressorem te percutientem alapa ; vel fuste ; si post alapam , vel ictum fustis fugiat . Audi alteram laudatae prop. proscriptae partem : *Idem quoque dicendum , si quis infingat alapam , vel fuste percutiat , & post impactam alapam , vel ictum fustis fugiat . Imo non licet alapam pro alapa redde-*

reddere, si aggressor jam ab injuria destitit; quia isthaec repercussio non esset defensiva, sed vindicativa.

Item si aggressus potest fugâ declinare mortem inuasoris, fugam arripere adstringitur, sive plebejus sit, sive nobilis; quia unica est lex Evangelii, quae vetat ne ob mundanum honorem vita proximi eripiat.

Q. XI. *Quid tenetur injustus homicida vel mutilator restituere, & quibus?*

R. Tenetur restituere damnum temporale, quod ipsi laeso, vel aliis ex vulnere, aut morte secutum est; quia tale damnum est reparabile, & percussor fuit ejus causa efficax. Ergo ex justitia tenetur illud restituere.

Hinc injustus interfector, vel mutilator tenetur 1. solvere expensas, si quae factae sint in medicos & medicinas pro curatione laesi. 2. lucrum ex mutilatione, aut morte cessans, nempe lucrum quod laesus proxime consequi poterat ex arte, industria, negotiatione; & hoc quidem non quanti valeret in re, quasi esset jam acquisitum, sed in spe majori vel minori, quam laesus habuit illud acquirendi, habitâ ratione aetatis, habilitatis personae laesae. Funeris expensae non sunt restituendae, cum etiam in morte naturali faciendae sint, nisi forte majores fuerint in mortis acceleratione.

Dixi 1. *tenetur restituere damnum*
 Tom. III. K tem-

temporale: nam pro damno, quod naturale dicitur, sive pro vita aut membro hominis liberi, ad nihil tenetur, ut supra diximus, cum sit irreparabile. Secus, si laesus esset servus; quia servus pretio aestimatur, pro cuius vita restituendum est domino, quantum vendi poterat.

Dixi 2. *compensandum est damnum temporale*, quod ipsi laeso, vel aliis ex vulnere, aut morte secutum est. Et primo quidem laeso, si mortuus non est, quia ipsi facta est injuria. Si vero laesus est mortuus, restitutio facienda est heredibus necessariis, scilicet filiis, parentibus, uxori, quos sua industria, vel arte mortuus alebat, & alere tenebatur; quia hi habent jus strictum ad alimenta, cum censeantur una persona moralis cum occiso.

Hinc I. Si occisus alebat familiam suam non arte, vel quaestu aliquo, sed ex bonis quae adhuc existant; non tenetur occisor illis alimenta praestare; tametsi de ceteris damnis teneatur.

II. Praeter parentes, filios, & uxorem occisi, homicida non tenetur alere ceteros, qui ex liberalitate defuncti alebantur, etsi fuerint ejusdem consanguinei; quia hi nullum habent jus strictum ad alimenta, adeoque nullum omnino jus habent nunc ad compensationem; cum defunctus non ex justitia, sed ex mera caritate eos sustentaret.

III. Ho-

III. Homicida non tenetur debita solvere creditoribus occisi; quia creditores juxta duntaxat habent in personam, & bona debitoris. Sublatâ personâ debitoris, ejus bona remanent obnoxia restitutioni; & ideo soli heredes tenentur solvere debitum defuncti, si in hereditate sint bona, quibus solvi debita valeant.

Noto tamen, quod resolutio 2. & 3. casus favet potius heredibus necessariis occisi, quam homicidae: nam si iste adstringeretur dare aliquid ceteris propinquis, & creditoribus defuncti, detrahendum esset ab eo, quod praestatur heredibus necessariis pro alimentis.

IV. Alimenta praestanda sunt duntaxat heredibus necessariis, ut dictum est. Sed debita realia contracta ab occisore ante mortem occisi, ut sunt expensae factae pro occisi curatione, vel quod conventum fuerit ob injuriae remissionem, solvenda sunt etiam heredibus liberis, si desint necessarii; quia hi succedunt in omne jus defuncti.

V. Remissio injuriae facta ab occiso, antequam decedat, non infert remissionem damnorum realium, quae injuriam consequuntur. Si occisus omnia remiserit occisori, valida erit remissio, excepto jure quod habent filii ad alimenta; eo quod hoc jus non pertinet ad occisum, sed immediate ad filios.

VI. Casu , quo homicida subeat poenam mortis , heredes ejus tenentur reparare damna illata per homicidium ; quia fur qui poenas luit , adhuc tenetur ablata restituere . Ergo nec occisor .

VII. Tandem , saluberrimum consilium est , ut homicida pro anima occisi preces & sacrificia offerat ; idque a confessario pro satisfactione sacramentali injungatur .

Dixi 3. *injustus homicida , vel mutilator* : nam si homicidium omnino inculpate fuerit commissum , occisor ad nihil tenetur .

Hinc ex homicidio mere casuali nulla oritur obligatio restituendi . Ut venator , qui quantâ maximâ fieri potest diligentia , quodlibet homicidium declinare studet , nihil restituere tenetur , si forte illud sequatur . Idem dicendum de homicidio facto cum moderamine inculpatae tutelae . Quod si provocatus excefferit fines justae defensionis , omnia damna ex occisione secuta reparare tenetur , si excessus ad mortale peccatum pertingat .

C A P. II.

*De Restitutione ob stuprum ; aut
adulterium .*

DE his duabus impudicitiae speciebus agimus hîc in ordine ad restitutionem, quae illas consequitur . Sit igitur

§. I.

De Stupro .

Stuprum est virginis defloratio , praesertim si ipsa violetur invita .

Triplici modo quis constuprar virginem potest , 1. illa consentiente , vel etiam sollicitante . 2. per vim illam opprimendo . 3. per matrimonii promissionem , a virgine copulam extorquendo .

Q. I. Num teneatur ad aliquid , qui virginem violavit , ipsa consentiente ?

R. Ad nihil tenetur in conscientiae foro , & spectato rigore iustitiae : quia nulla ei facta est injuria , cum sit domina suae integritatis . Nec talis stuprator puellae parentibus aliquid dare adstringitur . Ita Concina cum aliis .

Dixi 1. ad nihil tenetur in conscientiae foro : nam in foro externo leges stupratorem

damnant ad illam vel dotandam, vel in matrimonio ducendam; quia praesumunt virginem aut vi, aut blanditiis illectam & deceptam fuisse.

Dixi 2. *spectato rigore justitiae*: nam aliquando confessarius cogere debet deflo- ratorem, ut vitiatae puellae dotem tribuat, si nempe dives sit, & ea pauper, ita ta- men, ut sublit periculum iterum prolabendi in perpetratum crimen. Ita multi.

Item si violator suum ipsiusque puellae crimen jactando, ipsam diffamaverit; tunc ex justitia tenetur omne damnum ex infa- matione proveniens, puellae & parentibus ejus refarcire.

Q. II. *Ad quid tenetur stuprator vir- ginis invitae?*

R. Tenetur reparare omnia damna, quae vel puellae, vel ejus parentibus inde obveniunt. *Cap. si culpa De Injuriis.*

Idem dic, si *minis, fraude, metu reve- rentiali, aut etiam violentâ precum impor- tunitate copulam extorserit*; quia his omni- bus modis est caussa efficax damni per in- juriam. Quare ea omnia compensare te- netur.

Hinc deflorator tenetur augere dotem, ut puella aequè bene nubat, ac si violata non fuisset. Quod si aliter violator satisfacere non valeat, quam eam ducendo in uxorem, tenetur eam ducere, si ipse sit so- lutus, & ipsa id exigat.

Quid

Quid si e stupro nulla virgini ejusque parentibus secuta sint damna ; eo quod res manserit occulta ; & ipsa aequè bene nupsit , ac violata non fuisset ?

R. Tunc deflorator ad nihil tenetur ; cum nullum secutum sit damnum . Nota : quod dictum est de virgine , idem dicendum de honesta vidua .

Q. III. *An qui sub matrimonii promissione virginem violavit , teneatur eam ducere ?*

R. Affir. si ipsa velit , etiamsi promissio fuerit ficta ; quia fraus & dolus nemini patrocinari debent . Patrocinaurentur autem corruptori , si postquam puellam promissione deluserit , illam in uxorem non duceret : & ad hoc adstringitur deflorator , etiamsi habeat votum castitatis , vel religionis ; quia votum in hisce circumstantiis obligare definit . Sicuti qui vovisset erogare pauperibus centum , non deberet votum implere , si haec eleemosyna impediret solutionem debitam creditoribus ; in votis enim intelligitur haec conditio : nisi status advenerit , in quo teneor damnum tertio refarcire .

Excipiuntur aliqui casus , in quibus promissor ab ea ducenda liber est .

1. Si puella e circumstantiis facile deprehendere potuerit , non agi sincere : ut saepe contingit , quando est magna valde disparitas in nobilitate , divitiis &c. quia ,

224 . *De Restitutione in particul.*
bene ait *D. Thomas* 3. part. q. 46. art. 2. ad
4. probabiliter praesumi, quod sponsa non
fuerit decepta, sed decipi se finxerit.

2. Si illa se finxerit virginem, cum
non esset.

3. Si puella alium hominem post pro-
missionem cognoverit.

4. Si puella matrimonium respuat,
dum vir paratus eam ducere est, aut pa-
rentes nolunt eam illi tradere: quo in ca-
su docent multi stupratorem non teneri ad
dandam dotem puellae, si haec ejusdem
aut pene aequalis secum conditionis sit;
quia ex reg. 66. in 6. cum non stat per eum
ad quem pertinet, quominus conditio implea-
tur, haberi debet perinde ac si impleta fuisset.
Excipe, si puella hunc hominem sine
suo vel suae familiae dedecore ducere non
possit.

§. II. *De Adulterio.*

Adulterium est alieni thori violatio :
quod praeter malitiam fornicationis mari-
to adulterae injuriam irrogat. Tripliciter
crimen istud considerari potest. 1. Si ex eo
proles secuta non sit. 2. Si certo ex eo
proles suscepta sit. 3. Si dubitetur an pro-
les suscepta, marito vel adultero sit adjudica-
anda. Sit igitur

Q. I. *Ad quid tenentur adulteri, si*
ex

C.II. De Restit. ob stuprum &c. 225
ex eorum congressu proles non sit secuta?

R. Ad nihil tenentur, quia haec juris violatio separata a damno, non infert restitutionis debitum.

Q. II. *Si Adulterium partus sequatur, quid tum restituere adulteri debeant?*

R. I. Partu secuto, tenetur mater alere prolem primo triennio: pater vero usque ad tempus, quo providere sibi filius potest.

R. II. Tam adulter, quam adultera tenentur in solidum compensare omnia damna marito, & legitimis liberis illata, casu quo spurius legitimus reputetur; quia uterque fuit causa hujus suppositionis: cum ordinarie loquendo eo ipso quod filius procreatus sit ex adulterio, mariti reputatur.

Q. III. *Quibus ergo modis adulteri haec damna compensare possint?*

R. I. Si adulter convenientem pecuniae summam occulte v. g. per confessarium tradi curet marito, ejusque legitimis liberis. Item si praetextu amicitiae vel consanguinitatis donatione, legato eis aliquid relinquat.

R. II. Adultera si illis relinquat paraphernalia, aut alia quaeque libera bona. Si expensas & sumptus minuat, laboret quantum proprii status conditio fert, ut pro viribus damna suppleat. Si suadeat spurio, ut religionem amplectatur, si idoneus sit.

K §

Q.IV.

Q. IV. *Num debeat adultera se pro-
dere, ut filiorum damna evitet?*

R. Neg. Quia generatim loquendo ist-
haec manifestatio non potest fieri sine fa-
mae & vitae dispendio.

Q. V. *Num filius spurius credere de-
beat matri affirmanti illum natum ex adul-
terio?*

R. Neg. etiamsi mater cum juramento
affirmet. 1. Quia dictum unius testis non
inducit necessitatem credendi. 2. Quia al-
leganti propriam turpitudinem cum prae-
judicio ejus qui credere debet, fides non
debetur.

Q. VI. *In dubio num proles sit mari-
ti vel adulteri, an debeat iste pro rata du-
bii aliquid restituere?*

R. Affirmant multi; quia non vide-
tur aequum in dubio totum onus imponi
alteri, praesertim si innocens sit, ut in ca-
su, adulter maritum innocentem conjiceret
in periculum alendi prolem spuriam.

*Quid si dubium sit inter duos adu-
teros, cujus sit proles?*

R. Ambo pro rata tenentur & alere
filium, & damna refarcire, & uno deficien-
te; alter in solidum adstringitur.

C. A. P. III.

*De injuriis famae, & honoris per
detractionem, contumeliam; &
Necessaria Restitutione.*

Q. I. **Q**uid sit detractio, contumelia,
calumnia, & quomodo inter se
differant?

R. I. Detractio est alienae famae
injusta imminutio.

Contumelia est diminutio honoris sive
factis, sive dictis, facta in os seu coram
eo cui infertur.

Calumnia est falsi criminis, aut defe-
ctus impositio.

R. II. Detractio differt a contume-
lia tum ratione objecti; quia illa opponi-
tur famae, quae est opinio seu existima-
tio alterius excellentiae: haec adversatur
honoris, qui est testificatio alienae excellen-
tiae animo conceptae. Tum ratione modi,
quia detractio ut plurimum fit occulte, &
contra absentem: contumelia e contrario
fit aperte contra praesentem. Hinc contu-
melia est peccatum detractioe gravius; ut
rapina peior est furto, ideoque in confes-
sione exprimi debet.

Calumniā est species detractiōnis, per quam pernicioso mendacio fama proximi violatur.

Q. II. *An, & quale peccatum sit detractio, calumniā, & contumelia?*

R. Sunt ex genere suo mortalia contra iustitiam; quia injuste laedunt proximum in fama, & honore, quae sunt bona praestantiora divitiis.

Dixi, ex genere suo mortalia: nam possunt esse venialia sive ex parvitate materiae, sive ex defectu sufficientis advertentiae. Imo *causā disciplinae potest aliquis alteri, quem debet corrigere, verbum aliquod conviciosum dicere*. S. Thomas 2. 2. q. 52. art. 2. ad 3.

Porro levitas materiae in proposito non tam spectanda est secundum se, quam in ordine ad circumstantias praesertim personae cui detrahitur; cum fieri possit, ut quod respectu unius sit materia levis, respectu alterius sit gravis: ut si de puero dicas, quod saepe mentiatur, vel de vili servo quod plus justo bibat, censetur leve. Secus, si hoc dicas de probō Sacerdote, vel etiam de honesto laico.

Q. III. *An, & quomodo peccent audientes detractores?*

R. cum distinct. Si auditor ita detrahentem auscultet, ut sit causa moralis detractiōnis, vel positiva, incitando alium verbis, gestu, &c. vel negativa, non im-
pe-

pediendo, quando ad id obstringitur ex officio, peccat contra iustitiam, & tenetur ad restitutionem saltem in defectum detrahentis; si nempe adfuerint alii auditores, apud quos reparanda sit fama.

Si vero audiens nullo modo nec verbis, nec aliquo exteriori signo provocet detractorem, non peccat; nisi quando aut in detractone sibi complaceat, aut cum commode possit, detractori non resistat: tunc audiens laedit legem caritatis, & quidem graviter, si materia detractiois sit gravis: non tenetur tamen ad restitutionem, cum non sit causa damni.

Q. IV. *Quid sit iudicium temerarium, & quale peccatum?*

R. I. Iudicium temerarium est firmus assensus de aliquo proximi patrato peccato ex levibus indiciis conceptus.

R. II. Ex genere suo est mortale, & quidem contra iustitiam; quia laedit jus quod quisque habet, ne sine sufficienti ratione iudicetur malus.

Quid si temere dubites, aut suspiceris de peccato proximi? Peccatum erit leve, praecisis circumstantiis odii & invidiae. Ita S. Thomas 2. 2. q. 60. art. 3.

Q. V. *An liceat aliquando revelare crimen occultum alterius?*

R. In sequentibus casibus, 1. ad evitandum damnum publicum. 2. ad tuendum innocentem. 3. ad evitandum grave damnum

munum proprium, etiam temporale; quia nocens non habet jus ita strictum ad famam, ut obligentur alii ad tegendam veritatem cum gravi & injusto aliorum damno.

Hinc licet patefacere ignorantiam medici, advocati, theologi, artificis, quando eorum imperitia vergit in grave proximi damnum. Item licet manifestare defectus illorum, qui aliquem statum volunt assumere, v. g. suscipiendi statum Clericalem, ingrediendi Religionem, contrahendi matrimonium, quando defectus opponuntur professioni assumendae: manifestatio tamen impedimenti fiat iis tantum, ad quos spectat, & non aliis. Item licet ad petendum consilium a viro prudente. Item ad emendationem delinquentis; ut si ejus delictum referas parentibus, superioribus, servato tamen, quando opus est, ordine fraternae correctionis.

Q. VI. An crimen publicum in uno loco possit vulgari in alio?

Nota, crimen aliquod hinc dici publicum tripliciter, scilicet facto, jure, fama.

I. *Facto* dicitur publicum crimen, quod perpetratum est in praesentia multorum; ut in foro, in platea publica.

II. *Jure* vocatur publicum crimen, quod per judicis sententiam declaratum est, aut quod rei confessione, vel testium depositione ante judicis sententiam constat.

III. *Fa-*

III. *Fama* publicum appellatur delictum, quod licet in secreto fuerit commissum, tamen ad notitiam multorum jam pervenit. Quanta autem multitudo requiratur, ut haec diffamatio publica censeatur, pendet ex prudentis judicio, attentis circumstantiis.

R. Crimen publicum judicis sententiâ potest ad quemcunque locum, etiam distantem deferri, etsi facile illuc notitia non sit perventura. Idem quoque dicendum, si crimen sit publicum publicitate facti. Prob. quia reus justâ judicis sententiâ, aut facti evidentiâ amittit jus ad famam. Ergo de ejus diffamatione juste queri non potest. Quod confirmat consuetudo commendans literis, & historiis publica crimina.

Quid si crimen notorium sit sola testimonio depositione? Haud licet ad loca, ad quae non facile perveniret notitia, deferre ejusmodi delicta; quia reus non esset legitima auctoritate privatus jure ad suam famam.

Adde: quod si crimen aliter notorium quam per sententiam judicis, & diffamatus honeste vivendo post publicationem delicti, suam famam recuperaverit: esse contra justitiam obliti criminis memoriam revocare, docent Salmanticenses.

Insuper nota, quod sententia publicata duntaxat in aliqua parva communitate; puta collegio, coenobio, schola, non censetur

fetur absolute publica, ut possit ejus notitia citra culpam ad externos deferri.

Q. VII. *Num liceat infamato suum infamatorem diffamare?*

R. Neg. Si id fiat præcise ad compensandam propriam famam; etsi delictum infamatoris quod detegitur, sit verum: quia isthaec recriminatio sapit, & fovet vindictam, odium, &c. Insuper sicut non licet incendere domum illius, quia tuam incendit; sic non licet diffamare illum, qui te infamavit.

Dixi 1. *præcise ad tuendam famam*: nam si detectio criminis tui calumniatoris sit medium per se aptum, & necessarium ad labefactandum in judicio ejus testimonium, tunc licet illud manifestare, si tamen probare valeas; quia isthaec manifestatio est justa defensio, non vindicta. Unde non peccas si probes, tuum accusatorem esse mendacem, aut perjurum.

Dixi 2. *Etsi delictum tui infamatoris, quod detegitur, sit verum*; quia a fortiori non licet, & quidem sub gravi, si delictum sit falsum, uti constat ex sequenti prop. damnata ab Innocentio XI. *Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam justitiam, & honorem defendat.*

Q. VIII. *Ad quid tenetur infestus detractor, aut calumniator?*

R. Tenetur 1. famam injuste ablatam
re-

restituere. 2. reparare damna temporalia, quorum ipse sua detractio aut calumnia fuit caussa efficax; quia omnis injuria damnosa ex justitia tolli, ac reparari debet.

Quid si absque tua culpa alterum infamasti? vel quia hoc sine advertentia fecisti, vel quia credebas delictum esse publicum.

R. Errore deprehenso, teneris ad famam reparandam, si fieri valeat sine tuo gravi incommodo; quia lex justitiae non solum vetat malum inferre, verum etiam malum continuare. Pari modo, quo incendens alterius domum sine culpa, cum primum id advertit, tenetur ex justitia statim ignem extinguere; alias damnum quod inde sequitur, ipsi imputatur.

Q. IX. *Quomodo fama injuste ablata restituenda sit?*

R. cum distinct. Si fama ablata est per impositionem falsi criminis, calumniator debet se retractare, testando se falsum dixisse. Si vero denigrata est fama per injustam manifestationem falsi criminis, tunc fama reparanda est, quantum fieri potest sine mendacio; puta, si dicat se male dixisse, vel eum injuste diffamasse. Ita S. Thomas q. 62. art. 3. ad 2. Verum hinc circumstantiae spectandae sunt, ut sine mendacio possit eligi modus aptior ad famam proximi redintegrandam.

Q. X. *Num adsint aliquae caussae a famae restitutione excusantes?*

R. Affir.

R. Affir. Et sunt sequentes. 1. impotentia restituendi. 2. remissio. 3. si crimen occultum quod tu narras, erat publicum, vel brevi publicandum, vel si auditores non credunt. 4. si infamia aliunde sit oblita, vel sufficienter reparata per sententiam iudicis.

Q. XI. *An, & quomodo honor injuste laesus, sit reparandus?*

R. I. Laesio honoris per contumelias, convicia, derisiones, &c. iustitiae adversatur, adeoque debitum restitutionis infert.

R. II. Ab offensore exhibenda sunt offenso reconciliationis officia, spectatâ personae injuriis laceffitae conditione, & contumeliae irrogatae gravitate.

C A P. IV.

De injuria facta in bonis fortunae per furtum, & rapinam; & necessaria restitutione.

Q. I. *Quid sit furtum, & quale peccatum?*

R. I. Est occulta ablatio rei alienae, invito rationabiliter domino. Distinguitur a rapina, quae est

Violenta ablatio rei alienae, utpote facta praesente, & renitente domino. Quamvis

vis autem haec duo vitia opponantur eidem virtuti justitiae; morali specie tamen inter se differunt, cum rapina furto specialem addat injuriam contra personam, cujus laeditur honor, dum ei quasi e manibus res sua violenter aufertur. Hinc fieri potest, ut peccatum sit leve ratione furti, & grave ratione rapinae: ut si aliquid leve per vim a viro illustri auferas.

Furtum ratione rei acceptae dividitur in *simplex*, de quo haecenus, & *qualificatum*, siue vestitum quibusdam circumstantiis, quae furtum secundum leges majori poena dignum efficiunt. Ut si res ablata sit sacra, vel in loco sacro, furtum istud dicitur *sacrilegium*; si pertineat ad fiscum, vel ad aerarium publicum dicitur *peculatus*; si homo liber, aut alienus servus vendatur, aut in propriam servitutem adducatur, dicitur *plagium*; si aliena pecora abducantur, dicitur *abigeatus*. De variis furtorum generibus vide Catechismum Rom. Part. III. cap. 8. de sept. praecept. num. 9. & seq.

R. II. Est peccatum grave ex genere suo contra justitiam, quae suum cuique tribuit: potest etiam esse leve ratione parvitatis materiae.

Q. II. Quenam quantitas requiratur ad peccatum mortale furti?

R. Quantitas isthaec potest considerari absolute, & relative. *Absolute*, quando id

id quod furto accipitur, iudicio prudentum aestimatur bonum gravis, vel levis valoris, nullo habito respectu personae, a qua accipitur. *Relative* vero materia furti iudicatur levis, vel gravis, quando habetur ratio conditionis personae, a qua auferitur.

Hinc 1. scutus sive ducatus noster respectu omnium, etiam Regum, censetur materia gravis; quia est bonum magni valoris, nec condemnandum relative ad usus humanos.

Contra furtum unius vel alterius oboli erit absolute leve; quia prudentum aestimatione respectu omnium bonum parvum reputatur.

Noto hic, quod in furtis levioribus ex aliqua circumstantia potest resultare grave praeiudicium damnificato: ut si artifici surripiatur vile instrumentum, ex cuius carentia non possit sibi victum quaerere, tunc fur peccat graviter ratione gravis damnificationis.

Hinc 2. relative ad personas puto esse materiam gravem unum scutum sive ducatum respectu ditissimorum: quatuor carolinos respectu divitum; duos vero respectu artificum, & similium; quia talis pecuniae summa censetur respectu notabilis, & domini sunt rationabiliter invit. alii aliter sentiunt.

Q. III. *An, & quando peccetur gravi-*
vi-

Ut per minuta furta?

R. cum distinct. Si minuta furta fiunt cum intentione perveniendi ad materiam notabilem, in singulis furtis peccatur graviter; quia singula furta sunt executio voluntatis mortaliter malae.

Hinc qui hac intentione utitur vel stateris dolosis, vel mensuris minutioribus, est habitualiter in peccato mortali.

Num sint tot peccata mortalia completa, quot sunt furtula?

R. cum distinct. Si continue fiunt; quia ab uno eodemque voluntatis proposito non interrupto, sed virtualiter durante dimanant, unum mortale constituunt. Secus, si interrupte fiunt; quia tunc multiplicatis malis voluntatis actibus, peccata numero multiplicantur.

Si vero furtula repetuntur absque intentione perveniendi ad materiam gravem, sed data occasione; peccatur graviter, quoties pervenitur ad quantitatem gravem; quia fur per illud ultimum furtulum vult & infert grave damnum proximo. Ergo &c.

Duo hæc sunt notanda 1. quod major quantitas requiratur ad constituendam materiam gravem in furtis minutis. 2. quod furta minuta ut unum grave constituent, debeant esse moraliter continuata, seu non amplis intervallis sejuncta. Ad hæc dignoscenda regula præcisa assignari nequit, sed colligenda ex circumstantiis temporis, personarum, &c.

Q. IV.

Q. IV. Num teneatur sub gravi restituere, qui ab uno, vel a pluribus per minuta furtula quantitatem notabilem surripuit?

R. Affir. Quia grave intulit detrimentum sive uni, sive pluribus. Quare Innocentius XI. proscripsit sequentem propositionem: Non tenetur quis sub poena peccati mortalis restituere quod ablatum est per parva furtula, quantumcunque sit magna summa totalis.

Q. V. Num peccent filii qui parentum bona surripiunt?

R. Affir. Et quidem graviter, si surripiunt in notabili quantitate. Ratio est, quia filius quandiu pater vivit, nullum dominium habet bonorum patris. Ergo peccat, patre invito, illa surripiens.

Dixi 1. bonorum patris: nempe de bonis, quorum dominium, vel ususfructus penes parentes residet. Vide dicta in Tract. de Justit. & Jur. cap. 3. §. 3.

Dixi 2. in notabili quantitate: ubi advertendum, quod major quantitas requiratur in furto filii, ac in furto extranei; quia parentes non censentur inviti in filiorum, sicut in extraneorum furtis, spectatis omnibus circumstantiis paupertatis, opulentiae, liberalitatis; amoris parentum, finis ob quem filii bona surripiunt, & id genus similibus.

Hinc filius tenetur ablata parentibus restituere, si possit, ut si habeat castrensia, vel

vel quasi-castrensia; vel si ea non habeat, post patris mortem atterre in divisionem hereditatis cum aliis fratribus debet: nisi constet istos tantundem ex bonis paternis expendisse, aut patrem restitutionem tacite vel expresse remisisse. Videndum tamen, an pater remittere potuerit sine gravi aliorum liberorum damno.

Q. VI. *An furtum committat uxor, quae marito invito quid auferat?*

R. Affir. Et quidem graviter, si sine mariti consensu notabile quid accipiat de bonis communibus, aut quorum administratio pertinet ad maritum: quia accipit quod alienum est. Vide dicta eod. *Tract.* §. 4. *ibid.*

Excipiuntur vero aliqui casus, in quibus uxores absque furti reatu invitis maritis furripere quaedam bona valent. 1. Si clam aliquid accipiunt pro sumptibus consuetis & necessariis familiae, qui saepe maritis non arrident, & frustra ab ipsis petuntur. 2. Si maritus sit absens, vel fatuus, uxor administratrix evadit; nisi aliunde a magistratu provisum sit. 3. Si maritus prodigus sit, potest uxor clam servare aliqua bona in utilitatem familiae. 4. Ad alendum patrem vel matrem indigentem, prolem susceptam ex alio matrimonio quoad vitam, vel quoad statum, potest aliqua accipere de bonis communibus, & de sua dote, dummodo post mortem viri omnia com-

computet in sua parte . 5. Ad erogandas eleemosynas congruas & consuetas . Sed hîc prudentia confessarii requiritur, ne mulieres falsae pietatis deceptae, bonis familiae abundantur . Horum ratio est , quia praesumitur consensus mariti , qui alias esset irrationabiliter invitus .

Q. VII. *An defraudatio tributorum , & vectigalium sit contra justitiam ?*

R. Affir. Quia violant jus , quod princeps habet talia imponendi , & exigendi pro reip. conservatione . Ergo tributa & vectigalia defraudantes peccant contra justitiam . Lege *Apostolum ad Rom. XIII. v. 6. & 7.*

Q. VIII. *Quaenam caussae a furti reatu excusent ?*

R. Triplici ex causa quis a reatu furti excusari potest . 1. ex levitate materiae . 2. ex consensu expresso aut interpretativo domini 3. ex necessitate . De prima & secunda satis dictum est , de tertia breviter hîc quaeritur .

Q. IX. *Quaenam sit illa necessitas , quae a furto excusat ?*

R. I. Est necessitas extrema , nempe illa in qua de capite & vita agitur ; quia urgente tali necessitate, omnia sunt communia .

R. II. In gravi necessitate furari non licet ; quia in necessitate gravi non sunt omnia communia, sicut in extrema : si enim
in

in tali necessitate bona essent communia, omnia redundarent furtis. Graves necessitates sunt frequentissimae: & homines facile sibi persuaderent se esse in tali necessitate constitutos. Merito igitur Innocentius XI. damnavit sequentem propositionem: *Permissum est furari non solum in extrema, sed etiam in gravi necessitate.*

Q. X. Num qui in extrema necessitate constitutus bona accepit, transactâ necessitate, teneatur ea restituere?

R. cum distinct. Si res in necessitate accepta, eâ elapsâ, existat in propria specie, teneris restituere: secus, si absumpsisti. e. g. furripuisti equum ut fuga mortem declines: declinato periculo, teneris equum restituere. At si in ejus periculo equus interiit, ad nihil teneris. Cetera quae hîc desiderari possunt, vide in *Tract. de Restit. in gen.* uti etiam de pallio compensationis famulorum & artificum vide dicenda in *Tract. de Contr.* ubi de locat. & conduct.

TRACTATUS DE CONTRACTIBUS.

PARS PRIMA.

De Contractibus in genere.

AD eam tandem juris , & justitiae partem pervenimus , quae agit de modis acquirendi dominii ex consensu prioris domini , quod fit praecipue per contractus .

C A P. I.

De Natura Contractus , ejusque divisione .

Q. I. *Quid sit contractus ?*

R. **Q** Contractus late acceptus idem est ac pactum , quod , definitore Ulpiano , est consensus duorum pluriumve in idem placitum .

Contractus presse acceptus est pactum ,
ultro

COROLLARIA.

I. **A**D valorem contractus sive late, sive stricte sumpti *essentialiter* requiritur *consensus internus*; quia obligatio ex contractu unice oritur a voluntate se obligandi.

II. Paciscentium consensus debet esse mutuus; quia contractus saltem in duarum voluntatum conspiratione consistit.

III. Iste consensus, ut ab homine cognosci & acceptari queat, externo aliquo signo est declarandus.

IV. Obligatio proveniens ex contractu est perfecta, sive ex iustitia; quia oritur ex consensu, per quem alterutri, vel utrique contrahentium jus datur ad aliquid agendum, vel praestandum. Hinc obligatio in contractibus aliquando est reciproca, & est quando ambo contrahentes sibi mutuo aliquid promittunt: aliquando unus tantum obligatur, & est quando unus tantum alteri promittit.

Porro obligatio ex contractu est triplex, *naturalis*, *civilis*, & *mixta*.

Mere naturalis est, quae tantum obligat in conscientia: in foro tamen externo non dat *actionem*, sed *exceptionem* duntaxat.

Mere civilis est, quae conscientiam non ligat, sed ob aliquam praesumptionem parit actionem in foro externo.

Mixta, quae in utroque foro tam interno, quam externo devincit.

V. Demum inter pactum, & contractum jure naturae nullum est discrimen; cum utrumque constituatur per mutuum consensum. Differentiae, quae hîc afferri solent, vel sunt arbitrariae, vel respiciunt forum civile.

Q. II. *Quomodo dividantur Contractus in genere?*

R. Dividuntur I. in *veros*, & in *quasi-contractus*. Veri contractus dicuntur illi, in quibus verus & expressus consensus utrinque adest. Hî vocantur etiam *contractus formales*, & *expliciti*. Quasi-contractus appellantur illi, in quibus consensus praesumitur ex aequitate, vel communi utilitate: ut sunt *tutela*, *curatela*, *negotia gesta*, & *alia*. Hae actiones brevius dicuntur *quasi-contractus*; quia in his obligatio oritur quasi ex contractu, idest perinde ac si mutuus consensus praecesserit.

Dividuntur II. in *nominatos*, & *innominatos*. Nominati vocantur, qui in jure proprium & specificum nomen habent, ut *emptio*, *locatio*, *depositum*. Innominati dicuntur, qui in jure proprium nomen non habent, sed veniunt sub generali nomine conventionis, & pacti. Horum quatuor sunt spe-

species, his verbis exprimi solitae: *do, ut des; do, ut facias; facio, ut des; facio, ut facias.*

In eo autem contractus innominati potissimum differre dicuntur a nominatis, quod in illis, re integrâ, datur facultas resiliendi. e. g. dedi pecuniam tibi, ut Romam ires: jure civili repetere pecuniam possum, antequam eas. Jus naturae nescit haec discrimina.

Dividuntur III. in *gratuitos*, & *onerosos*. Gratuiti sunt illi, per quos uni tantum contrahentium onus seu obligatio imponitur: ut *donatio, commodatum*. Onerosi sunt illi, per quos utrique contrahentium onus imponitur: ut *venditio, locatio &c.*

Dividuntur IV. in contractus *bonae fidei*, & *stricti juris*. Bonae fidei vocantur contractus, qui latiore interpretationem recipiunt secundum aequitatem, & sunt *emptio, locatio, depositum, commodatum, societas, pignus, permutatio, mandatum, tutela*. Stricti juris dicuntur, qui sunt strictioris interpretationis, & sunt *promissio liberalis, donatio, feudum, emphyteusis, mutuum*.

Dividuntur V. in *pacta nuda*, & *vestita*. Pactum nudum appellatur simplex duorum conventio, carens omni firmamento, quo pariat actionem in foro civili; obligat tamen in conscientia: talis est

omnis contractus innominatus, antequam ex altera parte sit completus. Item contractus, qui re perficitur, ut *mutuum*, *donatio* &c. Pactum vestitum est illud, quod praeter partium conventionem habet juris adminiculum, quo pariat actionem in foro civili.

Porro nuda conventio vestitur multis modis, scilicet *stipulatione*, *traditione rei ex aliqua parte*, *adhaesione alteri contractui vestito*, *privilegio juris*: qualis est promissio dotalis.

Dividuntur VI. contractus in *puros*, & *non puros*. Contractus purus appellatur ille, cui nulla additur circumstantia, quae limitet contractum. Non purus vocatur contractus, cui additur circumstantia, quae limitat contractum: et haec quintuplex est.

1. Dicitur *ad diem*, & est quando praefigitur dies, ante quam non oritur obligatio solvendi vel tradendi, aut actio. 2. vocatur *modus*, ut promitto tibi hanc pecuniae summam cum hac obligatione, ut studia perficias. 3. appellatur *conditio*, ut promitto tibi centum, si artium lauream obtinueris. 4. vocatur *caussa*, ut do tibi hanc pecuniam, quia pauper es. 5. dicitur *demonstratio*, & habetur, quando ponitur aliquod signum ad rem vel personam ostendendam.

Dividuntur VII. in contractus *verbales*, *consensuales*, & *reales*. Verbales dicuntur, qui verba seu certam verborum
for-

formulam postulant : ut est stipulatio, in qua uno interrogante : *spondes mihi mille* ; reponit alter ; *spondeo* . Verum hic contrahendi modus pertinet ad forum externum, in quo etiamnum parvum usum habet . Consensuales, qui mutuo consensu signo externo declarato perficiuntur, & sunt contractus illi, qui mutuam conventionem significant, ut *emptio*, *locatio* . Scriptura quae in hisce contractibus conficitur, ad probationem, non ad naturam contractus inservit . Reales, qui rei traditione perficiuntur : ut *mutuum*, *donatio*, *commodatum*, *depositum*, *permutatio*, *pignus* : qui ante traditionem non reputantur perfecti, sed nuda pacta .

Sunt & alii contractus, qui antequam a notario scribantur, vim non habent . Unde dicuntur scripturâ perfici, sic consuetudine, vel lege obrinente . Ut *emphyteusis* &c.

Nota . Possunt & in ceteris contractibus paciscentes pro libito suspendere assensum, usque dum scriptura conficiatur .

C A P. II.

De Consensu ad contractum requisito.

Q.I. **Q**uamvisnam, & qualis Consensus ad valorem contractus requiratur ?

L 4

R. Ad

R. Ad valorem contractus requiritur Consensus 1. verus, seu internus. 2. mutuus. 3. omnino liber- & plene deliberatus. 4. signo aliquo externo declaratus. Ratio patet ex data definitione contractus.

C O R O L L A R I A.

I. Si contrahens verbis externis celebret contractum absque interiore animo contrahendi, contractus nullus est; quia deest consensus internus necessario requisitus ad cujusquam contractus substantialem perfectionem.

Dices ergo, qui fecte contraxit, ad nihil tenetur.

R. cum distinct. Ad nihil tenetur vbi contractus, qui in casu supponitur nullus: concedo. Ratione injuriae alteri contrahenti illatae per deceptionem: nego. Deceptor enim peccavit contra jus alterius, ne deciperetur; ideoque tenetur tollere deceptionem, vere contrahendo, & contractum vere implendo.

II. Ad valorem contractus consensus debet esse plene deliberatus, qualis requiritur ad peccandum mortaliter; quia contractus cum sit privata quaedam lex, quam contrahens sibi imponit, non censetur quis ullam sibi imponere legem, nisi plene consentiat. Hinc contractus initi ex semiplena deliberatione sunt nulli.

III. Non

III. Non perficitur contractus, nisi consensus internus signo externo manifestetur. Unde qui actu tantum interno rem alteri promisit, non solum non obligatur dare, sed nec talem animum ei manifestare.

Q. II. *Quomodo declarari possit consensus internus?*

R. Multiplici modo 1. per verba, per literas; unde consensus expressus. 2. per facta, gestus. Immo & per silentium cum certis circumstantiis: unde consensus tacitus.

Ad contractus validitatem, consensus sive expressus, sive tacitus perinde est; modo factum tale sit, ex quo, inspecto communi accipiendi modo, consensus colligi possit.

Q. III. *An, & quomodo impediri possit consensus requisitus ad contractum?*

R. Consensus impediri potest partim ratione intellectus, partim ratione voluntatis.

Ratione intellectus impeditur consensus 1. per aetatem, si usus rationis nondum adsit. 2. per furorem, si quis usum rationis amiserit. 3. per ebrietatem, si tanta fuerit, ut usu rationis hominem privet. 4. per errorem.

Ratione voluntatis impeditur per metum & coactionem.

Ex dictis sequitur, contractum nullum esse, si consensus aut fictione non adfuerit, aut alia ratione fuerit impeditus. Sed quaedam ex dictis sunt penitus inspicienda. Unde fit.

§. I.

An Error, vel Dolus impediatur consensum in contractu requisitum.

Nota I. Error est iudicium falsum, seu unum pro alio putare. Quod si proveniat ex tua opinione, dicitur tantum Error; si vero ab altero contrahente, vel a tertia persona, dicitur etiam Dolus.

Nota II. Error afficere potest vel substantiam rei, de qua contrahitur, vel ejus qualitates.

Nota III. Dupliciter potest Error in contractum influere, scilicet vel antecedenter, vel concomitanter.

Antecedenter, quando dat causam contractui, quatenus si non esset talis error, non contraheres.

Concomitanter, sive *incidens*, vel *subsequens*, quando non dat causam contractui: sed si non esset, adhuc contraheres, licet non tam cito, tam libenter, tanto pretio. His positis

Afferro I. Error, si circa substantiam rei commissus fuerit, contractum irritum reddit.

Prob. Error circa substantiam rei, de qua contrahitur, aufert consensum substantialem: voluntas enim non fertur in incognitum. Sed absque substantiali consensu nullus est contractus, utpote a libera voluntate.

C.II. De Consensu ad contract. &c. 251
luntate dependens. Ergo &c.

Hoc verum est, si Error sit ex propria opinione, si sit ex dolo alterius: si sit antecedens, si sit concomitans; quia semper aufert consensum substantialem ob defectum cognitionis.

Hinc si emam thecam stanneam, ratus esse argenteam, nulla est emtio; quia non consentio in emtionem stanni, sed argenti. Idem est, quod si scivissem esse stannum, adhuc libere emissem; quia non habui consensum circa stannum, sed habuissim: quod non sufficit ad absolutam emtionem. Idem dicendum de Errore circa naturam contractus: ut si credas donari, quod tibi venditur, nulla est venditio. Idem de Errore circa motivum substantiale contractus: ut si Titio promittas pecuniae summam, praecise quia eum consanguineum tibi esse credis, cum non sit, donatio est nulla.

Affero II. Si Error versetur circa qualitates rei, contractum non invalidat; nisi qualitas intendatur ut conditio.

Prob. Error circa qualitates non aufert consensum circa substantiam rei, de qua fit conventio. Ergo contractus cum tali errore celebratus, non est irritus; cum habeatur in eo consensus requisitus ad valorem contractus.

Atque hoc verum est, si Error qualitatis sit concomitans, si sit antecedens, si sit ex dolo alterius; nam semper stat,

ex tali Errore non impediri consensum absolutum. Ergo &c.

Dixi, *nisi qualitas intendatur ut conditio*: nam tunc qualitas una cum substantia rei ingreditur objectum principale contractus; adeoque ea deficiente, deficit consensus absolutus contrahentis, qui non vult contrahere, nisi stante tali qualitate.

Q. Num contractus initi ex Errore circa qualitates possint rescindi ad arbitrium decepti?

R. cum distinct. Si Error qualitatis *dans causam contractui* proveniat ex dolo alterius contrahentis, falso scilicet dicentis qualitatem, aut indebite tacentis vitium rei, contractus etsi validus, potest tamen rescindi ad arbitrium decepti; quia decipiens fecit injuriam, teneturque eam tollere, reponendo læsum in pristinum statum, in quo erat ante contractum, & damnum illatum compensando; ac proinde rem pro infecta habere, si deceptus velit.

Excipe matrimonium, utpote indissolubile: in eo enim consensus datur irrevocabiliter juxta naturam illius contractus. Hinc dissolvi non potest matrimonium factum cum ea, quae finxit se nobilem, si nobilitas non subsistat. Idem dic de professione religiosa.

Si vero Error, incio contrahente, proveniat ab aliquo tertio, probabilius est contractum a decepto non posse rescindi; quia
con-

contrahens non fecit alteri injuriam. Unde non tenetur ponere laesum in pristinum statum, rescisso contractu, sed solum reducere rem ad æqualitatem; decipiens vero adstringitur reparare damna, quorum causæ injusta fuit.

Excipiuntur contractus gratuiti, ut est promissio, & donatio liberalis, in quibus Error etsi a promissario, aut donatario non proveniat, possunt tamen pro arbitrio decepti in irritum revocari; quia in hisce contractibus, in quibus unus tantum ex liberalitate se obligat, videtur inesse hanc conditionem, scilicet promittentem nolle se obligari irrevocabiliter, si notabilis sit Error, vel mutatio.

§. II.

An Metus obstet valori contractus.

Nota I. Metus hîc intelligitur *actus voluntatis fugiens malum imminens, quod difficile declinari queat.*

Metus iste oriri potest vel ab intrinseca complexione hominis, puta ab infirmitate; vel a causâ naturali extrinseca, puta a naufragio; vel a causâ extrinseca liberâ, puta a iudice, a sicario.

Metus a causâ liberâ incuti potest *juste*, vel *injuste*: juste nempe, cum ob justam causam injicitur, ut metus mortis, quod a iudice reo incutitur; *injuste* vero, cum

sum absque ulla ratione, sed merâ injuriâ infertur: ut metus mortis a latronibus viatori incussus.

Nota II. Metus omnis vel est levis, vel est gravis.

Metus dicitur *levis*, quando malum quod imminere praevidetur, vel leve est, vel si grave, facile tamen declinari valet. Metus dicitur *gravis*, quando malum, quod imminere praecognoscitur, grave est, nec facile superari potest. Metus gravis alius dicitur *absolute talis*, alius *respective*. Metus gravis absolutus est metus mali in se gravis, quod viro forti merito esset formidabile, unde dicitur *metus cadens in constantem virum*. Ut metus mortis, mutilationis, diuturni carceris, infamiae, injustae excommunicationis, amissionis notabilis partis bonorum &c. siue haec mala imminerant timenti, siue ejus consanguineis usque ad quartum gradum, ut extendunt multi, eo quod eorum mala nostra reputentur.

Metus gravis respectivus est metus mali, quod licet non sit grave in se & absolute; est tamen grave relative ad fragilitatem talis personae, puta pueri, senis, feminae &c.

Metui gravi aequivalet Metus *reverentialis*, siue timor alicujus gravis mali imminantis ex obedientia non praestita parenti, aut superiori: ut esset gravis & diuturna indignatio cum asperitate vultus, verborum, aut alia dura tractatione.

Pre-

Preces importunae, scilicet instantissimae, & saepius inculcatae gravem metum non constituunt; nisi adjunctas habeant minas ejus qui eas solet exsequi. His prae-notatis

Affero. *Metus gravis, cadens in virum constantem, injuste incussus ad contractum extorquendum, nullum contractum reddit, etiamsi metum patiens internum consensum praebeat.* Ita Sotus, Rebellus, Silvester, & alii Theologi, quos sequuntur fere omnes juris naturae Doctores, ut Buddeus, Pufendorfius, Heineccius, Burlemachius, alique.

Prob. Obligatio, & jus sunt correlata. Ubi ergo ex una parte nullum est cogendi jus, ibi ex altera parte nulla est obligatio. Hinc nulla est promissio facta sicario vim facienti: quod si aliquid ex metu ei dedisti, tenetur statim illud restituere, quia in eo nullum acquisivit dominium, utpote acceptum ex contractu nullo.

Dices 1. In Metu revera adest consensus; nam coacta voluntas etiam voluntas est. Ergo ratione consensus contractus validus est, licet ratione injuriae sit rescindibilis ad arbitrium metum passi.

R. Metus injustus contractum irritum reddit, non ob defectum consensus, sed quia metum incutiens, jus non habet promissum acceptandi.

Dices 2. Leges civiles supponunt, contra-

tractus ex metu obligare; nam iudici mandant, ut tales contractus in irritum reddat. *l. ult. C. de iis quae vi metusve causâ fiunt. Venditiones, donationes, transactiones, quae per potentiam extortae sunt, praecipimus infirmari.*

R. Lex civilis supponit potius tales contractus esse nullos, quam validos. 1. Quia lex 9. ff. *de eo quod metus causa* statuit in hisce contractibus non transferri dominium his verbis: *quia res in bonis ejus est, qui vim passus est.* Item laeso dat actionem vindicandi rem suam e manu tertii possessoris. Item metum passo competit idem jus, si metus non ab altero pacifcente, sed a tertio incussus sit: *in hac actione non quaeritur* (dicitur in *l. item si cum exceptione ff. quod metus causa*) *utrum is qui convenitur, an alius metum fecit: sufficit enim docere metum sibi illatum, vel vim.* Laeso dat restitutionem in integrum, vel actionem *quod metus causa*. 2. Mandat iudici non ut solvat quod erat ligatum, sed ut, cognitâ causâ, declararet irritum quod a principio fuit tale. Ceterum quidquid sit de sententia veterum Ictorum, saltem sequentes contractus metu injusto extorti, a jure declarantur nulli.

1. Matrimonium. 2. promissio & solutio dotis, utpote matrimonio accessoria. 3. Professio religiosa. 4. promissio vel traditio rerum Ecclesiae. 5. absolutio a censuris.

furis . His omnibus bene multi addunt jurisdictionem coactam , & auctoritatem tutoris extortam per metum .

Dixi 1. *metus gravis* : nam contractus initi ex metu levi sunt validi ; quia metus levis vanus est , & ratio facile ei resistere potest : injuria tamen resarcienda est ab eo , qui talem metum injuste incussit . In foro externo ad vitandam litium multitudinem actio laeso non conceditur .

Dixi 2. *injuste incussus* : nam si alter habet jus cogendi , tunc & contractus metu extortus valet ; quia cessat injuria .

Hinc valet contractus , si superior ex justa causa metu poenarum te cogat ad contrahendum : ut patet in eo , qui excommunicatione compellitur stare sponsalibus : & in Monacho simoniaci , qui adstringitur ingredi , & consequenter profiteri Ordinem strictiorem .

Dixi 3. *ad contractum extorquendum* : nam si quid promissisti ei , qui non fuit auctor violentiae , qua ad promittendum adactus fuisti , valet promissio . e.g. si incidens in latrones , ne ab ipsis occidatur , Titio transeunti , qui injuriae non est particeps , promittat centum ut eum liberet ; valet contractus , nec laesus potest petere ejus rescissionem : quia metus non fuit causa contractus , sed ejus occasio . Idem dic , si metus fuit incussus a causa naturali : ut si in naufragio promittas centum ei qui te eripuerit .

CAP.

C A P. III.

De Materia contractus.

Q. I. **Q**uenam sit materia Contractus?

R. Quaelibet res, vel actio; modo fit 1. possibilis. 2. existens. 3. honesta. 4. certa. 5. propria. 6. a jure non prohibita.

Dixi 1. *quaelibet res*, five mobilis, ut vinum, oleum, &c. five immobilis, ut ager, domus, &c.

Dixi 2. *vel actio*, five opus aliquod utile ac necessarium, quod quis alteri locat.

Modo fit 1. *possibilis* five physice, five moraliter; nam impossibile nulla est obligatio. 2. *existens* five *in se*, ut qui vendit fructus ex arboribus jam collectos; five *in spe*, ut qui vendit spem, quam hîc & nunc habet, colligendi fructus ex suis arboribus. Quod si res non existat, nec etiam in spe, nullus est contractus. In jure irritus declaratur contractus, quo venditur spes futurae hereditatis, ne detur votum captandae mortis. 3. *honestâ*, quia nequit dari obligatio ad peccandum, ac proinde omnia pacta de rebus turpibus ac inhonestis inita nullius sunt momenti.

4. cer-

4. *certa* : quia si haec non constat , non potest per contractum ejus transferri dominium . Porro res incerta potest reduci ad certitudinem per arbitrium tertii , cui partes committant . Item per electionem , ut si tibi promisi bovem vel equum , eligendo , materia redditur certa . 5. *propria* , nempe ejus , qui per contractum transfert jus in alterum ; quia *nemo plus juris transferre potest , quam ipse habet , de reg. juris* . 6. *Et non sit a jure prohibita* , ut in *Extravaganti Ambitiosae* , Pauli II. sub poena excommunicationis latae sententiae prohibetur , & irritatur alienatio rerum immobilium , & mobilium pretiosarum , quae servando servari possunt , Ecclesiae , monasterii , aut loci pii auctoritate Episcopi constituti , nisi concurrant quaedam solemnitates .

Requisitae solemnitates sunt , iusta causa , tractatus , consensus , & subscriptio majoris partis Capituli , & expressa licentia Sacrae Congregationis . Porro nomine alienationis prohibita hinc venit non solum contractus , quo directum transfertur rei dominium , verum & emphyteusis , & locatio ultra triennium .

Praelati sine dictis solemnitatibus alienare possunt res Ecclesiae modicas & parum utiles , tametsi immobiles *ex cap. ter. rules c. 2. q. 12.*

Q. II. *An contractus de re turpi sit vali-*

validus sive ante , sive post patratum scelus ?

Contractus de re turpi dicitur , qui est de aliquò opere illicito : ut si certo pretio convenias cum sicario , ut inimicum tuum occidat ; cum iudice , ut ferat injustam sententiam . Quaeritur hîc , num talis conventio sit valida ante executionem sceleris , an saltem impleto opere illicito contractus subsistat , quantum est de jure naturae ; ita ut promissor ex justitia obligetur ad solvendum pretium , de quo conventum fuit .

R. Neg. Et primo ante sceleris executionem ; quia talis conventio si esset valida , imposeret necessitatem peccandi . Quare omnis promissio de re turpi etiam juramento firmata , nulla est , & inique impletur .

Secundo post patratum scelus conventio etiam est irrita ; quia obligatio adimplendi promissionem non habet unde vim accipiat , non a pacto praecedenti , quod constat jam esse nullum ; non a nova conventionione , quae non supponitur . Ergo si talis conventio non habet unde vim accipiat , nulla est ante , & post patratum scelus . Adde leges canonicas , & civiles , quae absolute decernunt turpes stipulationes nullius esse momenti .

Hinc resolves 1. pretium acceptum pro opere illicito , nondum posito , puta
ho-

homicidio, sententiâ injustâ, esse restituendum. 2. Impleto opere illicito, alterum vi contractus non teneri solvere pretium promissum. 3. posito quod promissor solverit, accipientem teneri ad restitutionem accepti; quia contractus cum fuerit nullus, nullum parit jus, & obligationem dandi & retinendi pretium promissum.

Cui facienda est restitutio isthaec?

Dico, faciendam esse donatori jure naturae, nisi aliud jus decernat; quia non videtur renuntiare rei suae, qui donavit per actum omnino nullum.

Dixi, *nisi jus aliud decernat*: ut statuit de bonis acceptis per simoniam realem completam, quae in pios usus eroganda sunt.

Excipe 1. pretium pactum cum meretrice, quod nullâ judicis expectatâ sententiâ solvendum est, lege sic decernente in poenam scortatoris. 2. promissionem matrimonii stupri causâ puellae factam, quam jura servare cogunt ad gravissima incommoda vitanda.

Q. III. *An valeat contractus de opere debito ex justitia, puta si quidpiam promittas judici, ut ferat justam sententiam?*

R. Neg. Quia venditor in tali casu venderet id quod suum non esset, sed emptoris. Hinc qui hoc titulo aliquid accipit, tenetur restituere: secus, si gratis ac liberaliter aliquid his donaretur; modo per
leges

262 *De Contractibus in gen.*
leges hoc idem non prohibeatur.

Quid si opus erat tantum debitum ex caritate?

R. Probabilius videtur contractum esse nullum; quia opus debitum ex caritate ex communi hominum iudicio non est pretio aestimabile. Hinc qui denegavit gratis facere opus ex caritate debitum, acceptum tenetur restituere; quia vendit quod erat invendibile. Secus, si gratis aliquid detur.

C A P. IV.

De Iis qui possunt, vel non possunt contrahere. Ubi de Restitutione in integrum.

Q. I. **Q**uinam contrahere valide possint?

R. Qui habent 1. plenum usum rationis. 2. administrationem rei suae. 3. nec sint a jure prohibiti: quia contractus, cum sit actus humanus, quo de re aliqua disponitur, necessario requirit plenum rationis usum, & jus disponendi a lege non ligatum.

Hinc 1. defectu perfectae deliberationis invalide contrahunt infantes, amentes, fu-

furiosi, ebrii, dormientes &c. 2. defectu liberae administrationis invalide contrahit prodigus habens curatorem, si sine auctoritate istius alienet rem suam. Item uxor de bonis, quorum administratio marito competit. 3. ex juris prohibitione tutor etsi bonorum administrationem habeat, nequit cum pupillo contrahere, nisi interveniente auctoritate alterius tutoris.

Q. II. Num possint valide contrahere filii-familias, pupilli, & minores?

Nota I. Infans est, qui nondum primum septennium complevit. A septennio usque ad decimum cum dimidio dicitur infantiae proximus, si sit mas, vel usque ad nonum cum dimidio, si sit femina.

Nota II. Pubes est, qui habet annum decimum quartum completum, si sit mas; vel duodecimum completum, si sit femina: ante hanc aetatem dicuntur impuberes.

Nota III. Pubertati proximi dicuntur masculus a decimo cum dimidio usque ad annum decimum quartum completum; & femina a nono cum dimidio usque ad duodecimum completum.

Nota IV. Filius-familias dicitur qui est sub patria potestate.

Pupillus dicitur impubes, qui desit esse in potestate patris aut hujus morte, aut emancipatione; ideoque assignatur ei tutor.

Minor dicitur pubes, qui non est sub potestate

testate patris, & annum XXV. nondum complevit: eo autem completo major dicitur, & est sui juris. Minori datur curator ut administrator bonorum. His positis

Affero I. *Filius-familias si impubes sit, etiam pubertati proximus ex nullo contractu etiam de consensu patris inito, civiliter obligatur.* Constat ex §. 9. *Instit. de inutil. stipulat.* ubi: *qui in potestate parentis est impubes, ne auctore quidem patre obligatur.*

Quod verum est etiam de bonis castrensibus, & quasi-castrensibus. An vero filius-familias obligetur etiam naturaliter, expendemus infra.

Affero II. *Si filius-familias sit plene pubes, potest etiam sine consensu patris civiliter, & naturaliter contrahere, & obligari de bonis castrensibus, & quasi-castrensibus; quia horum filius habet liberam administrationem.*

Limita, nisi sint bona immobilia vel mobilia pretiosa, quae servando servari possunt; quia tunc ad validam alienationem requiritur iudicis decretum, lege sic praescribente.

De bonis profectitiis, & adventitiis filius-familias disponere non valet sine consensu patris; cum de his filius-familias non habeat liberam administrationem. Confer huc dicta *cap. 3. de Domin. §. 3.*

Affero III. *Pupillus pubertati proximus,*

C.IV. De iis qui possunt &c. 265
mus, & minor si cum consensu & aucto-
ritate tutoris de bonis mobilibus non pre-
tiosis contrahant, obligantur tum civiliter,
tum naturaliter. Secus de bonis immobili-
bus, & mobilibus pretiosis, quae servan-
do servari possunt. Ita Doctores commu-
niter ex variis legibus.

Dixi 1. *pupillus pubertati proximus*:
quia circa hanc aetatem rationis discretio-
nem ad contractum sufficientem pupillus
acquisivisse censetur.

Dixi 2. *secus de bonis immobilibus*,
& *mobilibus pretiosis*; quia horum bono-
rum alienatio adolescentibus interdicta est;
nisi accedat iudicis decretum, jure sic sta-
tuyente.

Porro bona, quae servando servari
possunt, sunt res illae, quae ultra trien-
nium possunt conservari: ut aurum, gem-
mae &c.

Affero IV. *Pupillus pubertati proxi-
mus absque auctoritate tutoris valide con-
trahit cum majore in suum commodum,*
non autem in suum incommodum. Idem
statuitur de minore curatorem habente. Inst.
lib. 1. tit. 21. de auctorit. tutor. in prin-
cipio.

Ratio juris est favor pupillorum.
Hinc si pupillus sine auctoritate tutoris
aliquid emerit, non potest venditor com-
pellere pupillum ad numerandum pretium:
ipse vero pupillus si velit stare contractui,

potest cogere venditorem ad tradendam mercem pro pretio constituto. Unde talis contractus dicitur claudicare ex parte pupilli, in quantum scilicet hi qui cum pupillis contrahunt, obligantur; at contra pupilli non obligantur.

Limita. Nisi pupillus ex tali contractu factus sit ditior, vel commiserit dolum: puta res pupillo vendita, & tradita, pretio non soluto, si amissa vel absumpta sit; pupillus in foro civili non plus compellitur solvere, quam exinde locupletior factus sit, vel si res ejus dolo perierit.

Dixi: *idem statuitur de minore* &c. quia minor quoad contractus subest iisdem fere legibus, ac pupillus; cum curator non minus detur rebus minorum administrandis, quam tutor rebus pupillorum.

Affero V. *Minor curatorem non habens, ex omni contractu naturaliter, & civiliter obligatur: ei tamen conceditur restitutio in integrum, si ex contractu laesus sit.* Ita ex juris dispositione.

Affertio intelligi debet de alienatione illorum bonorum, quam minor ex consensu curatoris facere potuisset, si curatorem haberet. Ceterum in alienatione immobilium bonorum adhuc quaeritur decretum judicis.

Q. III. *An pupillus, & minor contrahentes, inconsultis tutoribus & curatoribus, saltem naturaliter obligentur?*

R. Neg.

R. Neg. Quia lex civilis simpliciter irritat hujusmodi contractus sine limitatione ad forum externum. *Pupillus quantum ad acquirendum non indiget tutoris auctoritate; alienare vero nullam rem potest, nisi praesente tutore auctore.* l. 11. ff. de acquir. rer. domin. Ergo irritatio isthaec intelligi debet pro utroque foro tum interno, tum externo. Hinc tenentur qui cum pupillis contrahunt sine tutorum licentia, ante judicis sententiam restituere quod acceperunt. Si quae sunt leges, quae videntur declarare naturalem obligationem, intelligendae sunt de contractibus, in quibus pupilli ditiores sunt facti. Hinc si pupillus, inconsulto tutore, mutuo pecuniam accipiat, ne lege quidem naturali, siue in foro conscientiae obligatur ad illam restituendam, si acceptam pecuniam in usus inutiles ac superfluos consumserit: secus vero, si in usus utiles ac necessarios impenderit; quia sic acceptam pecuniam expendendo, factus est locupletior, cum tantundem suis rebus perpercerit. Item naturali aequitate restitutioni obnoxius est pupillus, si mutuator bona fide ei pecuniam mutuo dedit, putans pupillum eam pecuniam impendere velle in suam utilitatem. Quae hic diximus de pupillo, & minore, dicendum est etiam de filio-familias.

A P P E N D I X

De Restitutione in integrum.

Q. I. **Q**uid sit Restitutio in integrum, & quibus competat?

R. I. Restitutio in integrum est privilegium, quo quis per contractum laesus, reponitur in statu, in quo erat ante contractum: quod fit aut contractum rescindendo, aut pretium in quo contrahens laesus fuit, augendo.

R. II. Conceditur hoc beneficium aetate minoribus, Ecclesiis, aliisque locis piis, Reip. & interdum etiam aetate majoribus.

Q. II. Quibus in casibus petere minor possit beneficium restitutionis in integrum?

Nota. Restitutio in integrum cum sit extraordinarium praetoris auxilium, non conceditur, nisi laesio sit 1. notabilis. 2. ex vi ipsius contractus. 3. neque propria auctoritate fieri potest, sed requiritur iudicis sententia.

R. Beneficium Restitutionis locum habet 1. in contractu emtionis & venditionis: puta si minor in eo contractu, etsi debita cum solemnitate instituto, laesus sit, vel quia vendidit rem, quam vendere sibi non expediebat: & in hoc casu rescinditur contractus officio iudicis, & datur laeso actio adversus quemvis rei venditae possessorem.

forem : vel quia rem vendidit minoris justo , & tunc potest agere pro justo pretio .

2. Si minor in contractu gratuito graviter laesus sit, puta donando rem magni valoris , etsi cum consensu tutoris , sed absque rationabili causa : secus, si donandi causa justa adfuit .

3. Si minor in iudicio ex negligentia tutoris, vel procuratoris laesus sit, competit ei beneficium Restitutionis .

4. Si minor, quamvis auctore tutore vel curatore, hereditatem minus lucrosam adiit, vel legatum aut hereditatem sibi utilem repudiavit ; Restitutionis in integrum privilegio perfruitur .

Contra, privilegium petere non potest minor, qui nulliter ex contractu vel quasi-contractu laesus sit . Item si major factus contractum in minori aetate celebratum ratificaverit . Item si pubes contractui iuramentum adjecerit .

Q. III. Quandiu a celebratione contractus minor, alique valeant uti privilegio Restitutionis in integrum ?

R. Minores quadriennio post expletam minoritatem, alii vero quadriennio a celebrato contractu .

C A P. V.

De solemnitatibus in contractibus a jure requisitis.

Nota I. **S**olemnitates sunt quidam ritus, qui in contractibus ex legum praescripto adhiberi debent: e. g. ut contractus fiat coram notario, ut certus intersit testium numerus. Juris solemnitas duplex est, *substantialis* una, *accidentalis* altera. Substantialis est, quae respicit essentiam contractus, & ea deficiente, contractus nullus est: ut est praesentia Parochi & testium in matrimonio. Accidentalis, quae substantiam contractus non spectat, sed quosdam ritus, quibus deficientibus, contractus adhuc valet: ut sunt proclamationes in matrimonio, quae si omittantur, adhuc valet contractus matrimonialis.

Nota II. Certum est apud omnes, contractum cui deest substantialis solemnitas a jure praescripta, nullum esse in foro exteriori. An idem sit in foro conscientiae, ita ut contrahens ex contractu minus solemniter possit tutam conscientiam acceptum retinere, disputatur inter Theologos.

Q. I. *Num contractus, qui absque juris so-*

C.V. De solemnitate in contract. &c. 271
solemnitate substantiali celebratus in foro exteriori nullus est, valeat in foro conscientiae?

R. Neg. Quia potest jus positivum antecedenter irritare ejusmodi contractus in utroque foro: ut de facto irritum declaravit matrimonium non celebratum cum solemnitate a Concilio praescripta. Ergo quando absolute & simpliciter jus tales contractus irritos decernit, irritatio valet in utroque foro; ac proinde nullum parit effectum contractus. Hinc qui ex contractu minus solemniter, seu cui deest forma substantialis a lege praescripta, aliquid acquirit, illud retinere non potest, quia nullum jus habet retinendi acceptum ex pacto per legem irritum.

Dices: Lex, quae contractus sine certis solemnitatibus factos irritat, fundatur in praesumptione fraudis. Ergo si constet nullam fuisse fraudem, contractus erit validus saltem in foro conscientiae.

R. negando Antecedens. Lex irritans non fundatur in praesumptione fraudis, quam legislator scit aliquando non inveniri in hoc vel in illo contractu, sed in periculo fraudis, quod semper reperitur. Legislatores enim experimento cognoscentes quam frequenter fraudes in contractibus serpant, decernunt quasdam solemnitates, quibus destituti contractus, absolute & simpliciter irriti declarantur.

Dixi, nullum esse in utroque foro contractum, substantiali formâ destitutum. At si tantum desit forma accidentaria, contractus erit validus, etsi illicitus: nam tunc lex non irritat, sed solum prohibet actum. Hinc non omnis contractus factus contra legem est nullus, juxta illud: *multa fieri prohibentur, quae facta tenent*.

Unde dignoscitur, formam praescriptam esse accidentariam tantum, non vero substantialem?

Prob. Ex verbis ipsius legis: puta si dicatur contractus tali forma destitutus, esse nullus, nullam parere obligationem: forma pertinebit ad substantiam contractus.

Q. II. Num juramentum contractui adjectum novam producat obligationem?

Nota. In contractibus solet adjici juramentum, quo contrahens jurat, se impleturum, vel non revocaturum contractum factum cum altero.

R. Affir. ex virtute religionis, qua ob honorem divini Nominis adducti in testimonium veritatis, adstringimur servare contractum. Hinc dicitur juramentum firmare contractum, quia obligationem ex justitia antea existentem novo religionis vinculo confirmat.

Q. III. Num contractus irriti, accedente juramento, fiant validi?

R. Neg. regulariter loquendo: quia jura-

C.V. De Solemnit. in contract. &c. 273
juramentum, cum sit contractui accesso-
rium, illum validum praesupponit, non ef-
ficat.

Dixi: *regulariter loquendo*: nam sunt
quidam contractus jure positivo nulli, in
quibus contrahens valet cedere juri suo,
& adjecto juramento adstringitur stare con-
tractui: ut est contractus minoris sine cu-
ratoris consensu celebratus. *Auth. Sacra-*
menta puberum C. si adversus venditio-
nem.

Dixi, *in quibus contrahens valet cedere*
juri suo: nam si contractus a jure declara-
tur irritus ob publicum bonum, ejusmodi
contractus adjecto juramento non confirma-
tur; quia privatus non potest renunciare
id, quod in bonum commune cedit. Hinc
nullum est matrimonium clandestinum, li-
cet ei addatur juramentum.

Q. IV. *An jurans in contractu nullo,*
teneatur ex religione praestare quod jura-
vit?

R. Affir. si res sub juramento promissa
licite praestari possit; quia jurans ob reve-
rentiam divini Numinis tenetur implere
quod per nomen ejus promisit. Hinc in
cap. debitores de jurejurando statuitur, ju-
ratas usuras solvendas esse vi religionis ju-
ramenti. Solvens tamen potest *repetere in*
judicio quod solvit, vel Praelato denuntia-
re, non obstante quod contrarium juravit:
quia tale juramentum vergeret in deterio-

rem exitum ; esset enim contra justitiam publicam . D. Th. 2. 2. q. 89. art. 7. ad 3.

C A P. VI.

De Qualitatibus contractuum.

Qualitatis nomine intelligimus quasdam circumstantias , quae contractibus adjici solent : praecipuae sunt *conditio*, & *modus*.

§. I. De Conditione.

Nota : *Conditio* proprie dicta est qualitas adjecta contractui , quem suspendit , donec illa impleatur . *Conditio* multiplicis generis est . Alia de praesenti v. g. emo equum , si sit trium annorum . Alia de praeterito v. g. do tibi quinquaginta aureos , si negotium meum peregeris . Alia de futuro contingenti v. g. promitto tibi centum , si nupseris . Alia impossibilis v. g. promitto tibi centum , si caelum digito tetigeris . Alia honesta , ut promitto tibi centum , si sacro adsis . Alia turpis , quae absque peccato impleri nequit : ut si promissisti sicario daturum centum aureos , si hominem occiderit . His praenotatis .

Ac-

Affero. I. *Contractus celebratus sub conditione de praesenti, vel de praeterito valet, & statim obligat, si conditio existit. Secus, si conditio non existit, etiamsi ignoretur.*

Prob. Quia conditio, quae respicit tempus praesens vel praeteritum, non suspendit consensum; adeoque contractus est absolutus, diciturque conditionatus *quoad executionem*, donec scilicet de ea conditione constet. Idem dicendum, si conditio sit necessario futura; nam contractus est etiam absolutus, cum conditio necessario futura est praesens in sua causa: censetur tamen talis conditio apposita ad determinandum tempus executionis.

Affero. II. *Si conditio sit de futuro contingenti, contractus suspenditur usque ad ejus eventum.*

Prob. Contrahens sub conditione de futuro contingenti non se intendit obligare, nisi illâ positâ. Ergo pendente conditione, contractus est suspensus, & parit suspensam obligationem, cujus ea vis est, quod licet promissor non teneatur ante eventum conditionis tradere rem promissam; debeat tamen expectare tempus adimplendae conditionis, & interim promissionem revocare non potest.

Positâ conditione, contractus statim absque novo consensu obligationem parit; quia conditione positâ purus fit, & absolutus juxta l. 71. ff. de contrahenda emtione,

ibi: *Conditionales venditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit conditio.*

Affero. III. *Conditio impossibilis, vel turpis, si contractui adjiciatur, eundem irritum reddit, excepto matrimonio, & ultimis voluntatibus.*

Prob. Quia conditio impossibilis appositae contractui est signum, non adesse consensum serium, sed potius dissensum; cum non possit talis conditio adimpleri. Idem dic de conditione turpi; quia in jure conditio turpis habetur impossibilis, cum illud solum legitime possumus, quod licite possumus.

Excepto matrimonio, & ultimis voluntatibus, in quibus conditiones impossibiles, vel turpes habentur pro non adjectis ex speciali juris dispositione, ut suo loco explicabitur.

Nota I. Conditiones generales, quae omnibus insunt contractibus, eosdem non suspendunt; quia reputantur ac si non essent adjectae.

Nota II. Contractus absolute celebratus conditionem non recipit, quae ejus consensum suspendat, nisi ex reciproco contrahentium assensu; quia sicut contrahentes valent ex mutuo consensu rescindere contractum, ita mutuo assensu possunt contractui jam celebrato conditiones apponere.

Nota III. Particulæ, quibus consensus conditionalis solet exprimi, sunt *si, dum,*

C.VI. De Qualitatibus contract. 277
modo, quando, casu quo, non aliter &c.

§. II.
De Modo.

Modus est qualitas adjecta contractui, non suspendens illum, sed addens aliquid pro onere vel favore unius contrahentis. v. g. lego tibi mille, ut aedifices sepulcrum meum.

Affero. Contractus sub Modo obligat statim, nec irritus est, si Modus non servetur; nisi aliter contrahens expresserit.

Prob. Modus dispositionem in suo genere perfectam supponit. Ergo validitas contractus non pendet ab ejus adimpletionem. Hinc collige discrimen inter conditionem, & modum. Condicio obligationem suspendit: Modus contractum non suspendit, sed adjicit onus ex justitia praestandum.

Dixi: nisi contrahens aliter expresserit: nam si ex circumstantiis, vel verbis, quibus contrahens se expresserit, colligitur eum restrinxisse suam voluntatem ad illos modos, tanquam ad causas finales, vel condiciones: puta lego tibi mille, ut mihi aedifices sepulcrum, alioquin legatum retinere non possis: legatum resolvitur in conditionatum, unde condicione non adimpleta, corrumpitur.

Nota I. Modus in incontinenti adjici

ci debet, aliter non recipitur invito altero contrahente.

Nota II. Particulae, quibus exprimi modus solet, sunt: *Ut, pro, ne, &c.*

§. III.

De aliis circumstantiis sub quibus iniri contractus solent: scilicet, die, demonstratione, causâ, poenâ, evictione.

Q. I. *Quomodo obliget contractus ad diem?*

R. Si dies assignatus sit certus, ut promitto centum nummos solvendo die Paschae, contractus statim obligat: sed debitor non tenetur solvere ante praefinitum diem. Si dies assignatus sit incertus, ut promitto centum cum nupseris, obligatio suspenditur: nam resolvitur in conditionalem, si nupseris.

Q. II. *Quid sit Demonstratio, & an error in demonstratione vitiet contractum?*

R. I. *Demonstratio est oppositio signi alicujus ad peculiariter indicandam rem, de qua fit dispositio, vel personam cui fit.* v.g. dono tibi equum, quem emi Neapoli. Lego centum Sempronio, meo consanguineo.

R. II. Error in demonstratione si sit circa substantiam vel personam, vitiat contractum: secus, si sit solum circa accidentia. Ratio patet ex dictis, ubi de **Error**

rore in contractibus. Hinc si quis dicat, lego centum nummos Sempronio, quos in tali arca habeo reconditos, nulla est dispositio, si in designata arca nihil reperiatur; quia error fuit circa substantiam. Contra, valet dispositio, si dicat: dono equum meum Sempronio, quem emi Neapoli, licet alibi emerim.

Sed si quis dicat: lego Sempronio decem nummos, quos mihi debet Paulus, & Paulus centum debeat, an omnes legatario debeantur?

R. Si demonstratio apposita est *taxate* ad restringendum id quod datur, & tunc solum debetur ille numerus demonstratus; quia mens testatoris est, ut non detur aliud ultra numerum expressum. Si vero sit apposita *demonstrative* tantum ad denotandum id quod datur, tunc debetur id totum, quod demonstratum est. Porro demonstratio fumitur *taxate*, si donatio incipit a mensura, vel numero rei, de qua disponitur | puta: lego centum nummos, qui sunt in tali arca. Accipitur vero *demonstrative*, quando dispositio incipit a re ipsa, quae datur | ut lego pecuniam, quae est in tali arca, & constat ex nummis centum.

Q. III. *Quid significet inire contractum ad causam?*

R. *Causa est ratio expressa, ob quam contrahitur. Causa duplex est; finalis una,*
im-

impellens altera . Finalis est , quae per se ac principaliter movet ad contrahendum . Si haec non subsistat, contractus est nullus ; quia desinit substantialis consensus . Impulsiva est , quae voluntatem aliunde determinatam magis impellit . Si haec non subsistat , contractus adhuc valet ; quia defectus hujus causae non tollit consensum circa motivum substantiale volendi . Sit exemplum : Si detur eleemosyna pauperi , quia est devotus : si ille non sit pauper , non transfertur dominium ; quia deest causa motiva seu finalis eleemosynae : transfertur vero si sit pauper , sed indevotus ; quia tantum deest causa impulsiva . In dubio praesumendum est causam fuisse impellentem , non finalem : quia in dubio standum pro valore actus .

Q. IV. An contrahentes valeant apponere poenam contractui ?

R. Affir. positis certis conditionibus : quia contrahentes cum sint rerum suarum domini, possunt ad majorem contractus firmitatem , & eorum implendorum certitudinem sibi poenam conventionalem imponere , ac promittere .

Dixi , positis certis conditionibus : &
1. ut poena sit moderata , aliter inique co-
geretur alter in eam consentire . 2. ut sol-
vatur ab eo , qui culpabiliter non servat
contractum ; nam sine culpa nulla potest
juste imponi , nec exigi poena . Positis his
con-

conditionibus poena debetur ante judicis sententiam, cum debeat ex vi pacti iusti, & omnis iusta pactio obligat in conscientia, non expectatâ judicis sententiâ; quin & antequam petatur, nisi rationabiliter censeatur remissa.

Q. V. Quid sit Evictio?

R. Evictio est actio, qua redditur ad auctorem contractus pro interesse rei ab altero evictae. e. g. emi a te agrum, quem postea Sempronius reali intentata actione evincit, & aufert; quia demonstrat se ejus esse dominum: tu teneris de hac evictione ad reddendum mihi pretium, insuper ad compensanda damna; dummodo tempore contractus ignorarit emtor rem alienam esse, & lite ipsi postea mota, denunciavit venditori, ut se defendat.

Obligatio Evictionis locum habet in contractibus onerosis; non vero in lucrativis, nisi expresse apponatur.

TRACTATUS DE CONTRACTIBUS.

PARS ALTERA.

De Contractibus in specie.

DE Contractibus generatim atque univ-
erse huc usque verba fecimus ; nunc
autem doctrinae ratio postulat , ut eos si-
gillatim exponamus .

Contractus porro in *Gratuitos*, & *One-
rosos*. dispertiemus , quorum primos *Grotii
Schola Beneficos*, ut loqui amat, appellat;
eo quod uni tantum parti oneri sint, &
alteri commodo : ut promissio , donatio ,
mutuum , commodatum , depositum : Al-
teros vero eâ de causâ *Permutatorios* vocat,
quod utrique parti commodum & onus af-
ferant : ut emptio venditio , locatio condu-
ctio &c.

C A P. I.

*De Promissione Gratuita.*Q. I. **Q**uid sit Promissio gratuita?

R. **P**romissio gratuita est *deliberata*, & *spontanea fidei obligatio facta alteri de re licita*, & *possibili*. Explicatur definitio. Dicitur 1. *deliberata*, nempe cum perfecta advertentia rationis sufficiente ad peccatum mortale: nam cum sit onus quod sponte suscipitur, non censetur impositum, nisi adsit plenus consensus. Dicitur 2. *spontanea*, idest non extorta per vim vel metum: nam promissio extorta per metum est nulla. Videtis dicta superius. Aequitas enim non patitur, ut quae ex liberalitate fiunt, fiant coacte. Dicitur 3. *fidei obligatio*; scilicet voluntas non solum dandi, sed etiam se obligandi ad dandum, & hoc est obligare fidem. Dicitur 4. *facta alteri*, nempe homini; nam de promissione facta Deo, quae votum nuncupatur, alibi sermo erit. Dicitur 5. *de re licita*, & *possibili*; quia de re turpi, vel impossibili nulla contrahi obligatio potest.

Hinc collige discrimen 1. inter promissionem, & donationem; nam haec est datio rei, illa est datio fidei. 2. inter promiss-

missionem, & simplex propositum; nam istud continet meram voluntatem faciendi aliquid sine animo se obligandi, illa addit etiam voluntatem se obligandi. Unde qui dicit, *promitto me hoc facturum*, ut ostendat animi sui propositum, & affectum, non autem fidem, non contrahit obligationem.

Promissio duplex est, *Onerosa*, & *Gratuita*: haec nullum onus imponit promissario, secus illa. Qui promittit dicitur *Promissor*: cui promittitur vocatur *Promissarius*. Insuper triplex distinguitur promissio: alia acceptata ab eo cui fit, & dicitur *promissio perfecta*, & *consummata*. Alia nondum acceptata, & vocatur *pollicitatio*. Tertia, quae fit sub certa verborum formula, qua unus rogat, & alter promittit, & dicitur *stipulatio*; puta si unus dicat: spondes te mihi daturum centum aureos? Et alter respondeat: spondeo.

Q. II. *Ut promissio obligationem inducat, num requiratur acceptatio ab eo cui fit?*

R. Affir. Quia ad acquirendum novum jus vi contractus requiritur conventio saltem duorum in idem. Sed talis conventio habetur per acceptationem, quae est consensus in id quod promissor vult. Ergo &c.

Hinc sequitur I. promittentis, & promissarii voluntates debere signo aliquo externo manifestari, ut possint humano modo

do convenire. Interdum vero taciturnitas promissarii est signum acceptationis; quando videlicet promissum cedit in ejus commodum juxta *reg. 47. in 6. ubi: qui tacet, consentire videtur*. Aliter dicendum de promissione facta Deo, cordium inspectore, qua statim Deo obligamur, etsi sit mera interna.

Sequitur II. ante acceptationem, quippe jure nondum translato, promissionem revocari posse sine injustitia; imo & sine inconstantiae vitio, si ex causa promissor sententiam mutet. Excipiuntur pollicitationes factae civitati, quae ante acceptationem jure civili revocari non possunt: quod privilegium extendunt Doctores ad promissiones, & donationes ad pias causas; quia hae aequiparantur civitatibus, si privilegia spectentur.

Sequitur III. revocari quoque posse promissionem, vel donationem, si ante acceptationem promissarius decedat; quia jus acceptandi cum sit personale, non transit ad heredes: acceptatio enim videtur collata in arbitrium promissarii, cui confertur beneficium, non heredum. Contra, mortuo donatore, poterit acceptari promissio, vel donatio, utpote perfecta ab una parte, quamvis revocabiliter; si promissio facta fuerit absenti per simplicem internuncium. Secus, si per mandatarium seu procuratorem; quia non est facta, sed mandata fieri, & mandatum gratiae faciendae expirat morte mandantis.

Quid

Quid si promissio facta per internuncium absenti, interim revocetur, & nuncius revocationis ignarus promissionem deferat, & acceptetur?

R. cum distinct. Si internuncius sit tantum minister electus, qui promissionem significet; revocatio vim habet; etiamsi ministro non innouerit: quia tunc nuncius deferat voluntatem tuam, quam amplius non existit. Si vero nuncius sit mandatarius, seu minister electus, qui nomine principalis promittat, tunc irrita est revocatio; quia jus promittendi a procuratoris voluntate pendebat, quae voluntas, nondum cognita revocatione, omni culpa vacabat; ac proinde mandans tenetur ratum habere quod mandatarius bona fide facit ex ejus commissione.

Sequitur IV. acceptationem posse fieri ab alio promissarii loco; quia consensus potest per ministrum interponi, ac significari. Hinc valet acceptatio facta a mandatario pro suo principali, a monacho pro suo monasterio, a paroco pro Ecclesia, a tutore pro pupillo.

Q. III. An promissio liberalis ex genere suo obliget sub gravi?

R. Affir. Quia omne pactum ex genere suo secum fert obligationem. Sed promissio liberalis, modo sit acceptata, est verum pactum, quo transfertur in alterum jus exigendi aliquid. Ergo &c. Promissio
enim

enim etsi gratuita, non est simplex voluntas faciendi aliquid, sed fidei obligatio: h.e. se obligare alteri, adeoque dare alteri jus ad promissum exigendum.

Hinc sequitur I. ex promissione acceptata oriri jus ad rem, seu in personam: quod transit ad heredes promissarii.

Sequitur II. juris hujus violationem esse ex genere suo gravem, utpote contra fidelitatem, & justitiam.

Sequitur III. gravitatem culpae commensurandam ex gravitate rei promissae, vel damni: quod causâ fidei non servatae commissario obvenit.

Sequitur IV. majorem quantitatem requiri in violatione promissionis gratuita, quam onerosae, vel in furtis, ut materia dici possit gravis; quia magis invitus censetur promissarius, si res aliunde propria non restituatur, quam si res gratis promissa recusetur.

Sequitur V. non obligari promissorem ad compensandum lucrum cessans, si res liberaliter promissa suo tempore non fuerit data; quia obligatio quæ oritur ex promissione gratuita, licet sit ex justitia, non est tamen tam rigorosa, ut adstringat promittentem ad compensandum lucrum cessans.

Q. IV. *Ad quid obligat promissio facta alieni?*

R. Ad procurandum sincere, & bona fide

fide factum alterius, non vero ad ipsum factum; cum non sit in potestate promittentis.

Q. V. Quatenus promissiones jure positivo sint nullae?

R. Sequentes. 1. promissiones, quibus aufertur libera potestas disponendi de rebus suis: ut promissio non condendi, aut non revocandi testamentum, aut non instituendi alium heredem, nisi talem, l. 6. C. de pactis. 2. Promissio beneficii nondum vacantis, ne detur occasio optandae mortis beneficiarii, ex Concil. Lateran. cap. 8.

Q. VI. Quando cessat obligatio promissionis validae, & acceptatae?

R. In sequentibus casibus, 1. Si promissarius remittat rem promissam; quia tunc cedit juri suo. 2. Si causa finalis ob quam facta est promissio, non est, vel non fuit: ut si promiseris aliquid ei quem errore facti credideras de te benemeritum esse, vel dotem puellae pauperi quae facta est dives. 3. Si notabilis mutatio rei promissae superveniat: ut si res promissa facta sit vel illicita, vel impossibilis, vel noxia promittenti, vel promissario; quia cessat materia promissionis.

C A P. II.

De Donatione Gratuita.

Q. I. **Q**uid sit Donatio Gratuita?

R. **E**st rei, aut juris alicujus gratuita concessio. Dicitur 1. Concessio rei, scilicet datio rei ad differentiam promissionis, quae est datio fidei. 2. gratuita, quae donum quod datur, neque ex justitia debitum est, neque alteri justitiae obligationem imponit; licet ex eo oriatur gratitudinis obligatio. Donatio ut valeat, debet esse deliberata, spontanea, acceptata: sicuti dictum est supra de promissione.

Q. II. Quotuplex sit donatio?

R. Donatio dividitur 1. in *realem*, quae fit traditione rei, & in *verbalem*, quae fit solis verbis sine rei traditione: uti quando quis donat rem absentem. Prima dat jus in re, secunda ad rem. Dividitur 2. in *pure liberalem*, quae in donante nullam ne gratitudinis quidem supponit obligationem, & in *remuneratoriam*, quae gratitudinis supponit obligationem. Dividitur 3. in *donationem inter vivos*, & in *donationem causa mortis*.

Donatio inter vivos est illa, qua quis se vivo, vult rem suam esse alterius.

Tom. III.

N

Do-

Donatio mortis causâ est illa, qua quis sic donat, ut velit rem nonnisi post mortem suam esse donatarii; ut si dicat: dono tibi hanc rem post mortem meam, vel cum moriar, vel quia timeo, ne moriar.

Nota discrimen inter utramque donationem. 1. Quod Donatio causâ mortis ab homine etiam sano fieri possit; mortis tamen intuitu fieri debet cum ejusdem mortis mentione: secus, donatio inter vivos. 2. Quod Donatio inter vivos naturâ suâ irrevocabilis est, exceptis certis casibus, de quibus infra: Donatio mortis causâ natura sua revocabilis. 3. Donator inter vivos juridice cogi potest ad rei donatae traditionem: secus, donator causâ mortis. Demum si donator sibi reservavit facultatem de re inter vivos donata pro nutu disponendi, aut si donationis instrumentum penes se reservavit, nullo exemplari tradito donatario, invalida est Donatio.

§. I.

De Donatione inter vivos.

Q. I. Quinam possint donare inter vivos?

R. Qui habent liberam administrationem rerum suarum. Hinc 1. non possunt valide donare, qui non possunt valide contrahere: ut sunt carentes usu rationis, pupilli, minores, filii-familias juxta regulas superius tra-

traditas. Item prodigus, cui a iudice interdicta est administratio rerum suarum. 2. uxor, incito marito, donare non valet, nisi habeat paraphernalia bona. 3. Religiosi, qui omni dominio sunt destituti, donandi facultate carent. Utrum concedendum sit Monacho ut ex tacita vel expressa Praelati licentia faciat donationes, & eleemosynas de sibi collatis a parentibus, vel amicis, vel propria industria partis: alibi discutietur. 4. Nulla est donatio etsi iurata facta a Novitio ante decimum mensem novitiatus, vel post decimum mensem sine licentia Episcopi ex *Trident. sess. 25. cap. 16.* Quod si fiat post decem menses, & cum dicta licentia, non fortitur effectum, nisi secuta professione. 5. qui praesunt communitati, monasterio: item tutores, & curatores de bonis pupillorum, & minorum donationes facere non valent, nisi remuneratorias, & eleemosynas moderatas; quia hae censentur pertinere ad utilem administrationem bonorum, de quibus curam habent.

Q. II. Cui donari possit inter viros?

R. Omnibus, qui donationem acceptant; modo non obsit inhabilitas personae ad recipiendum. Hinc 1. donatio mere liberalis facta a patre filio non emancipato invalida est. *l. 1. §. 1. ff. pro donat.* quia obstat unitas personae: filius enim quandiu est sub potestate patris, reputatur una per-

sona cum patre quoad effectus civiles :
adeoque pater donando filio, sibi donaret.

Limita : Si res donata sit tradita, valida evadit donatio vel morte patris, vel filii emancipatione.

Dixi 1. *Donatio mere liberalis :* nam donatio facta ob causam, statim valida est: ut si pater donet filio aliquid in remunerationem ad matrimonium, ad studia prosequenda, in patrimonii titulum ad sacros ordines suscipiendos, ad militiam. Item si pater donet usumfructum, quem habet in bonis ipsius filii.

Dixi 2. *filio non emancipato :* nam valida est donatio facta filio emancipato : item facta filio naturali : item facta a matre, quia filii non censentur sub potestate matris, quoad effectus civiles.

Nota : Mortuo patre, in divisionem hereditatis conferenda non est donatio simplex facta filio in potestate constituto, eo quod censeatur a patre, ut *praecipuum* filio relictum ; nisi aliter pater voluerit. Item non confertur donatio facta filio ad militiam ; quia inter bona castrensia computatur : item donatio remuneratoria, cum sit quodammodo debita filio ob ejus merita ; adeoque inter bona adventitia numeratur : item donatio facta causa studiorum ; quia alimentorum loco fuit. Quod si pater, quae filio propria bona non habenti suppeditavit ad studia literarum, voluerit, ut
in

in cumulum hereditatis, & in portionem legitimam numerarentur, tunc deducenda sunt alimenta, quae filio in domo paterna degenti naturali jure debita erant.

Dixi 3. *filio propria bona non habenti*: nam si pater penes se habeat bona filii, censebitur ex his mittere filio ad studia literaria, cum pater filio propria bona habenti ne alimentā quidem praestare teneatur. Contra in hereditatem, & legitimam conferenda est donatio facta filio emancipato. *l. ut liberis C. de collationibus*: item donatio facta ob causam, puta ad nuptias, ad sacros ordines suscipiendos, nisi aliter pater voluerit.

Hinc donationes mere liberales inter conjuges nullae sunt: *l. 32. ff. de donat. inter virum, & uxorem*, ne conjuges mutuo, ac caeco amore se spolient bonis suis cum damno filiorum. Item invalida est donatio facta inter sponfos cum conditione pendente a nuptiis, idest ut rei donatae dominium non ante acquiratur, quam nuptiae secutae sint; quia talis donatio incideret in donationem inter virum & uxorem.

Limita: Si traditio rei donatae antecesserit, confirmatur talis donatio morte donantis; modo non impediat, ne filii suas legitimas recipiant.

Dixi, *donationes mere liberales*: nam donationes *remuneratoriae* sunt validae: ut

si maritus senex donet uxori juveni, aut ignobilis nobili, vel ob causam, si uxor donet marito ad acquirendam aliquam dignitatem.

Q. III. An liceat accipere donationes a debitis gravato in fraudem creditorum?

R. Neg. Quia talis donatio injusta est, tam ex parte dantis, qui se reddit impotentem ad debita solvenda; quam ex parte accipientis, qui cooperatur injustitiae donatoris, cum sit causa efficax alienationis rei in damnum creditorum; adeoque sic acceptum tenetur restituere.

Q. IV. Quanam res donari queant, & in qua quantitate?

R. I. Donari possunt res omnes, quae sunt in commercio, etiam incorporeales: ut sunt usufructus, servitutes &c. Item donari possunt non solum bona praesentia, sed etiam futura.

R. II. Donatio omnium bonorum tam praesentium, quam futurorum facta inter vivos irrita est. *l. 61. ff. de verb. obligat.* Ratio est, quia sic donator non posset testari; quod indecens est, ac Reipubl. noxium reputatur.

Dixi, *inter vivos*; quia si fiat mortis causâ, cum possit arbitrio donantis revocari, non aufert facultatem testandi, adeoque valida censetur. Item donatio excedens quingentos solidos (h. e. ultra 70. vel, secundum alios, ultra 80. aureos Italianos)

cos) non valet quoad hunc excessum, nisi insinuetur: h. e. comparitione donantis, vel donatarii coram iudice, qui mandet notario, ut eam referat in acta. Ratio constitutionis est, ne cives effusis largitionibus ad paupertatem redigantur. *Inst lib. 2. tit. 7. §. 2.*

Hinc si donator datum contra legem repetat, etiam extrajudicialiter restitui debet. Secus, si non repetat; quia videtur cedere juri suo.

Q. V. *An Donatio inter vivos acceptata possit revocari?*

R. Neg. Quia naturâ suâ est irrevocabilis, exceptis tribus casibus: cujusmodi sunt *Ingratitudo donatarii*, videlicet 1. si injurias atroces in donantem effuderit. 2. si impias manus in eum extenderit. 3. si grave damnum ejus bonis attulerit. 4. si periculum vitae ei creaverit. 5. si conventionem donationi appositam implere noluerit: *ex his tantummodo causis si fuerint in judiciis dilucidis argumentis cognitionaliter approbatae, donationes everti concedimus.* Ita statuitur *l. ult. C. de revocandis donat.*

Nota I. quod cum haec lex sit positiva & poenalis, non debeat extendi ad casus similes. II. quod ingratitude debeat probari coram iudice, ante cujus sententiam donatarius non tenetur restituere. III. quod tantum donatori, non ejus heredibus com-

petat actio contra ingratum, quo mortuo, actio non potest institui contra ejus heredes, cum oriatur ex delicto, quod ad heredes delinquentis non transit.

II. *Proles noviter suscepta*; ut si quis carens prole, donaverit aliquam bonorum partem notabilem, & postea nascatur proles, potest revocare donationem; quia censetur facta sub hac conditione, *nisi proles nascatur*. In hoc casu donatarius tenetur in conscientia restituere res donatas, etiam si extrajudicialiter ab eo petantur; quia haec non est poena, sed juris dispositio irritans donationem in hisce circumstantiis.

III. *Si donatio sit inofficiosa*, h. e. facta contra pietatem erga filios: ut si laedat jus legitimae filiis debitae.

Donatarius, mortuo patre, tenetur filiis restituere quidquid requiritur ad legitimam.

§. II.

De Donatione caussa mortis.

Donatio mortis caussa est illa, quae fit mortis intuitu, & cum ejusdem mentione. Dupliciter haec donatio fieri potest 1. quando aliquis sive aegrotus; sive sanus absolute donat aliquid post mortem tradendum. e. g. Si dicat: *da mo*, ita ut habeas rem post mortem meam. 2. quando quis, instante ali-

aliquo mortis periculo, conditionate donat: e. g. dono, si moriar ex hac infirmitate, navigatione, bello.

Donatio mortis causa etsi acceptata potest pro arbitrio donatoris revocari; cum similis sit ultimae voluntati, quae semper usque ad mortem revocari potest.

Ad ejus solemnitatem requiruntur quinque testes, nec indiget insinuatione: confirmatur morte donatoris, qua secuta affert donatario plenum dominium.

Revocatio hujus donationis fit in tribus casibus. 1. Si donatorem illius poenituerit sive expresse, sive etiam implicite: ut si rem illam donet alteri; quia talis donatio ex dispositione juris habet hanc tacitam conditionem, *nisi revocavero*. 2. si donatio sit intuitu periculi mortis imminuentis, eo ipso quod donator evasit periculum, censetur tacite revocata; quia censetur facta sub hac conditione, *si non evasero*. 3. Si donator moriatur ante donatorem, ipso jure revocata est, ut accidit in testamentis, & legatis.

C A P. III.

De Mutuo, & Usura.

HIC agimus 1. de Mutuo. 2. de Usura. 3. qua ratione aliquando liceat lucrum in mutuo.

§. I.

De Mutuo.

Q. I. Quid sit Mutuum ?

R. Est contractus, quo res numero, pondere, & mensura constans traditur eo animo, ut statim fiat accipientis cum obligatione reddendi similem in specie & bonitate post lapsum temporis. Explicatur definitio. Dicitur 1. res numero, pondere, & mensura constans: hae particulae produnt materiam mutui: materia mutui sunt res usu consumptibiles, ut vinum, oleum, frumentum, pecunia numerata: quae vel ad numerum, vel ad pondus, vel ad mensuram communiter traduntur, & ita sunt in commercio.

Hae res in jure dicuntur fungibiles, h. e. quarum una fungitur vice alterius; ita ut re ejusdem generis soluta, non aliud, sed idem, quod creditum est,

videatur redditum: quod secus est in ceteris rebus.

Porro consumptio duplex, *Naturalis* una, ut in vino, oleo &c. quibus utimur ad victum: *Civilis* altera, ut in pecunia, quae alienatione civiliter consumitur. Dicitur 2. *traditur*, quia mutuum traditione perficitur. Dicitur 3. *ut statim fiat accipientis*: quia per mutuum statim transferatur dominium rei in mutuatarium; adeoque differt a commodato, deposito, pignore. Hinc res mutuo data, mutuatario perit ac fructificat. Dicitur 4. *cum obligatione reddendi*: per hoc differt a donatione, in qua nullum est onus reddendi. Dicitur 5. *similem*: per hoc differt a permutatione, quae potest esse inter dissimilia; ut si reddatur frumentum pro vino. Dicitur 6. *post lapsum temporis*: haec ultima particula significat aliquod tempus interfluere debere traditionem inter & restitutionem; alioquin mutuum inutile esset mutuatario, si statim reddendum esset. Insuper per hoc differt a cambio, in quo pro moneta aurea statim redditur argentea ejusdem valoris.

Q. II. *In qua specie & bonitate res mutuata reddi debeat?*

Nota. Rei mutuatitiae duplex species & bonitas considerari potest, una extrinseca seu moralis, scilicet valor, quem habet ex communi aestimatione: Altera in-

trinfeca seu physica, quam habet ex ipsa materia.

R. cum distinct. Vel mutuum est in pecunia, vel in aliis rebus, quae usu physice consumuntur. Si mutuum sit in pecunia, restituendum est in specie morali; nisi aliter iuste conventum sit. Ratio est; quia in pecunia qua tali, non attenditur species physica, sed moralis, quoniam non ab ipsa materia, sed a principis voluntate habet. Hinc si centum mutuo accepisti in ea specie monetae, & deinde augetur valor monetae ejus speciei, sufficit si reddatur valor centum, licet in monetis paucioribus; quia reddendo valorem, quem accepisti, reddis quantum tempore mutui accepisti.

Si vero mutuum sit in aliis rebus, quae usu physice consumuntur, seclusa iusta conventionione, restituendum est in eadem physica specie: & bonitate; quia in ejusmodi rebus intrinseca bonitas spectatur, non pretium; adeoque restituenda est eadem mensura, puta frumenti, quam accepisti ejusdem qualitatis, & quantitatis; etsi ejus valor deinde creverit, vel decreverit.

Dixi: *nisi aliter iuste, conventum sit*: nam si mutuum traditur, habito respectu ad augmentum vel decrementum pretii, five mercis, five pecuniae mutuatae: tum licitum est apponi pactum de reddendo

ma-

mutuo in eadem specie physica monetae, vel in eadem mensura, quantitate, & qualitate mercium. 1. quando aequè dubitatur, num minuendum, vel augendum sit pretium; quia aequale est periculum damni, & spes lucri; adeoque inter utrumque contrahentem servatur aequalitas. 2. si mutuans, qui praevidet valoris incrementum, statuisse pecuniam, vel mercem servare in tempus majoris pretii; tunc etiam licitum est apponere pactum, ut par numerus numerorum, vel par mensura mercis reddatur, deductis vero expensis, & aestimatione periculi in conservanda re usque ad tempus majoris pretii. Ratio est, quia mutuator nihil lucri reportat ex mutuo, sed solum se indemnem servat, cum non plus recipiat a mutuatario, quam habuisset, si non mutuasset.

Q. III. *Quaenam sint obligationes mutantis, & mutuarii?*

R. I. Mutuans tenetur 1. monere mutuatarium de vitio rei, si quod sit; alioquin tenebitur de damno inde proveniente. 2. non repetere mutuum ante tempus praefinitum: quod si tempus praefinitum non fuerit, nequit illud repetere antequam mutuatarius potuerit eo commodè uti, inspectis natura rei & fine, ob quem datur. 3. acceptare anticipatam solutionem, si mutuatarius ante tempus praefixum velit liberare se a debito; quia tempus in
mu-

mutuo praefinitur ad non differendam, non vero ad non anticipandam solutionem; nec in mutuo addi potest pactum de non anticipanda solutione, utpote mutuo extrinsecum, & mutuatario onerosum.

R. II. Mutuatarius tenetur restituere mutuum tempore praefinito: quod si nullum praefinitum fuerit tempus, quoties a mutuante rationabiliter interpellabitur; alias tenebitur de damno ex sua mora secuto.

Q. IV. *An filius-familias, etsi pubes, qui mutuo pecuniam accepit, teneatur illam restituere saltem post mortem patris?*

R. Neg. exceptis quibusdam casibus. Ratio est, quia ita cautum est in jure, nempe l. 9. ff. ad S. C. Maced. & quidem iuste in odium feneratorum ob occasionem captandae, vel inferendae mortis patris. Unde filius-familias in utroque foro, scilicet interno, & externo perpetua exceptione se defendere potest adversus creditorem.

Ex quibus infero 1. filium-familias huic privilegio renunciare non posse, utpote non praecise in ejus favorem, sed patris concessio. Infero 2. tale mutuum jramento non confirmari, cum sit in detrimentum tertii, & boni publici. Infero 3. licet in citata lege sermo sit de pecunia mutuo tradita, eam tamen extendi debere etiam ad alias merces, vel venditas, vel mutuo datas in fraudem legis, scilicet
ut

ut ex illis venditis filius-familias pecuniam compararet.

Dixi, *exceptis quibusdam casibus*. Et 1. si pecuniam mutuo acceptam filius-familias in usus necessarios, & utiles impenderit, quia tunc ditior factus est. 2. Si mutuans mutuatarium patrem-familias crediderit; quia *plerisque publice pater-familias videbatur*. l. 3. ff. ad S. C. Maced. 3. Si pecuniam in rem patris vertit. l. 7. §. 12. ff. eodem. 4. Si absens studiorum causa mutuum moderatum accepit. l. 7. §. 13. ff. eodem. 5. Si sciente patre creditum sit filio, idest si pater sciens filio mutuari, non contradixerit. l. 12. ff. eodem.

§. II.

De Usura.

Q. I. Quid sit Usura?

R. *Usura est lucrum immediate ex mutuo proveniens*. Explicatur definitio. Dicitur 1. *lucrum*, idest quidquid est pretio aestimabile, sive sit pecunia, sive sit onus alias indebitum a mutuante impostum mutuatario. Dicitur 2. *immediate ex mutuo proveniens*: quia usura necessario supponit mutuum sive explicitum, sive implicitum. Unde si lucrum aliunde, quam ex mutuo exigatur, usura non est.

Hinc 1. Usura est mutuare cum pacto, ut mutuatarius molat in molendino mutuan-

mutantis . Item ut merces mutuantis , licet iusto pretio, emat ; quia in his additur mutuo novum onus . Item ut conferatur beneficium Ecclesiasticum ; quia licet collatio beneficii sit spiritualis , & pretio aestimari nequit , ipsa tamen obligatio conferendi pretio aestimabilis est . Contra usura non est mutuare ad acquirendam amicitiam alterius ; quia haec non aestimatur pretio . Item qui mutuatur alteri ut reddat debitum , ut desinat inique nocere ; quia non facit lucrum , nec imponit novum onus , cum sit aliunde debitum . 2. Usurarius est , qui ultra sortem mutuo traditam aliquid lucri tanquam ex mutuo debitu[m] exigit vel accipit . Contra usurarius non est , qui non accipit tanquam debitum , sed sponte ac liberaliter oblatum : non quasi exigens , neque ex aliqua obligatione tacita , vel expressa , sed sicut gratuitum donum ; quia etiam antequam pecuniam mutuasset , licite poterat aliquid donum gratis accipere ; neque peioris conditionis efficitur per hoc quod mutuavit . *S. Thom. 2. 2. q. 78. a. 2.* Item usurarius non est , qui occasione mutui aliquid iusto titulo mutuo extrinseco exigit . Item non est usurarius , licet sit iniustus , qui aliquid ultra legitimum pretium vendit ; quia lucrum istud , licet sit iniustum , non provenit tamen ex mutuo .

Q. II. Quotuplex sit usura?

R. Mul-

R. Multiplex est, scilicet *realis*, *mental*
alis, *aperta*, & *palliata*.

Usura realis est ea, quae percipitur ex contractu mutui cum pacto sive expresso, sive implicito recipiendi aliquid ultra fortem.

Usura mentalis est ea, quae intenditur a mutuante, & de facto percipitur, sed in pactum non deducitur. Hinc patet usuram dici mentalem non eo sensu, quo alia peccata vocantur mentalia, scilicet quia interius perficiuntur; sed quia nullo pactum sive expressum, sive tacitum de solvendo lucro praeceffit.

Usura aperta & formalis est ea, quae ex contractu mutui formali & simplici percipitur.

Usura palliata est ea, quae percipitur ex mutuo latente sub alio contractu: ut si in venditione ob dilatam solutionem pretium augeatur. Ulterius dividi solet usura in *lucratoriam*, *compensatoriam*, & *punitoriam*.

Usura lucratoria est lucrum illud, quod vi solius mutui ultra fortem percipitur.

Usura compensatoria est, quae praeter fortem exigitur ad compensandum creditoris damnum.

Usura punitoria est, quae imponitur mutuuario moroso in poenam suae negligentiae in solvenda forte tempore praefixo.

De

Demum dividitur usura in *usuram sortis*, & in *usuram usurae*. Prima est, quae immediate provenit ex pecunia mutuo data, quae vulgo dicitur *capitale*. Secunda est lucrum ex lucro usurario perceptum, scilicet quando ob sortem acceptam usura non solvitur, sed constituitur in capitale, ut iterum usuram pariat. Hanc recipere ex quovis titulo sive lucri cessantis sive damni emergentis prohibitum est in jure. l. 28. C. de usuris.

Q. III. An, & quo jure prohibita sit usura?

R. Omni jure, naturali nimirum, divino, & humano.

Prob. I. de jure naturali. Jus naturae prohibet omne id, quod aequalitatem tollit. Atqui usura tollit aequalitatem. Tollitur aequalitas, quando vi contractus plus exigitur, quam valet res quae datur. Sed usurarius accipiendo aliquid ultra sortem, plus exigit, quam valet res mutuata. Ergo laedit aequalitatem, ac proinde justitiam commutativam.

Prob. II. de jure divino. In Scriptura usura tanquam mala absolute prohibetur. Ergo. Et i. *Ezech. XVIII*. Usura inter gravissima crimina numeratur. *Uxorem proximi sui polluentem; egenum, & pauperem contristantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem, & ad idola levantem oculos suos, abominationem facientem, ad usu-*

usuram dantem, & amplius accipientem, numquid vivet? non vivet: cum universa haec detestanda fecerit, morte morietur.

2. Ex Psalmo XIV. *Quis habitabit in tabernaculo tuo qui pecuniam suam non dedit ad usuram.* 3. Ex generali illo Salvatoris effato: *mutuum date, nihil inde sperantes.* In quo verum praeceptum de non quaerendo lucrum ex mutuo, tota agnovit antiquitas, fatentibus ipsis usurarum patronis, inter quos *Salmasius lib. de usuris cap. 20.*

Prob. III. de jure humano. Et 1. quidem de jure canonico, ut patet ex toto titulo *de usuris*, ubi plura referuntur Concilia, quibus usurae laicis prohibentur sub poena excommunicationis, & Clericis sub poena suspensionis. 2. Jus civile Rom. usuras tanquam civili societati perniciosas saepissime datis legibus damnavit; licet interdum ad evitanda pejora mala permiserit. Verum nostri Regni constitutionibus usurae omnino improbantur, ut ex constitutione Friderici II. quae incipit *Usurariorum nequitiam*, & ex Pragmaticis sub titulo *de usuris*.

Obj. contra datam responsionem cum *Molinaeo*, *Salmasio*, *Brodeersen*, ceterisque usurarum patronis. Usurae sunt per se licitae; modo sint moderatae, & accipiantur ab hominibus opulentis, qui ex nostra pecunia lucrum reportant. Si vero
a pau-

a pauperibus accipiantur, non cum iustitia, sed tantum cum caritate pugnant.

Prob. assertio: Nulla afferri potest lex, qua usurae, ut modo exposuimus, prohibeantur. Ergo sunt per se licitae.

Prob. I. de lege naturali. Nulla afferri potest ratio, cur non liceat fructum percipere ex pecunia, cum id liceat ex aliis rebus. Ergo &c.

Prob. II. de lege divina positiva. Prohibitio divina non generatim se extendit ad omnes homines, sed Israëlitas tantum respicit: *non fenerabis Fratri tuo ad usuram... sed alieno. Deuter. XXIII.* Ergo prohibitio isthaec inter peculiare Hebraeorum leges referenda est.

Insuper illud Christi, *mutuum date, nihil inde sperantes*; non de mutuo officioso, sed de eleemosynis intelligendum est; ut patet ex toto contextu; adeoque nihil contra negotiatorias & moderatas usuras colligi potest.

Prob. III. de lege Ecclesiastica. Canones Ecclesiae solos Clericos feneratores poenis subjiciunt, ut patet ex 36. *can. Apost.* & 17. *Nicaeno*, & 12. *Arelat.* Ergo usura per se mala non est, quae etsi prohibeatur Clericis, permittitur vero laicis.

Prob. IV. de lege civili. Usurae variis *Digestorum*, & *Codicis* testibus permittuntur. Ergo per se malae ab acutissimis Jurisperitis agnitae non sunt, sed potius per-

permissae tanquam robur civilis commercii . Insuper Montes Pietatis tum civili , tum canonica auctoritate approbantur , & tamen in his aliquid ultra sortem mutuatam recipitur : quod neutiquam liceret , si usurae essent per se malae .

Dixi : *Si a pauperibus accipiantur , non cum iustitia , sed cum caritate pugnant : quia ex probatis usurae per se iniustae non sunt : duritiem vero sapiunt , si ab indigentibus , quorum temporaria inopia caritatis lege gratuito est sublevanda mutuo , extorqueantur : de hoc sordido fenore merito agebat Ambrosius de offic. III. cap. 2. subvenire non habenti , humanitatis est ; duritiae autem plus extorquere , quam dederis .*

Hinc quae dicuntur a veteribus sive philosophis , sive Ecclesiae Patribus contra usuras , intellige de usuris immoderatis , vel extortis ab iis , qui propter egestatem mutuum petunt , non ab iis , qui sui commodi & lucri causa . Huc usque *Molinaeus* , aliique negotiatoriae usurae defensores .

R. Fenus esse per se injustum , & absque ullo personarum discrimine omni jure prohibitum , ut patet ex rationibus supra adductis . Verum ad singula objecta respondendum .

Ad I. Licitum esse percipere fructum ex aliis rebus , quae usu non consumuntur : concedo . Secus de pecunia , aliisque rebus
usu

usu consumptibilibus. Ratio discriminis est; quia rerum quae per se usu non consumuntur, concedi potest usus, quin concedatur res ipsa: puta potest vendi usus domus, vestis, equi, quin vendatur ipsa domus, vestis, equus. At pecunia, cujus usus est consumptio ipsius, non potest concedi usus, quin concedatur res ipsa; adeoque qui mutuatur pecuniam, nequit exigere aliquid ultra valorem mutuatae pecuniae, quia exigeret aliquid pro re non sua. Ita *S. Thom. 2. 2. q. 78. art. 1. ad 4.*

Ad II. Respondeo 1. Deum permisisse Judaeis usuram accipere ab extraneis, tanquam licitam, nego. Ad majus malum vitandum, concedo: scilicet ne Judaei avaritiae maxime dediti, a fratribus Deum colentibus usuras reciperent: eo ferme modo quo certis in locis toleratur meretricium, quod absit, ut a Christianis permixtum censeatur. Ita *S. Thomas 2. 2. q. 78. art. 1.*

Resp. 2. Judaeos usuras accepisse ab extraneis ratione mutui: nego. Alio justitiae titulo: concedo, nempe jure belli. Ita *S. Ambrosius de Tobia cap. 15. Quis, inquit, erat tunc alienigena, nisi Amalech, nisi Amorrhaeus, nisi hostis? . . . ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occidere . . . Ergo ubi jus belli, ibi etiam jus usurae.*

Resp. 3. verba Christi Domini *Lucae VI. mutuum date, nihil inde sperantes, intel-*

telligenda esse juxta concordem sanctorum Patrum, Conciliorumque sententiam, quae semper ea fuit; illis nimirum Domini verbis inculcari legem naturalem de non accipiendo, neque etiam sperando aliquid ultra sortem mutuatitiam ab ullo sive divite, sive paupere. Unde merito *Urbanus III. in cap. consultuit, de usuris* docuit, *his verbis prohiberi omnem usuram, & superabundantiam.*

Ad III. Resp. Ex antiquis Canonibus, qui usuram prohibent Clericis, nulla facta laicorum mentione, non recte colligi fenus esse laicis permissum: nam novum non est, Ecclesiam in Clericis severius punire delicta, quae etiam in laicis execratur. Ceterum non defunt Ecclesiae leges, & quidem antiquissimae, quae Clericos aequae ac laicos usurarios redarguunt, ut patet ex *can. 10. Concil. Eliberitani, & ex epist. Leonis Magni ad Episcopos per universam Italiam* relata in *can. 7. §. 14. q. 4.*

Ad jus civile quod attinet, dicimus usuras non fuisse approbatas, sed majoris mali vitandi gratiâ toleratas, ut apertissime testatur Imperator *Basilius Macedo* in sua constitutione, quae incipit, *Etsi majorum nostrorum*, relata ab *Armenopulo lib. 3. tit. 7. §. 27.* In hac constitutione Imperator e finibus imperii usuram quamlibet eliminat, & inter cetera haec habet: *Plerisque visum est tolerandam esse usurarum praestationem, forte propter creditorum du-*

duritiem & inhumanitatem: Nos tamen ut nostra Christianorum Republica plane indignam, & adversantem censuimus tanquam jure divino interdictam. Ideoque nostra vetat serenitas, ne cuiquam liceat omnino in nullo negotio usuras accipere. Haec Basilii constitutio fuit postea abrogata a Leone ejus filio majoris mali vitandi causâ, constitut. 83.

Ad Montes Pietatis quod attinet dico, auctarium in illis exigi non ratione mutui, sed ratione *indemnitas* ipsius Montis, ut declaratur in Conc. Later. V.

Nota. Montes Pietatis sunt pecuniae summa deputata ad mutuandum egentibus sub idoneo pignore, & moderati auctarii contributione ad plenam illius summae conservationem, & ministrorum mercedem.

Dico, Montes Pietatis non esse usurarios, eo quod accipiant aliquod moderatum auctarium ultra sortem, cum id non exigitur ob lucrum ipsius Montis, sed ob *capitalis* conservationem, & ministrorum justam mercedem; cum erecti sint in gratiam mutuatariorum, eorumque commodum. Ergo aequum est, ut illi necessaria ad eorum conservationem conferant; quia qui sentit commodum, debet sentire incommodum. Et licet fuerit inter Theologos disputatum de feneratio lucro istorum Montium; demum tamen in Conc. Later. V. sub Leone X. ab omni labe usurae immunes habi-

biti sunt. Huic declarationi subscribere Theologi omnes, exceptis *Cajetano*, & *Soto*, qui etiam post Concilium acriter pios Montes impugnarunt.

Montes his conditionibus sunt constituti. 1. tenetur Mons mutuare pauperi intra limites certae summae, & pro determinato tempore restituendae. 2. Mutuatarius tenetur dare pignus idoneum periculo ministrorum custodiendum, vendendumque, si pecunia praefinito tempore non restituitur: & vendito pignore, quod pretii reliquum fuerit, ipsi domino redditur. 3. ut moderata accessio supra sortem contribuat pro indemnitate Montis.

Ex dictis concludimus, usuras, sive a pauperibus, sive a divitibus exigantur, cum iustitia pugnare, eo quod auferant aequalitatem in contractu: licet vero, quae a pauperibus extorquentur, praeter propriam pravitatem, quandam redolent saevitiam & immanitatem. Idcirco in Scriptura speciali nota, & reprehensione dignae habitae sunt.

Tandem quia nonnulli hac nostra tempestate opinionem *Molinaei*, & *Salmasii* refricare non dubitabant, *Benedictus XIV.* Decretalem edidit anno 1745. in qua haec de usuris tenenda declaravit. 1. Omne lucrum ex mutuo ratione mutui usurarium, & illicitum esse. 2. Ad usurae labem purgandam, nullum arcessi posse subsidium,

vel ex eo quod id lucrum non excessivum & nimium, sed moderatum, non magnum, sed exiguum sit; vel ex eo quod is, a quo id lucrum, solius causa mutui, deposcitur, non pauper, sed dives existat, nec datam sibi mutuo summam relicturus otiosam, sed ad fortunas suas amplificandas sit impensurus. 3. Concurrendo titulos in contractu mutui, ex quibus licet aliquid ultra sortem accipere, sed falsum esse, semper & in omni mutuo praesto esse ejusmodi titulos; ita ut semper ex pecunia mutuata liceat aliquid moderatum ultra sortem recipere.

Q. IV. An usurarius fiat dominus usurarum?

R. Neg. Quia contractus usurarius cum sit nullus, est impar ad transferendum dominium.

Excipe. Si usurarius pecuniam ex usuris acceptam permiscuerit suae, ita ut jam discerni nequeat; per accidens acquireret ejus dominium ratione commixtionis; tenetur tamen restituere tantundem. Hinc 1. fenerator non potest in alios transferre dominium bonorum, quae fenore affecutus est: qui vero praefata bona ab usurario accipiunt, eadem restituere debent, ac si a latrone emissent. 2. Res feneratoria, si frugifera sit, ut ager, domus &c. fructificat mutuuario, non feneratori: perit vero feneratori; quia possessor malae fidei est.

C.III. De Mutuo, & Usura. 315

est. Sin autem sit sterilis, ut pecunia, & negotiatione augeatur, fructus cedit feneratori; quia est fructus industriae. 3. Usurarius tenetur usuras acceptas restituere ratione injustae acceptionis; adeoque tanquam possessor malae fidei adstringitur ad restituendum non solum acceptas usuras, sed etiam omne lucrum cessans, & damnum emergens. 4. Si usurarius ante mortem non restituerit, tenentur heredes ad restitutionem, quantum ferunt vires hereditatis, quam inierunt: nam onus restitutionis est affixum bonis defuncti; ideoque transit ad eorum possessores.

Q. V. *Quinam praeter usurarium, & ejus heredes, obligentur ad restitutionem ratione usurarum?*

R. Obligari omnes cooperantes, qui agentes partes usurarii sunt causa efficax, cur usurae petantur, solvantur, non repellantur; quia isti sunt causae efficaces damni mutuatario injuste illati: & sunt, 1. Consulentes usuras. 2. Judices, qui compellunt ad usuras solvendas, & vetant solutas repeti: qui etiam ipso facto sunt excommunicati *Clementina unica de usuris*. 3. Notarius conficiens instrumentum, vi cuius mutuatarius cogitur ad solutionem usurarum; quamvis si id faciat postulante mutuatario, excusetur a restitutione; quia sponte volenti & roganti non fit injuria; non tamen excusatur a peccato, cum tale

O 2

in-

instrumentum confecerit contra suum iuramentum. 4. Dantes pecunias eo animo, ut iis exerceantur usurae. 5. Proxenetae h. e. qui quaerunt eos, qui pecunia indigent, adducuntque ad usurarios, dum isto modo partes agunt usurarii. Secus si agant partes mutuarii. 6. Factores, seu negotiorum gestores, qui contractus usurarios faciunt, & famuli cogentes ad usuras solvendas. Hi omnes tenentur ad restitutionem in solidum, & in defectum usurarii.

Qui autem ita remote concurrunt, ut non censeantur causa damni mutuuario illati, non incurrunt hanc obligationem restituendi: ut sunt famuli feneratorum, qui pecunias numerant, referunt in librum rationum, pignora custodiunt &c. quia circa hos mutuarius non est invitus, nec de horum opera rationabiliter conqueri potest, cum independenter ab eorum cooperatione damnum sibi illatum sit.

Q. VI. An accepta per usuram mentalem sint restituenda?

R. Affir. Quia injustum est accipere, vel retinere aliquid, quod nec sponte, nec liberaliter datur. Sed quod accipitur per usuram mentalem, etsi nullum pactum praecesserit, non datur tamen nec sponte, nec liberaliter, sed tanquam debitum ex mutuo, vel ex metu, & alias mutuum denegetur. Ergo &c.

Hoc verum est 1. si usura mentalis sit
ex

ex parte utriusque, nempe mutuantis & mutuatarii. 2. Si sit tantum ex parte mutuatarii. 3. Si solum sit ex parte mutuantis, tunc mutuans potest acceptum retinere, quia liberaliter ei donatur; tenetur tamen mutare animum accipiendi illud tanquam debitum ex mutuo.

In dubio de animo mutuatarii donantis aliquid ultra sortem, omnino interrogandus est ille. Quod si dubium evacuari non possit, tutior pars est eligenda, ne se exponat periculo retinendi rem alienam.

Q. VII. *An sit peccatum petere mutuum sub usura?*

R. Neg. Si fiat ex rationabili necessitate, & petens solum directe intendat mutuum, habendo se permissive ad usuram; quia licet petere ab alio id, quod licite praestare potest, quamvis ex malitia sua peccaturus sit; modo adsit iusta causa non impediendi ejus peccatum. Quod si nulla sit causa, erit mortale, praesertim si petatur ab eo, qui alias paratus non erat dare ad usuram; hoc enim est dare proximo occasionem peccandi, quod nullo modo licet.

Q. VIII. *Quaenam sint poenae usurariorum?*

Nota. Sermo est non de quibusvis usurariis, sed de notoriis & manifestis, idest qui non possunt ulla tergiversatione celari, vel sunt declarati tales per sententiam judicis.

Q 3

R.I.

R. I. Sunt infames in utroque jure, & consequenter irregulares, inhabiles ad officia, & beneficia Ecclesiastica.

II. Privantur communione altaris, & Ecclesiastica sepultura, & eorum oblationes non possunt accipi.

III. Non possunt absolvi, antequam de usuris satisfecerint, vel cautionem dederint idoneam.

IV. Irritantur eorum testamenta, nisi prius reipsa satisfecerint, aut cautionem dederint sufficientem.

V. Contra Clericos, qui moniti non desistunt, decernitur suspensio ab officio & beneficio ferenda, & contra laicos excommunicatio item ferenda usque ad debitam restitutionem.

§. III.

De Titulis excusantibus ab usura.

Q. Num sint tituli, ob quos licet aliquid ultra sortem in mutuo exigere?

R. Sunt duo recepti ab omnibus, scilicet *damnum emergens*, & *lucrum cessans*.

§. IV.

De Damno emergente.

Damnum emergens est detrimentum, quod patitur mutuans ratione mutui in bonis jam acquisitis: ut si pecuniam tuam de-

destinaveras refectioni aedium, quae ob hanc causam deteriores fiant.

Q. Num liceat aliquid exigere supra sortem ratione damni emergentis?

R. Affir. Modo servantur quaedam conditiones.

Prob. Quia nemo tenetur cum damno proprio beneficium praestare. Sed mutuans teneretur beneficium praestare cum proprio damno, si iacturae, quam ratione mutui patitur, compensationem exigere non posset. Ergo.

Dixi: modo servantur quaedam conditiones, cujusmodi sunt 1. ut mutuatio sit vera causa damni; alioqui fictus esset titulus, & vera usura. 2. ut mutuatarius ab initio moveatur de tali damno probabiliter emergente; ut scilicet liber consentiat in onus, quod illi imponitur. 3. ut auctarium non sit majus damno orto ex mutuo; alioqui non servaretur aequalitas, & excessus esset usurarius. 4. ut liberum sit mutuatario, vel suscipere in se onus solvendi totum damnum emergens, quod reipsa continget; vel convenire pro certa summa in illius compensationem; quia vi hujus tituli mutuatarius ad aliud nequit obligari, nisi ad servandum dominum indemnem, adeoque liberum sit ipsi pacisci utrovis modo.

§. V.

De Lucro cessante.

Lucrum cessans est, quod mutuator fuisset consecuturus per pecuniam, quam alteri mutuat. Ut si pecuniam, quam destinatas negotiationi, aut emtioni rei frugiferae, subtrahis a negotiatione, ut amico roganti mutuo tradas.

Q. I. Num etiam liceat aliquid ultra sortem exigere ratione lucri cessantis?

R. Affir. positis quibusdam conditionibus.

Prob. Ex dictis licita est compensatio damni emergentis. Ergo & lucri cessantis. Prob. consequentia: cessatio lucri in aestimatione prudenti est quoddam damnum, quod sequitur ratione mutui; nam per lucri cessationem fit, ut quis minus habeat, quam habiturus esset. Ergo si licet aliquid supra sortem accipere ratione damni emergentis, licet etiam ratione lucri cessantis.

Dixi, positis quibusdam conditionibus, cujusmodi sunt 1. ut lucrum revera cesset ratione mutui. 2. ut moneatur mutuatarius de lucro cessante, ut possit libere consentire in illius compensationem. 3. ut auctarium non exigatur statim post mutuum. 4. ut in construendo lucri pretio spectentur expensae, pericula, labores, & alia, quae requiruntur ad lucri consecutionem.

Q.II.

Q. II. *Utrum liceat mutuanti ab initio pacisci de certa quantitate solvenda, quando damnum emergens, vel lucrum cessans est incertum, seu probabiliter futurum?*

R. Affir. Modo fervetur proportio juxta periculum damni, & spem lucri futuri.

Prob. Quia in hoc contractu servatur aequalitas; nam sicut non superveniente damno lucratur mutuans, sic contra, damno superveniente lucrabitur mutuatarius. Ad haec pactum de auctario fit de periculo, quo actu supponitur, & de spe praesenti lucri probabiliter futuri. Atqui tale periculum, & talis spes est pretio aestimabilis; non secus ac spes capturae piscium ex jactu retis. Ergo &c.

Dixi, modo fervetur proportio juxta spem lucri, & periculum damni: idest ut non tantum exigas, quantum esset lucrum, quod sperabas: sed quanti valet spes illa lucri futuri & incerti; deductis etiam expensis, laboribus, & periculis in negotiatione faciendis. Idem dic de damno: idest non totum damnum, quod timebas, sed quantum valet hinc & nunc periculum ejus damni.

Q. III. *An liceat aliquid exigere pro lucro cessante, si habens aliam pecuniam otiosam in arca, eam subtrahas negotiationi, quam mutuas?*

R. Neg. Nam si commode vales mut-
O 5 tuare

tuare otiosam, non videtur mutuum esse causa lucri cessantis, adeoque ex eo mutuo nihil potes exigere.

Dixi, si commode vales mutuare otiosam: nam si eam paratam habes ad familiae provisionem, ad alimenta, ad emendum aliquod officium, ad dotandas filias; eo in casu pecunia non dicitur otiosa, cum commode non possit in mutuatae locum destinari ad lucrum.

Porro pecunia otiosa dicitur illa, qua mutuator non indiget, & commode potest substituere in locum mutuatae.

§. VI.

De Periculo fortis, & de Poena conventionali.

Periculum amittendae fortis duplex est, unum remotum, ac mere possibile, quod in omni mutuo reperitur, oriturque ex casibus fortuitis; puta ex incendio, devastatione, inopia pauperis, ad quam sublevandam mutuum traditur. Alterum proximum, extraordinarium, probabile, ac mutuo extrinsecum; quale habetur, si mutuum tradatur mutuuario aere gravato, litigioso, commercia periculosa exercenti.

Certum est apud omnes, ob periculum remotum ac mere possibile nihil posse exigi ultra sortem, cum sit intrinsecum mutuo: adeoque si non valeas aliquid

quid exigere pro ipso mutuo, nec etiam pro eo periculo. Hinc non licet exigere aliquid ultra sortem a pauperibus ratione periculi ejusdem fortis, orti ex eorum inopia. Itaque controversia esse potest de solo periculo extraordinario, pro cujus solutione

Q.I. Num periculum proximum probabile prudens amittendae sortis sit sufficiens titulus petendi aliquid ultra sortem?

R. Affir. Modo servantur quaedam conditiones.

Prob. Periculum istud est mutuo extrinsecum, & pretio aestimabile. Ergo potest aliquid pro eo exigi. Quod sit mutuo extrinsecum patet, quia non oritur ex mutuo, sed ex qualitatibus accidentariis mutuatarii, nempe quod datur homini aere ob-ruto, injusto, commercia periculosa exercenti. Ergo est mutuo extrinsecum, & ab eo separabile.

Quod sit pretio aestimabile constat, quia potest tertius aliquis in se illud suscipere, & pro affecuratione pretium exigere. Ergo pretio aestimabile est tale periculum.

Dixi, modo servantur quaedam conditiones: cujusmodi sunt 1. ut periculum sit vere probabile, non autem remotum ac possibile. 2. ut in auctarium consentiat mutuatarius. 3. ut liberum sit mutuatario, vel promittere pretium justum pro eo periculo, vel

pro eo dare pignus, vel fidejussorem sufficientem. 4. ut servetur proportio inter periculum, & auctarium.

Obj. Ob periculum juris nequit mutuator aliquid exigere praeter sortem. Ergo a fortiori non valet pretium accipere pro periculo facti; etsi periculum istud sit probabile, extraordinarium, mutuo extrinsecum &c.

Prob. Antecedens ex famoso cap. *Naviganti de usuris*, ubi Gregorius IX. ait: *Naviganti, vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniae quantitatem, pro eo quod suscepit in se periculum, recepturus aliquid ultra sortem usurarius est censendus.* Ergo non potest exigi aliquid ultra sortem ratione periculi juris; ac proinde a fortiori pro periculo facti.

Nota: *periculum juris* est quod creditor in se suscipit; ita ut si fors quocunque casu, puta incendii, naufragii, praedonum, absque debitoris culpa perierit, ipsi creditori pereat.

Periculum vero facti est quod manet penes debitorem; attamen quia perfidus, & aere obrutus praebet creditori probabile motivum timendi, ne factor ipso rem suam amittat.

R. I. Mendum irrepsisse in textum, & legendum esse: *usurarius non est censendus*: ob verba immediate sequentia: *ille quoque qui dat decem solidos, ut alio tempore totidem*

dem sibi grani, vini, vel olei mensurae reddantur: quae licet plus valeant, utrum plus, vel minus solutionis tempore fuerint valiturae, verosimiliter dubitatur; non debet ex hoc usurarius reputari. Particula quoque conformitatem prioris casus cum secundo indicat: adeoque Pontifex neutrum vult censerī usurarium. Si enim de uno vellet, & non de altero, dixisset: *ille contra, ille tamen.* Ita non ignobiles aliqui Theologi, ac Canonistae.

R. II. Posito quod non sit mendum in textu Pontificis, responsum intelligendum esse de eo, qui cogit mutuatarium ad solvendum sibi aliquid ultra sortem ratione periculi; ita ut tollat ei libertatem compensandi illud aliā viā commodiore, nempe per pignus, aut fidejussorem.

Ex dictis infer, licere mutuanti aliquid exigere praeter sortem. 1. ratione periculi juris, modo affecuratio sit libera, non coacta, ut supra dictum est. Hinc si in Indias navigaturo mutues pecuniam, & ex mera & spontanea alterius voluntate in te suscipias periculum transportationis pecuniae, vales pro tali periculo proportionatum auctuarium exigere. Item immunis ab usura eris, si mutues mercatori cum pacto, ut si navis pereat, nihil restituat, si vero redeat salva, solvat sortem cum auctuario proportionato. 2. ratione periculi facti, modo explicati, scilicet contumaciae.

ciae, perfidiae debitoris. Item ratione laboris, expensae, molestiae probabiliter in recuperanda forte subeundae ex culpa mutuatarii.

Q. II. *An in mutuo sit licita poena conventionalis?*

Nota. Poena conventionalis est pactum mutuantis cum mutuatario initum, ut si non restituerit tempore statuto, aliquid solvat in poenam suae culpabilis morae.

R. I. Affir. Modo servantur quaedam conditiones.

Prob. Quia in eo casu mutuatarius differt solutionem debiti contra jus mutuantis, adeoque est poena dignus.

Dixi: modo servantur quaedam conditiones: cujusmodi sunt 1. ut poena non apponatur ad palliandam usuram; si nimirum apponatur poena, ut illius praetextu obtineatur lucrum, quod ex mutuo exigere nequit. 2. ut mora sit culpabilis, idest non ex impotentia, sed ex malitia debitoris. 3. ut haec mora sit notabilis. Hinc non videtur mora notabilis unus, vel alter dies, immo etiam una hebdomada; nisi aliter postulet qualitas negotii. 4. ut poena sit moderata secundum mensuram culpae, & rei mutuatae: aliter non obligat saltem quoad excessum. Hinc pactum, ut pignus sit creditoris, si certo tempore debitor non solverit, est prohibitum l. 1. & 3. C. de pactis, & pignori. Immo si dividatur

tur culpa, dividatur & poena; unde si te-
nebaris hoc mense solvere centum sub poe-
na decem, & non solvisti nisi quinquaginta, teneris solvere solum quinque.

R.II. Poena conventionalis solvenda est ante judicis sententiam; quia debetur ex vi pacti iusti: modo creditor expresse vel tacite petat, quia censetur inita sub hac conditione, si petatur.

Q. III. An mutuans possit sibi retinere fructus ex pignore dato a mutuatario in securitatem sortis?

R. Neg. Quia cum pignoris dominium maneat penes mutuatarium, ei tanquam vero domino fructus parit. Immo mutuans tenetur reddere fructus, quos ex sua culpa negligit colligere. Hinc tanquam usurarium rejiciendum pactum *anticrifeos*, vulgo *contratto a godere*, scilicet pactum, quo creditor praeciso alio titulo *damni emergentis*, vel *lucri cessantis* uti possit pignore, ejusque fructibus frui, donec ei debitum reddatur.

Excipe 1. pignus pro dote promissa datum *cap. salubriter de usuris*, cujus fructus gener jure percipit ad sustinenda onera matrimonii, donec dos constituta ei solvatur. 2. feudum oppigneratum domino directo; modo non recipiatur servitium a vassallis *cap. congressus de usuris*.

§. VII.

*De quibusdam aliis titulis ab usurarum
patronis adinventis ad pal-
liandas usuras.*

Q. I. *An liceat ex mutuo eo praeci-
se quod mutuans se obliget ad non repe-
tendam pecuniam ante certum tempus, v. g.
ante annum, aliquid exigere?*

R. Neg. Ex propositione 42. damna-
ta ab *Alexandro VII.* *Licetum est mutuan-
ti aliquid ultra sortem exigere, si se obli-
get ad non repetendam sortem usque ad
certum tempus.* Et ratio damnationis est ;
quia obligatio isthaec est intrinseca mutuo,
cum de ratione mutui sit, ut res mutuata
non repetatur, nisi post certum tempus,
ne beneficium istud sit inane. Ergo si non
licet ex mutuo aliquid lucrari, nec etiam
ex tali obligatione. Idem obtinet 1. si mu-
tuans proroget terminum praefixum ad re-
stituendum mutuum, cum isthaec proro-
gatio non sit aliud, quam mutui proro-
gatio; ac proinde extensio beneficii gratuiti.
2. Idem dic de carentia pecuniae, si ex
ea nullum lucrum cessat, nullum pericu-
lum impendet; quia carentia isthaec est
intrinseca mutuo, & satis compensatur per
mutui restitutionem.

Q. II. *An pecunia numerata praesens
sit aestimabilior absente; adeoque sit ju-
stus*

stus titulus accipiendi aliquid ultra sortem?

R. Neg. ex propositione 41. damnata ab Innocentio XI. *Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, & nullus sit, qui non majoris faciat pecuniam praesentem, quam futuram; potest creditor aliquid ultra sortem a mutuuario exigere, & eo titulo ab usura excusari.* Et ratio damnationis est, quia pecunia praesens, praeciso titulo lucri cessantis, & damni emergentis, non est pretiosior absente, cum ejus valor praecise per tempus non crescat: nec possidenti utilior, si mansura fuisset otiosa in arca, cum per se sterilis sit. Hinc non licet carius vendere merces praecise ob dilatam solutionem.

Q. III. *An liceat aliquid exigere a mutuuario tanquam debitum ex benevolentia vel gratitudine?*

R. Neg. Ex propositione 42. damnata ab Innocentio XI. *Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigitur tanquam ex benevolentia vel gratitudine debitum; sed solum si exigatur, tanquam ex justitia debitum.* Ratio damnationis est; quia hoc ipso quod exigitur tanquam debitum determinate, jam exigitur tanquam ex justitia: obligatio enim gratitudinis non cogit ad aliquid certum & definitum, sed potest impleri variis modis, puta exhibendo mutuanti alia benevolentiae signa, quam aliquod temporale.

CAP.

C A P. IV.

De Deposito, & Sequestro.

Q. I. Quid sit Depositum?

R. **Q** Depositum est contractus gratuitus, quo res restituenda traditur alteri, ab eoque suscipitur, ut reddatur eadem. Explicatur definitio. Dicitur 1. contractus gratuitus; quia si non omnino gratis, sed accipiat merces pro custodia, non est depositum, sed locatio & conductio. Dicitur 2. quo res custodienda traditur alteri; quia depositum differt a ceteris contractibus, cum praecise detur ad custodiam. Unde nec in illa transfertur dominium, ut in mutuo; nec usus conceditur, ut in commodato; neque traditur ad securitatem alterius contractus, ut in pignore. Dicitur 3. ab eoque suscipitur: quia ad depositum non sufficit traditio mera ex parte deponentis, sed requiritur susceptio ex parte depositarii: scilicet ut depositarius significet se illius rei custodiam suscipere, aliter non tenetur de deposito; nisi forte ex officio teneatur eam custodire: ut sunt caupones, stabularii, aurigae, nautae &c. Nam sufficit illis videntibus, rem in domo, vel curru, aut navi deponi l. i. §. nau-

§. nautae ff. depositi. Dicitur 4. ut reddatur eadem, & quidem numero, integre, & statim; alioqui retineret rem alienam invito domino.

Excipiuntur tres casus, in quibus depositarius non tenetur rem depositam reddere, vel saltem statim. 1. quando deponens repetit rem depositam in suum vel aliorum damnum: ut si furens enssem repetat; quia tunc est irrationabiliter invitus. 2. quando certo constat rem depositam non esse deponentis, sed alterius; huic enim reddenda est, non deponenti; nisi putetur illam repetere, ut restituat domino. 3. quando bona omnia deponentis addicta sunt fisco; tunc depositum reddendum est fisco.

Q. II. Quaeenam sint obligationes depositarii?

R. I. Depositarius tenetur ad rei custodiam: & si res pereat, vel deterior fiat, tenetur solum de dolo, & culpa lata; quia depositum ordinarie fit in gratiam solius deponentis.

Excipe, si depositum cedat in utriusque utilitatem: ut si depositarius accipiat mercedem pro custodia; tunc tenetur etiam ex culpa levi; immo aliquando ex culpa levissima: ut si depositum cedat in gratiam solius depositarii. De culpa item levissima tenentur stabularii, caupones, nautae; quia ita cautum est in jure l. 1. ff. eodem ad evitandas talium hominum fraudes.

R. II,

R. II. Non potest uti re deposita sine expresso aut tacito, vel saltem probabiliter praesumpto consensu deponentis; quia rei usus non est ipsi concessus, sed solum commissa custodia. Unde esset reus furti, si uteretur re deposita sine consensu domini. Hinc si usus ille sit pretio aestimabilis, ut usus equi, vestis &c. debet solvi illius pretium. Usus enim est quidam rei fructus: res autem quaelibet domino suo fructificat.

Dixi, *non potest uti re deposita sine expresso &c.* Hinc resolves, depositarium posse uti re deposita, 1. cum dominus usum illius rei concesserit, & tunc si res deposita sit usu consumptibilis, depositum transit in mutuum; vel si talis non sit, in commodatum, dummodo ejus usus gratis concedatur; aut in locationem, si pretium exigatur. 2. Si talis usus vergat in commodum deponentis: e.g. depositarius aliquando utatur equo deposito, ne in stabulo diu detentus langueat, quia tunc est consensus tacitus. 3. Si depositarius bona fide existimet domino non displiciturum, si re deposita utatur, quia tunc est consensus probabiliter praesumptus. Sic depositarius prudenter existimat domino non displicere, si utatur pecunia numerata deposita; modo fit moraliter certus eam soluturum, quando repetatur: secus vero si pecunia sacculo inclusa & sigillo munita tradatur; quia
tunc

tunc dominus confendus est usum ejus prohibere.

R.III. Tenetur depositum repetenti red-
dere statim ; nisi deponens in damnum
suum vel aliorum reposcat juxta dicta in
explicatione definitionis num. 4.

R.IV. Nihil potest exigere pro rei cu-
stodia ; quia hic contractus origine & na-
tura sua est omnino gratuitus. Quod si de
mercede conventum sit , tunc non deposti-
tum , sed locatum & conductum dicen-
dum est.

Q. III. Si res deposita in manu depo-
sitarii casu fortuito pereat , cuinam pereat ?

R. Perire domino , excepta culpa ,
mora , & pacto : puta si depositarius sua
culpa dederit causam casui fortuito , scili-
cet rem depositam in locum periculosum
deferendo : si morosus fuit in restituendo :
si cum deponente convenerit de casu for-
tuito praestando .

Q. IV. Quid sit sequestrum ?

R. Sequestrum , quod est species depo-
siti , est contractus , quo res alicui tertio
custodienda traditur , dum alii de ea liti-
gant , quousque constet aut decernatur , ad
quem pertineat .

Is apud quem res deponitur , dicitur
sequester . Alia est sequestratio voluntaria ,
& ex partium consensu : alia , quae fit a
judice .

C A P. V.

De Commodato, & Precario.

Q. I. Quid sit Commodatum?

R. Commodatum est contractus, quo res gratuito conceditur ad praefinitum usum & tempus. Explicatur definitio. Dicitur 1. contractus, quò res gratuito conceditur: quia Commodatum origine & natura talis est, cum ad actus beneficentiae pertineat. Quod si aliquid accipiat pro commodatione, & deterioratione rei, contractus commodati abit in locationem. Dicitur 2. ad praefinitum usum: quia in hoc contractu commodum rei conceditur, salvà ejus substantiâ.

Hinc materia commodati proprie sunt res, quae usu non consumuntur: quae vero usu consumuntur, dicuntur mutuari, non commodari; nisi forte concedantur ad ostentationem. Insuper res commodata non fit commodatarii, ut in mutuo: & debet restitui eadem numero, non alia similis. Porro usus rei commodatae est praefinitus; quia commodatarius aliud jus non acquirit, nisi utendi re ad usum sibi concessum. Unde furti reus erit commodatarius, si utatur re commodata ad alium usum, quem ei

ei dominus expresse concessit, vel prudenter judicatur concessisse.

Dicitur 3. *ad praefixum tempus*: quia per hoc distinguitur a *precario*, in quo nullum praefigitur tempus, sed datur revocabile ad nutum concedentis.

Contractus iste traditione perficitur; nam ante traditionem est nudum pactum.

Q. II. *Quaenam sint officia commodantis, & commodatarii?*

R. Tria sunt officia commodantis, scilicet 1. indicare vitium rei, si quod sit. 2. non repetere rem commodatam ante tempus praefinitum. 3. nihil accipere commodati causa.

Quid si commodatori ex carentia rei suae damnum inopinato immineat, num valeat ante praefinitum tempus repetere commodatum? Valet: quia censetur concessisse usum rei suae sub hac tacita conditione, *nisi ea indigero*.

Commodatarii vero officia sunt. 1. non uti re commodata, nisi ad usum sibi concessum. 2. custodire rem diligentissime: quod si negligat, ejus culpa dicitur levissima. 3. finito tempore commodatum restituere, etsi non repetatur. 4. tenetur ad impensas ordinarias pro conservatione rei commodatae, e. g. ad pabulum equi: non autem ad sumtus extraordinarios, puta ad curationem equi, si aegrotare incipiat. Verum non tenetur de casu
for-

fortuito seclusa culpa, mora, & pacto, ut dictum est de deposito. At commodatarius in periculo, puta incendii, naufragii &c. tenetur praeferre conservationem rei commodatae rebus suis, aliter pro illa tenetur satisfacere; non ita depositarius. Vide dicta in *Tract. de Restit. in gen.*

Q. III. Quid sit Precarium?

R. Precarium est gratuita solius usus rei concessio ad nutum revocabilis. Dicitur præcarium; quia recipiens quasi continenter precatur, ut rem concessam retinere valeat. Differt a commodato, quod hoc non potest repeti ante praefinitum tempus; illud e contrario repeti potest ad nutum concedentis, non tamen in incontinenti: alioquin esset inane ac illusorium, non vero beneficium. In hoc contractu solum dolus, & culpa lata praestanda. Solvitur Precarium ipsius rei alienatione, & morte accipientis.

C A P. VI.

De Mandato.

Q. I. Quid sit Mandatum?

R. Est officium gratis susceptum in gratiam alterius: sive obligatio aliquid agendi in commodum alterius gratis

tis suscepta. Dicitur *officium*; quia imponitur a mandante sive expresse, sive tacite; similiter acceptari debet vel expresse, vel saltem tacite a mandatario. Dicitur *gratis susceptum*. &c. quia si mandatum suscipiatur ex promissione mercedis, non est purum mandatum, sed potius conductio & locatio operae.

Q. II. *Quaenam sint officia mandantis, & mandatarii?*

R. I. Mandans tenetur 1. praebere mandatario necessaria ad mandati executionem, & solvere sumtus. 2. tenetur ratum habere quod a mandatario bona fide, ac prudenter gestum est; quia id aequitas, & iustitia exigunt.

R. II. Mandatarii officia sunt sequentia. 1. susceptum negotium diligenter & utiliter gerere tanquam proprium. 2. illud coeptum conficere: *voluntatis est enim suscipere mandatum, necessitatis consummare*, l. 1. ff. *mandati*. 3. non potest fines mandati excedere, puta pluris emere, quam ei praescriptum sit. 4. non potest mercedem ex opera sua gratis promissa exigere, aut occulte compensare: quia *mandatum*, nisi gratuitum, nullum est. Nam originem ex officio atque amicitia trahit; contrarium ergo est officio merces; interveniente enim pecunia res ad locationem & conductionem potius respicit: ut dicitur l. r. ff. *mandati*.

Quid si mandatum suscipiatur animo
Tom. III. P mer-

mercenario? Ne licet quidem in hoc usu mandatario mercedem exigere, si mercenarius animus mandanti constare non poterat; qui si id sciret, forte inveniret alium id gratis praestantem. Quod si ex circumstantiis judicari possit, mandatarium non exercere ea mandata gratis, qualia sunt obsequia praestita a famulis, qui designantur servire pro certa mercede, tunc stipendium pro executione mandati debetur.

Q. III. Ex qua culpa tenetur mandatarius?

R. Tenetur de dolo, & culpa lata si mandatum gratis suscepit: de levi si mercedem accipiat, vel si se obtulit cum alius diligentior praesto esset: de levissima quoque, si maximam diligentiam promiserit, vel gravitas rei id postulet.

Q. IV. Quandonam expirat mandatum?

R. Variis modis 1. re integra revocatione mandantis. 2. morte item mandantis. 3. morte mandatarii, etiamsi res non sit integra, si personae industria specialiter electa erat. 4. si transactum sit tempus mandati. 5. si mutetur status rerum.

Q. V. Quid dicendum de eo, qui absentis & ignorantis negotium gessit sine mandato?

Nota. *Negotia gesta dicuntur, quae absque alterius mandato utiliter geruntur.* e. g. si equum Titii absque ullo ejus mandato

dato redimas de manu furis exiguo pretio, tanquam ejus negotium gesturus.

R. Eadem prorsus sunt officia negotium alterius gerentis, ac mandatarii: unde tenetur negotium alterius diligenter administrare, & illud semel coeptum perficere. Absens vero tenetur negotiorum gestori impensas utiles & necessarias, immo & damna ex negotii administratione secuta compensare: insuper mercedem operae congruentem solvere, idque, etsi negotium male succedat ex casu fortuito; quia adhuc rem utiliter gessisti, nec tenebaris praestare casus fortuitos.

C A P. VII.

De Emtione & Venditione.

HIC videndum 1. essentia venditionis & emtionis. 2. de pretio. 3. de merce. His addemus appendices duas, quarum prima erit de venditione, cum pacto retrovenditionis, & retractu gentilitio. Altera de negotiatione, & monopolio.

§. I.

De Essentia Venditionis & Emtionis.

Q. I. Quid sit Emtio & Venditio?

P 2

R. Em-

R. *Emtio est pactio pretii determinati dandi pro merce. Venditio est pactio mercis dandae pro pretio determinato.* Unde realiter loquendo non sunt, nisi unus contractus mutuus.

Nomine mercis hîc intelligitur quidquid pecunia aestimari, & compensari solet. Nomine pretii intelligitur pecunia, quae pro merce datur. Unde si daretur merx pro merce esset permutatio, non venditio. Porro pretium debet esse determinatum; quia si res vendatur pretio indeterminato, nullus est contractus, l. 35. ff. de contrahenda emtione ubi §. 1. dicitur: *Illud constat, imperfectum esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit: quanti velis, quanti aequum putaveris, (quanti aestimaveris) habebis emtum.*

Q. II. *Quomodo perficitur contractus emtionis & venditionis?*

R. *Perficitur consensu; traditione vero consummatur.*

Prob. I. pars. Contractus emtionis perficitur solo partium consensu exterioris significato, quo contrahentes mutuo se obligant: venditor quidem ad tradendam mercem, emtor vero ad pretium solvendum; ita ut simul ac de pretio conveniunt, neuter a contractu resilire possit. *Inst. lib. 3, tit 24. §. 1. ubi dicitur: Emtio & venditio contrahitur simul atque de pretio conveherit; quamvis non dum pretium*
nu-

C.VII. De Emtione & Venditione. 341
numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit.

Prob. II. pars. *Traditione consummatur*, idest habet suum ultimum complementum, ita ut dominium transferatur. Unde si res duobus bona fide ementibus vendita, ejus esset cui priori tradita est, etiamsi alter ante eum emerit, *l. 9. ff. de publiciana in rem actione*. Ratio est, quia ex juris dispositione *traditionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur. l. 20. C. de pactis.*

Q. III. *Peracta venditione, ad quem pertinent commodum, & fructus rei venditae?*

R. Peracta venditione absoluto partium consensu commoda, & fructus omnes rei venditae pertinent ad emptorem; etiamsi res non sit tradita, & pretium non sit solutum; nisi aliter expresse inter contrahentes fuerit conventum.

Prob. Commodum rei illius esse debet, cujus est periculum. *Instit. lib. 3. tit. 24. §. 3.* Atqui periculum totum etiam ante traditionem rei, & pretii pertinet ad emptorem. Ergo & commodum omne spectat ad emptorem.

Hinc resolves r. omnes fructus & emolumenta rei venditae, & traditae pertinere ad emptorem, si pretium fuerit solutum, vel habitum pro soluto: quia rei ita venditae emptor plane est dominus: res au-

tem domino suo fructificat, ubi lex non obstat. 2. omnes rei venditae, sed nondum traditae fructus pendentes, sive qui tempore contractus adhuc haerent rei, sive maturi sint, sive immaturi, pertinere ad emptorem, licet pretium nondum fuerit solutum. Ratio juris est, quia fructus pendentes censentur pars fundi. *l. 44. ff. de rei venditione*. Ergo empto fundo, censentur etiam empti fructus in eo pendentes: secus de fructibus avulsis, licet nondum asportatis.

Simili ratione, vendita domo, simul venditae censentur serae, claves, & similia. Item vendito equo, simul vendita sunt ejus ornamenta, quibus instructus venalis proponitur, ut frenum, capistrum &c. Si autem vendatur absens, nudus vendi censetur, vel saltem cum solo capistro, quo commodè duci possit. Item si vendatur domus, quae alteri locata est, pensio videtur dividenda inter emptorem & venditorem pro rata temporis. Ratio dictorum est, quod vendita re, censetur vendi id omne, quod est pars illius, & ejus accessorium, nisi expresse excipiat. 3. fructus, qui post venditionem nascuntur, spectare ad emptorem etiam casu, quo res nondum sit tradita; vel si tradita, pretium non sit solutum, neque habitum pro soluto. Ratio est, quia cum emptori debeatur res, debentur quoque ejusdem rei fructus quandocunque nascan-

scantur, tanquam accessorii; quod commodum compensatur incommodo, cui subest emtor: quippe si res interim pereat ipsi perit.

Dixi, nisi expresse aliter inter contrahentes conventum sit; quia ex reg. 85. jur. in 6. contractus ex conventionem legem accipere dignoscuntur. Ex quo

Colliges I. venditorem contrahendo posse per specialem conventionem tantum sibi reservare de fructibus rei venditae, quantum ex dilatione solutionis prudenter sibi timeret damni emergentis, vel lucri cessantis. Secus, si venditor rei venditae fructus, vel eorum partem sibi reservaret propter solam moram tradendi pretium. Ratio est; quia fructus reservare, vel aliquid accipere ob solam dilationem solutionis, usurarium est.

Colliges II. posse venditorem per specialem conventionem sibi reservare non solum fructus, verum & ipsum rei venditae dominium, etiamsi res sit tradita, donec emtor pretium solvat; dummodo simul etiam periculum ejusdem rei in se assumat; quia cujus est commodum, ejus debet esse & periculum. *Inst. loc. cit.*

Q. IV. Utri pereat, aut deterior fiat res vendita ante traditionem?

Suppono, post traditionem omne periculum esse emptoris; etiamsi pretium non sit persolutum. Ratio est, quia emtor per

traditionem evadit dominus rei emtae : *traditionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur.* l. 20. C. de pactis.

R. I. Si res sit certa ac determinata, puta hic equus, hic grex, hic acervus tritici, hoc dolium vini &c. & ante traditionem pereat, regulariter loquendo perit emptori, qui nihilominus debet pretium solvere. Ratio est dispositio juris civilis, quod etsi impediatur dominium ante rei traditionem, noluit tamen impedire, ne effectus ex eo profluentes non pertineant ad emptorem, ut sunt commoda & incommoda rei venditae. Cum venditio, emptio contracta sit, (quod effici diximus simulatque de pretio convenerit) periculum rei venditae statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. *Instit. de periculo & commoda rei venditae.*

Dixi, regulariter loquenda, quia quibusdam casibus res sic vendita perit venditori. 1. si aliter conventum sit. 2. si res vendita perit ex dolo, vel culpa levi venditoris. 3. si venditor sit in mora tradendi, quia mora cuilibet est nociva.

R. II. Si autem res vendita sit *indeterminata*, puta decem modii tritici ex granario, decem oves ex grege; aut *determinata*, sed ad mensuram, aut sub conditione, puta totus acervus tritici mensurandus, totum dolium, si degustetur, tunc ante mensurationem, aut degustationem totum peri-

periculum pertinet ad venditorem . Prob. Quia hujusmodi venditio censetur fieri sub hac tacita conditione , si res sit ponderata , numerata , aut mensurata coram emtore ; & ideo contractus non est perfectus .

Notanda sunt sequentia . 1. Periculum spectare ad emtorem ; si in contractu appositus sit terminus ponderationis , vel mensurationis ; & emtor fuit in mora , quo minus mensuratio fieret . Item si terminus constitutus non sit , & emtor praesentibus testibus a venditore monitus , ut intra certum tempus ad mensurandam , vel ponderandam rem emtam compareat , morosus fuit . *l. 4. ff. de periculo , & commodo rei venditae* . 2. Quod licet periculum rei indeterminatae , vel venditae ad mensuram pertineat ad venditorem quoad substantiam rei ; periculum tamen valoris spectat ad emtorem , modo venditor non sit in culpa . Si res vendatur sub disjunctione e. g. hic equus niger , vel ille albus ; & ambo simul pereant , unus peribit emtori , venditori alter : si vero successive , prior peribit venditori , posterior emtori . *l. 34. ff. de contrab. emptione* . Ratio est , quia quando disjunctim venditur unus ex duobus , unus absolute venditur .

§. II.

De Pretio rei venalis.

Nota. Injustitia contractus emtionis & venditionis sita est in aequalitate, quae servari debet inter rem, & pretium.

Q. I. *Quodnam sit justum pretium rerum venalium?*

R. Est illud quod exaequat valorem rei venalis, non quidem valorem in genere entis: aliter plus valeret musca, quam gemma; sed in genere moris, scilicet in ordine ad usum, & utilitatem, quam hominibus afferunt res venales.

Q. II. *Quotuplex sit pretium rerum venalium?*

R. Duplex est; unum *legale* seu *legitimum*: alterum *vulgare*, seu *naturale*.

Legale est illud, quod lege principis, vel magistratus decreto taxatum est. *Vulgare* est illud, quod communi hominum aestimatione constituitur independentem a lege positiva, & dicitur *pretium fori*.

Q. III. *In quo differat pretium legale a pretio vulgari?*

R. Differt in hoc, quod pretium legale consistit in indivisibili, & ex justitia servari debet sub onere restitutionis; ita ut non liceat venditori illud augere, nec emptori minuere, nisi venditor sponte velit minus exigere. Ratio est, quia non servant

C.VII. De Emptione & Venditione. 347
vant aequalitatem a lege praefixam.

Pretium vero vulgare habet quandam latitudinem, intra quam licet pluris vendere, & minoris emere.

Ratio hujus discriminis est, quod pretium legale constituitur ab uno, vel a pluribus in idem consentientibus. Vulgare vero pendet a multis non idem omnino judicantibus; quod enim aliqui existimant novendecim, hoc alii viginti, alii viginti unum. Quare

Triplex est pretium vulgare, *summum* nempe, *medium*, & *infimum*: sive, ut alii dicunt, *rigorosum*, *moderatum*, & *pium*.

Summum sive *rigorosum* est illud, quod vendens non potest excedere absque injustitia.

Medium seu *moderatum* est illud, quod vendens potest augere usque ad rigorosum, & emens minuere usque ad infimum.

Infimum seu *pium* est, quod emens minuere non potest absque injustitia.

Q. IV. *Quamodo possit definiri latitudo justii pretii?*

R. Definiri potest per hanc regulam, quam tradunt Doctores; nempe ut latitudo sit major, si res sit pretiosior; & minor, si res sit minus pretiosa. e. g. si pretium medium sit centum, infimum erit nonaginta quinque, summum vero centum quinque, aut circiter. Item si pretium medium sit viginti, infimum erit novendecim, sum-

num erit viginti unum. In primo exemplo latitudo est decem aureorum, in secundo trium.

Hinc I. ex hac pretii naturalis latitudine provenit, ut unus emit novem, & statim vendat undecim absque peccato; quia emit infimo, & vendit supremo.

II. Qui vendit rem supra summum pretium, vel emit infra infimum, licet absque fraude & dolo, peccat contra justitiam, ac proinde tenetur ad restitutionem excessus; quia inter rem & pretium non servat aequalitatem: licet in foro externo ad multitudinem litium vitandam non detur actio contra laedentem, ut rescindatur contractus, vel ut reducatur ad aequalitatem, nisi laesio sit ultra vel infra dimidium iusti pretii.

Dixi, *seclusa fraude ac dolo*: nam qui fraude, mendacio inducit aliquem ad emendum majori pretio, quam emisset licet intra latitudinem iusti pretii, peccat, & tenetur ad restitutionem; quia laedit jus, quod emtor habet, ne fraude & dolo pertrahatur ad rem riguroso pretio emendam. Ergo causa injusta est, cur emtori lucrum cesser.

Q. V. Num valeat mercator vendens pretio infimo, occulta mercis diminutione, e. g. minuendo mensuram, pretium reducere ad medium aut summum?

R. Neg. Quia hoc esset contra conventionem.

ventionem, adeoque contra iustitiam.

Q. VI. Unde vulgare rerum pretium peti debeat?

R. Ex variis circumstantiis, quae sunt causae pluris vendendi, vel minoris emendi; eo quod ob illas pluris, vel minoris merces aestimentur & valeant, quam si abessent.

Q. VII. Quatenus sint causae pluris vendendi?

R. Sunt variae, &

I. Est penuria mercium, frequentia emtorum, & pecuniarum; quia pluris aestimatur quod a pluribus quaeritur, quodque difficilius vel minori copia invenitur; ut fit in subitaneo adventu exercitus.

II. Est modus vendendi, ut si res minutatim vendatur; tunc ob majores expensas, & labores, quos requirit hic modus vendendi, carius merces vendi possunt.

III. Est ratio laborum, periculorum, expensarum in rebus conquirendis, vendendis, conservandis; quia haec sunt pretio aestimabilia. Modo tamen expensae non proveniant ex infortunio, vel negligentia, aut imperitia venditoris; quia res tanti valet, quanti communiter aestimatur, non quanti per infortunium vel imperitiam aliquis constatat.

IV. Est ratio lucri cessantis vel damni emergentis obventuri ex venditione rei, dummodo de hoc emptor moneatur. Si in

gra-

gratiam emtoris vendas frumentum, quod ipse postea debebis tibi carius emere, aut fuisses postea pluris venditurus.

V. Est *affectus rationabilis erga rem quae venditur in gratiam alterius*; puta quia antiqua, quia accepta a majoribus &c. nam venditoris incommodum, molestia, privatio mercis amatae est pretio aestimabilis. Monendus tamen emtor est plus exigi ob similes causas; quia forte non emeret, si sciret rem sibi vendi carius, quam secundum se valet.

Non licet tamen rem vendere ultra pretium justum, quando vides emtorem valde ea indigere, aut erga illam affici; quia haec utilitas non est ex vendente, sed ex conditione ementis; nemo debet alteri vendere quod non est suum, licet possit ei vendere damnum quod patitur.

Hinc injuste domum tuam meae contiguae mihi carius vendere praesumis, quia vides me erga illam affici, & mihi esse valde necessariam.

Q. VIII. *Quaenam sint causae minoris emendi?*

R. Varias sunt etiam causae ob quas licet minoris emere, &

I. Est *copia mercium superveniens*; quia id minoris aestimatur, cujus major est copia.

II. Est *penuria emtorum, vel pecuniarum*, quia id minus aestimatur, quod minus quaeritur.

III. Si

III. *Si quis rem sibi parum utilem emat in gratiam venditoris* ; tunc enim res vilescit ex paucitate emtorum ; nisi tamen caritas aliter exigat : ut quando pauperculi inopia pressi res suas vendere coguntur .

IV. *Modus vendendi*, propter quem minoris emi possunt merces : & 1. *Si simul & semel merces in magna copia vendantur* ; quia hoc vendendi modo venditor liberatur a multis curis & impensis, quas facere debuisset si minutatim & per partes vendidisset . 2. *Si merces ultro offerantur* : nam merces ultroneae vilescunt pro tertia parte ; quia signum est, quod sit vel paucitas emtorum, vel modica mercis necessitas, aut exigua utilitas . 3. *Si res vendatur per auctionem, sive sub hasta, vulgo all'incanto* ; tunc potest minoris emi, & interdum pluris vendi, quam ferat pretium mercatorum, modo absit fraus & dolus : quia ibi merces incerto ac fortuito pretio subjiciuntur ; cum enim plurimi vendere possint ob multitudinem & studium offerentium supra justum pretium ; ita pariter minoris emi quam valeant, propter paucitatem, aut frigus licitantium .

Dixi, *modo absit fraus & dolus* : qui potest intervenire vel ex parte venditoris, scilicet si celat occultum vitium rei, aut si fictos licitatores immittat, qui se emtores fingunt, ut pretium augeatur, vel ex parte

te emtoris, si vi, fraude, minis impediatur, ne alii plus offerant: hi enim peccant contra justitiam & tenentur ad restitutionem, donec ad justum pretium perveniatur. Item contra justitiam peccant proxenetae, qui eo tempore merces vendendas proponunt, quo sciunt paucos emtores concurrere ad emendum, ut merces amicis suis adjudicentur.

Exposita re ad licitationem, emtori licet rogare alios, sublatâ tamen fraude, ne plus justo offerant, quia in hoc casu emtor licite utitur sua diligentia, ut sibi consulat. Non tamen ei permissum est, pacto convenire cum aliis licitatoribus, ut plus offerant, quia laedit jus, quod venditor habet ad majus pretium.

Q. IX. *An qui privatim scit rerum pretium, item monetae valorem minuendum, possit interim currente valore & pretio sua vendere?*

R. Affir. modo id sciat scientiâ privatâ, & absit omnis fraus.

Prob. Quia scientia privata non mutat communem aestimationem, ex qua petitur justum cujusque rei pretium. Hinc mercator, qui frumentum detulit ad locum, ubi adest frumenti inopia, potest allatum vendere pretio currente; etsi certo sciat multos alios mercatores brevi ingentem copiam allaturos esse.

Dixi i. modo id sciat scientia privata: nam magistratus qui utuntur ea notitia,

tia , quam ut tales habent , cum detrimento aliorum , ob utilitatem propriam vel privatam alterius , peccant contra iustitiam , & tenentur ad restitutionem ; quia ex officio tenentur impedire damna communia , & efficere , ut ex suis legibus , quantum fieri potest , unus non gravetur prae altero : quam obligationem non habent cives privati , quibus ex officio curae non est conservare aliorum civium bona .

Hinc Senatores , principis Consilarii contra iustitiam peccant , & tenentur ad restitutionem , si malitiose differant edicti promulgationem , eo solum fine , ut merces prius , aut pecunias suas distrahant : item si pretia rerum mutent , vel alia vendi , aut exponi prohibeant ; donec ipsi omnia vendant aut exponant : item si alicui legem brevi promulgandam significant , quâ notitiâ ille utatur cum aliorum detrimento .

Dixi ; *modo absit omnis fraus* , qualis esset , si mercatores mendaciis allicerent emtores ad emendum ; si proxenetæ inducerent ad persuadendum emtoribus pretium brevi augendum esse , ut hi ad emendum concurrerent . Nam in hoc casu peccant contra iustitiam , & tenentur ad restitutionem , cum viâ injustâ inducunt proximum ad contrahendum cum suo damno .

Nota , quod aliquando venditores ex caritate teneantur manifestare futuram mer-

cium

cium copiam, pretiique diminutionem, ne causa lucrandi proximum in gravem necessitatem conjiciant; puta si pauperi vendas magnam mercium copiam, quae est brevi minuenda.

Q. X. An res, quae neque lege, neque communi aestimatione pretium habent, ut sunt quaedam gemmae aut aves rariae, aut statuae antiquae, & similia, possint vendi, quanti volet dominus?

R. Neg. sed quantum prudentum arbitrio, spectatis circumstantiis raritatis, vetustatis, artificii earundem, censentur; quia non ideo res tanti valet, quia venditori placet eam tanti vendere.

Q. XI. An liceat pluris vendere praecise ob dilatam solutionem, aut minoris emere ob anticipatam?

R. Neg. extra latitudinem justii pretii.

Prob. Quia utrobique esset implicitum mutuum, & quod acciperetur supra rei, aut pretii valorem, acciperetur ratione mutui: quod est usura *cap. consuluit de usuris*.

Dixi 1. extra latitudinem justii pretii: nam mercatores licite valent intra limites justii pretii vendere pretio infimo, pecuniâ numeratâ; & creditâ, pretio summo: quia utrumque pretium justum est.

Dixi 2. praecise: nam si vendendo ad creditum, vel emendo anticipatâ solutione, interveniant tituli lucri cessantis, vel damni

nni emergentis juxta dicta superius de usura , tunc licebit carius vendere , vel vilius emere .

Nota . Ut hîc locum habeat lucrum cessans , non sufficit , quod mercator ex ea pecunia lucrum faceret , si in praesenti solveretur : (nam aequè cessaret istud lucrum , si merces illas nemo emeret) sed praeterea requiritur , ut ex hoc quod creditor tibi vendat , non possit vendere aliis , qui emerent pecunia numerata : hac occasione .

Q. XII. *A quo tempore sumendum sit pretium rei , quae anticipata solutione emitur , temporene quo perficitur contractus , an quo traditur res ? e. g. mense Januario emitur lana tradenda mense Maji , quo carius venditur .*

R. Sumendum est a tempore , quo res traditur . Ratio est , quia res aliquot post venditionem menses tradendae , non emuntur prout sunt actu cum venditio fit , sed prout erunt cum tradentur . Ergo ut justum sit pretium , debet constitui secundum aestimationem , quam habebunt eo tempore , quo tradentur .

Tamen in dubio , utrum merces tempore traditionis pluris vel minoris sint valiturae , potest earum pretium sumi a tempore solutionis anticipatae , ut colligitur ex cap. Naviganti de usuris . Ratio est , quia in hoc casu fors eementis & vendentis est aequalis .

Q. XIII.

Q. XIII. An credita & chirographa possint minoris emi, quam contineant. e. g. jus ad centum aureos, quos Titius debet Sempronio, possit emi nonaginta?

R. Neg. Si credita, & chirographa sint liquida ac certa, & non sit lucrum cessans aut damnum emergens emtoris. Ratio est, quia aliter committeretur usura ob virtuale mutuum, scilicet pluris aestimaretur pecunia praesens, quam solvit emtor nunc, quam absens futura: quod est damnatum ab *Innocentio XI.*

Dixi, *chirographa liquida, & certa*; nam si non sint liquida, vel difficilis sit solutio eorum, possunt minoris emi, prout incertitudo & difficultas solutionis major fuerit.

Q. XIV. An qui nomine alterius rem pluris vendit, vel minoris emit, quam fuerit ei praescriptum, possit excessum sibi retinere?

R. Neg. Quia dominus non praescribit pretium, ne pluris, sed ne minoris res vendatur: item ne minoris, sed ne majoris res ematur.

Dices, excessum praescripti pretii esse fructum industriae, & laboris vendentis, vel ementis.

R. Industriam istam proxeneta vel gratis praestat, vel pretio locat; si gratis praestat, non potest eam sibi compensare, cum donet: si pretio locat, & tunc nihil potest

potest exigere ultra pactam mercedem: Vel demum eam ex officio deber, ut famulus, & tunc non potest eam vendere, cum non sit sua, sed domini.

Quid si proxeneta rem praescripto a domino pretio sibi emat, ut postea factam suam alteri revendat pretio justo paullo majore, potest ne retinere excessum?

R. Affir. modo servantur conditiones emti, & venditi. Prob. Quia tale commercium nullum affert damnum, neque domino, cui solvitur pretium, quod ipse designavit; neque aliis, quibus venditur res summo pretio, cum pretium summum sit etiam justum.

Dixi, modo servantur conditiones emti, & venditi; nempe ut proxeneta rei sic emtae periculum in se suscipiat, & statuatur designatum a domino pretium solvere, etiamsi contingat, ut rem tanti vendere non possit, quanti ipse emit.

Nota. Permittendum non est fartoribus, qui pro aliis pannos emunt, aliquid de pretio sibi retinere, eo scilicet praetextu, quod mercatores in gratiam ipsorum pretium mercium diminuant; nam non praesumitur mercatores pannum vilius, quam par est, voluisse vendere. Verum si completo contractu fartores aliquid accipiant a mercatoribus, qui hac gratitudine ad suas officinas tales eementes alli-
do

358 *De Contractibus in specie .*
do negotium fideliter peragant pro iis ,
quibus emunt .

§. III.
De Merce .

Q. I. Cui debeat res duobus seorsum successive vendita ?

R. cum distinct. I. Si res neutri tradita fuerit, debetur priori emtori juxta regulam juris , qui prior est tempore , potior est jure . II. Si tradita sit secundo emtori , ipsius est ; nam per venditionem superveniente traditione rei acquiritur jus in re , & plenum dominium : at vero per nudam venditionem acquiritur solum jus ad rem .

Excipe eos casus , in quibus ipso jure per solam conventionem transfertur dominium , ut res vendita Ecclesiae , vel aliis piis locis ; tunc enim traditio facta posteriori emtori nihil operatur , cum jam translatum sit dominium .

Quale jus ergo competit priori emtori ?

R. Competere actionem in venditorem , ut vel rescisso secundo contractu rem sibi tradat , vel saltem praestet , quanti interest rem alteri fuisse traditam : secundus vero emtor non tenetur sponte , & ante judicis sententiam rem priori tradere , nisi forte venditorem ad eam secundo loco vendendam induxerit ; quia fuit causa damni .

Q. II. An liceat vendere res defe-
ctuo-

fluosus, vel mixtus, e. g. vinum aqua mixtum, calceos ex debili corio factos?

R. cum distinct. I. Si res mixta sit emtori noxia, vel inutilis, non licet: & venditor peccat contra iustitiam, & tenetur ad restitutionem; quia injuste infert damnum contra bonam fidem contractus. II. Si res mixta, vel defectuosa non sit noxia, vel inutilis ementi, non licet, nisi minuto pretio pro ratione mixtionis; quia alioquin non servaretur aequalitas inter rem, & pretium. Hinc peccat contra iustitiam qui vinum aqua dilutum vendit eodem pretio, ac si esset purum.

Q. III. *An venditor teneatur aperire vitium, ac defectum rei venalis?*

R. cum distinct. vel vitium reddit rem inutilem, vel noxiam ad finem, ad quem petitur, vel non. Si primum, venditor tenetur ex iustitia illud aperire, etiam non rogatus; alioquin tenebitur non tantum ad restituendum excessum pretii, sed etiam ad omnia damna inde provenientia: ut si vitio tigni aedes corruerint. Rationem affert *D. Thomas 2. 2. q. 77. art. 3. Quia venditor ex hoc ipso dat emtori damni, vel periculi occasionem, quod rem vitiosam ei offert, si ex ejus vitio damnum, vel periculum incurrere possit. Sed qui occasionem damni dat, damnum dedisse videtur, cap. ult. de injuriis. Ergo &c. Idem dic si vitium hoc sit manifestum, ad quod*
emtor

emtor non advertit, quia respectu emtoris est occultum.

Si secundum, non tenetur venditor non interrogatus aperire vitium, modo detrahat de pretio pro ratione vitii: quia tunc nulla fit emtori injuria, nec damnum; & alias non possent conservari commercia, sine quibus Respublica subsistere nequit.

Dixi, non tenetur venditor non interrogatus &c. nam si interrogetur, tenetur manifestare vitium; alioquin dolus daret causam contractui, & venditor posset cogi ad illum rescindendum, si emtor velit.

Q. IV. *An emtor teneatur manifestare venditori bonitatem mercis suae, puta gemmae, quam is invenit, & vendere vult nesciens ejus valorem?*

R. Affir. Praesertim si venditor quaerat quanti res sua valeat; alias venditorem injuste deciperet. Hinc peccant mercatores contra justitiam, qui rogati quanti res valeat, aestimant eam infra justum pretium, quia sperant se illam emturos. Idque verum est, etiamsi emtor dicat venditori gemmam parvo vendenti se nolle scrupulum habere, petatque, ut sibi remittat, si forte illa plus valeat; quia remissio isthaec esset involuntaria, cum emtor ignoret rei suae valorem.

Quid si res in communi aestimatione vilis, & pro tali emta; deinde pretiosa esse cognoscatur?

R. Posse

C.VII. De Emptione & Venditione. 361

R. Posse juste detineri, quia empta est pretio vulgari, adeoque absque errore in substantia morali. Hinc qui emit fasciculum herbarum ad esum animalium pretio, quo vulgo vendi solet, non tenetur declarare venditori herbam medicinale magni pretii occultam: quia tota illa res non pluris aestimatur relative ad eum usum, ad quem vendi solet.

Q. V. *Quae vendi, & emi possint?*

R. Quorum dominia acquirere, & transferre possumus; per venditionem enim & emptionem dominia transferuntur. Ergo &c. Hinc quae dominium non admittunt, sive quod per se in commercium non veniant, sive quod omne pretium superent, vendi, & emi non possunt. Item vendere, nec emere licet quidquid in corporale, vel spirituale proximi detrimentum vergit, quia esset cooperari peccato alieno.

A P P E N D I X I.

De Pacto retrovendendi, & Retrahtu gentilitio.

Q. I. *Licitane est venditio cum pacto retrovendendi in favorem venditoris? Puta vendo tibi hunc fundum hac conditione, ut tempore statuto, vel quodcumque voluero, illud mihi revendas.*

R. Affir. modo servantur quaedam
Tom. III. Q. con-

conditiones . Prob. Quisque est arbiter rei suae ; adeoque potest imponere ei modum, quem vult, si non laedat aequalitatem in contractu . Atqui pactum retrovendendi, modo fiat cum debitis conditionibus, non laedit aequalitatem contractus . Ergo &c.

Dixi, *modo servantur quaedam conditiones* . 1. ut adsit sincerus animus vendendi, & emendi, exclusa omni ufura palliata . 2. ut onus impositum compensetur pretii diminutione . 3. ut res non redimatur majore pretio ; nisi melior industria, vel opere emtoris effecta sit . 4. ut emtor fiat vere dominus rei emtae, ejusque periculum subeat, atque fructus & commoda percipiat .

Q. II. *Pactum istud est ne licitum, si addatur in favorem emtoris ? Puta tu a me vineam emis pretio determinato hoc pacto, ut ego tuo arbitrato eam redimam eodem pretio .*

R. Absolute loquendo est licitum, modo compensetur onus impositum pretii augmento .

Dixi, *absolute loquendo* : quia saltem in praxi tutum non est . Nam licet contractus iste fiat sub nomine venditionis, tamen in praxi res proprie non videtur vendi, sed tantum in pignus dari ; ita ut emtor percipiat lucrum ex tua pecunia, quam potest recuperare, cum velit .

Q. III. *Quid sit contractus mohatra ? & an sit licitus ?*

R. ad

R. ad primum. Contractus *mobatratra* est contractus, quo homo pecunia indigens emit solutione dilata merces, quibus non indiget, pretio supremo cum pacto adjecto a mercatore, ut sibi retrovendatur pretio infimo, sed numerata pecunia.

R. ad secundum. Contractus iste, prout descripsimus, est illicitus; quia in eo habetur usura palliata, cum oretenus tantum fiat venditio, & emtio: revera tamen habetur mutuum, & lucrum ex mutuo. Adde quod proscriptus fuit ab Innocentio XI. in sequenti propositione, *Contractus mobatratra licitus est etiam respectu ejusdem personae, & cum contractu retrovenditionis previa inito cum intentione lucri.*

Q. IV. *An sit licitum pactum legis commissoriae?*

Nota. Pactum istud fit, cum quis ea lege vendit, ut nisi intra certum temporis spatium pretium solutum sit, res sit inempta, & contractus irritus.

R. Pactum istud esse licitum I. quia adprobatur in jure l. 2. de lege commissoria. II. quia nemini facit injuriam.

Q. V. *Quid sit venditio cum pacto adjectionis in diem?*

R. Est illa qua aliquid venditur ea conditione, ut si intra certum temporis spatium alius majus pretium obtulerit, res sit inempta. Dico venditionem hac lege factam esse licitam iisdem de causis, quibus

Advertendum tamen, quod in foro conscientiae inspicienda est potius mens contrahentium, quam forma verborum, quae semper ambigua est.

Q. VI. *Quid sit Retractus gentilitius? vulgo jus di recupera.*

R. *Est jus concessum primo venditoris consanguineo intra certum tempus rescindendi, & ad se revocandi venditionem rei immobilis, eodem oblato pretio, quo illa ab extraneo vel remotiore consanguineo emta fuerat.* Jus istud retrahendi, seu recuperandi fundos venditos, consuetudine & legibus principum concessum est, ut bona conserventur in familia. Sed hic adnotanda sunt sequentia.

I. Peccare contra justitiam, qui impedit dolis vel fraudibus, ne consanguineus venditoris ad se revocet res venditas. II. Peccare quoque contra justitiam consanguineum, qui fundum retrahit, seu recuperat in favorem alterius, & in fraudem emtoris. III. Facultatem retrahendi competere proximo consanguineo intra certum tempus, scilicet intra annum, & diem a perfecta venditione: quod si proximior consanguineus requisitus fuerit, & justo pretio emere noluerit, post duorum mensium spatium potest fundus alteri vendi. IV. Bona, quae hoc jure retrahi possunt, esse immobilia: nam mobilia quantumvis pretiosa nullo modo retrahi possunt. V. Retrahen-

tem teneri, ut offerat emtori illud ipsum pretium, quod solvit: contra emtorem a retrahente non posse majus pretium exigere, quam quod dedit.

APPENDIX ALTERA.

De Negotiatione, & Monopolio.

§. I.

De Negotiatione.

Q. I. Quid sit Negotiatio?

R. Negotiatio proprie dicta est *emtio mercis cum intentione eam integram & immutatam vendendi lucri gratia*. Hinc qui emit materiam, puta ligna, metalla &c. ex quibus artis labore ea conficit, quae vel ad ornatum, vel ad vitae necessitatem conducunt, non mercaturam exercet, sed artificium.

Q. II. An licita sit Negotiatio?

R. Est licita per se; quia intendere lucrum ad onestum finem, puta ad sustentandam familiam per se est licitum, ac honestum. Vide *D. Thom. 2. 2. q. 77. a. 4. in c.*

Dixi, *est licita per se*: quia per accidens fieri potest illicita, & I. Ratione finis, nempe si mercator constituat suum ultimum finem in lucro. II. Ratione materiae: si vendatur res, quae vendibilis non

non est : ut res sacra &c. III. Ratione loci, ut si in loco sacro exerceatur . 4. Ratione personae ; sic Clericis prohibitum est negotiari .

Q. III. *An Clericis, & Monachis vetita sit Negotiatio ?*

R. Affirm. Et quidem sub poena excommunicationis *cap. 2. ne Clerici, vel Monachi*. Ubi haec habentur : *sub interminatione anathematis prohibemus, ne Monachi, vel Clerici causa lucri negotientur*. Vide *Tridentinum sess. 21. cap. 11.* in quo innovantur poenae latae per antiquos canones contra Clericos negotiatores, aliaeque adjiciuntur ; quas poenas non latas, sed ferendas esse communiter Theologi docent ; immo eas comprehendere tantum Clericos in Sacris constitutos, & in minoribus, si sint beneficiarii . Ratio prohibitionis est, quia negotiatio est valde indecens Clericorum statui, valde distractiva, & obnoxia periculis peccatorum . Hinc graviter peccat Clericus, si negotiationi det operam ; etsi non per se, sed aliorum ministerio mercaturam exercent ; leges enim absolute vetant Clericis negotiationem .

Excusatur tamen si hoc faciat gravi urgente necessitate ; quia nullum praeceptum Ecclesiasticum in urgente necessitate obligat . Prohibitionem intellige de negotiatione stricte sumpta, five de illa, qua lucrandi animo aliquid emitur, ut carius

vendatur re immutata manente, aut quae cum hac affinitatem habet.

Hinc inferunt graviores Theologi, non peccare Clericum, si conducat praedia aliena, ut in eis pascat animalia propria: vel conducat, aut emat animalia, ut ea saginet in praediis propriis; hoc enim non est aliud, nisi vendere fructus rei propriae. Contra negant posse Clericum conducere praedia aliena, ut lucrum ex conductione reportet; quia etsi non sit proprie negotiatio, est tamen ei specialiter prohibitum in Concilio Chalcedonensi; ut habetur in *cap. pervenit c. 21, q. 3.* Item docent non esse licitum Clerico exercere opus fordium, ut macellarii, tabernarii, etsi ad vendendas res suas. Item opus disconveniens, ut conficiendi aleas, ornatus muliebres, arma, & similia, quae ut plurimum ad peccata deserviunt. Huc conferenda est Bulla *Benedicti XIV.* contra Clericorum negotiationem, quae incipit *Apostolicae*.

§. II.

De Monopolio.

Q. I. *Quid sit Monopolium?*

R. Est conventio, seu conspiratio, qua pauci, vel plures mercatores efficiunt, ut ipsi soli vendant, vel emant certas merces, quocunque voluerint pretio.

Q. II. *Est ne licitum Monopolium?*

R. Mo-

R. Monopolium privata auctoritate constitutum est illicitum, & obligat ad restitutionem.

Prob. Pretium, de quo mercatores conveniunt, vel injustum est, vel justum quidem, sed summum in vendendo, & infimum in emendo. Si primum, Monopolium injustum esse, atque onus restitutionis inferre nemo non videt; cum in eo non servetur aequalitas inter rem, & pretium. Si secundum, probabilius est, injustum etiam esse; quia licet pretium summum sit intra confinia justii pretii; conventio tamen, seu conspiratio non vendendi nisi summo pretio, & non emendi nisi infimo est iniqua; cum propria auctoritate impediatur jus, quod habent cives emendi infimo, vel vendendi supremo.

Dices. Mercatores habent jus vendendi pretio summo. Ergo nemini inferunt injuriam, si conspirent non vendendi, nisi tali pretio.

R. Concedo mercatores habere jus vendendi summo pretio, sed nego habere jus statuendi iniquam conspiracy legis legem, utpote laesivam libertatis emendi intra latitudinem justii pretii.

Dixi: *privata auctoritate*: nam publica auctoritate, scilicet quando unus, vel plures impetrant a principe, ut ipsi soli certas merces vendant, est licitum, si fiat ex justa causa, & justo pretio. I. Quia aliter

ter nemo vellet suscipere talem negotiationem citra privilegium, ob magnos sumtus in ea facienda, ut patet in editione librorum. II. Quia princeps aliquando indiget pecunia ob bonum publicum &c.

Q. III. *Quot modis Monopolium fieri possit?*

R. Quatuor potissimum. I. Quando princeps alicui concedit privilegium, ut ipse solus, ceteris exclusis, aliquod genus mercium vendere possit; & hoc certe licitum est, ut dictum est supra.

II. Quando mercator impedit, ne merces externae invehantur in civitatem, ut ipse merces suas vendat caro pretio cum boni communis damno. Hoc Monopolii genus est illicitum, & inducit onus restitutionis tum mercatoribus, tum civibus, quorum commodum via injusta impeditur.

III. Quando unus, aut plures emunt omnes merces, puta triticum, vinum, ut deinde vendant cariori pretio. Hoc Monopolium est pariter contra justitiam. 1. quia mercatores contra jus civium, existente re ipsa magna mercium abundantia, inducunt caritatem. 2. quia postea pro arbitrio pretium constituunt. 3. quia sunt in causa, quamobrem pretium injuste augetur.

IV. Quando venditores conspirant de pretio, ut non minoris vendant. De hoc di-

diximus supra. Demum plura alia Monopolia ad hoc genus revocantur, ut Monopolium, quo artifices conspirant, ne opera ab uno inchoata ab alio perficiatur: ne operas suas locent, nisi hoc, vel illo pretio.

Q. IV. *An facto Monopolio de pretio injusto a mercatoribus, licite possint alii Monopolii non participes merces eodem pretio vendere?*

R. Neg. Quia pretium per injustitiam adauctum semper, & per se injustum est. Ergo &c.

C A P. VIII.

De Locatione, & Conductione.

Q. I. *Quid sint Locatio, & Conductio?*

R. Locatio est contractus, quo rei usus, vel fructus, vel personae opera pro certo pretio *conceditur* ad tempus.

Conductio est contractus, quo rei usus, vel fructus, vel personae opera pro certo pretio *comparatur* ad tempus.

1. Dicitur *contractus*, quo rei, ut ager, equus &c. 2. *Personae*; ut famuli mercenarii diurni, qui operas, vel labores suos locant. 3. *Usus*; ut usus domus, equi. 4.

Fructus; ut fundi, pomarii &c. 5. *Pro certo pretio*, nempe pecunia numerata, quae necessario in hoc contractu requiritur, alioquin contractus erit innominatus.

6. *Ad tempus*, per hoc locatio differt ab emtione, quia res non in perpetuum, sed ad certum tempus pro mercede praestatur.

Locatio, Conductio proxima est emtioni, venditioni, iisdemque regulis juris constituitur. *Inst. lib. 2. tit. 25.*: quippe sunt emtio, venditio usus, aut fructus rei, vel operae personae. Hinc nunquam licet locare pretio justo majore, nec conducere justo minore.

Nota quod solvitur pro usu rei mobilis dicitur proprie *pretium*; pro labore, vel opera hominis conducti dicitur *merces*; pro jure concesso utendi, perfruendi rei immobili dicitur *pensio*. Demum quod tribuitur professori artium liberalium dicitur *honorarium* suae occupationis. Inter professores artium liberalium, & suos clientes non est proprie contractus locationis, & conductionis, sed vel *mandatum* ut inter advocatum, & clientem, vel *contractus innominatus facio ut des*, ut inter doctorem, & auditorem.

Q. II. *Quaenam sint obligationes locatoris.*

R. Locator tenetur i. aperire vitia rei locandae, alioquin tenebitur in id, quod interest,

terest, si quid evenerit: nec ejus ignorantia culpabilis erit excusata, l. 19. ff. locati. Ratio est, quia locator tenetur expendere diligenter, num res, quam locat, sit apta usui, ad quem datur. 2. Tenetur ad expensas pro reparatione, & conservatione rei locatae, puta ad restaurationem domus, ad curationem equi. Item praestare tributa, & onera publica ad rem locatam pertinentia; nisi aliter juste conventum sit. 3. Tenetur remittere, vel minuere pretium locationis, si conductor non potuerit uti re locata, modo impedimentum proveniat ex parte locatoris, vel rei locatae. Item tenetur remittere totam pensionem, quando ob casum fortuitum, e. h. ob sterilitatem, vel hostium depopulationem colonus nihil de fructibus recipiat, l. 15. §. 1. seq. l. 25. l. 33. ff. locat. & cond. Conductio enim sua natura in se continet tacitam conditionem, si fructus percipiam, si re uti potero; quod si conductor aliquid receperit, tenetur locator minuere pensionem.

Excipe 1. nisi cum ubertate praecedentis, vel subsequenteris anni valeat sterilitas compensari. 2. nisi conductor convenerit de casu fortuito praestando, ac propterea minore pretio conduxerit.

4. Rem locatam ante tempus constitutum non potest repetere, alioquin tenebitur in id, quod interest.

Excipiuntur in jure quatuor casus, in qui-

quibus conductor ante terminum amoveri potest. Si casus improvisus accidat, ut incendii, ob quod res locata sit necessaria domino. 2. Si res locata, puta domus egeat refectione: sed remitti debet pensio pro residuo tempore. 3. Si conductor pensionem per biennium non solverit. 4. Si re locata conductor abutatur. l. 3. cod. de locat. & cond.

Q. III. Quatenam sint obligationes conductoris?

R. Conductor tenetur 1. non uti re locata, nisi ad usum sibi concessum; alias usurparet usum rei alienae invito domino. Hinc si conduxisti equum ad equitandum, non potes eo uti ad trahendum currum, vel ad ferenda onera. 2. Tenetur rem conductam servare, quaeamodum rem suam. 3. Tenetur finito locationis tempore rem domino reddere; quia non ultra protrahitur ejus jus. 4. Tenetur pensionesolvere fixo tempore.

Q. IV. Ex qua culpa tenentur locator, & conductor?

R. Ex culpa lata, & levi, non ex levissima, neque ex casu fortuito.

Excipe. Conductor tenetur etiam de culpa levissima, si res sit valde pretiosa, cui ex communi hominum judicio debeatur extraordinaria custodia; vel si ita conventum sit: sed tum pensio est minuenda. Item tenetur de casu fortuito, si ejus culpa

pa

pa acciderit; ut si conductor fuerit in mora culpabili restituendi, aut transgressus fuerit aliquod pactum appertum in contractu.

Potest locatarius rem conductam ad eundem usum alteri locare, nisi aliter conventum sit, vel consuetudo aliud ferat, l.6. cod. eodem.

Q. V. *An qui operam suam locavit pluribus in solidum, possit a singulis accipere integrum stipendium? puta nuncius mercede conductus a Titio ut eat Romam, potest ne, re dissimulata, sinere se conduci a Cajo ad eandem civitatem, ab utroque integra mercede accepta?*

R. Affirm. modo ejus opera pluribus praestita, aequae commoda sit singulis. Prob. quia ex una parte sunt distinctae obligationes, & independentes ab invicem; ex altera autem, quod opera mea sit per accidens simul utilis alteri, non minuit valorem, quem habet in ordine ad utilitatem suam. Hinc auriga Romam conductus eo pretio, quo conduciretur, si curru vacuo rediturus esset; inde discedens illum locare potest, & accipere integrum stipendium.

Dixi, *pluribus in solidum*: nam si non pluribus seorsum, sed multis simul concurrentibus operam locaverit, non potest tantum a singulis exigere, quantum acciperet, si illam singulis obligasset. Hinc non potest nuncius ordinarius tantum accipere a sin-

gu-

gulis, quantum posset ab uno, a quo expresse mitteretur.

Q. VI. Quodnam sit justum stipendium famulorum, operariorumque?

R. In genere censetur illud, quod communiter ejusmodi hominibus pro tali ministerio pendi solet, spectatis circumstantiis temporis, loci &c. nam pendet a communi hominum aestimatione. Porro pretium operarum, & obsequiorum perinde, ac rerum venalium habet suam latitudinem supremi, medi, & infimi; nisi sit lege taxatum. Hinc 1. non licet exigere stipendium majus summo, vel solvere minus infimo, quia esset contra justitiam; cum tolleretur aequalitas inter pretium, & operam. 2. si nulla praecesserit pactio, & pretium relictum sit arbitrio conductoris, hic saltem infimum solvere tenetur.

** Quid se famulus, vel operarius se ultro obtulerit domino, & hic potius ex misericordia, quam quod ejus opera egeat, illum conducat?*

R. Tunc potest minor merces constitui, & saepe sufficit ei praebere alimenta.

Q. VII. An famulus, qui putat sibi parum solvi, possit uti occulta compensatione?

R. Neg. 1. Quia ut compensatio sit justa, debitum certum sit oportet, quod hic non contingit. 2. quia si hoc liceret, aperiretur via innumeris furtis, cum isti facile

facile sibi persuaderent, stipendia esse iusto minora, essentque iudices, & exsecutores in causa propria dubia, & incerta. Unde merito Innocentius XI. damnavit hanc propositionem: *Famuli, & famulae possunt occulto heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam maiorem judicant salario, quod acceperunt.*

Idem obtinet quod ad opifices attinet, qui postquam convenerunt de pretio, confecto opere, retinent aliquid de rebus dominorum; eo quod ipsi iudicant, pretium sibi solutum ab illis esse minus iusto. De sartoribus potissimum haec docet S. Antoninus in *summola Confess. p. 3. interrog. c. 8. Si quid restat, sartori scilicet, de serico, vel panno, vel tela, vel aliis sibi datis pro fiendis vestibus, retinet sibi, furatur illud, si sit notabile; nisi ille diminutias dedisset sibi in mercede laboris; & ille capit sibi ad supplendum tantum, vel ubi est in pacto.*

Q. VIII. *Quid debeatur famulo, vel operario ante praefixum tempus abeunti?*

R. cum distinct. Si coactus discedat ex domini culpa, per se loquendo, debetur integrum salarium, & compensatio damni, seu in id, quod interest. Si vero discedat sua culpa, in foro conscientiae, & seclusa alia iusta conventionem, ei debetur merces pro tempore, quo servivit. Item operario ad certum tempus conducto
sol.

solvi debet integrâ merces, si de se paratus sit laborare, & dominus opera ejus uti nolit: *Qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit, quo minus operas præstet, l. 38. ff. locati.*

C A P. IX.

De Censibus.

Q. I. **Q**uid sit Census, & quotuplex?

R. **E**st jus exigendi pensionem ex re, personave aliena frugifera. Contractus autem censualis est, quo jus istud venditur, & emitur.

Census generaliter dividitur in *reservativum*, & *consignativum*. Reservativus est, quo quis in alterum transfert rei suae dominium directum, & utile, reservato sibi jure pensionis annuæ super eadem re. Consignativus est, quo quis super persona, aut bonis suis alteri consignat, seu tribuit jus percipiendi pensionem annuam.

Consignativus rursus dividitur. 1. ex parte rei in qua fundatur in *realem*, *personalem*, & *mixtum*. 2. ex parte pensionis in *pecuniarium*, & *fructuarium*. 3. ex parte temporis in *temporalem*, & *perpetuum*. 4. ex parte modi, quo celebratur in *redimi-*

mibilem , & irredimibilem .

I. *Realis* est , qui immediate constituitur super re alterius fructifera , puta agro , domo &c. ex qua pensio solvi debet , etsi res alienetur , transeatque ad plures dominos , donec redimatur .

II. *Personalis* est , qui constituitur immediate in persona , quae obligatur ad solvendam pensionem ex industria , labore , operibusque suis .

III. *Mixtus* est , qui constituitur tum super re , tum super persona ; adeo ut re pereunte adhuc persona maneat obligata .

IV. *Pecuniarius* pecunia , *fructuarius* fructibus solvitur .

V. *Temporalis* ad certum tempus e.g. ad decem annos : aut ad incertum e. g. quousque vivet constituitur , & dicitur *vitalitius* .

VI. *Perpetuus* nullo praefinitur tempore : atque hic natura sua nunquam exspirat , sed persistit semper .

VII. *Redimibilis* redimi potest , vel ex parte unius tantum , puta venditoris , vel ex parte utriusque .

VIII. *Irredimibilis* redimi nunquam potest .

Nota : qui emit censum , seu ille cui solvenda pensio est , vocatur *censualista* , *censuista* , *creditor* , & *emtor* ; qui vendit censum , sive ille , quiolvere pensionem debet , appellatur *censuarius* , & *venditor* .

Q. II.

Q. II. *An contractus Census sit licitus?*

Nota: certum est apud omnes 1. Censum reservativum esse licitum: nam sicut potest quis rei suae dominium gratis, vel pacto pretio in alium transferre; ita & eam tradere reservato sibi jure pensionis. 2. Licitum quoque esse emtionem *census consignativi antiqui*, seu jam constituti. *Census antiquus* dicitur, cum quis det alteri jus ad pensionem super re sua, vel etiam persona recipiendam. Porro docent omnes, istum alterum posse jus istud vendere; quia ante venditionem erat jam constitutum, & est pretio aestimabile. *Census novus* appellatur, quando ipsa venditione primum constituitur. 3. Licitam pariter esse emtionem census realis fructuarii, quo quis emit partem fructuum alieni praedii; nam sicut potest emere totum praedium, & jus ad omnes fructus, vel ad usumfructum, dominio manente apud venditorem; ita valet partem horum fructum emere. Tota igitur quaestio est de censu consignativo pecuniario, quo emitur jus ad pensionem pecuniariam quotannis solvendam.

Afferro I. *Emtio novi census realis, pecuniarii, perpetui est licita.*

Prob. I. Emtio rei pretio aestimabilis est licita. Atqui emtio novi census realis &c. est emtio rei pretio aestimabilis. Ergo &c. Minor prob. Jus ad pensionem quotan-

tannis recipiendam ex re aliena est pretio aestimabile ; sed emtio census realis est emtio juris ad pensionem . Ergo &c.

Prob. II. ex unanimi tam Theologorum, quam Canonistarum consensu , qui justitiam census realis pecuniarii defendunt . Adde summos Pontifices *Martinum V. Calistum III. Nicolaum V. & S. Pium V.* qui censum realem legitime factum approbarunt .

Dices I. cum Henrico Candavensi emtionem census realis pecuniarii feneratitiam esse . Ergo &c. Prob. antecedens: census realis pecuniarius est purum , putumque mutuum ; nam extrema hujus contractus sunt pecunia , & pecunia per quotas accipienda ; sed pecunia vendi non potest , sed mutuo dari . Ergo &c.

R. Nego censum realem pecuniarium esse mutuum ; quia in censu non datur pecunia praesens pro pecunia in futuro , ut fit in mutuo : sed emitur jus ad annuam pensionem , quod jure communi computatur inter immobilia . Itaque dicendum contractum censualem non esse mutuum , sed veram emtionem . 1. Quia in mutuo vi contractus mutuans potest pro arbitrio , vel post certum tempus sortem repetere ; hic autem qui censum emit , non potest arbitrato suo pecuniam repetere . 2. In mutuo totum periculum est mutuatarii , hic autem periculum non est ejus , qui pecunias accipit

capit, sed censualistae; nam pereunte re,
in qua census fundatur, perit ipse census.

Dices II. contractum censualem saltem
esse injustum; quia non servatur aequali-
tas inter mercem, & pretium, cum pen-
siones annuae, quae decursu temporis sol-
vuntur, longe superant *capitalem*, seu pre-
tium, quod praebuit emtor.

R. negando assertionem: quia in qua-
libet emtione aequalitas pretii sumitur per
comparationem ad valorem mercis tempo-
re traditionis spectatae; non in ordine ad
fructus, quos in perpetuum parere potest;
alioquin nunquam satis solvi possent prae-
dia, ex quibus redditus successive quidem,
sed perpetuo colliguntur. Cum itaque in
censu non emantur pensiones, sed jus ad
illas recipiendas per temporum intervalla;
justum pretium erit, non quod exaequat
pensiones collective sumtas, sed quod ju-
dicio prudentum hinc, & nunc valet ta-
le jus.

Affero II. *Census personalis est quo-
que licitus in locis, ubi non viget Bulla
S. Pii V. quae incipit Cum onus*. Ita So-
tus, Merbesius, Cabassutius, Henricus a
S. Ignatio, Habert, Van-roy, aliique.

Prob. Licitus est census realis. Ergo
& personalis. Prob. consequentia. Persona
non minus per artem suam & industriam
potest esse frugifera, quam ager, domus
&c. Atqui possum tibi vendere jus perci-
pien-

piendi partem fructuum agri mei. Ergo eadem ratione possum tibi vendere jus percipiendi partem fructuum industriae meae. Confirmatur. Potest quis locare operas suas. Ergo & vendere jus ad fructus inde speratos.

Dixi, *in locis, ubi S. Pii V. Bulla Cum onus non viget*: nam licet S. Pontifex in ea constitutione expresse jubeat censum super re immobili, & non aliter constitui posse: hoc tamen praecipiendo non declarat jus naturale, aut divinum, sed solum sancit jus humanum, quod non obligat, ubi non est receptum. Porro Pii V. constitutio non est recepta in utroque Siciliae regno, ut testatur *Verde inst. civil. de censibus lib. 3. num. 2389. cum de Marinis, & de Ponte*. Item non est recepta in Gallia, Hispania, Germania; Belgio, Lotharingia &c. ut testantur innumeri Theologi. Imo nec Romae observatur, ut ait *Continuator Tournely in tract. de contract. cap. 6. de censibus conclusione. 1.*

Obj. I. Census personalis est quoddam mutuum virtuale, vi cuius aliquid recipitur ultra sortem; ergo est illicitus.

R. Nego antecedens: nam in mutuo cogitur mutuatarius ad reddendam sortem, in censu capitale fit demortuum. Vide discrimen supra assignatum inter censum, & mutuum.

Obj. II. Census personalis est quaedam

dam venditio, & oppignratio personae, sicut quodammodo venditur, & oppignatur fundus subjectus censui reali. Sed persona vendi, & oppignerari nequit, *cap. 2. de pignoribus*, & l. 12. C. de oblig. & actionib.

R. nego maiorem: census personalis non est venditio, aut oppignratio personae: sed emtio juris super industriam personae; nec in censu reali emitur praedium, sed jus ad percipiendos fructus ex praedio, sic in censu personali non emitur persona, sed jus percipiendi fructus industriae, & laboris personae.

Dices: Si dominus fundi non solvat annuas pensiones, potest fundus evinci, & vendi a creditore, ut pensiones & capitale recuperet. Sic & in censu personali si censuarius deficiat in solutione, posset ejus persona evinci, & vendi a suo creditore, ut recuperet capitale, & non solutas pensiones.

R. non eodem modo censum constitui super persona, sicut super praedio: nam si in censu reali debitor deficiat in solvendis pensionibus, potest fundus evinci, & vendi a creditore, ut suum recuperet: non ita si census constituatur super persona, ea obligatur tantum ad pensionem solvendam, ita ut actione personali coram iudice conveniri possit, & ad solutionem compelli.

Obj. III. Ille contractus est illicitus, quem

quem Romani Pontifices damnarunt tanquam usurae pallium. Sed Rom. Pontifices *Martinus V. Callistus III.* & praesertim *Pius V.* ut feneratitium proscribere censum personalem. Ergo &c.

R. Nunquam Rom. Pontifices reprobarunt, aut tanquam jure naturae illicitum declararunt censum personalem; sed *Martinus V. & Callistus III.* tantum interrogati de censibus realibus, an essent liciti, eos approbarunt, nullâ factâ mentione de censu personali, de quo tunc non agebatur. Insuper non ignobiles Theologi, ut *Salmanticenses, Cabassutius*, aliique docent horum Pontificum Bullas non obligare, cum non sint praeceptivae, sed tantum approbativae conditionum in his expressarum.

Ad *Pium V.* jam respondimus, Pontificem non declarare censum personalem jure naturali esse illicitum, sed tantum statuere jus humanum; cui tamen obtemperandum, ubi est usu receptum.

Q. III. *An contractus census redimibilis sit licitus?*

R. Affir. si redimibilis sit ad nutum venditoris; quia venditio census redimibilis nihil aliud est, quam venditio rei cum pacto de retrovendendo in favorem venditoris. Atqui talis venditio est licita, ut supra diximus in *Appendice de pacto retrovendendi*. Ergo.

Dixi, ad nutum venditoris. Nam census
Tom. III. R fus

fus praesertim personalis redimibilis ex parte emtoris in praxi non est admittendus, utpote valde suspectus de usura. Vide dicta loco citato.

Q. IV. *An census temporalis sit licitus?*

Nota. Census temporalis dicitur, qui constitutus est ad certum vel incertum tempus, in cuius termino sponte extinguatur, forte non refusa.

R cum distinct. Census temporalis certus est illicitus: secus, incertus sive vitalitius.

Prob. 1. pars. Quia qui dat nonaginta Paulo cum pacto, ut per decem annos Paulus solvat quotannis decem, apertam committit usuram; cum non vendat, sed mutuet cum lucro. Sed ita fit in censu temporali certo. Ergo &c.

Prob. 2. pars. Census vitalitius potest esse *personalis*: ut do tibi centum ea lege, ut tu des mihi quinque in singulos annos, donec ego vixero. Potest etiam esse *realis*: ut do tibi centum ea lege, ut tu ex fructibus talis tui praedii des mihi quinque in singulos annos, donec vixero. Talis census sive realis, sive personalis est licitus; quia contrahentes aequaliter se exponunt periculo lucri & damni, cum mors sit incerta. Porro pretium hujus census vitalitii constituitur, habitâ ratione aetatis, sanitatis illius personae, ad cuius vitam constituitur.

Q.V.

Q. V. Quenam conditiones requirantur ad licitam censuum constitutionem?

Resp. I. De jure naturae duae tantum desiderantur conditiones, 1. ut sit aequalitas inter censum, & pretium. 2. ut pacta praeter naturam census adjecta, juste compensentur.

R. II. Jure canonico duae sunt Bullae, seu Pontificiae constitutiones, in quibus plures assignantur conditiones pro censibus instituendis, I. est *Nicolai V.* quae incipit *Sollicitudo* edita anno 1458. ad petitionem *Alfonsi I.* Regis utriusque Siciliae. In hac Constitutione quatuor praescribit Pontifex conditiones in censibus constituendis servandas. 1. conditio est, ut census constitutatur specialiter super re certa, & generaliter super omnibus bonis censuarii. 2. ut adsit pactum retrovendendi. 3. ut pensio non excedat decem in centum. Verum in hoc standum consuetudini locorum. 4. ut pro securitate poenae & pacta adjici possint. Haec *Nicolai* Constitutio recepta fuit in nostro Regno, atque ideo inserta in libro *Pragmaticarum tit. de censibus.*

II. Constitutio est *S. Pii V.* quae incipit *Cum onus*, data anno 1569. in qua requiruntur duodecim conditiones in constitutione censuum. 1. ut census statuatur super re immobili, frugifera, & certis finibus designata. 2. ut ab initio ematur pecuniâ numeratâ coram testibus, & notario.

R 2

3. ut

3. ut nullae fiant anticipatae solutiones pensionum . 4. ut non fiant pacta directe vel indirecte ad casus fortuitos obligantia eum , qui alias ex natura contractus non obligatur . 5. ut censuario liceat vendere rem censuatam , prius tamen offeratur censuistae , ut si velit , intra mensem emat . 6. ut non fiat pactum , quo censuarius ob moram solutionis teneatur ad poenam . Item , ut ex pensionibus non solutis non constituatur novus census . 7. ut censuarius non sustineat onera , quae ex natura census ad eum non spectant . 8. ut re pereunte , aut redita infructuosa , pereat cum proportionem census . 9. ut census semper maneat eodem pretio redimibilis a censuario ; moneat tamen censuistam ante bimestre . 10. ut tunc post denunciationem censuista possit eum cogere intra annum ad redimendum . 11. ut censuarius non cogatur redimere , si nolit . 12. ut pretium census semel constitutum non mutetur in gravamen censuarii . Haec *Pii V.* Constitutio a Majoribus nostris non fuit recepta , ut dictum est supra .

C A P. X.

De Emphyteusi, & Feudo.

Nota I. **E**Mphyteusis vox graeca est, quae latine *infitiōnem* seu *implatationem* significat; quia olim fundi inculti ad meliorationem colonis tradebantur, concesso ipsis dominio utili cum onere solvendi aliquam pensionem in agnitionem dominii.

Nota II. Qui dat *emphyteusin*, dicitur dominus *emphyteuseos*, dominus directus, proprietarius; qui vero accipit, vocatur *emphyteuta*: pensio quae solvitur, dicitur *canon*.

Q. I. *Quid sit emphyteusis?*

R. *Est contractus, quo sub onere pensionis annuae transfertur rei immobilis dominium utile, directo retento.*

Dicitur 1. *sub onere pensionis*, quae solvitur in agnitionem dominii; debet tamen esse longe minoris pretii, quam fructus: quia secum fert onus rem emphyteuticam meliorandi. Dicitur 2. *transfertur in perpetuum*, vel ad unius aut plurium vitam, vel ad certum tempus, quod decennio non sit minus. Dicitur 3. *rei immobilis*, quae possit culturâ meliorari: ut

sunt domus, ager, vinea &c. Dicitur 4. *dominium utile* : quia emphyteuta verum dominium utile acquirit in bonis traditis, eaque potest locare, atque in secundam emphyteusin tradere, monito domino.

Ex his collige discrimen inter emphyteusin, & locationem; nam emphyteusis non est, 1. nisi de re immobili. 2. transfert dominium utile. 3. non potest fieri intra decennium, 4. minorem longe exigit pensionem, quam fructus. Contra, bona immobilia locari possunt & ad breve tempus, nullo translato dominio, pretiumque correspondens commodo rei locatae exigunt. Item differt a venditione, sed singularem naturam habet ex Constitutione Zenonis l. 1. *C. de jure emphyt.*

Q. II. *Ad quid teneatur emphyteuta?*

R. Tenetur 1. rem emphyteuticam meliorem facere, vel saltem non deteriore. 2. certam pensionem vel in pecunia, vel in fructibus domino directo solvere statim temporibus; alioquin si per triennium domino laico, & per biennium Ecclesiae non solverit canonem, amittit emphyteusin cum omnibus impensis in ejus meliorationem factis, etiamsi interpellatus non fuerit; quia dies pro creditore interpellat. Sed praxis est, ut semel admoneatur, & si statim solvat, purgat moram: quod si non solvat, cadit in commissum. Conferendus hic *de Rosa in sua praxi civili cap. 12. §. non*

non potest rem emphyteuticam, seu jus suum utile quod in ea habet, alienare, nisi prius moneat dominum proprietarium, num forte is uti velit jure praelationis. *l. 3. C. de jure emphyt.* Porro novus emphyteuta tenetur solvere *laudemium* seu quinquagesimam partem pretii rei venditae domino directo pro investitura, in quam immittitur; sed hinc consulendae sunt consuetudines locorum. Haec pensio dicitur *laudemium*, quia dominus laudat & approbat venditionem.

Laudemium non est solvendum, si translatio rei in alterum fiat titulo universalis, nempe hereditatis. Secus, si fiat titulo singulari, nempe venditionis, legati &c. *l. 3. C. eodem*. Aliquando dominis directis solvuntur *quintemnia*, scilicet quaedam pensiones quindecim quibusque annis, cum nempe jus emphyteuticum emitur a Collegiis, vel Civitatibus. Vide hinc *de Rosa locolaudato num. 49.*

Q. III. *Quid sit Feudum?*

R. *Est contractus, quo sub onere fidelitatis & obsequii personalis transfertur rei immobilis dominium utile, retento directo.* Qui tradit, dicitur *infeudator*: qui accipit, vocatur *vassallus* aut *feudatarius*.

Q. IV. *Quomodo Feudum differat ab emphyteusi?*

R. Differt potissimum Feudum ab emphyteusi in hoc, quod in puro feudo non de-

debetur pensio, sed solum obsequium personale.

Q. V. Ad quid teneatur vassallus?

R. Tenetur 1. praestare juramentum fidelitatis. 2. suo tempore requisitus obsequia debita praestare. 3. non disponere de feudo sine consensu infeudatoris.

Amittitur Feudum ob neglecta obsequia, & ob crimen felloniae, idest belli contra dominum directum gesti.

C A P. XI.

De Contractu Societatis.

Q. I. Quid sit Societas?

R. **Q** *Est conventio duorum vel plurium contribuendi aliquid ad commune lucrum & damnum secundum proportionem rerum contributarum. Dicitur 1. conventio: quia Societas numeratur inter contractus, qui solo consensu perficiuntur; contributio vero pertinet ad consummationem contractus. Dicitur 2. contribuendi aliquid: ut 1. si alius pecuniam, animalia, naves conferat, alius industriam & laborem. 2. si ambo partim pecuniam conferant, partim industriam. Dicitur. 3. ad commune lucrum: quia finis proximus Societatis negotiatoriae est lucrum, quod de-*

debet esse commune. Hinc Societas distinguitur a locatione conductione, in qua operae conferuntur pro certa mercede; adeoque eas apponentes, ut famuli conductitii, institores, nec damni, nec lucri participes sunt. Dicitur 4. *ad commune damnum*: quia si in Societate unus lucrum tantum, alter damnum reportaret, non esset Societas humana, sed leonina per leges reprobata. Dicitur 5. *secundum proportionem &c.* idest, ut quanto plus aliquis ad Societatem contulit, tanto plus lucri accipiat, similiter autem & damnum.

Q. II. *An contractus Societatis sit licitus, & honestus?*

R. Affir. modo adsint quaedam conditiones.

Prob. 1. Quia hic contractus approbatur in utroque jure, canonico scilicet & civili. 2. Quia unicuique licet captare lucrum ex re sua, negotiationi exposita, modo fervetur aequalitas.

Dixi, *modo adsint debitae conditiones*: 1. ut societas fiat in negotiatione licita, alioquin esset nulla. 2. ut capitale tradatur personae industriae, nempe pecunia mercatoribus, animalia rusticis. 3. ut si res vel pecunia collata pereat citra culpam latam & levem focii, pereat ei qui eam contulit; quia hic retinet illius dominium, res autem domino perit: licet vice versa, si salvâ unius pecuniâ, labores alterius fructu ca-

reant , labores suos perdit qui laboravit .
 4. ut lucrum , damnum , impensae ex societate provenientia , sociis sint communia pro rata partis , quam quilibet contulit .

Nota . Nomine damnorum , & expensarum , quae debent compensari socio , veniunt damna , quae solo intuitu societatis socio obveniunt ; puta , si ipse causa custodiendi vel asportandi merces , exspolietur a latronibus ; non tamen veniunt damna , quorum societas nonnisi causa remota est ; puta , si occupatus in societate praetermittat acquirere legatum sibi relictum , negotiis suae domus providere . Item nomine expensarum veniunt sumtus itinerum , transvectionum , solutionis vectigalium &c.

Q. III. Si in societate unus conferat pecuniam , alter laborem , an in fine societatis ante omnia restituendum sit capitale domino pecuniae ?

R. Affir. Quia pecunia collata in societatem minime fit communis quoad dominium & proprietatem , sed quoad usum & commoditatem . Ergo , sicut si pecunia perit , collatori perit ; ita si supersit , eidem restituenda est . Nam qui sentit onus , sentiat & commodum .

Dices , in Societate pecunia & industria fiunt communia . Ergo aequaliter dividenda .

R. Pecuniam , ut diximus , non communicari quoad dominium & proprietatem ,

C.XI. *De Contractu Societatis.* 395
tem, sed quoad usum & lucrum. Ergo
lucrum pecuniae inter focios est dividen-
dum. Quod si, finita societate; remaneat tan-
tum capitale, non erit iniustitia, si totum
domino restituatur.

Q. IV. *Quomodo solvatur Societas?*

R. Solvitur 1. finito negotio, ob quod
inita est, aut elapso tempore ad societatem
constituto. 2. mutuo fociorum consensu ex-
presso, vel tacito: si vero quis, focio in-
vito, intempestive renunciaret, ad *interesse*
tenetur. 3. morte naturali vel civili al-
terius focii. Non enim Societas transiit ad
heredem, ita ut is in societate manere co-
gatur. Excipitur tamen societas vectigalium.
4. interitu rei, super qua Societas inita
fuit.

A P P E N D I X.

De Contractu Trino.

Q. I. *Quid sit Contractus Trinus?*

R. *Est contractus, quo pecuniam in
societatem conferens, paciscitur cum altero
focio, ut quidquid contigerit sibi, sua fors
integra reddatur cum certo lucro, sed mi-
nore eo, quod probabiliter sperare potuisset.
Dicitur contractus trinus; quia continet
tres contractus 1. societatis. 2. affecura-
tionis fortis. 3. venditionis lucris incerti
pro certo minore. Sit exemplum.*

R 6

pro-

pronius dat Cajo centum nummos aureos contractu societatis ad negotiandum : lucrum quod ex hac negotiatione speratur , e. g. erit triginta . Quare vi contractus societatis deberentur Sempronio quindecim una cum forte , quod est dimidium lucri sperati . Sed quia ad Sempronium pertinet periculum fortis , hic ne capitale suum pereat , init cum eodem Cajo contractum alium affecurationis , eique , ut pecuniam suam ab omni periculo immunem restituat , aureos quinque promittit . Post hos duos contractus tertium init , quo vendit Cajo illud majus lucrum speratum incertum , nempe decem in centum pro minori certo reddendo , scilicet quinque . His peractis , Sempronius quinque in centum percipit , omni labore , molestia , periculoque sublato .

De iustitia hujus contractus inter Theologos , & Ictos acriter disputatur : licitum esse negant *Sotus* , *Habert* , *Tournely* , *Concina* , alique permulti : affirmant *Layman* , *Reginaldus* , *Gibalinus* , & alii . Quid de hac re sentiendum , subjectis quaestionibus aperiemus .

Q. II. *Num sit licitus contractus trinus ?*

R. Neg. Quia contractus trinus destruit societatem , quae est fundamentum lucri , quod dicitur ex ea referri . Ergo est illicitus . Prob. antecedens . Ad essentiam so-

societatis requiritur damni lucrique communio & aequalitas . Atqui haec communio & aequalitas plane tollitur per ad-junctos contractus affecurationis lucri , & fortis . Ergo societas destruitur per trinum contractum ; adeoque perit fundamentum lucri ex ea percipiendi .

Dices . Tres contractus liciti sunt , si fiant cum diversis personis . Ergo & cum socio .

R. Licitos esse tres contractus cum diversis personis ; quia per hoc non destruitur societas : secus cum socio, per quod tollitur communio lucri & damni , rejiciendo omnia pericula in unum socium .

Q. III. *An ex pecunia mercatori data ad negotiandum , liceat honestum percipi lucrum ?*

R. Affir. Modo adsint quaedam conditiones , pacta , & compensationes .

Conditiones sunt . 1. ut contractus fiat in aliquo emporio , in quo undique commercia , & nundinae 2. ut pecunia eo loci saepe ex mensura mercis evadat merx ipsa , puta si frequentissima sint hic cambia . 3. ut pecunia detur negotiatori perito , prudenti , honesto , & nonnisi roganti . 4. ut addatur onus negotiandi acceptam pecuniam . 5. negotiatio , cui exponenda est data pecunia , sit adeo quaestiuosa , ut possit utrique contrahenti dare commodum lucrum . 6. ut periculum si
quod

quod sit, sit frugiferum, scilicet ratione quaestuosae negotiationis.

Hisce conditionibus addentur haec pacta 1. ut qui dat pecuniam in negotio non se immisceat; sed solus mercator sive recipiens pecuniam moderetur commercium, nec teneatur de in negotio a se gestis reddere rationem. 2. Si negotium periclitetur, negotiationis moderator teneatur servare indemnem pecuniae dominum. Adjecta pacta iuste compensentur, dando negotiatori maiorem partem fructuum quaestuosi negotii, minorem vero domino pecuniae.

Affero. *Contractus negotiatoriae pecuniae hoc modo descriptus, est licitus, & ab omni iniustitiae labe immunis.*

Prob. Licitus est contractus ille, in quo, immoto manente fundamento lucri, pacta quae adduntur, iuste compensantur. Atqui in descripto negotiatoriae pecuniae contractu immotum manet lucri fundamentum, pacta apposita iuste compensantur. Ergo &c.

Prob. minor quoad primam partem. Pecunia quaestuosae negotiationi exposita in hoc contractu est lucri fundamentum, quod appositis conditionibus non tollitur, sed magis solidatur & roboratur; cum pecunia detur mercatori perito, prudenti, honesto, qui vi contractus eam quaestuosae negotiationi exponere tenetur in loco, ubi sunt

C. XI. De Contractu Societatis. 399
sunt prompta ac parata commercia &c.

Prob. minor quoad secundam partem, nempe quod pacta apposita iuste compensantur. Nam additur primum pactum, quod mercator sit solus negotii moderator, nec teneatur reddere rationem de sua negotiatione. Pactum istud favet mercatori, aggravat *capitalistam*, qui vi pacti adjecti non potest se inferere in administrationem rei suae. Sed gravamen istud *capitalistae* compensatur alio pacto, quo mercator adstringitur servare *capitalistam* indemnem, si negotium periclitetur.

Periculum istud, scilicet servandi *capitalistam* indemnem, cui subest mercator, compensatur adjecto tertio pacto, quo *capitalista* cedit mercatori maiorem partem lucri. Compensatio isthaec longe excedit gravamen mercatoris; nam periculum est probabile, lucrum est moraliter certum ex tali negotiatione. Ergo si in hoc contractu immotum stat lucri fundamentum, & adjecta pacta iuste compensantur, est licitus, & ab omni injustitiae labe immunis.

Denique ut pressim, ad rem, praecise respondeam, quodcumque sit hoc contractuum genus, quocumque vocetur nomine, quamlibet induat formam sive census, sive cambii, sive societatis imperfectae, sive locationis &c. utcunque nuncupetur, modo immotum sit fundamentum contractus huiusmodi, modo pacta componen-

400 *De Contractibus in specie*,
nientia contractum hujusmodi minime va-
rientur, modo usus, consuetudines, mores,
jura regionis intacta consistent, & circum-
stantiae lucri ubivis parati maxime perse-
verent, *licite augmentum sortis percipi pos-
se dico.*

Quo titulo inquis?

Quovis titulo. 1. *titulo lucri cessantis*,
cum in regione lucrum ubivis sit para-
tum.

2. *Titulo damni emergentis*, cum da-
mnum familia, sublato commercio, pa-
tiatur.

3. *Titulo periculi sortis*, & *quidem
probabilis, proximi, extrinseci*: cum non ra-
ro accidat sortis interitus, sterili prorsus
onere accipientis, qui ubi a se apud Tri-
bunalia malae fidei suspensionem amovit,
purgatus solutusque dimittitur, cedendo
bonis.

4. *Titulo poenae conventionalis*, qua
jure multatur, qui contractus oneribus
deest, alio conversa pecunia: ut Romae
accidit in cambiis indirectis.

Quid plura? Aut fundamento rei pacif-
que connexis discriminatur a mutuo, & salva
res est: aut resolutum in mutuum est, &
extrinsecis ei titulis, auctarium fortis jure
paciscitur.

Alii contra contractum hunc, cir-
cumstantiis hisce omnibus spoliatum, ti-
tulis specie tenus adhaerentibus, ut usura-
rium

C.XI. De Contractu Societatis. 401
rium damnant, & merito, rationibus supra
late expositis: quorum sententiae volentes
libenterque subscribimus.

Q. IV. *In quo ergo differat contractus
iste a contractu trino?*

R. In multis. Nam 1. in contractu tri-
no finguntur tres contractus, qui postea
migrant in chimeram; in hoc unus ac sim-
plex initur contractus innominatus, scili-
cet *do pecuniam, ut negotieris*. 2. In con-
tractu trino adjecti *contractus affecurationis
sortis, & lucri* destruunt lucri fundamen-
tum, quod est societas; in hoc adduntur
conditiones, quae negotiationem five lu-
cri fundamentum solidant ac roborant. 3.
In contractu trino non servatur aequalitas;
nam pro lucro probabiliter sperato omne
periculum refunditur in socium: hic omnia
compensatur ad aequalitatem; nam pro
probabili periculo, cui subest mercator,
ceditur ei major pars lucri moraliter certi,
ut patet ex requisitis conditionibus.

Q. V. *Nonne contractus iste negotiato-
riae pecuniae incidit in mutuum negotiatio-
nis a Benedicto Papa XIV. damnatum in
sua Encyclica data anno 1745.?*

R. Neg. Nam mutuum negotiationis
a Papa damnatum invenitur, quando da-
tur mutuo pecunia, & lucrum aliquod so-
lius *causâ mutui* deposcitur; eo quod is
qui mutuam accepit pecuniam, non sit re-
licturus eam otiosam, sed quaestuosis agi-
tan-

tandis negotiis utilissime sit impensurus. Merito igitur proscribitur iste modus contrahendi; nam mutuum sive detur pauperi titulo misericordiae, sive amico titulo urbanitatis, de natura sui gratuitum est. Est quod amicus mutuatitiam pecuniam infumat ad augenda negotia. Quare velle percipere aliquod lucrum, etli. exiguum *vi mutui*, *solius causâ mutui*, fenebre est.

Contractus vero negotiatoriae pecuniae a nobis descriptus est diversae prorsus naturae a mutui natura. 1. cum in eo *capitale* non detur mercatori titulo misericordiae, vel urbanitatis, sed *titulo negotiationis*. 2. in mutuo rei mutuatitiae transfertur dominium in mutuatarium; quia inutuum proprie datur ad consumptionem: in contractu vero negotiatorio dominium summae in negotio collocatae est penes *capitalistam*. Unde quidquid lucri in eo exigitur, modo ad iustitiae libram exigatur, ab omni labe usurae immunis est. Ceterum sapientissimus Pontifex in eadem *encyclica* §. 3. docet, *posse multoties pecuniam ab unoquoque suam, per alios diversae prorsus naturae a mutui natura contractus recte collocari & impendi; sive ad proventus sibi annuos conquirendos, sive etiam ad licitam mercaturam, & negotiationem exercendam, honestaque inde lucra percipienda.*

COROLLARIA.

I. Merito a gravioribus Theologis impugnatur *Leonardus Lessius*, qui lib. 2. de just. & jure cap. 21. dubio 3. num. 23. docet contractum trinum fieri posse per modum unius contractus innominati, do & facio, ut des & facias: nimirum, trado tibi hanc meam pecuniam ad negotiandum, exponens eam periculo, & privans me illius commoditate, & do tibi totum lucrum, ut tu ea negotieris, & te obliges ad reddendam sortem, & ad solvendum sex in centum. Merito dixi, impugnatur *Lessius*, 1. quia supponit contractum trinum implicite esse fundamentum hujus innominati contractus. 2. quia hic innominatus contractus, prout a *Lessio* describitur, est purum putumque mutuum. 3. quia titulus accipiendi aliquid ultra sortem ex tali contractu, est privatio commoditatis, quam affert pecunia praesens, quasi pecunia praesens esset pretiosior futura.

Contra, a nobis propugnatus contractus de pecunia negotiatoria est longe diversus ab asserto a *Lessio*. 1. Quia contractus propugnatus a nobis, est unicus ac simplex contractus innominatus, in quo neque explicitè, neque implicite supponitur contractus trinus. 2. Quia negotiatio, quae a nobis asseritur lucri fundamentum, est tot ac tantis

tis conditionibus circumsepta, ut nullo modo transire valeat in mutuum. 3. quia moderatum lucrum, etsi certum, quod datur *capitalistae*, datur justo negotiationis titulo, & in compensationem pactorum, quae mutuo paciscentium consensu apponuntur.

II. Jure anno 1586. *Xystus V.* in sua Constitutione quae incipit, *Detestabilis avaritiae*, damnavit omnes contractus, in quibus contra justitiam societatis cavetur, ut capitale salvum maneat, sive contrahatur ad certum, sive ad incertum lucrum. Jure damnavit Pontifex tales contractus, 1. Quia in his evertebatur lucri fundamentum, nempe quod contractui societatis iniqua addebantur pacta, quae omne fortis & lucri periculum refundebant in socium. 2. Quia socii industriam apponentes, utpote plerunque pauperes & egeni ab appositis in contractu oneribus opprimebantur potius, quam sublevabantur. 3. Quia pacta non juste compensabantur; cum socii pro lucro probabili adstringebantur certam solvere quantitatem.

Contra, in contractu a nobis propugnato 1. immotum semper stat lucri fundamentum, scilicet negotiatio. 2. Negotium est utile utrique contrahenti, praesertim apponenti industriam. 3. Adjecta pacta ad justitiae libram compensantur. Haec omnia ex simplici enumeratione conditionum, quae a nobis in hoc contractu exiguntur, patent.

III. Me-

III. Merito S. Carolus in Mediolanensi Synodo anni 1565. decrevit, ut in societate animalium, quae inaeestimata pastoribus dantur ad custodiam, non fiat pactio, ut fors salva sit, fructus vero communiter dividatur. Nam 1. animalia quae in societate traduntur, si pereant sine socii culpa, apponenti pereunt. 2. Quia onus adjectum non iuste compensabatur, cum periculum esset unius, lucrum vero esset commune & aequale.

Nota. De societate animalium celebris occurrit quaestio de contractu vocato *ad caput salvum*, scilicet quando pastori traduntur animalia, cum pacto reddendi ea salva in eodem numero in fine societatis, & lucrum dividendi. Hic contractus est illicitus, ut ex modo relato Concilio Mediolanensi, & rationibus inde adductis videre est.

Tandem generalem tradimus regulam ad dignoscendam iustitiam cujusque contractus, scilicet si haec tria sancte serventur, 1. Libertas: 2. Bona fides: 3. Aequalitas. Libertas tum ex parte mentis, ut absit omnis error; tum ex parte voluntatis, ut absit omnis injustus metus. Bona fides, quae arceat omnem fraudem, qua contrahens decipitur. Aequalitas, qua adjecta pacta ad iustitiae libram compensentur. Perperam ergo ratiocinantur Casuistae, qui aequalitatem contractuum metiri

ri volunt animi intentionibus quae interiorius latent, vel exterioribus nominibus quae passim redduntur ambigua. Hinc lepidissimis commentis, aliis rebus impositis nominibus, usuris iniquissimis locum concedunt.

C A P. XII.

De Cambio.

Q. I. Quid sit Cambium?

R. **C**ambium est permutatio pecuniae pro pecunia aliquo pacto diversa cum lucro campforis. Cambium differt a mutuo 1. quia mutuum quacunque re usu consumptibili peragitur; cambium vero solâ pecuniâ. 2. mutuum aliquod tempus poscit, in cambio pecunia praesens pro praesenti datur. 3. mutuum gratuitum est, cambium lucrosum.

Accedit vero cambium ad emtionem, quatenus pecunia pro qua fit cambium, se habet tanquam merx, quae venditur pro pecunia gerente pretii vices. Itaque qui petit cambium, emit, & vocatur *campfarius*; qui cambit, vendit, & vocatur *campfor*.

Q. II. Quotuplex sit Cambium?

R. Cambium dividitur in *siccum*, & *reale*.

le . Siccum est cambium fictum verumque mutuum, nomine cambii palliatum: ut cum datur pecunia recipienda non eo loci quo fingitur, sed eo loci quo datur, licet alio tempore. Itaque in cambio sicco non distantia loci, non diversa pecuniae species, sed solum distantia temporis attenditur; adeoque nullo titulo cohonestari potest lucrum, quod ex eo percipitur. Dicitur siccum, quia instar fundi sicci caret humore, sive iusto titulo, quo lucrum parere possit.

Cambium reale est legitima permutatio pecuniarum, & subdividitur in minutum, & locale; seu per litteras. Cambium minutum seu manuale est permutatio pecuniarum diversae rationis & speciei, puta aureae cum argentea, minoris cum maiore &c. Dicitur manuale, quia fit de manu ad manum. Dicitur quoque minutum, quia in eo fere permutantur maiores nummi cum minutioribus.

Cambium locale est permutatio pecuniae praesentis cum distantis. e. g. Si campfarius campfiori pecuniam numerat Neapoli, ut a campfore recipiat litteras cambii, quarum ope eandem summam recipiat Romae.

Q. III. An Cambium reale manuale, & locale sit licitum?

R. Affir. Modo lucrum sit moderatum, quod scilicet taxatum est a principe,
vel

vel legitima consuetudine inductum, vel a prudenti viro hîc & nunc determinatum. Ratio est, quia adsunt iusti tituli ad tale lucrum percipiendum; & quidem in cambio manuali expensae & incommoda campforis in conquirendis, coacervandis, custodiendis variis speciebus monetarum sunt pretio aestimabilia. Item in cambio locali incommodum & periculum translationis pecuniae, quod in se suscipit campfor, est pretio aestimabile. Campfor enim in hac pecuniae asportatione vices bajuli gerit, non quidem re ipsa, sed virtute. Ergo &c.

Dices. Saepe campfor non transfert pecunias, sed per Correspondentes solvit. Ergo tunc non potest lucrum recipere.

R. Negando consequentiam. Nam onus quod in se suscipit campfor transferendi pecuniam, communi aestimatione est pretio aestimabile, cum sit per se laboriosum ac periculosum; licet per accidens sit saepe campfori commodum: quia solvit per Correspondentes pecuniam, quam penes illos habet.

Q. IV. *Quid sit Cambium ad nundinas, & an sit licitum?*

R. I. Cambium. hoc sic exercetur. Campfario petenti cambium campfor suam pecuniam numerat e. g. Neapoli eâ lege, ut campfarius eandem in proximis nundinis rependat, puta Salerni; idque tum auctario tanto majori, quanto longiori tempore distant nundinae.

R. II.

R. II. Secluso alio iusto titulo cambium hoc est usurarium; quia ratio exigendi lucrum est dilatio solutionis.

C A P. XIII.

*De Affecuratione, Fidejussione,
Pignore, Hypotheca, &
Transactione.*

Q. I. **Q**uid sit Affecuratio, & quid ad ejus justitiam requiratur?

R. I. Affecuratio est contractus, quo quis rei alienae periculum in se suscipit, obligando se vel gratis, vel certo pretio ad eam compensandam, si pereat.

Affecurationem ad contractum aleae revocant multi, cum ab eventu quodam fortuito pendeat. e. g. solvo tibi quinque in quolibet centenario, & tu ita affecuras meam navim, ut si forte perierit vel naufragio, vel piratarum incurfione, tu debeas mihi damnum compensare. Contractus iste est licitus, & Reipublicae valde necessarius & utilis; cum obligatio quae suscipitur, sit pretio aestimabilis, & multum conferat felicitati mercaturae, & commercii publici.

R. II. Ad justitiam hujus contractus
Tom. III. S duo

duo requiruntur, 1. Ut periculum subfit probabiliter, ita ut rei eventus sit utrique incertus. Hinc si constaret affecuratori merces e.g. jam pervenisse salvas in portum, aut contra constaret mercatori eas periisse, pactum nullum esset, & tam hic, quam ille teneretur ad restitutionem. 2. Ut pretium sit proportionatum periculo. Porro pretium justum erit, quod, attentis periculis, periti taxant.

Q. II. Quid sit Fidejussio?

R. Est contractus, quo quis suscipit obligationem solvendi debitum alterius, si debitor principalis non solverit. Fidejussio vocatur contractus subsidiarius, quatenus adhibetur ad securitatem & subsidium alterius contractus, e.g. emtionis, donationis &c. quem necessario supponit factum vel faciendum.

Hinc sequitur 1. obligationem fidejussoris non esse principalem, sed accessoriam, quae priorem supponit obligationem. 2. Fidejussoris obligationem non excedere obligationem debitoris principalis, neque ad plura extendi. Ideoque si hujus obligatio sit nulla, nulla pariter erit fidejussio: & similiter si liberetur debitor, liberabitur & fidejussor. 3. Fidejussorem non posse conveniri, nisi prius conveniatur debitor: modo tamen huic beneficio ordinis fidejussor non renunciaverit; vel clare appareat non posse praemitti

ti

C. XIII. De *Assetur. Fidejuss. &c.* 411
ti dictam discussionem . 4. Debitorem prin-
cipalem teneri de omni damno, sua culpa
accedente, fidejussori; quia *nemini officium
suum damnosum esse debet*, sicuti habetur
in *cap. pervenit de fidejuss.* Demum obli-
gatio fidejussoris transit ad heredes.

Q. III. *Quinam possint valide fide-
jubere?*

R. Fidejubere omnes illi possunt,
qui se principaliter obligari, & convenire
valent. Hinc nequeunt fidejubere 1. Pu-
illi. 2. Filii-familias, nisi habeant bona
castrensia, vel quasi-castrensia. 3. Reli-
giosi, nisi cum licentia superioris, & mayo-
ris partis Capituli. 4. Clerici in praejudi-
cium Ecclesiae: secus, in damnum pro-
prium. Licet etiam tunc ex fidejussione
non teneantur, nisi quatenus commode sol-
vere valeant, ita ut non egeant juxta
cap. Odoardus de solutionibus. 5. Mu-
lier, quae si fidejusserit, opponere pot-
est exceptionem *S. C. Vellejani*, quo-
minus solvere cogatur. At jure Nea-
politano exceptione opus non est; cum
obligatio ipsa nulla sit, *Pragmat. ad S.
C. Vellejanum*. Unde ut mulier valide pro
aliis fidejubeat, opus est Assensu Regio.

Q. IV. *An liceat pro fidejussione ac-
cipere pretium?*

R. Affir. Quia assumptio talis oneris est
pretio aestimabilis.

Q. V. *Quid sit pignus, & Hypo-
theca?*

S 2

R. Pi-

R. *Pignus est contractus, quo res mobilis creditori traditur in securitatem debiti.*

Hypotheca est contractus, quo res immobilis nuda conventionione, & absque traditione obligatur creditori ad securitatem debiti. Hinc collige discrimen inter pignus, & hypothecam, 1. quod pignus sit res, quae reipsa traditur creditori; hypotheca vero nuda conventionione teneatur. 2. Quod pignus sit proprie rei mobilis, hypotheca rei immobilis: sed in jure haec duo saepe confunduntur.

Q. VI. *Quotuplex sit hypotheca?*

R. Alia est *generalis* omnium bonorum: alia *particularis*, idest unius vel plurium rerum in specie; & haec semper afficit rem ad quemcunque perveniat, donec debitum solvatur. Rursus hypotheca alia est *expressa*, quae actu expresso hominis inducitur: alia *tacita*, quae lege constituitur. Sic bona tutoris vel curatoris sunt hypothecata pupillo vel minori pro administratione bonorum: Bona mariti pro administratione dotis.

Q. VII. *Quae bona pignori, & hypothecae subjici possint?*

R. Pignori subjici possunt quae sunt venalia: quae vendi nequeunt, oppignerari non possunt. Hypothecae subjici possunt bona non solum praesentia, sed etiam futura, non solum res corporales, sed etiam in-

C. XIII. De *Affecur. Fidejuss. &c.* 413.
incorporales: ut jura, debita, actiones.

Q. VIII. *Quaenam sint obligationes dantis pignus, vel hypothecam?*

R. Tenetur 1. rem non dare pluribus in pignus, vel hypothecam, nisi sit sufficiens pro omnibus debitoribus, alias deciperet creditores. 2. Creditori impensas factas pro pignoris conservatione restituere. 3. Non vendere rem hypothecatam, nisi monito emtore de hypotheca: alias illum deciperet, qui emeret rem oneratam pro libera.

Q. IX. *Quaenam sint obligationes accipientis pignus, vel hypothecam?*

R. Tenetur 1. diligenter servare pignus, & curare ne pereat, aut deterius fiat; alias tenebitur de damno secuto ex culpa lata & levi. Tenetur 2. non uti re oppignerata; quia pignus non ad usum, sed ad securitatem datur, quo si utatur, debet valorem usus, deductis expensis, in sortem computare. Potest tamen illud creditor oppignerare alteri, sed non pro majori quantitate, quam sit suum creditum, nec pro majori tempore, quam sibi satisfactum sit a suo debitore. Tenetur 3. non vendere pignus, nisi debitore tempore debito non solvente, & eo prius monito. Tenetur 4. soluto integre debito, statim restituere pignus: nam tunc cessat titulus illud retinendi. Tenetur 5. non apponere poenam commissi, scilicet, ut si debitor

S 3.

non

non solvat statuto tempore, pignus sit creditoris ; nam talis conventio ut exorbitans utroque jure prohibetur.

Q. X. Quid sit Transactio?

R. Transactio est de re dubia & controversa non gratuita pactio . Dicitur 1. *de re dubia* ; quia si transigens sciat jus sibi nullum in re competere , tum in conscientiae foro , tum in foro externo transactio irrita est . Si post transactionem bona fide factam , instrumenta ac probationes reperiantur , vitari aut rescindi non potest. *l. 29. C. de transact.* Dicitur 2. *controversa* ; quia transactioni locus non est , nisi de re , de qua dubium inter partes ortum sit , ita ut lis in judicio jam mota sit , vel moveri possit . Unde si transactio sit circa rem , de qua sententia lata sit , quaeque in rem transierit judicatam , est nulla . *cit. l. 29. C. eodem .* Dicitur 3. *non gratuita pactio* ; quia conventio isthaec fieri debet cum aliquo onere utriusque partis : alioquin non transactio , sed *amicabilis compositio* esset , per quam pars debiti gratis remittitur .

C A P. XIV.

De Ludo , Sponsione , & Lotaria .§. I.
*De Ludo .*Q. I. *Quid sit Ludus ?*R. *Ludus est contractus , quo ludentes inter se paciscuntur , ut victori cedat quod uterque deposuit .*Q. II. *Quot sint species ludorum ?*

R. Tres . 1. Est folius industriae , ut ludus pilae . 2. Est folius fortunae , ut ludus aleae . 3. Est ludi mixti , nimirum illius , qui partim a fortuna , partim ab industria pendet , ut sunt plures chartarum ludi .

Q. III. *An ludus sit licitus ?*

R. Affir. modo absit abusus . Nam sicut unusquisque potest rem suam alteri simpliciter & absolute dare ; sic eam potest in alium transferre sub conditione licita , puta si ludendo victor extiterit .

*Dixi , modo absit abusus : nam ludi etiam folius industriae , si legitimo tempore & modo non instituantur , vitio non carent .**Abusus ludi , seu potius vitia hominum*

num ludis abutentium sunt, 1. Si lusor principaliter intendat lucrum : nam finis proximus ludi est animi recreatio. 2. Si in ludo nimium tempus consumat. 3. Si homo propter ludum a debitis officiis notabiliter se retrahat. 4. Si nimiam pecuniae quantitatem exponat in detrimentum familiae, & creditorum. 5. Si propter lucrum peccandi periculo se committat. 6. Si conditiones ex justitia in ludo requisitae non fervet.

Q. IV. *Quaenam conditiones requirantur ad justitiam ludi?*

R. Quae generatim loquendo requiruntur in aliis contractibus, scilicet *libertas, bona fides, & aequalitas.*

Requiritur I. *Libertas*, ne quis vi, metu ad ludum impellatur. Hinc qui minis, conviciis alium ad ludum vel incipiendum, vel continuandum impellit, si lucretur, tenetur acceptum restituere; quia fuit iniqua causa damni, pertrahendo socium invitum, vel quasi invitum ad ludum.

II. *Bona fides*; scilicet ne ludens fraudibus a collusore decipiatur. Hinc ludens tenetur restituere quidquid per fraudem acquisivit; immo quidquid collusor certo aut probabiliter acquisiturus esset; sublata fraude; quia per injuriam impedivit socium a spe probabili lucri.

Porro hinc fraudem adhibere dicitur 1. qui

qui in ludo inexpertum se simulat, & sic alterum multo inexpertiorum ad ludendum inducit. 2. Qui manum non debitam prior quasi de jure usurpat. 3. Qui a tergo collusoris habet amicum, vel speculum, unde chartas ejus dignoscatur. 4. Qui chartas signo a tergo notat, vel utitur notatis. 5. Qui decipit in numero calculorum. Contra, quaedam astutiae, quas collusores communi consensu censentur sibi condonare, injustae non sunt: ut si meliores chartas habens, simules metum, quo alter ad augendam sponsonem impellatur.

III. *Aequalitas* inter collusores tum in spe lucrandi, tum in periculo perdendi. Hinc ad restitutionem tenetur 1. qui certo sciens se alium peritiâ notabiliter excedere, excessum illud fileat. 2. Qui nihil amittere potest aequale ei, quod alter exponit.

Insuper peccant, & tenentur ad restitutionem, qui ludunt cum pupillo, filio-familias, prodigo, religioso, fure, & quovis alio non valente alienare id, quod ludo exponit.

Exeipe 1. si filius-familias habeat bona castrensia, vel quasi. 2. Si ludo licito & moderato exponat, quod pater ei concessit ad animi oblectamentum.

Q. V. *Quinam ludi sint jure positivi prohibiti?*

R. Jure tum canonico, tum civili prohibiti.

hibitus est ludus saltem frequens aleae, uti & ludus chartarum, quamvis hic nuperrime & post latas leges emerferit.

Prob. I. de jure canonico, ut patet tum ex Concilio Illiberit. *can. 79.* ubi dicitur: *Si quis fidelis alea luserit, post annum poterit communionem reconciliari.* Tum ex Synodo Quinisexta *can. 50.* *Qui alea luserit, excommunicetur.* Tridentinum respectu Clericorum *sess. XXII. cap. 1. de refor.* in hac materia renovavit antiquos canones, & poenas, non obstantibus quibuscunque consuetudinibus.

Prob. II. de lege civili, ut patet ex toto titulo *de aleatoribus Digestorum & Codicis.*

Adversus ludos istos aleatorios non defunt leges hujus Regni Neapolitani, ut patet ex *Constitutione Friderici II.* & ex variis Pragmaticis, quae diversis temporibus in Regno emanatae fuere, quas omnes, praesertim illas, quae exstant in collectione Pragmaticarum sub titulo *de Aleatoribus & Lusoribus*, renovavit, & confirmavit suâ Pragmaticâ datâ anno 1753. Carolus utriusque Siciliae Rex. Ubi sub severissimis poenis, praesertim trireris & relegationis, prohibentur ludi, qui dicuntur *d' invito*, *e di parata*, nimirum *di bassetta*, *di primiera*, *banco fallito*, *faraone*, *zecchinetto*. Item ludi *di dadi*, *e di fari-nole* etiam *d' invito*: & ceteri, qui recensentur

C. XIV. De Ludo, Sponsione, &c. 419
fentur in dict. Pragmatica, & recensitis
aequivalentes quocumque nomine nuncu-
pentur.

Ibidem vero permittuntur ludi, qui
inservire possunt ad animi levamen: ut
ludi dicti *di carte in mano*, *come di tresette*,
calabresella, *ombra*. Item ludi indu-
striae, ut *scacchi*, *mirella*, *oca*. Item lu-
di, qui inserviunt ad corporis exercitium,
ut sunt ludi *di trucca*, *palle*, *e palloni*.
Hanc Augustissimi Patris constitutionem
suo *Edicto* confirmavit *Ferdinandus IV.* an-
no 1760.

Ex his colliges I. graviter peccare
laicos in Regno operam dantes ludis in
Pragmatica vetitis: quod arguitur tum ex
gravissima poena, nempe triremis & ré-
legationis, transgressoribus imposita, tum
ex legis materia, quae multum confert ad
bonos civium mores.

II. A fortiori graviter peccare Cleri-
cos aleatores, 1. si ludos vetitos exerceant.
2. Etiam si vacent licitis, sed ludendo vel
in magna quantitate, vel frequenter, &
per longum tempus; quia etiam seclusà
lege positivâ, talis frequentia ludendi jure
naturae valde dedecet Ecclesiae ministros.

III. Mortaliter quoque peccare, qui
ludis illicitis domum tenent expositam,
aut instrumenta subministrant; quia directe
& proxime cooperantur peccatis aleatorum.

Q. VI. An lucrum acquisitum per lu-
S. 6 *duro*

420 De Contractibus in specie.
dum vetitum possit retineri?

R. Neg. Quando lex prohibet tale lucrum; quia stante legis prohibitionem, contractus est nullus. Ita docet D. Thomas 2. 2. q. 32. art. 7. ad 2. his verbis: Circa illa quae per aleas acquiruntur . . . aliud videtur esse alterius illicitum ex jure positivo civili, quod prohibet universaliter tale lucrum. Sed quia jus civile non obligat omnes, sed eos solos, qui sunt his legibus subiecti, & iterum per dissuetudinem abrogari potest; ideo apud illos qui sunt hujusmodi legibus obstricti, tenentur universaliter ad restitutionem qui lucrantur; nisi forte contraria consuetudo praevaleat.

§. II.

De Sponsione vulgo Scommessa.

Q. Quid sit Sponsio?

R. Est contractus, quo duo aut plures de veritate vel eventu rei contendentes, sibi invicem aliquid spondent, ut ejus sit qui verum affecutus fuerit. Hic contractus per se loquendo est licitus; quia est contractus sortis, quo uterque contendens se exponit pari periculo jacturae, & lucri.

Conditiones requisitae ad justitiam hujus contractus sunt duae. 1. Est, ut uterque contendens eodem sensu accipiat id, de quo certatur: alioquin ambo non consentirent in idem, nec proinde contraherent.

2. Ut

2. Ut res sit utrique incerta; alioquin non esset aequalitas in spe lucrandi, & periculo perdendi.

Quid sit certus de rei veritate, eam non dissimules, sed alteri dicas, te certo scire; & alter non credens, nihilominus certare velit? Potes sponsionem facere & lucrari; quia eo casu censetur condonatio ex parte illius, qui vult certare.

Dixi, *per se loquendo*: nam reprobandae sunt sponsiones, quae fiunt circa ingluviem, & potum. Item in Bulla Gregorii XIV. quae incipit *Cogit nos*, sub excommunicatione Papae reservata prohibentur sponsiones, quae fiunt super vita, morte, aut futura electione summi Pontificis, aut super promotione Cardinalium.

§. III.

De Lotaria vulgo Lotto.

Q. I. *Quid sit Lotaria?*

R. Esse duplicem. I. Fit, cum ex conjectis in urnam schedulis, quarum aliae rem pretiosam, aliae rem parvi pretii, aliae nihil continent; datur cuivis facultas extrahendi tot schedas, quot denarios numeravit.

II. Fit, cum in urnam conjiciuntur schedae, quae plures numeros continent, puta 90. Ex altera parte collusores seorsum nominabunt binos vel ternos numeros, de-

po-

ponentes parum pecuniae. Inde extrahuntur solum quinque numeri, si ex his quinque, bini vel terni respondeant numeris deponentium, eorum erit lucrum proportionatum. In hac lotaria contribuitur utrinque pecunia: qui ludum instituunt, spondent ingentem summam, ut solvant, si perdant; ex altera parte collusores parum pecuniae deponunt, numeros nominando.

Q. II. *An Lotaria secundum se sit licita?*

R. Affir. Ita *Sylvius*, *Natalis Alexander*, *Besambes*, *Colet*, aliique permulti. Ratio est, quia lotaria potest revocari ad contractum emtionis, quo emitur jus sortiendi & acquirendi illud, quod forte contigerit: emtio enim rei incertae non est illicita.

Porro conditiones ad iustitiam hujus contractus requisitae, sunt 1. ut absit fraus & dolus. 2. Ut qui lotariam in suum commodum instituit, non plus hac via notabiliter lucretur, quam lucraretur, si alio quovis contractu licito merces suas distraheret. 3. Cavendum, ne inordinatae cupiditatis impulsu pecuniam in lotariam conferratur; sed ludentes intentionem habeant promovendi bonum opus, in cujus gratia lotaria instituta est, placide expectando, an hac occasione velit Deus, ut nos aliquid acquiramus.

C A P. XV.

De Ultimis Voluntatibus.

Nomine ultimae voluntatis hic intelligimus eas dispositiones, quibus aliquis decernit, quid de rebus suis post mortem suam fieri velit. Tres sunt earum species, Testamentum, Codicillus, & Donatio causa mortis, ad quas revocantur Legatum, & Fideicommissum. De singulis pauca.

§. I.

De Testamentis.

Q. I. *Quid sit Testamentum?*

R. *Testamentum est voluntatis nostrae iuxta sententia de eo, quod quis vult fieri post mortem suam cum directa institutione heredis. Dicitur 1. voluntatis nostrae, idest testatoris; ita ut testamentum non conferatur in voluntatem alterius: alias esset nullum. Dicitur 2. iuxta sententia, idest solemnitis dispositio, sive cum solemnitatibus a jure requisitis facta. Dicitur 3. de eo, quod quis vult fieri post mortem suam; quia testamentum, & quaevis ultima voluntas refertur in tempus mortis, quo vim & robur suum accipit. Dicitur 4.*

cum directa institutione heredis, per quod distinguitur a codicillo, & legato. *Institutio* enim heredis testamenti caput est & fundamentum, & sine ea irritum est. Contra vero codicilli non modo non desiderant heredis institutionem, sed ne admittunt quidem. Heredis institutio est nominatio successoris in univ^{er}sum jus testatoris.

Q. II. *Quotuplex sit testamentum?*

R. Duplex est testamentum, scilicet *scriptum*, & *nuncupativum*; nam quis vel scripto testari potest, vel viva voce, quod dicitur per nuncupationem.

Q. III. *Quaenam solemnitates jure civili ad testamenti valorem requirantur?*

R. Plures, & 1. ut testamentum fiat uno contextu, id est actu testandi continuo, & non interrupto. 2. Ut adsint septem testes idonei masculi, puberes, liberi, ad id specialiter rogati, testatorem videntes. Quare a testium numero in testamento tam scripto, quam nuncupativo repellitur mulier, impubes, servus, furiosus, mutus, furdus, caecus, jure infamis. Item excluditur heres, & qui est in potestate testatoris: item qui est in potestate heredis, & eidem conjunctus. 3. Ut testator suum testamentum offerat iis, qui vocati sunt testes, profitendo id esse suum testamentum: inde manu sua subscribat, vel si non possit, adhibendus octavus testis. 4. Ut testes subscribant uno eodemque continua-

nuato tempore, & suo vel alieno sigillo obfignent. 5. Jure Regni testamenta, codicilli, ceterique contractus celebrari debent per regios notarios, judicesque ad contractus. *Pragmatica 2. de contractibus.*

Testamentum vero nuncupativum minorem solemnitatem requirit: sufficit enim, si testator coram septem testibus idoneis, & rogatis, testatoremque videntibus & intelligentibus, ultimam voluntatem viva voce eloquatur.

Nota: Quod etiam nuncupativa testamenta recepto more per regios notarios conficiuntur: neque per hoc testamentum nuncupativum in scriptum mutatur, sed scriptura infervit ad majorem probationem, & ad securitatem, si testes decedant, vel inhabiles reddantur.

Q. IV. *An testamentum sit validum in conscientia, in quo desunt solemnitates a jure civili requisitae, puta si legitimus numerus testium adhibitus non fuerit?*

R. Neg. exceptis quibusdam casibus. Prob. 1. ex l. 2. C. de testam. in qua dicitur: *Ex imperfecto autem testamento voluntatem teneri. . defuncti non volumus.* 2. Supremae Potestates in ordine ad bonum publicum facultatem habent praescribendi in contractibus quasdam regulas, quibus non servatis, contractus irriti sunt etiam in foro conscientiae, ut patet in matrimonio, & professione religiosa. 3. Lex, quae certas

tas, solemnitates in testamentis decernit, non fundatur in praesumptione, sed in periculo fraudum, quae in testamentis committi solent. Ergo obligat in conscientia, etiamsi in aliquo testamento minus solemniter nulla fraus commissae fuerit, & heres scriptus certus sit de voluntate testatoris.

Dixi, *exceptis quibusdam casibus*. I. est testamentum inter liberos, scilicet quod a patre, matre, aliove utriusque sexus ascendente inter liberos conditum est. Tale testamentum ratum censi debet, licet solemnitatibus juris sit destitutum. Attamen ne detur locus fraudibus, Imperator *Justinianus in authentica de testam. imperf.* statuit, ut testamentum inter liberos scriptum validum non esset, nisi haberetur scheda manu parentis scripta, vel subscripta, in qua tempus conditi testamenti, & nomina filiorum, & portiones, in quibus instituti essent, exprimerentur. In nuncupativo vero sufficiunt duo testes, etiam non masculi, & non rogati.

II. Est testamentum militum, scilicet quod milites in castris, aut in expeditione bellica condunt: sufficit enim, si voluntatem suam manifestent coram duobus testibus, five viris, five feminis: quae testamenta etiam sunt valida, postquam milites redierint e bello, sed non ultra annum.

III. Est testamentum rusticanum, five ab homine rusticano ruri factum: sufficit, si fiat

si fiat coram quinque testibus, si plures haberi nequeant; nec opus subscriptione, si literatus non sit.

IV. Est testamentum tempore pestis, sive peste grassante factum: valet, etsi in eo non habeatur unitas contextus. l. 8. C. de testam. Multi docent, tale testamentum etiam valere, si praescriptus numerus testium non adhibeatur.

Q. V. Praeter defectum solemnitatum a jure praescriptarum num sint aliae causae, ob quas redditur testamentum nullum?

R. Affir. Scilicet ob defectum complementi, ob defectum libertatis. I. Ob defectum complementi, puta si testator moriatur, vel loquelam amittat, antequam testamentum compleat, testamentum est nullum, etsi heredem instituerit. Ita sancitur l. 25. ff. qui testam. facere possunt; quia videtur magis coepisse testamentum facere, quam fecisse. Hoc autem tum verum est, quando certo constat, testatorem voluisse instituere alios heredes, aut legata ordinare. In dubio tamen, an testamentum sit perfectum, standum pro ejus valore.

II. Ob defectum libertatis testamentum est nullum, puta si testator non libere egit, vel non compos mentis, vel deceptus; aut coactus vi, vel precibus importunissimis, vel metu reverentiali: quia in hoc contractu, in quo agitur de suprema voluntate, postquam aliud velle non da-

datur; requiritur omnimoda libertas. *l. 1. C. de sacr. Eccles.* Item contra libertatem in testamentis requisitam agunt qui impediunt, ne testamentum condatur, aut ne immutetur factum; ideoque peccant contra iustitiam, & tenentur ad restitutionem. Secus qui precibus simplicibus vel suasionem inducunt testatorem vel ad condendum testamentum, vel ad factum non mutandum.

Q. VI. An, & quomodo testamentum validum revocari possit?

R. Revocari testamentum validum posse ad libitum testatoris, idque dupliciter, 1. per factum testatoris contrarium, ut si testamentum scriptum laceret. 2. per aliud testamentum subsequens, quia testamentum naturam suam revocabile est.

Quid si testator iuraverit se non revocaturum testamentum?

R. Adhuc nihilominus valide revocari potest, etsi illicite. Prob. Quia adjunctum iuramentum non mutat naturam testamenti de se revocabilis.

Dixi, *etsi illicite*; quia quoties iuramentum est de re licita, servari debet. Sed licite non revocari testamentum potest. Ergo servandum iuramentum est.

Quid si in priori testamento inserta sit clausula revocatoria secundi?

R. Adhuc revocabile manet primum testamentum; modo fiat expressa mentio prioris.

C.XV. *De Ultimis Voluntatibus*. 429
prioris clausulae non revocandi, eaque retractetur, ut secundum valeat.

§. II.
De Testatore.

Q. *Quinam testari valeant?*

R. Omnes usu rationis praediti; nisi lex aliqua obsit. Hinc jure naturae testari non possunt qui carent usu rationis: ut infantes, amentes, furiosi, nisi forte in lucidis intervallis; sed tunc probari debet eos usos fuisse ratione, dum testarentur.

Jure positivo testamentum condere nequeunt I. surdus simul & mutus a natura: secus, qui alterutro tantum vitio laboret, modo vel lingua, vel scriptura voluntatem suam exprimere possit. l. 10. C. *qui testamentum facere possunt*. Caecus tamen testari valet, modo 1. heredem nuncupet. 2. ut praeter septem testes adhibeat tabellionem, vel in ejus defectu octavum testem, qui voluntatem nuncupantis scriptura excipiat. 3. ut omnes subscribant, & obsignent, ut fit in testamentis scriptis. l. 8. C. *eodem*. II. Impuberes. III. Filiusfam. etiam pubes, & permittente patre: de bonis castrensibus vero, vel quasi-castrensibus filii-fam. puberes possunt omnino testari etiam sine consensu patris. IV. Prodigus post interdictam administrationem; valet tamen testamentum antea factum. V.

Ser-

Servi . VI. Religiosi professi . VII. Episcopi de rebus Ecclesiae . Denique in poenam quibusdam non permittitur facere testamentum , veluti damnatis de crimine libelli famosi in alterum , vel de crimine haeresis : item usurariis publicis & notoriis , nisi creditoribus satisfecerint , aut cautionem satisfaciendi praestiterint .

Nota . Ex consuetudine Neapolitana , quae incipit *Filius-fam.* sub titulo *de filiis-fam. testari volentibus & de quibus bonis* : Filius , & filia-fam. valent de bonis adventitiis testari ; modo servantur sequentes conditiones . 1. Ut bona , de quibus filii-fam. disponere volunt , ipsis obvenerint per matrem , vel per alias personas per lineam maternam . In aliis vero bonis adventitiis undecunque sibi obvenerint servetur jus commune . 2. Ut ex dictis bonis relinquatur patri *debitum bonorum subsidium* ; aliter , patre praeterito , testamentum erit nullum . *Napodanus* in laudat. consuet. 3. Ut consuetudo vim habeat , etsi filius-fam. extra territorium Neapolis condat testamentum ; modo bona , de quibus disponit , existent in Neapolitano districtu . Conferendus hic *de Rosa* in notis ad cit. consuet. 4. Ut facultas testandi de bonis per lineam maternam acquisitis , non sit extendenda ad alienationes inter vivos ; quia consuetudo est strictae interpretationis , & ita decisum fuit in *Sacro Consilio* , teste *de Franchis* dec. 4. §. III.

§. III.
De Herede.

Q. I. *Quid sit heres, & quotuplex heredum genus?*

R. I. Heres est successor in universum jus, quod defunctus habuit.

R. II. Multiplex est heredum genus. Nam 1. alius est heres ex testamento; alius ab intestato, qui scilicet non ex testamento, sed ex dispositione legis in bona defuncti succedit. 2. Alius est heres universalis, seu ex asse, qui scilicet sine alio coherede succedit: alius particularis, qui scilicet cum alio vel aliis in partem aequalem vel inaequalem succedit.

Nota. Qui in certa aliqua re institutus est, puta in tali fundo, is potius legatarii loco habetur, nec heredum obligationem subit ex l. 13. C. de hered. instit.

3. Et alius est heres necessarius, alius heres non necessarius. Heres necessarius dicitur ille, quem testator saltem in portione legitima constituere cogitur. Heres non necessarius appellatur, quem testator instituere non cogitur.

Q. II. *Quinam sint heredes necessarii, quos testator adstringitur heredes instituere saltem in portione legitima?*

R. Sunt descendentes in linea recta, scilicet filii etiam postumi, nepotes, pro-

ne-

nepotes; & in eorum defectu ascendentes etiam in linea recta, scilicet pater & mater defuncti, avus avia &c.

Num adsit ordo in hac successione servandus?

R. Affir. Nam viventibus propinqui-
oribus stipiti, non succedunt remotiores: sic
viventibus filiis, non succedunt nepotes, sed
inter filios hereditas dividitur *per capita*,
seu, ut ajunt, per viriles portiones.

Quod si unus filiorum sit mortuus, suc-
cedunt ejus liberi, sed per *stirpem*, hoc
est, omnes hi simul, velut una *stirps*, por-
tionem sui parentis inter se dividunt. In-
ter ascendentes pariter servandus est ordo
successionis: nam primi omnium succedunt
proximiores in gradu, non remotiores. Hinc
si uterque parens vivat, uterque per par-
tes aequales instituendus heres est. Defun-
cto utroque parente, succedunt avi tum
paterni, tum materni; ita ut media pars
ad maternum, altera pars ad paternum
ayum pertineat. Deficientibus avibus, succe-
dunt proavi.

Q. III. *Quanta sit portio Legitimae de-
bitae heredibus necessariis.*

Nota. Hereditas plerumque, scilicet
civili & solemni distributione, dividitur
in duodecim uncias, quae *Assis* appellatione
continentur. Habent autem & propria
nomina singulae hereditatis partes: videli-
cet *Uncia*: *Sextans*, id est 2. unciae:

Qua-

Quadrans, id est 3. unciae: *Triens*, id est 4. unciae: *Quincunx*, id est 5. unciae: *Semis* five *semissis*, id est 6. unciae: *Septunx*, id est 7. unciae: *Bes*, id est 8. unciae: *Dodrans*, id est 9. unciae: *Dextans*, id est 10. unciae: *Deunx*, id est 11. unciae. *Instit. lib. 2. tit. 14. §. 5.*

R. I. Si sermo sit de descendantibus, tunc si filii non fuerint plures, quam quatuor, portio legitima erit tertia pars bonorum defuncti aequaliter inter ipsos dividenda. Si vero filii fuerint plures, quam quatuor, legitima erit medietas bonorum defuncti, etiam aequaliter inter ipsos dividenda.

R. II. Si sermo sit de ascendentibus, legitima erit etiam tertia bonorum pars aequaliter inter ipsos dividenda, vel uni totaliter danda, si alter sit mortuus.

De portione legitima haec sunt notanda. 1. Quod portio legitima debet relinqui libera, & exempta ab omni gravamine: quod si gravamen aliquod adjiciatur, habetur pro non adjecto. 2. Quod si portio sit minor, quam quae heredi debetur, gravato competit actio ad petendum complementum, quae dicitur *querela inofficiosa*. 3. Quod si heres necessarius omnino praetereatur, rumpitur testamentum, id est ipso jure est nullum, quod attinet ad heredis institutionem: nam quoad cetera, videlicet legata, fideicommissa, tutorum datio-

nes testamentum subsistit. Item rumpitur testamentum postumi praeteritione, si ille vivus, & perfectus nascatur; licet statim post mortem testatoris moriatur. 4. Quod si heres necessarius exheredetur, debet exprimi causa, & probari apud judicem a testatore, vel ab alio herede. Si vero causa probata non fuerit, exheredatio nulla erit; quia heres non tenetur subire poenam exheredationis, quando ejus crimen non est plene probatum. 5. Non peccat pater, si ultra legitimam uni filiorum plusquam alteri relinquat; modo id faciat non ex inordinato affectu, sed ex causa justa, scilicet ob majora ejus merita & obsequia &c. 6. Portio legitima locum habet in bonis privatis, non vero in Ducatibus, & Comitatibus Magnatum: talia enim bona semper ad primogenitos devolvuntur, exclusis secundogenitis, quibus tantum assignatur portio sufficiens ad conservandum statum & dignitatem suae familiae.

Q. IV. *Quibus de causis exheredari filii a parentibus possint?*

R. Varia numerantur in jure *Novel. 115. cap. 3.* crimina, ob quae filii poena exheredationis puniri mereantur. Et sunt 1. Si filius violentas manus intulerit in patrem, vel gravi contumelia illum affecerit, vel si ejus vitae insidiaverit. 2. Si patrem accusaverit, aut fuerit testis contra eum in causis criminalibus mortis, exilii perpetui,

tui, vel infamiae; aut damni gravis; modo non sit de crimine haerese, vel laesae majestatis. 3. Si recusaverit fidejubere ad liberandum patrem a carcere. 4. Si patrem violenter aut dolose a condendo, vel mutando testamento impedierit. 5. Si filia; recusato justo matrimonio, luxuriose ut meretrix vivat; non vero si nupserit contra patris voluntatem. In recensitis casibus parentes ingratos scelestosque filios exheredare valent; non vero debent eis alimenta negare, si unde vivant, careant.

Q. V. An filii illegitimi sint heredes necessarii?

Nota, duos esse illegitimorum genera: alii enim dicuntur naturales, alii spurii. Naturales sunt, qui nati sunt ex parentibus nullo impedimento dirimente irretitis, sed qui simul contrahere matrimonium poterant. Spurii vero, qui nati sunt ex parentibus, qui contrahere simul non poterant; quia impedimento dirimente erant devincti. Naturales legitimantur per subsequens matrimonium, non vero spurii. His praenotatis ad propositam quaestionem

R. I. Filii illegitimi, si sint naturales, succedunt matri tam ex testamento, quam ab intestato pari jure cum legitimis, non vero patri; nisi fuerint legitimati. Filius naturalis potest a patre institui heres ex asse, seu universalis, si deficient legitimi, & ascendentes. Item in casu, quod legiti-

ma proles non adsit, naturales succedunt patri suo ab intestato in duabus uncis, & una cum illis mater.

R. II. Spurii incapaces sunt omnis successionis in bonis sive paternis, sive maternis, tam ex testamento, quam ab intestato, fideicommissaria substitutione &c. Hinc fideicommissarius institutus heres a patre cum pacto tradendi hereditatem filio spurio, illam neque sibi retinere, neque spurio tradere valet, sed heredibus ab intestato reddere debet. Nam fideicommissarius non potest retinere id, ad quod nullum jus detinendi habet, cum acceperit ex pacto reddendi; neque spurius potest acceptare id, ad quod redditur a jure inhabilis; cum lex inter praedones talem constituat heredem. l. 46. ff. de petit. heredit.

Q. VI. Num parentes teneantur filiis illegitimis alimenta praebere?

R. Affir. Nam jure naturae parentes debent filiis omnibus alimenta praestare, sive legitimi sint, sive naturales, sive spurii; cum ipsis alimenta detrahere, aliud non sit, quam eos necare.

Alimentorum nomine veniunt victus, habitatio, &c. quae ad corporis sustentationem necessaria sunt. Haec alimenta filiis praestanda vel sunt necessaria ad naturam, vel ad decentiam status. Haec, non illa jure civili vetitum erat dare filiis spuriiis, sed ex jure canonico etiam ad decentiam.

centiam status sunt eisdem praestanda, ut communiter Auctores docent. Hinc non prohibetur pater filiae illegitimae dare dotem competentem, quae sit instar alimentorum.

Porro primo triennio cura alendi prolem illegitimam spectat ad matrem; postea ad patrem. Si pater filio etiam spurio alimenta non dedit, tenetur patris heres ad ea praestanda; quia heres subit omnia onera sui defuncti testatoris. In defectu patris succedunt avi & proavi ex parte patris, & in eorum defectu avi materni.

Q. VII. *An fratres & sorores, sublati ascendentibus & descendantibus, sint heredes necessarii?*

R. Neg. Etiam si ex eodem patre, & matre geniti sint. Quare fratres testamentum infirmare non possunt, eo quod praeteriti sint, excepto casu, quod persona infamis instituta sit heres.

Quid si fratres superstites egentes sint?

R. Si graviter egeant, tenetur frater testator sub gravi levare fratrum inopiam, relictis extraneis, & piis locis; quia Christi caritas urget, ut propinquioribus opem feramus, & quidem sub gravi, si materia est gravis, ut est in praesenti casu; & hoc non solum ex generali praecepto caritatis, sed etiam ex obligatione speciali pietatis, quam habemus erga fratres.

A D D E N D A .

De Jure Civili Neapolitano .

Q. I. *Quomodo pater relinquens filios superstites de rebus suis testari valeat ?*

R. In consuetudine, Si aliquis moriens sub titulo de *successionibus ex testamento*, decernitur, ut pater relinquens filios superstites, possit 1. de bonis ab ipso quaesitis libere disponere, modo filiis *debitum bonorum subsidium* relinquat. 2. Si de bonis antiquis testetur, medietatem horum bonorum filiis relinquere debet, de reliqua medietate valet pro arbitrio disponere. 3. Si in vita pro uno filiorum expensas aliquas fecerit, habet jus *adaequandi*, si velit. 4. Habet etiam pater jus excludendi filios a quavis *successione*, si iusta causa exheredationis fuerit.

Q. II. *Quid si testator decesserit sine liberis ?*

R. De bonis antiquis non potest disponere, nisi pro medietate, reliquam medietatem relinquere tenetur proximioribus ex linea, unde bona profecta sunt. *Consuet.* Etsi testator sub tit. de *success.* morien. sine fil. ex testam. De bonis vero per eum quaesitis potest disponere pro arbitrio voluntatis.

Sunt

Sunt hinc aliqua adnotanda. I. Bona antiqua, quae consuetudini subjacent, dicuntur illa, quae testatori obvenerunt ab aliquo conjuncto sive ascendente, sive descendente, sive collaterali. Quare bona quae patri obvenerunt a filio praedefuncto, censentur antiqua, & consuetudini subiecta. *de Franchis decis. 296.*

II. Medietas bonorum antiquorum liberis, vel agnatis, & cognatis probabilius debetur jure hereditario, non ex providentia legis. Hinc 1. non transmittitur sine additione. *de Franchis decis. 89.* 2. Si defunctus inter vivos debita contraxerit, quae ex libera medietate solvi non possunt, altera medietas subjacet aeri alieno; modo debita non sint contracta in fraudem consuetudinis.

III. Si defunctus in testamento suo onera imponat, haec non debent minuere medietatem consuetudinariam; quia id esset de bonorum antiquorum medietate disponere. Quare heredes, confecto inventario, possunt sibi reservare liberam medietatem consuetudinariam.

IV. Bona antiqua, seclusa fraude, inter vivos distrahi possunt, quia consuetudo perstringit voluntatem solum testatorum, cum ait, *testator potest disponere* &c. Hinc dicuntur bona nova, & extra consuetudinem posita, illa quae emta sunt ex pecunia redacta ex venditis bonis antiquis.

Dixi, *seclusa fraude*: nam si quis aetate decrepita sine prole alienat bona antiqua, in fraudem consuetudinis id fecisse videtur.

Q. III. *Quomodo mulier de bonis dotalibus in testamento disponere valeat?*

R. cum distinct. Si mulier filios habet, tantum de decima parte dotis disponere valet; reliquas novem partes filiis relinquere adstringitur. *Consuet.* Si qua moriens *sub tit. de mult. hab. fil.*

Si vero sine filiis decesserit, potest tantum de medietate dotis disponere, relicta alia medietate agnatis, vel cognatis illius lineae, unde dos profecta est. *de Franchis decis. 118.*

Nota I. in l. Hac edictali C. de secundis nuptiis, cavetur, ne secundo nubentes relinquant filiis ex secundo matrimonio natis plus, quam filiis ex priore marito genitis. Conferendus est Cujacius in *Paratitulis* ad hunc titulum.

II. Si mulier, susceptis ex priore marito liberis, ad secundas nuptias transeat, quidquid a priore marito donatione, aut testamento acquisivit, ejusdem matrimonii liberis relinquere tenetur, l. feminae C. de secund. nup. quia conjux per transitum ad secundas nuptias tantum retinet usumfructum, proprietatem vero amittit. Similiter si maritus alteram uxorem ducat. Haec juris communis dispositio in Regno
fer-

C.XV. De Ultimis Voluntatibus. 441
servatur, ut testatur *Carolus de Rosa in*
cit. consuet. Si qua moriens.

III. Consuetudo complectitur etiam
bona extra districtum posita; quia dotis
nomine, quo utitur consuetudo, est no-
men juris, quod attribuitur cuicunque rei
dotali, sive in territorio, sive extra existat.
de Franchis decis. 472.

IV. Huic consuetudini subjacent avia
& proavia, si ex masculino nepotes & pro-
nepotes superstites reliquerint. *cit. consuet.*
Si qua moriens.

V. Ad novem dotis partes filii ve-
niunt ex providentia consuetudinis, non ex
iudicio testatrix, vel ut dicere amant no-
stri Forenses, filii veniunt sine qualitate
hereditaria.

Hinc 1. non licet matri ex novem
partibus plus uni relinquere, quam alteri.
Sed omnes ex consuetudine vocantur ad
partes aequales. 2. Mater his novem par-
tibus onus imponere non potest. 3. Filii
praeferuntur creditoribus matris. Excipe,
si mater ex justa causa debitum contra-
xerit; nam sicut mater valet, assentiente
principe, dotem alienare; ita etiam stan-
te sufficiente causa, eam hypothecare. *Na-*
podanus in consuet. Etsi mulier justam.

§. IV.

De Successionibus ab intestato .

Q. I. *Quinam heredes, nullo condito testamento; vel illegitime facto, succedant ab intestato?*

R. Ex novella 118. succedunt descendentes; his non existentibus, ascendentes. In horum defectu collaterales usque ad decimum gradum civili computatione; his deficientibus, conjux. Si neque consanguinei, neque conjux existent; tunc fiscus in bonis omnibus ab intestato defuncti admittitur. l. 1. C. 4. ff. de bonis vagantibus.

Quis ordo servandus in successione descendentium?

Patri ab intestato morienti succedunt filii legitimi, & quidem omnes, sive masculi, sive feminae aequalibus portionibus, & in demortuorum locum nepotes, sed in stirpes, non in capita, etiamsi soli supersint ex descendentibus.

Quis ordo servandus in successione ascendentium?

Primo veniunt pater & mater defuncti, si superstites sint: in eorum locum avi & aviae. Sed si existent fratres, germani, vel sorores germanae; hi simul admittuntur una cum patre aut matre, vel his deficientibus una cum avo vel avia.

Quis ordo servandus in successione collateralium?

Pri-

Primi omnium succedunt fratres & sorores germanae, siue ex utraque parte conjunctae aequis portionibus, exclusis iis qui ex solo patre vel matre conjuncti sunt, seu unilaterales. Si germanorum liberi concurrunt, hi succedunt una cum patruis; illi in stirpes, siue jure repraesentationis, hi in capita. Si germani, germanaeque omnes mortui sunt; tunc eorum filii, exclusis patruis ex una tantum parte conjunctis, promiscue in capita, non in stirpes admittuntur; adeoque aequis portionibus succedunt.

His deficientibus succedunt fratres & sorores ex una tantum parte conjuncti, siue unilaterales: hoc tamen discrimine ex usu fori, ut consanguinei succedant in bonis paternis, uterini vero in maternis. His quoque deficientibus, succedunt proximiores collaterales usque ad decimum gradum, & fit talis successio in capita, nullâ habitâ ratione, num ex altera parte, an ex utraque sint conjuncti.

Deficiente omni cognatione, succedit conjux defuncti. Verum uxor inops succedit etiam cum mariti heredibus siue descendantibus, siue ascendentibus, siue collateralibus, hac tamen adhibita moderatione, ut si heredes sint plures quam tres, in portionem virilem; si pauciores, in quartam bonorum partem: ita ut si cum liberis concurrat, tantum usumfructum, si cum aliis,

444. *De Contractibus in specie.*
aliis, quartam pleno jure capiat. Similis
ratio est, si uxor locuples praemoriatur, re-
lictio marito inope.

A D D E N D A

De Jure Civili Neapolitano de Suc- cessionibus ab intestato.

Q. I. *Quanam modo descendentes ad-
mittantur ad successiones ascendentium in-
testatorum?*

R. Ex celeberrima *Constit. Friderici*
Imperatoris, quae incipit, *In aliquibus, sub*
tit. de successione Comitum, & Baronum
habetur I. ut in successione bonorum inte-
statorum masculi feminis praeferantur, cum
onere tamen dotandi sorores, sive amitas
juxta *paragium*.

II. Ut si feminae solae superstites
sint, exclusis aliis consanguineis, ad suc-
cessionem admittantur.

Ad rectam *Fridericianae Constitutionis*
intelligentiam aliqua sunt hîc adnotan-
da. 1. Si intestati parentis superstites sint
mares & feminae, ex constitutione mares
declaranantur heredes; modo reddant femi-
nis *paragium*. Ex quo vide, quod femi-
nae non omnino excludantur a parentum
successione, sed una cum maribus admit-
tantur, licet non pari jure. Nam mares,
qui

quibus tributum est servare decus familiae, & onera publica ferre, plus ex paterna hereditate accipiunt: feminae vero a fratribus congruam hereditatis partem accipiunt, ut commodè possint nubere, si velint. 2. *Paragium* est certa pars hereditatis pro jure feminis deferenda. *Paragium* barbara vox idem ac *partagio*, ut interpretantur quamplurimi. 3. Instar Legitimae *paragium* est, licet legitima non sit. Unde *paragium* ut legitima in proprietate debetur, non in usufructu. Item onus ei imponi non potest. Item *paragii* fructus, ut & legitimae, debentur sine ulla interpellatione a die mortis patris. 4. Quantitas *Paragii* certa non est, sed aestimanda ex dignitate personae, numero liberorum, & facultatibus hereditariis. Hinc collige, *paragium* non esse legitimam, ut aliqui opinantur; nam legitima certa est, neque ad eam aestimandam personae dignitas attenditur. Contra, *Paragium* iudicis arbitrio definitur modo minus legitimam, modo majus, quandoque par. 5. Si mulier non nubat, *paragium* ut legitima ei debetur; nam non datur, ut necessario nubat, sed ut, si velit nubere, possit pari.

Hinc *paragium* debetur etiam iis, quae monasteria ingredi velint. Monialium *paragium*, seu ingressarum, uti nostri Forenses loqui amant, aestimandum, servata ratione quantitatis, quae monasterio a ceteris mo-

446. *De Contractibus in specie.*
monialibus dari solet . *de Franchis de-*
cif. 44.

Q. II. Num feminae ex Friderici constitutione excludantur a maribus in paterna tantum , an etiam in materna successione?

R. In utraque : nam licet hoc non sit satis expressum in constitutione ; habetur tamen ex communi interpretatione Doctorum : & ita in *Sacro Consilio* fuisse decisum , refert *de Franchis dec. 182.*

Num idem dicendum de successione aviae ?

R. Neg. Vi constitutionis : secus , ex consuetudine . Quapropter aviae intestatae nepos nepti non praefertur , si agatur de bonis extra districtum positis ; quia vi constitutionis mares non excludunt feminas in successione aviae . *de Franchis in consuet.* Si quis vel si qua . In bonis vero sitis intra districtum nepos excludit feminam in successione aviae ; tenetur tamen ei constitutere *paragium* . *de Rosa in notis ad consuet.* Si moriatur *de success. ab intest.*

Q. III. In quo gradu mares beneficio constitutionis vel consuetudinis excludant feminas a successione ?

R. Mares soli succedunt , nunquam vero posthabito onere *paragii* , sive concurrant cum fororibus germanis , sive cum consanguineis tantum . Item & nepotes , qui ex maribus descendunt , feminis praeferruntur . Quare filius fratris sive germani ,
sive

sive confanguinei excludit amitam. Item mares, qui ex constitutione succedunt, non solum praeferuntur feminis, sed etiam maribus ex feminis; quia locum subeunt feminarum.

Fratres uterini uterinas sorores non excludunt, sed aequae matri intestatae decedenti succedunt. Ita constitutionem interpretatur nostra consuetudo, quae sine sexus discrimine uterinos ad successionem admittit. Item filii adoptivi, si ad successionem concurrant, feminas non excludunt. *de Rosa in consuet.* Si moriatur.

At quid dicendum, si ad bona intestati parentis concurrat filia cum nepte, quae nata sit ex filio ante avum mortuo?

R. Aequae ambae succedunt: neptis enim cum familiae suae, aequae ac filia, sit ultima, non habetur ratio, cur filiae praeferri debeat. Ita *Afflictus* ad hanc constitut. Verum ex consuetudine si qua mulier neptis ex filio amitam excludit: consuetudo enim ad jus masculorum sive filiorum, sive nepotum nullo sexus discrimine vocat descendentes ex masculis. Vide in hac re discrimen inter jus Civitatis, & Regni.

Q. IV. Num adsint casus, in quibus femina patri vel avo, ut masculus succedat?

R. Affir. 1. Est casus expressus in constitutione, scilicet ut si quis nullis relictis maribus decedat, filiae vel neptes patri vel
avo

avo aequè succedant . 2. Si mares ab hereditate se abstineant . 3. Si pater filiam una cum masculis heredem scribat ; quod nostri Forenses barbare dicunt , feminas *masculiari* , idest acquirere jus masculorum . 4. Si frater ipse sponte sua ad talè jus feminam admittat . 5. *Ex consuetudine* Si moriatur *de successionibus ab intestata* , si frater interpellatus , sororem quae decimum sextum annum compleverit , nuptui tradere noluerit , tunc femina acquirit jus masculorum , idest potest a fratre virilem petere partem .

Q.V. Quatenam jure Neapolitana cautae sint de successionibus ascendentium ?

R. Morienti ab intestato sine liberis succedunt parentes una cum defuncti fratribus utrinque conjunctis , prout in jure communi cautum est . Non enim in hac parte leges Romanae a jure nostro scripto correctae sunt .

Quid si nec liberi exstent , nec parentes ?

R. Tunc *ex consuetudine* Si quis , vel si qua , distinguenda sunt defuncti bona : in iis , quae a patre profecta sunt , succedunt proximiores ex parte patris : in iis vero , quae defuncto ex matre obvenierunt , succedunt proximiores ex parte matris . *En consuetudinis verba . Si quis vel si qua ab intestato decesserit , filiis seu liberis legitimis non exstantibus , tunc proximo-*

C.XV. *De Ultimis Voluntatibus.* 449
miores ex parte patris succedunt in bonis
omnibus defuncti, praeter quam in bonis,
quae obvenierunt eidem defuncto a matre,
vel aliquo ex linea materna, in quibus pro-
ximiores ex parte matris succedunt. Qui de
hac re plura cupit, consulat nostros Fo-
renses.

Q. VI. *Ad quid teneatur heres adeun-
do hereditatem?*

R. Teneri ad omnia debita, & onera
realia defuncti, nisi superent hereditatem:
succedit enim heres in omnibus juribus reali-
bus defuncti, cujus personam repraesentat,
adeoque non solum commoda, & jura de-
functi in se transfert, verum etiam & il-
lius onera realia. Secus personalia, quae
comitantur personam, qua extincta, extin-
guuntur & talia debita.

Dixi, *nisi superent hereditatem*: nam
in foro conscientiae nemo tenetur aere
proprio solvere alterius debita, ad quae
solvenda se non obligavit. Hinc leges ci-
viles ad praecavenda heredis damna, quae
ex incauta aditione hereditatis oriri solent,
heredi subveniunt beneficio *Inventarii*, seu
juridica descriptione bonorum omnium de-
functi, jurium, & onerum: quo confecto
heres duo consequitur commoda, 1. ut
ultra vires hereditatis heres gravari non
possit. 2. Ut deductis expensis funeris, &
solutis debitis, heres possit detrahere quar-
tam partem ex legatis quae dicitur *Fal-
cidia*,

cidia , & ex fideicommissis quae dicitur *Trebellianica* . Auctores communiter excipiunt legata pia , ex quibus quarta detrahi non debet .

Q. VII. Quid dicendum de exsecutore testamentario ?

R. I. Exsecutor potest esse sive vir sive femina , sive laicus sive Clericus , & etiam Regularis de superioris sui licentia : nullus tamen potest cogi , ut sit exsecutor .

II. Si nullus sit nominatus exsecutor , exsecutio pertinet ad heredem , etiam quoad legata pia .

III. Tenetur exsecutor sincere omnia exsecutioni demandare , quae disponuntur in testamento juxta mentem testatoris , incipiendo a legatis piis . Quare si notabiliter negligat adimplere testatoris voluntatem , graviter peccat , & tenetur de damno .

IV. Tenetur reddere rationem exsecutionis factae , exceptis iis , quae testator jussit erogari secreto .

V. Non debetur ei salarium , cum sit officium voluntarium amicitiae . Quod si forte ab exsecutione damnum patiatur , tunc debet a judice salarium assignari .

VI. Exsecutor testamentarius ex eleemosynis , quas in testamento relictas inter pauperes distribuere debet , potest sibi vel suis cognatis partem congruam applicare . Ita *D. Thomas 2. 2. q. 32. art. 9. ad 3. cum aliquis distributor ponitur eleemosynarum , potest*

C.XV. *De Ultimis Voluntatibus.* 451
*potest & ipse sibi accipere, si indigeat, eo
tenore quo & aliis ministrat.*

Q. VIII. *Quinam possint institui heredes?*

R. Omnes etiam amentes, immo & Communitates, nisi speciali jure prohibeantur. & 1. qui non possunt testari ob delictum, neque accipere hereditatem ex testamento valent. 2. Haeretici, & Apostatae, eorumque fautores, si intra annum non poenituerint. 3. Committentes crimen laesae majestatis.

§. V.
De Legatis.

Q. I. *Quid sit Legatum?*

R. *Legatum est donatio quaedam a defuncto relicta, & ab herede praestanda.*

Q. II. *Quibus modis legata relinqui possint?*

R. Legata interdum relinquuntur simpliciter, nulla adjecta conditione, vel praefixo tempore, & dicuntur *legata pura*. Interdum dies vel tempus definitur, quo legatum reddendum est; & vocatur *legatum ad diem*. Denique legatum aliqua conditione gravatur, & appellatur *legatum conditionatum*.

Q. III. *Quid sit proprium cujusque modi relinquendi legata?*

R. I. Legatum purum debetur statim
a mor-

a morte testatoris, & transmittitur ad heredes legatarii, si moriatur; antequam heres adeat hereditatem.

II. Legatum relictum sub conditione, non debetur ante impletam conditionem: ita ut si legatarius ante adimpletionem conditionis e vita discedat, legatum omnino expirat.

III. Condicio impossibilis vel turpis adjecta legato vel ultimae voluntati, habetur pro non adjecta. Ratio est, quia in conditionem impossibilem heres vel legatarius non consentit, adeoque vel jocus est, vel non satis sanus fuit.

Q. IV. *An legatum relictum puellis, ut nubant, possit tradi puellis religionem ingredientibus?*

R. cum distinct. Si legatum relictum sit determinatae puellae, ut nubere valeat, tradendum eidem est, etiamsi ingredi religionem velit; nisi aliter constet de mente testatoris. Ita omnes ex novel. 123. cap. 37.

Si vero legatum relictum sit puellis indeterminatis, non debetur, nisi nubentibus. Quia mens testatoris est velle prospicere puellis nubere volentibus, ne exponantur periculo prostitutionis. Ita multi.

Q. V. *Num legatum relictum orphanis, possit dari pauperibus habentibus parentes inutiles?*

R. Affir. modo non concurrant cum vere

vere orbatis parentibus. Ratio est, quia idem est habere parentes inutiles, ac non habere: & inutilis in civili commercio pro mortuo reputatur.

Dixi, modo non concurrant cum vere orbatis parentibus: nam quando voluntas testatoris impleri potest in sensu proprio, non debet impleri in improprio.

Q. VI. *An legatum relictum pro nubendis virginibus, tradi possit puellis corruptis?*

R. cum distinct. Si publice constet de ejus corruptione, non potest tradi; quia non adimpletur finis testatoris volentis virginibus providere de dote. Si corruptio secreta sit, tradendum est legatum; quia talis puella in communi hominum aestimatione pro virgine reputatur.

Q. VII. *Num legatum relictum puellae sub conditione nunquam nubendi, debeatur si nubat?*

R. Affir. sic enim statutum est in l. 22. ff. de condition. & demonstrat. quia multum interest Reipubl. ut proles au-geatur: secus, si relictum sit viduis ad viduitatem servandam. Quare si vidua secundas celebraverit nuptias, legatum amittit tali conditione gravatum. Idem docent Auctores de viris viduis, si sub tali conditione legatum relinquatur. Item si conditio non nubendi adjecta fuerit favore status Sacerdotalis; puta lego mille Titio, si
su-

fufceperit facros ordines: legatum non debetur, nisi hanc honestam conditionem legatarius adimpleverit. Item si legatum relictum sit sub conditione, ut legatarius cum designata persona nubat, legatum non debetur, nisi a legatario designatae nuptiae celebrentur: secus, si per legatarium non stetit, quin determinatae nuptiae celebrentur, vel minus dedecet legatarium designatam personam ducere.

Q. VIII. *An legatum destinatum pro naturalibus alicujus loci, possit dari extraneis?*

R. Neg. quia aperte repugnat menti testatoris. Secus si extraneus domicilium acquisierit in loco, in quo relictum est legatum: tunc enim extraneus pro naturali habetur. Domicilium acquirit extraneus, quando habet animum eo loci perpetuo manendi, vel per decennium ibi manserit.

Q. IX. *An valeat aliquis testamentis & legatis derogare?*

R. Neg. sine justa causa. Ratio est, quia testator jure gentium & civili est supremus legislator; adeoque expressa ejus voluntas sine justa causa mutari nequit.

Supremae Potestates ob bonum publicum testamenta commutare, vel derogare valent: nam testatorum subditorum voluntates Supremis Potestatibus censentur commissae, tanquam boni publici supremis moderatoribus.

§. VI.

§. VI.

*De Ultimis ceteris voluntatibus.*Q. I. *Quid sit Codicillus?*

R. *Codicillus est ultimae voluntatis dispositio minus solemnis, quae inservit ad aliquid addendum, minuendum, explicandum, mutandum in testamento. Item ad relinquenda fideicommissa, & legata. Differt a testamento, 1. quod codicillis heres directe non instituatur, 2. Quod plures codicilli, modo sibi invicem non adversentur, possint esse validi, non plura testamenta. 3. Ad valorem codicilli sive scripti, sive nuncupativi sufficiunt jure civili quinque testes, etiam non rogati.*

Q. II. *Quid sit Fideicommissum?*

R. *Est ultimae voluntatis dispositio, qua fidei heredis a testatore committitur aliquid alteri dandum. Fideicommissum duplex est universale seu generale, in quo tota hereditas committitur danda alteri; & particulare seu singulare, in quo tantum pars hereditatis alteri danda committitur.*

Hodie id omne vocatur Fideicommissum, quod ita alteri relinquitur, ut non possit pro libitu de illo disponere.

Si fideicommissum sit universale, deducitur *Trebellianica*, idest quarta pars hereditatis, quam heres fiduciarius potest detr-

456 *De Contractibus in specie.*
trahere a fideicommissio , ut supra dictum
est .

In foro conscientiae fideicommissum
factum in favorem personae , quae per le-
ges heres , vel legatarius institui nequit ,
nullum est . Unde peccat testator sic dis-
ponendo , & is qui testatori executionem
talis dispositionis promittit , & ante judi-
cis sententiam bona per tale fideicommis-
sum accepta , sunt heredibus ab intestato re-
stituenda . *Per fideicommissa legibus illudi-*
mus , aiebat *Hieronimus epist. ad Nepotia-*
num .

F I N I S .

ELEN.

ELENCHUS

*Capitum , Paragraphorum , Quaestionum , & Propositionum ,
quae in hoc tertio Tomo
continentur .*

Tractatus de Justitia & Jure .

CAP. I. **D**E Justitia in genere . Pag. 1

§. I. Quid Justitia . 2

Q. Quid sit Justitia , & quod ejus ob-
jectum ? ibid.

§. II. Quotuplex sit Justitia . 4

Q. I. Quomodo dividatur Justitia ? ibid.

Q. II. Quid sit legalis , sive generalis Ju-
stitia ? 5

Q. III. Justitia legalis estne rigorosa Ju-
stitia ? ibid.

Q. IV. Quid sit Justitia commutativa ,
& distributiva ? 6

Q. V. An utraque sit vera species Justi-
tiae ? 7

Q. VI. Justitia commutativa differtne
distributiva ? ibid.

Q. VII. Quid sit Justitia commutati-
va ? 10

Cap. II. De Jure . 12
Tom. III. V §. I.

- §. I. *De varia Juris acceptione.* ibid.
- §. II. *Quid sit Jus, quatenus est facultas ad aliquid.* ibid.
- Q. I. *Quid sit Jus?* ibid.
- Q. II. *Quomodo dividitur Jus?* 13
- Q. III. *Quaenam sint species Juris realis?* 14
- Cap. III. *De Dominio.* 15
- §. I. *De natura & divisione Dominii.* ib.
- Q. I. *Quid sit Dominium, & quotuplex?* ibid.
- Q. II. *Quaenam in genere requirantur ad acquisitionem Dominii?* 17
- §. II. *De Subjecto Dominii.* 19
- Q. I. *Quinam sint Dominii capaces?* ibid.
- Q. II. *An infantes, & furiosi dominium accipere, & retinere possint?* 20
- §. III. *De Peculio filiorum-familias, ejusque speciebus.* 21
- Q. I. *Quorum honorum Dominium habeant filii-familias?* ibid.
- Q. II. *Nam quae filius in domo paterna lucratur, ad ipsum, an ad patrem pertineant?* 26
- §. IV. *De Bonis uxoris.* 28
- §. V. *De Objecto Dominii.* 29
- Q. I. *Quaenam bona subjiciuntur dominio hominis?* ibid.
- Q. II. *An homo alterius hominis dominium habere possit?* 30
- Q. III. *Quot modis acquiritur dominium in servos, seu mancipia?* 31
- Q. IV.

Q. IV. *An servi justo bello capti, licite possint ad suos fugere?* ibid.

Q. V. *An homo sit dominus vitae suae, & membrorum?* 33

Cap. IV. *De variis modis acquirendi Dominium.* 34

§. I. *De Dominio rerum per venationem, aucupium, piscationem &c.* ibid.

Q. I. *Quomodo acquiratur Dominium animalium?* ibid.

Q. II. *Cujus est fera ab uno vulnerata, & ab alio capta?* 37

Q. III. *An liceat venari, aut piscari in fundo alieno?* 38

Q. IV. *Ad quid tenetur qui contra justam prohibitionem venatur, vel piscatur in fundo alieno?* ibid.

Q. V. *An venatio, aucupium, & piscatio sint licita?* 39

Q. VI. *Ad quid tenentur qui caedunt ligna, aut pascunt contra justam prohibitionem armenta?* 40

§. II. *De Bonis derelictis, & vacantibus.* 41

Q. I. *Cujusnam sint Bona Derelicta?* ib.

Q. II. *Habenturne pro derelictis bona naufragorum, vel quae oborta tempestate, levandae navis causa, in mare dejiciuntur?* ibid.

Q. III. *Utrum inter derelicta computanda sint bona illa, quae certo apud dominum erant peritura, puta incendio,*

dio, naufragio : & tu tuo periculo ea eripuisti? 42

Q. IV. Quibus applicanda sint Bona Vacantia? 43

§. III. De Thesauris, & Bonis inventis. ibid.

Q. I. Cujusnam sint Thesauri inventi? ib.

Q. II. Cujusnam sint bona perdita ab uno, & ab alio inventa? 45

Q. III. Cujusnam sint bona inventa, quorum domini post adhibitam diligentiam non inveniuntur? 46

§. IV. De acquirendo dominio vi Alluvionis, Accessionis, Specificationis, Commixtionis &c. 47

Q. Quinam sint alii speciales modi acquirendi dominium? ibid.

§. V. De modo acquirendi dominium per Praescriptionem, seu Usucapionem. 53

Prop. unica. Praescriptio legitima verus est rei possidendae titulus, etiam in interiori conscientiae foro : unde res gratuito etiam titulo comparata, si praescripta sit, domino comparente, restituenda non est. 54

Q. I. Quatenus conditiones requirantur ad legitimam Praescriptionem? 56

Q. II. Qui bona fide accepit aliquid ab auctore bonae fidei, potestne illud praescribere? 61

Q. III. Qui possidet dubitans, sitne res sua, an aliena, potestne praescribere? 61

bere?

62

Q. IV. *Qui ignorantia juris vel facti laborat, omittitne bonam fidem requisitam ad praescriptionem?* ibid.

Q. V. *Quid sit, praescriptionem non procedere, dormire, interrumpi?* 63

Q. VI. *Quaenam res non praescribuntur?* 64

Q. VII. *An detur remedium aliquod contra praescriptionem?* 65

Appendix De Jure Civili Neapolitano in Praescriptionibus servando. 66

§. VI. De Usu, Usufructu, & Habitatione. 71

Q. I. *Quid sit Usus?* ibid.

Q. II. *Quid sit Ususfructus?* 72

Q. III. *Quid possit Usuarius circa rem, cujus habet usum; & Usufructuarius circa rem, cujus habet usumfructum?* 73

Q. IV. *Quae sunt obligationes Usufructuarii?* 75

Q. V. *Quibus modis constituatur, & finiatur usufructus?* 76

Q. VI. *Quid sit Habitatio?* 77

§. VII. De Servitutibus. ibid.

Q. I. *Quid Servitus, & quotuplex?* ibid.

Q. II. *Quibus modis Servitutes comparari possint?* 79

§. VIII. De Possessione. 80

Q. I. *Quid Possessio, & quotuplex?* ibid.

Q. II. *Quae commoda afferat possessio?* 83

Tractatus de Restitutione .

- Pars I. De Restitutione in genere . 83
- Cap. I. De Restitutionis Necessitate . 86
- §. I. De Restitutionis Praecepto . ibid.
- Prop. unica . Actualis Restitutio est, necessaria ad salutem necessitate praeepti ; nisi impotentia excuset, vel adsit iusta causa eam differendi . ibid.
- §. II. De Modo , quo restitutionis praeeptum obligat . 88
- Q. I. Praeceptum faciendae restitutionis negativumne , an affirmativum sit ? ib.
- Q. II. Quot peccata numero distincta committat , qui est in culpabili mora restituendi ? 89
- Cap. II. De Radicibus Restitutionis . 91
- Cap. III. De Culpa , ex qua obligatio restitutionis infertur . 92
- §. I. An Culpa theologica inferat restitutionis obligationem ? 94
- Prop. unica . Ratione damni illati extra contractum vel officium sola culpa theologica , iustitiae commutanti opposita , onus restitutionis infert . ibid.
- Q. An ex culpa theologica levi seu veniali oriatur restitutionis obligatio ? 97
- §. II. De obligatione culpaе juridicae . 100
- Prop. unica . Ad inducendum restitutionis debitum in contractu vel officio sufficit sola culpa juridica : sed non in omni

in contractu tenemur iuridice ex omni culpa. ibid.

Q. I. *An si res per contractum accepta pereat apud accipientem ex ejus culpa iuridica, sed absque culpa theologica, teneatur is ad restitutionem?* 104

Q. II. *An res accepta per contractum debeat praeferri propriae, si utraque servari nequeat? puta in periculo incendii, naufragii &c.* 105

Cap. IV. *De his qui tenentur ad restituendum.* 106

§. I. *De Possessore bonae fidei.* ibid.

Prop. unica. *Possessor bonae fidei ratione rei acceptae tenetur, statim ac novit rem esse alienam, restituere eandem numero; si non exstet, aequivalens, in quo ex ea factus est ditior; si autem legitime praescripserit, ad nihil tenetur.* 107

Q. I. *An possessor bonae fidei teneatur praeter rem alienam restituere etiam fructus inde perceptos?* 110

Q. II. *Quas expensas detrabere possessor siue bonae siue malae fidei, valeat in alienae rei restitutione?* 114

Q. III. *An possessor bonae fidei teneatur domino restituere lucrum cessans, & damnum emergens ex carentia rei suae?* 117

§. II. *De Possessore, seu Damnificatore malae fidei.* 118

Q. I. *Quantum restituere debeat pro rei va-* va-

valore qui rem alienam surripuit, quod melior futura erat, si ante augmentum consumat? puta qui culpabiliter occidit ovem, quae allatura erat multos foetus; aut praecidit arborem teneram, quae multos fructus erat produitura; vel conculcavit segetem in herba &c. 121

Q. II. Ad quid tenetur fur, qui rem consumsit tempore incrementi, quam dominus consumpturus esset tempore vilioris pretii? puta furatus es vitulum, quem dominus eo in statu vendidisset: illumque postquam apud te crevit in bovem, vendidisti. 122

Q. III. Num teneatur fur ad restitutionem rei apud ipsum deperditae, quae aequae apud dominum peritura fuisset? 123

§. III. De Possessore dubiae fidei. ibid.

Q. Ad quid tenetur qui partim bona, partim mala fide possedit rem alienam? 127

§. IV. De Causis cooperantibus ad damnum alterius. ibid.

§. V. De Jussione, sive Mandato. 128

Q. I. Num teneatur Mandans de damno, quod mandatarius intulit, excedendo fines mandati: puta jussisti, ut leviter percuteret, & ille graviter vulneravit, occidit. 129

Q. II. An si mandans revocaverit manda-

- 465
- datum , & nihilominus mandatarius intulit damnum , teneatur ad restitutionem ?* 130
- Q. III. *An ratum habens damnum suo nomine factum , teneatur ad restitutionem ?* ibid.
- Q. IV. *Num Mandans teneatur etiam de damno , si quod forte ex tali mandato secutum sit ipsi mandatario : puta si ipse prius occidatur ab occidendo ?* 131
- §. VI. *De Consilio .* 132
- Q. I. *An consulens teneatur de damno secuto , si revocaverit consilium , quod innotuit , antequam damnum illud sequeretur ?* ibid.
- Q. II. *An teneatur ad restitutionem ille , qui consulit minus malum ei , qui ad majus inferendum determinatus erat ?* 134
- Q. III. *An quid teneatur qui parato jam ad damnum inferendum suadeat , ut illud citius exsequatur : puta parato occidere cras , suadeas occidere hodie ?* 135
- Q. IV. *An Consulens , qui ex culpa lata , vel crassa ignorantia dedit consilium , teneatur petenti consilium secutum damnum reparare ?* 136
- Q. V. *An qui suo exemplo pravo movet alium ad damnum inferendum , teneatur ad restitutionem ?* 137
- §. VII. *De Consensu .* ibid.
- §. VIII. *De Palpone .* 139
- §. IX.

§. IX. De Recursu, seu Receptante. 140

§. X. De Participante. 141

Q. An excusetur a culpa & restitutione qui gravi metu coactus, in delicto seu damnosa actione participavit? 142.

§. XI. De Caussis quae negative cooperantur: scilicet Mutus, non obstands, non manifestans. 144.

Q. I. An famulus, qui surripi, dilapidari bona domini sui videt, & tacet, teneatur ad restitutionem? 146

Q. II. Ad quid tenentur, qui ex officio tenentur manifestare delinquentem, & non manifestant? 147

Q. III. An testis juridice interrogatus, si taceat veritatem, teneatur ad restitutionem? 148

Q. IV. An confessarius non admonens in confessione poenitentem de restitutione, ad quam is tenebatur, teneatur ipse restituere? 147

§. XII. De ordine, quo cooperantes injustae actioni tenentur damnum secutum restituere. ibid.

Prop. I. Si damnificatio sit lucrosa, primo & principaliter tenetur restituere is, apud quem res exstat, sive is sit mandans; sive exsequens, sive consulens, sive quisvis alius. 150

Prop. II. Si damnificatio non sit lucrosa, tunc primo loco tenetur mandans, secundo loco exsecutor, tertio loco alii con-

467
concurrentes positive , quarto loco alii
concurrentes negative ibid.

§. XIII. De restitutione in solidum , ad
quam tenentur cooperantes ad , da-
mnum 153

Q. I. An cooperantes ad damnum tenean-
tur singuli restituere in solidum ? ibid.

Q. II. Quando plures communi consilio in-
ferunt non idem , sed distinctum da-
mnum diversis , puta alius furetur Ti-
tio , alius Sempronio &c. tenentur ne
singuli in solidum ? 155

Q. III. An si plures absque mutuo con-
sensu , sed quisque per se seorsum , da-
mnum intulerunt Titio , teneantur sin-
guli in solidum restituere ? 156

§. XIV. De Obligatione restitutionis , ad
quam adstringitur is , qui alium im-
pedivit a consecutione alicujus bo-
ni ibid.

Prop. I. Qui impedivit aliquem ab asse-
cutione alicujus boni , ad quod habe-
bat jus sive in re , sive ad rem , te-
netur compensare damnum , quamvis
fecerit absque fraude , dolo , vi , sed
solis precibus , vel suasionem 157

Prop. II. Restitutioni pariter obnoxius est
juxta spei gradum qui malis artibus ,
nempe vi , fraude , mendacio impedi-
vit aliquem ab assecutione boni ex ju-
stitia non debiti , sed ex sola conferen-
tis liberalitate sperati ibid.

Prop.

Prop. III. *Immunis erit ab onere restitutionis, qui sublata fraude, aliāve viā injustā impedivit aliquem a consecutione boni non debiti.* 158

Q. I. *Ad quid tenetur, qui impedit aliquem a consecutione Ecclesiastici beneficii?* 160

Q. II. *Qui impedit ne fisco applicentur bona, quae ob aliquod crimen, puta non soluti vestigialis, applicanda forent, teneturne ad restitutionem?* 162

Q. III. *Ad quid tenetur, qui aliquo modo occupat procuratorem alterius, sciens hanc detensionem nocituram principali? puta invitas ad prandium procuratorem Sempronii, ne sic valeat ei procurare aliquod bonum.* ibid.

Cap. V. De Persona, cui facienda est restitutio. 163

Prop. unica. *Ordinarie loquendo Restitutio facienda est ei, qui iuste rem detinebat, etsi non sit ejus rei dominus.* ibid.

Q. I. *Cuinam restitui res debeat accepta a possessore bonae fidei? puta accepisti rem a Sempronio, bona fide illam possidente, quam comperis esse Caji.* 164

Q. II. *An emtor rei furtivae possit illam furi restituere, ut suum recuperet pretium?* 165

Q. III. *An si restitutio perniciosa sit domino, facienda eidem sit?* 166

Q. IV.

Q. IV. *Cuinam facienda sit restitutio, quando dominus est mortuus?* 167

Cap. VI. *De Ordine servando inter plures Creditores, siue quinam eorum praefet-
ri aliis debeat.* 170

Prop. I. *Praeferendi sunt omnibus creditores, quorum bona in specie existunt apud debitorem, dominio eorundem in hunc non translato. In reliquis vero bonis debita certa incertis praeferenda sunt.* ibid.

Prop. II. *Inter debita certa prius solvenda sunt debita contracta pro funere debitoris: item pro ejus curatione. Deinde debita realia, siue hypothecaria. Demum mere personalia.* 171

Q. I. *An prius petenti liceat prius solvere?* 176

Q. II. *Num possit debitor sponte uni creditorum non petenti solvere integrum debitum cum praejudicio aliorum, etsi isti pariter non habeant hypothecam vel privilegium?* 177

Q. III. *An peccet, & ad restitutionem teneatur, qui sciens accipit aliquid a donatore, qui non est solvendo omnibus suis creditoribus?* 178

Cap. VII. *De Quibusdam Restitutionis circumstantiis: ubi de tempore, loco, periculo, expensis faciendae restitutionis.* 179

Q. I. *Quo tempore fieri debeat restitutio?*
Tom. III. X.

- Q. II. Quo in loco, & cujus expensis fieri debeat restitutio? 181
- Q. III. Cujusnam periculo fieri debeat restitutio? 183
- Cap. VIII. De Caussis, ob quas omitti, aut differri Restitutio possit. 186
- §. I. De Caussis, quae omnino tollunt onus restitutionis. 187
- Q. I. An remissio creditoris onus restituendi omnino tollat? ibid.
- Q. II. An compensatio legitima liberet ab onere restituendi? 190
- Q. III. An qui debiti immemor creditori gratis donat quantum ei debet, excusetur a restituendo? 194
- §. II. De Caussis, quae differunt obligationem restitutionis. ibid.
- Q. I. Quatenus necessitas sit justa causa differendi restitutionem? 195
- Q. II. An debitor restitutionem differens ex justa causa, teneatur reddere creditori lucrum cessans, & damnum emergens, quod hic patitur ex dilatione? 198
- Q. III. Num adstringatur debitor bona inferioris ordinis restituere cum detrimento bonorum superioris ordinis? 199
- Q. IV. Quid sit Cessio bonorum, & an liberet a restitutione? 201
- Q. V. An debitor, qui hic & nunc est impar solvendo, possit in Religione valide

*lide & licite profiteri, & sic liberari
ab onere restituendi?* 471 202

*Pars Altera . De Restitutione in particu-
lari .* 204

*Cap. I. De Injuriis proximi per homici-
dium, & mutilationem; & necessaria
Restitutione .* ibid.

*Q. I. An aliquo casu liceat seipsum dire-
cte occidere, aut mutilare?* 205

*Q. II. An, & quibus liceat malefactores
occidere?* 207

*Q. III. Num licitum sit marito uxorem oc-
cidere in adulterio deprehensam?* 209

*Q. IV. Num in aliquo casu liceat occide-
re innocentem?* ibid.

*Q. V. Num liceat injustum aggressorem
occidere ad vitae propriae defensio-
nem?* 210

*Q. VI. Quid si aliquis te invadat via
judiciaria per impositionem falsi crimi-
nis, an tibi liceat eum occidere, si ali-
ter evadere non possis?* 212

*Q. VII. An liceat aliquando procurare
abortum?* ibid.

*Q. VIII. An liceat occidere invasorem
bonorum, quae dicuntur fortunae?* 214

*Q. IX. Num sit licita occisio invadentis
pudicitiam?* 215

*Q. X. Num fas sit occidere invasorem
honoris, & famae?* ibid.

*Q. XI. Quid tenetur injustus homicida,
vel mutilator restituere, & quibus?* 217

Cap. II. De Restitutione ob stuprum, aut
adulterium. 221

§. I. De Stupro. ibid.

Q. I. Num teneatur ad aliquid, qui
virginem violavit, ipsa consentien-
te? ibid.

Q. II. Ad quid tenetur stuprator virginis
invitae? 222

Q. III. An qui sub matrimonii promissio-
ne virginem violavit, teneatur eam du-
cere? 223

§. II. De Adulterio. 224

Q. I. Ad quid tenentur adulteri, si ex
eorum congressu, proles non sit secu-
ta? ibid.

Q. II. Si Adulterium partus sequatur, quid
tum restituere adulteri debeant? 225

Q. III. Quibus ergo modis adulteri haec
damna compensare possint? ibid.

Q. IV. Num debeat adultera se prodere,
ut filiorum damna evitet? 226

Q. V. Num filius spurcius credere debeat
matri affirmanti illum natum ex adul-
terio? ibid.

Q. VI. In dubio num proles sit mariti vel
adulteri, an debeat iste pro rata dubii
aliquod restituere? ibid.

Cap. III. De Injuriis famae, & honoris
per detractionem, contumeliam; & Ne-
cessaria Restitutione. 227

Q. I. Quid sit detractio, contumelia, sa-
lumnia, & quomodo inter se differ-
rant?

- rant
- Q. II. *An, & quale peccatum sit detractio, calumnia, & contumelia?* 228
- Q. III. *An, & quomodo peccent audientes detractores?* ibid.
- Q. IV. *Quid sit iudicium temerarium, & quale peccatum?* 229
- Q. V. *An liceat aliquando revelare crimen occultum alterius?* ibid.
- Q. VI. *An crimen publicum in uno loco possit vulgari in alio.* 230
- Q. VII. *Num liceat infamato suum infamatorem diffamare?* 232
- Q. VIII. *Ad quid tenetur infestus detractor, aut calumniator?* ibid.
- Q. IX. *Quomodo fama injuste ablata restituenda sit?* 233
- Q. X. *Num adsint aliquae causae a famae restitutione excusantes?* ibid.
- Q. XI. *An, & quomodo honor injuste laesus, sit reparandus?* 234
- Cap. IV. *De Injuria facta in bonis fortunae per furtum, & rapinam; & necessaria restitutione.* ibid.
- Q. I. *Quid sit furtum, & quale peccatum?* ibid.
- Q. II. *Quaenam quantitas requiratur ad peccatum mortale furti?* 235
- Q. III. *An, & quando peccetur graviter per minuta furtiva?* 236
- Q. IV. *Num teneatur sub gravi, qui ab uno, vel pluribus per minuta furtula*

- quantitatem notabilem furripit? 238
- Q. V. Num peccent filii, qui parentum bona furripiunt? ibid.
- Q. VI. An furtum committat uxor, quae marito invito quid auferat? 239
- Q. VII. An defraudatio tributorum, & vectigalium sit contra iustitiam? 240
- Q. VIII. Quaenam causae a furti reatu excusent? ibid.
- Q. IX. Quaenam sit illa necessitas, quae a furto excusat? ibid.
- Q. X. Num qui in extrema necessitate constitutus bona accepit, transacta necessitate, teneatur ea restituere? 241

Tractatus de Contractibus. 242

Pars Prima. De Contractibus in genere. ibid.

Cap. I. De Natura Contractus, ejusque divisione. ibid.

Q. I. Quid sit Contractus? ibid.

Q. II. Quomodo dividantur contractus in genere? 244

Cap. II. De Consensu ad Contractum requisito. 247

Q. I. Quisnam, & qualis Consensus ad valorem contractus requiratur? ibid.

Q. II. Quomodo declarari possit consensus internus? 249

Q. III. An, & quomodo impediri possit consensus requisitus ad contractum? ibid.

- §. I. *An Error, vel Dolus impediatur con-*
sensum in contractu requisitum? 250
- Q. Num contractus initi ex Errore circa
 qualitates, possint rescindi ad arbi-
 tritium decepti? 252
- §. II. *An Metus obstat valori contra-*
ctus? 253
- Cap. III. *De Materia Contractus.* 258
- Q. I. *Quaenam sit materia contractus?* ibid.
- Q. II. *An Contractus de re turpi sit va-*
lidus sive ante, sive post patratum sce-
lus? 260
- Q. III. *An valeat contractus de opere de-*
bito ex iustitia, puta si quidpiam pro-
mittas iudici, ut ferat iustam senten-
tiam? 261
- Cap. IV. *De Iis qui possunt, vel non*
possunt contrahere. Ubi de Restitutione
in integrum. 262
- Q. I. *Quanam contrahere valide pos-*
sint? ibid.
- Q. II. *Num possint valide contrahere fi-*
lii-familias, pupilli, & minores? 263
- Q. III. *An pupillus, & minor contra-*
bentes, inconsultis tutoribus & cura-
toribus, saltem naturaliter obligen-
tur? 266
- Appendix. *De Restitutione in inte-*
grum. 268
- Q. I. *Quid sit Restitutio in integrum, &*
quibus competat? ibid.
- Q. II. *Quibus in casibus petere minor*
possit

possit beneficium restitutionis in integrum? ibid.

Q. III. *Quandiu a celebratione contractus minor, alique valeant uti privilegio Restitutionis in integrum?* 269

Cap. V. *De Solemnitatibus in contractibus a jure requisitis.* 270

Q. I. *Num contractus, qui absque juris solemnitate substantiali celebratus, in foro exteriori nullus est, valeat in foro conscientiae?* ibid.

Q. II. *Num juramentum contractui adjectum, novam producat obligationem?* 272

Q. III. *Num contractus irriti, accedente juramento, fiant validi?* ibid.

Q. IV. *An jurans in contractu nullo, teneatur ex religione praestare quod juravit?* 273

Cap. VI. *De Qualitatibus contractuum.* 274

§. I. *De Conditione.* ibid.

§. II. *De Modo.* 277

§. III. *De Aliis circumstantiis, sub quibus iniri contractus solent: scilicet, die, demonstratione, causa, poena, evictione.* 278

Q. I. *Quomodo obliget contractus ad diem?* ibid.

Q. II. *Quid sit Demonstratio, & an error in demonstratione vitiet contractum?* ibid.

Q. III. *Quid significet inire contractum* ad

	<i>ad causam?</i>	477
Q. IV.	<i>An contrahentes valeant apponere poenam contractui?</i>	279
Q. V.	<i>Quid sit Evisio?</i>	280
		281

Tractatus de Contractibus.

Pars Altera . De Contractibus in specie .

Cap. I. De Promissione Gratuita .

Q. I. Quid sit Promissio Gratuita?

Q. II. Ut promissio obligationem inducat,

num requiratur acceptatio ab eo cui fit?

Q. III. An promissio liberalis ex genere

suo obliget sub gravi?

Q. IV. Ad quid obligat promissio facti

alieni?

Q. V. Quonam promissiones jure positivo

sint nullae?

Q. VI. Quando cessat obligatio promissio-

nis validae & acceptatae?

Cap. II. De Donatione Gratuita .

Q. I. Quid sit Donatio Gratuita?

Q. II. Quotuplex sit Donatio?

§. I. De Donatione inter vivos .

Q. I. Quinam possint donare inter vi-

vos?

Q. II. Cui donari possit inter vivos?

Q. III. An liceat accipere donationes a

debitis gravato in fraudem credito-

rum?

- Q. IV. *Quaenam res donari queant, & in qua quantitate?* ibid.
- Q. V. *An Donatio inter vivos acceptata possit revocari?* 295
- §. II. *De Donatione caussa mortis.* 296
- Cap. III. *De Mutuo, & Usura.* 298
- §. I. *De Mutuo.* ibid.
- Q. I. *Quid sit Mutuum?* ibid.
- Q. II. *In qua specie & bonitate res mutuata reddi debeat?* 299
- Q. III. *Quaenam sint obligationes mutuantis, & mutuatarii?* 301
- Q. IV. *An filius-familias, etsi pubes, qui mutuo pecuniam accepit, teneatur illam restituere saltem post mortem patris?* 302
- §. II. *De Usura.* 303
- Q. I. *Quid sit Usura?* ibid.
- Q. II. *Quotuplex sit Usura?* 304
- Q. III. *An, & quo jure prohibita sit usura?* 306
- Q. IV. *An usurarius fiat dominus usurarum?* 314
- Q. V. *Quinam praeter usurarium, & ejus heredes, obligentur ad restitutionem ratione usurarum?* 315
- Q. VI. *An accepta per usuram mentalem sint restituenda?* 316
- Q. VII. *An sit peccatum petere mutuum sub usura?* 317
- Q. VIII. *Quaenam sint poenae usurariorum?* ibid.
- §. III.

- §. III. De Titulis excusantibus ab usu-
ra . 318
- §. IV. De Damno emergente . ibid.
- Q. Num liceat aliquid exigere supra sor-
tem ratione damni emergentis ? ibid.
- §. V. De Lucro cessante . 320
- Q. I. Num etiam liceat aliquid ultra
sortem exigere ratione lucri cessan-
tis ? ibid.
- Q. II. Utrum liceat mutuanti ab initio
pacisci de certa quantitate solvenda ,
quando damnum emergens vel lucrum
cessans est incertum , seu probabiliter
futurum ? 321
- Q. III. An liceat aliquid exigere pro lu-
cro cessante , si habens aliam pecuniam
otiosam in arca , eam subtrahas nego-
tiationi , quam mutuas ? ibid.
- §. VI. De Periculo sortis , & de poena
Conventionali . 322
- Q. I. Num periculum proximum probabi-
le , prudens amittendae sortis sit suffi-
ciens titulus petendi aliquid ultra sor-
tem ? 323
- Q. II. An in mutuo sit licita poena con-
ventionalis ? 326
- Q. III. An mutuans possit sibi retinere
fructus ex pignore dato a mutuatario
in securitatem sortis ? 327
- §. VII. De quibusdam aliis titulis ab
usurarum patronis adinventis ad pal-
liandas usuras . 328

Q. I. *An liceat ex mutuo eo præcise quod mutuans se obliget ad non repetendam pecuniam ante certum tempus, v. g. ante annum, aliquid exigere?* ibid.

Q. II. *An pecunia numerata praesens sit aestimabilior absente; adeoque sit iustus titulus accipiendi aliquid ultra sortem?* ibid.

Q. III. *An liceat aliquid exigere a mutuatario tanquam debitum ex benevolentia, vel gratitudine?* 329

Cap. IV. *De Deposito, & Sequestro.* 330

Q. I. *Quid sit Depositum?* ibid.

Q. II. *Quaenam sint obligationes depositarii?* 331

Q. III. *Si res deposita in manu depositarii casu fortuito pereat, cuinam pereat?* 333

Q. IV. *Quid sit Sequestrum?* ibid.

Cap. V. *De Commodato, & Precario.* 334

Q. I. *Quid sit Commodatum?* ibid.

Q. II. *Quaenam sint officia commodantis, & commodatarii?* 335

Q. III. *Quid sit Precarium?* 336

Cap. VI. *De Mandato.* ibid.

Q. I. *Quid sit Mandatum?* ibid.

Q. II. *Quaenam sint officia mandantis, & mandatarii?* 337

Q. III. *Ex qua culpa tenetur mandatarius?* 338

Q. IV. *Quandonam expiret mandatum?* ibid.

Q. V.

Q. V. *Quid dicendum de eo , qui absen-
tis & ignorantis negotium gessit sine
mandato?* ibid.

Cap. VII. *De Emtione & Venditio-
ne.* 339

§. I. *De Essentia Venditionis & Em-
tionis.* ibid.

Q. I. *Quid sit Emtio & Venditio?* ibid.

Q. II. *Quomodo perficitur contractus em-
tionis & venditionis?* 340

Q. III. *Peracta venditione , ad quem per-
tinent commodum , & fructus rei ven-
ditae?* 341

Q. IV. *Utri pereat , aut deterior fiat res
vendita ante traditionem?* 343

§. II. *De Pretio rei venalis?* 346

Q. I. *Quodnam sit justum pretium rerum
venalium?* ibid.

Q. II. *Quotuplex sit pretium rerum ve-
nalium?* ibid.

Q. III. *In quo differat pretium legale a
pretio vulgari?* ibid.

Q. IV. *Quomodo possit definiri latitudo
justi pretii?* 347

Q. V. *Num valeat mercator vendens pre-
tio infimo , occulta mercis diminutio-
ne , e. g. minuendo mensuram , pre-
tium reducere ad medium aut sum-
mum?* 348

Q. VI. *Unde vulgare rerum pretium pe-
ti debeat?* 349

Q. VII. *Quaenam sint caussae pluris ven-
den-*

dendi?

ibid.

Q. VIII. *Quaenam sint causae minoris emendi?* 350

Q. IX. *An qui privatim scit rerum pretium, item monetae valorem minuendum, possit interim currente valore & pretio sua vendere?* 352

Q. X. *An res, quae neque lege, neque communi aestimatione pretium habent, ut sunt quaedam gemmae, aut aves rarae, aut statuae antiquae, & similia, possint vendi quanti velit dominus?* 354

Q. XI. *An liceat pluris vendere praecise ob dilatam solutionem, aut minoris emere ob anticipatam?* ibid.

Q. XII. *A quo tempore sumendum sit pretium rei, quae anticipata solutione emitur, temporene quo perficitur contractus, an quo traditur res? e. g. Mense Januario emitur lana tradenda mense Maji, quo carius venditur.* 355

Q. XIII. *An qui nomine alterius rem pluris vendit, vel minoris emit, quam fuerit ei praescriptum, possit excessum sibi retinere?* 356

§. III. *De Merce.* 358

Q. I. *Cui debeat res seorsum vendita?* ibid.

Q. II. *An liceat vendere res defectuosas, vel mixtas, e. g. vinum aqua mixtum,* cal-

calceos ex debili corio factos? *ibid.*

Q. III. *An venditor teneatur aperire vitium, ac defectum rei venalis?* 359

Q. IV. *An emtor teneatur manifestare venditori bonitatem mercis suae, puta gemmae, quam is invenit, & vendere vult nesciens ejus valorem?* 360

Q. V. *Quae vendi, & emi possint?* 361

Appendix I. *De Pacto retrovendendi, & Retractu gentilitio.* *ibid.*

Q. I. *Licitane est venditio cum pacto retrovendendi in favorem venditoris? puta vendo tibi hunc fundum hac conditione, ut tempore statuto, vel quandoque voluero, illud mihi reven- das?* *ibid.*

Q. II. *Pactum istud estne licitum, si ad- datur in favorem emtoris? puta tu a me vineam emis pretio determinato hoc pacto, ut ego tuo arbitrato eam redi- mam eodem pretio.* 362

Q. III. *Quid sit contractus mohatra, & an sit licitus?* *ibid.*

Q. IV. *An sit licitum pactum legis com- missoriae?* 363

Q. V. *Quid sit venditio cum pacto adje- ctionis in diem?* *ibid.*

Q. VI. *Quid sit Retractus gentilitius, vulgo, jus di ricupera?* 365

Appendix Altera. *De Negotiatione, & Monopolio.* 366

§. I. *De Negotiatione.* *ibid.*
Q. I.

- Q. I. *Quid sit Negotiatio?* ibid.
 Q. II. *An licita sit Negotiatio?* ibid.
 Q. III. *An Clericis, & Monachis vetita sit Negotiatio?* 367
 §. II. *De Monopolio.* 368
 Q. I. *Quid sit Monopolium?* ibid.
 Q. II. *Estne licitum Monopolium?* ibid.
 Q. III. *Quot modis Monopolium fieri possit?* 370
 Q. IV. *An facto Monopolio de pretio injusto a mercatoribus, licite possint alii Monopolii non participes merces eodem pretio vendere?* 371
 Cap. VIII. *De Locatione & conductione.* ibid.
 Q. I. *Quid sint Locatio & Conductio?* ibid.
 Q. II. *Quaenam sint obligationes locatoris?* 372
 Q. III. *Quaenam sint obligationes conductoris?* 374
 Q. IV. *Ex qua culpa tenentur locator, & conductor?* ibid.
 Q. V. *An qui operam suam locaverit pluribus in solidum, possit a singulis accipere integrum stipendium? puta nuncius mercede conductus a Titio ut eat Romam, potestne, re dissimulata, sinere se conduci a Caio ad eandem civitatem, ab utroque integra mercede accepta?* 375
 Q. VI. *Quodnam sit iustum stipendium* fa-

famulorum, operariorumque? 376

Q. VII. *An famulus, qui putat sibi parum solvi, possit uti occulta compensatione?* ibid.

Q. VIII. *Quid debeatur famulo, vel operario ante praefixum tempus abeunti?* 377

Cap. IX. *De Censibus.* 378

Q. I. *Quid sit Census, & quotuplex?* ibid.

Q. II. *An contractus Census sit licitus?* 380

Q. III. *An contractus census redimibilis sit licitus?* 385

Q. IV. *An census temporalis sit licitus?* 386

Q. V. *Quaenam condiciones requirantur ad licitam censuum constitutionem?* 387

Cap. X. *De Emphyteusi, & Feudo.* 389

Q. I. *Quid sit Emphyteusis?* ibid.

Q. II. *Ad quid tenetur Emphyteuta?* 390

Q. III. *Quid sit Feudum?* 391

Q. IV. *Quomodo Feudum differat ab Emphyteusi?* ibid.

Q. V. *Ad quod tenetur Vassallus?* 392

Cap. XI. *De Contractu Societatis.* ibid.

Q. I. *Quid sit Societas?* ibid.

Q. II. *An contractus societatis sit licitus, & honestus?* 393

Q. III. *Si in societate unus conferat pecuniam, alter laborem, an in fine societatis ante omnia restituendum sit capi-*
pi-

- pitale domino pecuniae?* 394
- Q. IV.** *Quomodo solvatur societas?* 395
- Appendix.** *De Contractu Trino.* ibid.
- Q. I.** *Quid sit Contractus Trinus?* ibid.
- Q. II.** *Num sit licitus contractus trinus?* 396
- Q. III.** *An ex pecunia mercatori data ad negotiandum, liceat honestum percipi lucrum?* 397
- Q. IV.** *In quo ergo differat contractus iste a contractu trino?* 401
- Q. V.** *Nonne contractus iste negotiatoriae pecuniae incidit in mutuum negotiationis a Benedicto Papa XIV. damnatum in sua Encyclica data anno 1745.?* ibid.
- Cap. XII.** *De Cambio.* 406
- Q. I.** *Quid sit Cambium?* ibid.
- Q. II.** *Quotuplex sit Cambium?* ibid.
- Q. III.** *An Cambium reale manuale, & locale sit licitum?* 407
- Q. IV.** *Quid sit Cambium ad nundinas, & an sit licitum?* 408
- Cap. XIII.** *De Assecuratione, Fidejussione, Pignore, Hypotheca, & Transactione.* 409
- Q. I.** *Quid sit Assecuratio, & quid ad ejus justitiam requiratur?* ibid.
- Q. II.** *Quid sit Fidejussio?* 410
- Q. III.** *Quinam possint valide fidejube-
re?* 411
- Q. IV.** *An liceat pro fidejussore accipere pre-*

pretium?

ibid.

Q. V. *Quid sit Pignus , & Hypotheca?* ibid.

Q. VI. *Quotuplex sit Hypotheca?* 412

Q. VII. *Quae bona pignori , & hypothecae subijci possint?* ibid.

Q. VIII. *Quaenam sint obligationes dantis pignus , vel hypothecam?* 413

Q. IX. *Quaenam sint obligationes accipientis pignus , vel hypothecam?* ibid.

Q. X. *Quid sit Transactio?* 414

Cap. XIV. *De Ludo , Sponsione , & Lotaria .* 415

§. I. *De Ludo .* ibid.

Q. I. *Quid sit Ludus?* ibid.

Q. II. *Quot sunt species ludorum?* ibid.

Q. III. *An ludus sit licitus?* ibid.

Q. IV. *Quaenam condiciones requirantur ad iustitiam ludi?* 416

Q. V. *Quinam ludi sint jure positivo prohibiti?* 417

Q. VI. *An lucrum acquisitum per ludum vetitum possit retineri?* 419

§. II. *De Sponsione vulgo Scommessa .* 420

Q. *Quid sit Sponsio?* ibid.

§. III. *De Lotaria vulgo Lotta .* 421

Q. I. *Quid sit Lotaria?* ibid.

Q. II. *An Lotaria secundum se sit licita?* 422

Cap. XV. *De Ultimis Voluntatibus .* 423

§. I. *De Testamentis .* ibid.

Q. I. *Quid sit Testamentum?* ibid.

Q. II.

- Q. II. Quotuplex sit testamentum? 424
- Q. III. Quatenus solemnitates jure civili ad testamenti valorem requirantur? ibid.
- Q. IV. An testamentum sit validum in conscientia, in quo desunt solemnitates, puta si legitimus numerus testium adhibitus non fuerit? 425
- Q. V. Praeter defectum solemnitatum a jure praescriptarum num sint aliae causae, ob quas redditur testamentum nullum? 427
- Q. VI. An, & quomodo testamentum validum revocari possit? 428
- §. II. De Testatore. 429
- Q. Quinam testari valeant? ibid.
- §. III. De Herede. 431
- Q. I. Quid sit Heres, & quotuplex hereditum genus? ibid.
- Q. II. Quinam sint heredes necessarii, quos testator adstringitur heredes instituere saltem in portione legitima? ibid.
- Q. III. Quanta sit portio Legitimae debita heredibus necessariis? 432
- Q. IV. Quibus de causis exheredari filii a parentibus possint? 434
- Q. V. An filii illegitimi sint heredes necessarii? 435
- Q. VI. Num parentes teneantur filiis illegitimis alimenta praebere? 436
- Q. VII. An fratres & sorores, sublatis ascendentibus & descendantibus, sint he-

heredes necessarii ?

437

Addenda . De Jure Civili Neapolitano .

438

Q. I. *Quomodo pater relinquens filios superstites de rebus suis testari valeat ?* ib.Q. II. *Quid si testator decesserit sine liberis ?* ibid.Q. III. *Quomodo mulier de bonis dotalibus in testamento disponere valeat ?* 440§. IV. *De Successionibus ab intestato.* 442Q. *Quinam heredes , nullo condito testamento , vel illegitime facto , succedant ab intestato ?* ibid.*Addenda . De Jure Civili Neapolitano de Successionibus ab intestato .* 444Q. I. *Quonam modo descendentes admittantur ad successiones ascendentium intestatorum ?* ibid.Q. II. *Num feminae ex Friderici constitutione excludantur a maribus in paterna tantum , an etiam in materna successione ?* 446Q. III. *In quo gradu mares beneficio constitutionis vel consuetudinis excludunt feminas a successione ?* ibid.Q. IV. *Num adsint casus , in quibus femina patri vel avo , ut masculus succedat ?* 447Q. V. *Quae jure Neapolitano cauta sint de successione ascendentium ?* 448Q. VI. *Ad quid teneatur heres adeundo hereditatem ?* 449

Q VII.

- Q. VII. *Quid dicendum de exsecutore testamentario?* 450
- Q. VIII. *Quinam possint institui heredes?* 451
- §. V. *De Legatis.* ibid.
- Q. I. *Quid sit Legatum?* ibid.
- Q. II. *Quibus modis legata relinqui possint?* ibid.
- Q. III. *Quid sit proprium cujusque modi relinquendi legata?* ibid.
- Q. IV. *An legatum relictum puellis, ut nubant, possit tradi puellis, religionem ingredientibus?* 452
- Q. V. *Num legatum relictum orphanis, possit dari pauperibus habentibus parentes inutiles?* ibid.
- Q. VI. *An legatum relictum pro nubendis virginibus, tradi possit puellis corruptis?* 453
- Q. VII. *Num legatum relictum puellae sub conditione nunquam nubendi, debeat si nubat?* ibid.
- Q. VIII. *An legatum destinatum pro naturalibus alicujus loci, possit dari extraneis?* 454
- Q. IX. *An valeat aliquis testamentis & legatis derogare?* ibid.
- §. VI. *De Ultimis ceteris voluntatibus.* 455
- Q. I. *Quid sit Codicillus?* ibid.
- Q. II. *Quid sit Fideicommissum?* ibid.

F I N I S .

Mo-

Monitum.

Et si nullo me labore vigiliisque deter-
 reri passus sim, ut haec nova horum *E-*
lementorum Editio sane quam nitidissima
 prodiret; fieri tamen nullo modo potuit,
 quin typorum festinatione, & conditione
 humanitatis mendae aliquae in eam irre-
 perent. Nec mirum: quis enimensem
 tum primum excusum, atque a fornace
 adhuc prope calentem, quavis ex parte
 abilem & idoneum dare queat, ni sedula
 deinde lima scabritiem omnem arrofe-
 rit? Oratos itaque hîc Lectores volo, ut
 notabiliore mendas sic legant, quemadmo-
 dum inferne castigatas deprehendent: ce-
 teras vero, quas animadvertent, pro eo-
 rum humanitate ipsimet levi spongiae affri-
 ctu detergant.

pag. 17 l. 21 eorum leg. earum. p. 63 l. 6 ex lib. 4. l. ex
 l. 4. p. 67 l. 14 praerogat. l. prorogat. p. 105 l. 23 tuas
 l. suas. p. 126 l. 11 tradit l. tradat. p. 130 l. 26 man-
 datis l. mandantis. p. 138 l. 15 animadverterit l.
 animaverit. p. 147 l. 6 ut l. aut. p. 149 l. 18 oblatum
 l. ablatum. p. 153 l. 24 unius l. unus. p. 161 l. 11
 justa l. injusta. p. 164 l. 12. est l. sunt. p. 155 l. 5
 nescit l. scit. p. 181 l. 28 allata l. ablata. p. 194
 l. 14 creditorem l. debitorem. p. 201 l. 16 debitis
 l. creditoribus. p. 204 l. 2 Haecenus l. Heic. p. 208
 l. 4. male egit l. malum agit. p. 220 l. 5 nec l. &.
 p. 232 l. 10 quia l. qui. ibid. l. 21 perjurium l.
 perjurum. p. 140 l. 4 pietatis l. pietatis studio. p.
 264 l. 2. adde: Jure autem Regni annum XVIII.
 p. 278 l. 21 oppositio l. appositio. p. 286 l. 9 quam
 l. quae.

l. quae . p. 297 l. 22 donator l. donatarius . p. 339
 l. 17 Essentia l. de Essentia . p. 341 l. 6 unde si l.
 unde . p. 343 l. 2 Injustitia l. Justitia . p. 352 l. 14
 ut l. ne . p. 354 l. 10 volet l. velit . p. 362 l. 30
 ex tua pecunia l. ex sua pecunia . p. 365 l. 32
 possint l. possunt . p. 380 l. 8 licitum l. licitam .
 ibid. l. 23 fructum l. fructuum . p. 382 l. 7 Capita-
 lem l. Capitale . p. 401 l. 19 compensatur l. com-
 pensantur . p. 411 l. 10 obligari l. obligare . p. 419
 l. 30 subministrent l. subministrant . p. 422 l. 26
 pecuniam l. pecunia . p. 442 l. 12 *vagantibus* l. *va-*
cantibus . p. 452 l. 13 adeoque l. adeoque Testa-
 tor . p. 454 l. 1 dedecet l. decet .

MAG 2002178

